

Diakonian tutkimus

Journal for the Study of
Diaconia

DTS | Diakonian
tutkimuksen seura

 **HELSINGIN
DIAKONISSALAITOS**

Diakonian tutkimus

Journal for the Study of Diaconia

SISÄLLYS

Abstracts	3
------------------	---

Pääkirjoitus

Heikki Hiilamo & Anne Birgitta Pessi Kapulan vaihto	5
--	---

Artikkelit

Päivi Thitz Seurakuntalaisen osallisuus kirkon strategiapuheessa	7
Juho Saari Yksinäisenä yhteisössä	32

Kirjoitukset

Kaarlo Kalliala, Eero Huovinen, Ulpu Iivari & Jorma Niemelä	
Antti Lemmetyinen diakonian puolustajana	53
Tony Addy Liberating diakonia? A Discussion with Kjell Nordstokke	70
Liisa Björklund Ihmisarvo kuntoutuksessa	77
Ulla Jokela Kansalaistoimintaa Roottorissa	89
Anna Salonen Kadotuksen vyöhykkeellä? Ruoka-apu asiakkaan näkökulmasta	101
Ikali Karvinen, Tuula Vaskilampi & Jussi Kauhanen Henkinen ja hengellinen terveyskäsitys afrikkalaisen uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden kuvaamana	114
Elina Juntunen Taloudellinen avustaminen diakoniatyössä	130
Raija Pyykkö Kulttuuriset arvot ovat työn lähtökohta	140
Ali Kulhia New Yorkin metro, DDR ja kaupunkilähetystutkimus	144
Ulla Jokela Lahja ja sen kääntöpuoli	151

Kirjallisuus

Mikko Lahtinen, Terttu Pohjolainen, Tuulikki Toikkanen (toim.). Anno Domini 2009 Diakoniatieteen vuosikirja (Mervi Ritokoski)	156
Camilla Koskinen. Lyssnande. En värdvetenskaplig betraktelse (Kari Lintuvuori)	158
Hannu Mustakallio (toim.). Terve sielu terveessä ruumiissa. Juhlakirja professori Paavo Kettusen täyttäessä 60 vuotta 27.11.2009 (Miia Leinonen)	159
Jennifer A. Glancy. Slavery as Moral Problem In the Early Church and Today (Suvi-Maria Junni)	161
Paavo Kettunen. Kätetty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä (Auli Vähäkangas)	165
Friedrich von Bodelschwingh & Paul Gerhard Braune. Briefwechsel 1933–1945 (Esko M. Laine)	166

Diakonian tutkimus 1/2012 kirjoittajat

Tony Addy
Research Associate
Diaconia University of Applied Sciences
tony.addy@diak.fi

Liisa Björklund
TT, kehitysjohtaja
Helsingin Diakonissalaitos
liisa.bjorklund@hdl.fi

Heikki Hiilamo
Tutkimusprofessori
Kansaneläkelaitos
heikki.hiilamo@kela.fi

Eero Huovinen
Helsingin Diakonissalaitoksen
hallintoneuvoston pj.
eero.huovinen@helsinki.fi

Ulpu Iivari
Vapaa toimittaja, viestintäkonsultti
ulpuivari@welho.com

Ulla Jokela
VTT
Diakonia-ammattikorkeakoulu
ulla.jokela@diak.fi

Suvi-Maria Junni
TM, tutkija
Helsingin yliopisto
suvi-maria.junni@helsinki.fi

Elina Juntunen
TT, työalasihteeri
Kirkkohallitus
elina.juntunen@helsinki.fi

Kaarlo Kalliala
Turun piispa
kaarlo.kalliala@evl.fi

Ikali Karvinen,
terveystieteiden tohtori,
sairaanhoitaja AMK Post Doc -tutkija
Itä-Suomen yliopisto, Kansanterveystiede
ikali.karvinen@luukku.com

Jussi Kauhanen
LT, Kansanterveystieteen professori,
yksikön johtaja
Itä-Suomen yliopisto, Kansanterveystiede
jussi.kauhanen@uef.fi

Ali Kulhia
TL (väit.), kappalainen
www.kulhia.fi
ali.kulhia@saunalahti.fi

Esko M. Laine
Dosentti
Helsingin yliopisto
esko.laine@helsinki.fi

Miia Leinonen
TM, tutkija
Helsingin yliopisto
miia.leinonen@helsinki.fi

Kari Lintuvuori
TM, työnhajaaja STOrY, organisaatiokonsultti
FINOD
Espoon seurakuntayhtymä
kari.lintuvuori@evl.fi

Jorma Niemelä
Diakonia-ammattikorkeakoulun rehtori
jorma.niemela@diak.fi

Anne Birgitta Pessi
Dosentti, akatemiatutkija
Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto
anne.b.pesti@helsinki.fi

Raija Pyykkö
TT, järjestöpäällikkö, Professoriliitto
raija.pyytko@professoriliitto.fi

Mervi Ritokoski
TM, tuottaja
Kirkon tiedotuskeskus
mervi.ritokoski@evl.fi

Anna Sofia Salonen
TM, tohtorikoulutettava
anna.s.salonen@helsinki.fi

Juho Saari,
VTT, MA [Econ.]
Professori, hyvinvointisosiologia Johtaja
Kuopion hyvinvointitutkimuskeskus (KWRC)
Itä-Suomen yliopisto
juho.saari@uef.fi

Päivi Thitz
Diakoni, YTM, Lehtori
Diakonia-ammattikorkeakoulu
paivi.thitz@diak.fi

Tuula Vaskilampi
YTT, Terveys sosiologian professori emerita,
Lääketieteellisen antropologian dosentti
Itä-Suomen yliopisto, Kansanterveystiede
tuula.vaskilampi@uef.fi

Auli Vähäkangas
Dosentti, yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto
auli.vahakangas@helsinki.fi

Päivi Thitz

Abstracts of the research articles in Diakonian tutkimus – Journal for Study of Diaconia 1/2012

The sense of community and participation of parishioner in the Strategy of Church
This article examines how the participation of a parishioner is linguistically determined in the Our Church Strategy Report. The analysis concentrates on how, in the text of the Strategy, the participation of parishioners is addressed and how the development of participation is seen in the text. The text is examined with discourse analysis. Discourse analysis is used to produce subject positions of a parishioner that represent place, activity and interaction of the parishioner in community of parish. The analysis indicates that there are some differences between the text and the meaning of the Strategy. With discourse analysis it could be made visible that although the Strategy emphasizes the sense of community and participation of a parishioner, it is difficult to break away from traditional employee directed patterns of thought and behavior in Church.

Juho Saari

Alone in a community

The aim of the article is to investigate subjective loneliness among the worse-off individuals. Data was collected from the housing unit for previously homeless people. Of 200 individuals living in that institution, about 150 were interviewed with the structured questionnaire, resulting in the response rate of 75%. In terms of “objective well-being indicators”, the group had numerous features typically related to the well-being deficits of various kinds: 100% were unemployed, 98% lived on basic benefits, c. 80% were ex-prisoners, 80% had experienced homelessness etc. Results on subjective well-being showed that about half of the respondents felt socially isolated: the variation was U-shaped. That feeling was strongly linked to depression and other related emotions, and less so to social trust, social support and togetherness.

HEIKKI HIILAMO & ANNE BIRGITTA PESSI

Kapulan vaihto

Meillä on ilo ja kunnia aloittaa Diakonian tutkimus -lehden, virallisesti siis journalin eli aikakauskirjan, uusina päätoimittajina vuoden 2012 ensimmäisessä numerossa. Kiitämme lämpimästi lehden julkaisijan Diakonian tutkimuksen seuran hallitusta luottamuksesta. Tehtävä on vaativa. Lehden ensimmäisen päätoimittajan, edeltäjämme Kari Latvuksen pioneerityö on kantanut hienoa hedelmää. Diakonian tutkimus on ensimmäisten kahdeksan vuoden aikana vakiinnuttanut asemansa korkeatasoisen diakonian tutkimuksen foorumina. Tasosta kertoo esimerkiksi se, että monet lehdessä julkaistut artikkelit ovat päätyneet osaksi artikkeliväitöskirjoja.

Aikakauskirjan pioneeritaival on laajentanut diakonian tutkimuksen kenttää yhtäältä yhä enemmän eri alojen tutkijoiden suuntaan ja toisaalta yhä vahvemmin diakonian arjen kentän suuntaan. Näihin suuntiin pyrimme jatkossakin vankasti ankuroitumaan. Diakonian tutkimus on aidosti ja syvästi poikkialainen tutkimusareena.

Karin pioneerityötä on ollut journalimme historiassa sekin, että lehdellä on ilmestynyt kiehtovia yhteistyönumeroita diakonian kentän eri tahojen kanssa. Jatkamme heti linjaa: Tämä numero on Helsingin diakonissalaitoksen (HDL) juhlanumero säätiön johtajan Antti Lemmetyisen jäädessä eläkkeelle. Onnittelemme Anttia hienosta työurasta tärkeiden teemojen äärellä journalimme artikkeleilla ja kirjoituksilla, joista kaikki koskettavat suuremmin tai epäsuoremmin HDL:n ytimiä. Diakonian tutkimuksen numero 1/2012 jaetaan kaikille Helsingin Diakonissalaitoksen työntekijöille. Kiitämme Helsingin Diakonissalaitosta yhteistyötä ja lehtemme tukemisesta.

Diakonian alan tutkimus on ollut viime aikoina erinomaisessa nosteessa. Yhtenä osoituksena julkaisemme nyt neljän viime syksyn jälkeen diakoniasta väitelleen tohtorin lektiöt. Heistä kahden – Elina Juntusen ja Raija Pyykön – väitöskirjoihin sisältyi Diakonian tutkimus -lehdessä julkaistuja artikkeleita. Haluamme uskoa, että lehtemme on laajemminkin edistänyt, ja edelleen edistää, kiinnostusta diakonian tutkimukseen eri tieteenaloilla.

Pyrimme omalta osaltamme jatkamaan Diakonian tutkimuksen kehittämistä laaja-alaisen ja korkeatasoisen diakonian tutkimuksen ja diakoniaan liittyvän sosi-aalitieteellisen tutkimuksen foorumina. Haluamme panostaa eritoten ydinsisältöön sikäläkin, että jurnaleille epätyypilliset pääkirjoitukset päättyvät lehdessämme tältä osin tähän. Toisen uuden päätoimittajan tausta on kirkkososiologiassa ja altruis-min tutkimuksessa, toisen sosiaali- ja terveyspolitiikassa. Diakonian tutkimus on yhteinen intohimomme.

Pyrimme erityisesti panostamaan siihen, että voisimme tarjota lukijoille dia-koniatyön kehittämistä palvelevia tieteellisiä artikkeleita. Uskomme siihen, että tämänkaltainen uusi tieto tukee laajempaakin pyrkimystä hyvään elämään.

Seurakuntalaisen osallisuus kirkon strategiapuheessa

Osallisuuden ja osallistumisen teemat ovat ajankohtaisia keskustelunaiheita sekä yhteiskunnallisella tasolla että kansalaisjärjestöjen ja kirkon toiminnassa. Kansalaisten osallistumisaktiivisuuden heikentyessä ja osallistumiskäytäntöjen muuttuessa näyttää siltä, etteivät perinteiset osallistumisen muodot ole riittäviä (Nivala 2008, 297). Tilannetta on pyritty parantamaan uudistamalla lainsäädäntöä demokratiaa ja osallisuutta korostavaan suuntaan. Euroopan neuvosto on laatinut suosituksen koskien kansalaisten osallisuutta julkiseen elämään paikallisella tasolla (Paikallisdemokratian osallisuuspolitiikka 2001). Lisäksi eurooppalaisessa hyvinvointipolitiikassa on yhä vahvemmin painotettu osallistavaa ajattelumallia, jossa tavoitteena on kansalaisten valtaistaminen palvelujen käyttäjinä ja tuottajina. Kuitenkin sanoista on pitkä matka todellisiin tekoihin ja toimiviin käytäntöihin, sillä pyrkimykset muuttaa kansalaisia osallistuvimmiksi eivät näytä toimivan, elleivät myös yhteiskunnan järjestelmät ja toimijat ole valmiita muutokseen. (Matthies 2008.)

Myös Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa¹ on pohdittu osallisuuden ja osallistumisen haasteita. Juhani Veikkolan (1994, 61) mukaan kansalaisyhteiskunnan kehittyminen ja kritiikki hierarkkisia rakenteita kohtaan nostivat esille ihmisten oman toiminnan, päätösvallan ja valinnanvapauden merkityksen myös kirkon ja seurakuntien toiminnassa. Viimeisinä 1900-luvun vuosikymmeninä korostui näky alhaalta kasvavasta kirkosta, jossa seurakunta suuntautuu entistä lähemmäs ihmistä ja ihmisten elämän keskelle. Esille nostettiin toimintatapoja, jotka olisivat vähemmän työntekijäkeskeisiä ja perustuisivat seurakuntalaisten aktiivisuuteen ja uuteen yhteisöllisyyteen kirkossa. (Veikkola 1994, 54–55; Kirkon suunta 2000 1992.) Uuden vuosituhannen alkaessa kirkon haasteet konkretisoituvat jäsenmäärän nopeutuneena vähenemisenä ja jäseneksi identifioitumisen heikentymisenä sekä kirkon läsnäolona yhä monikasvoisemman jäsenistönsä elämässä. Erityisesti

on oltu huolissaan nuorten aikuisten irrallisuudesta ja osallistumattomuudesta seurakuntayhteisön toimintaan. (Helander 2007, 156; Monikasvoinen kirkko 2008, 380–389.)

Yhteisöön kiinnittymisen (Liu ym. 1998) haasteita ja kirkossa rakentuvaa osallisuutta pohditaan myös kirkon uusimmassa strategiassa Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö (2008) ja laajempaa pohdintaa sisältävässä strategiamietinnössä (Meidän kirkko -mietintö 2007). Strategian luotaama visio kirkosta osallisuuden yhteisönä jatkaa alhaalta kasvavan seurakuntamallin rakentamista. Kirkon toimintaa pyritään uudistamaan mm. vahvistamalla kirkon jäsenyyden merkitystä kohtaamalla seurakuntalaisia ja luomalla heille enemmän toimintamahdollisuuksia. Strategiaa valmistellut työryhmä näkee edelleen yhtenä seurakuntalaisten osallistumisen kehittämisen haasteena seurakuntien työkuulttuurin työntekijäkeskeisyyden, minkä vuoksi yhteiseen pappeteen perustuva maallikkovastuu ja vapaaehtoistyö eivät saa riittäviä mahdollisuuksia seurakuntaelämässä (Meidän kirkko -mietintö 2007, 24).

Tässä artikkelissa kohdistan huomion siihen, miten kirkon strategiamietinnön luotaamissa tulevaisuuden suuntaviivoissa puhutaan seurakuntalaisen osallisuudesta, ja millaisia käsityksiä seurakuntalaisen osallisuuden kehittymisestä on nähtävissä. Taustoitin analyysiani kuvaamalla ensin yleisemmin yhteiskunnallisen osallisuuden käsitettä. Sen jälkeen tarkastelen sitä, millaisia määrittelyksiä Meidän kirkko -mietintö (2007) erityisesti kirkon olemusta ja tehtävää käsittelevässä osuudessa antaa osallisuudelle ja osallisuuden yhteisölle, ja millaista keskustelua kirkossa on viimeisinä vuosikymmeninä käyty seurakuntalaisen osallisuuden kehittämistä.

Osallisuus yhteisön ulottuvuutena

Osallisuus on keskeinen yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen liittyvä käsite, jota tavallisesti on tarkasteltu hallinnon ja kansalaisen välisen suhteen näkökulmasta. Kansalaisen osallisuutta tutkineen Elina Nivalan (2008, 168) mukaan osallisuus rakentuu yhteisöön kuulumisesta ja sen perusteella oikeudesta osuuteen yhteisön hyvästä. Aaro Harju (2004, 112) korostaa osallisuuden kahtalaista luonnetta. Osallisuus on kuulumisen ja mukanaolon tunnetta, kun taas kokemukset ei-osallisuudesta jättävät ihmisen yhteisön ja yhteiskunnan ulkopuolelle. Nivalan (2008, 168–172) mukaan osallisuuden toteutuminen vaatii toisaalta yhteisön tarjoamia osallisuuden mahdollisuuksia ja toisaalta yksilöltä valmiuksia käyttää näitä mahdollisuuksia

hyödykseen. Osallisuuden mahdollisuudet sisältävät oikeudet yhteisön tarjoamaan turvallisuuteen ja hyvinvointiin sekä sellaiset yhteisön toiminnalliset rakenteet, joiden kautta yksilö voi vaikuttaa ja osallistua päätöksentekoon. Kansalaisilla tulisi olla tiedollisia, taidollisia ja toiminnallisia valmiuksia käyttää hyväkseen yhteisön tarjoamia mahdollisuuksia sekä kiinnittyä yhteisön sosiaaliseen toimintaympäristöön. Näiden lisäksi osallisuuden toteutumisen edellytyksenä ovat yksilön osallistuminen ja kokemus yhteisöön kuulumisesta.

Osallisuus, osallistaminen ja osallistuminen voidaan nähdä jossain määrin toisistaan erillisinä käsitteinä. Osallistaminen on osallistumismahdollisuuksien tarjoamista, joka toteutuu ylhäältä alaspäin, hallinnosta kansalaisten suuntaan (Rantakokko ym. 2009, 56), kun taas osallisuus kehittyy yksilöstä itsestään alhaalta ylöspäin (Anttiroiko 2003, 18–19). Yleensä ihmiset toimivat ja osallistuvat, mikäli osallistumisen kohde on tarpeeksi kiinnostava ja merkityksellinen (Laiho 2000, 28). Osallistumisen asteen vahvuus voi vaihdella passiivisesta toisten tarjoamien toimintojen vastaanottamisesta aktiiviseen toiminnan tavoitteen määrittelyyn, suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin saakka (Nivala 2008, 171). Siirryttäessä osallistumisesta osallisuuteen ihmiset eivät ole enää vain suunnittelun tai osallistamisen kohteita, vaan myös tekijöitä ja todellisia asiantuntijoita, jotka vaikuttavat omaa elämäänsä koskeviin asioihin ja päätöksiin (Salmikangas 2002, 17). Tässä merkityksessä voidaan puhua osallisuudesta valtaistumisen tunteena, jolloin yksilö kykenee asettamaan itsensä toimijan asemaan (Gretchel 2002). Tällöin keskeinen osallisuuteen liittyvä käsite on subjektius, jolla kuvataan ihmisen täysivaltaistumista, itsensä ja oman paikkansa löytämistä yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä (Hämäläinen 2001, 59).

Myös aktiivisen kansalaisuuden käsite liittyy osallisuuden ja osallistumisen määrittelyihin. Aktiivisessa kansalaisuudessa on ennen kaikkea kysymys yhteisöön kuulumisesta, yhteisön tulevaisuuden muotoiluun osallistumisesta ja toimijuudesta omassa elämässä. Aktiiviseen kansalaisuuteen kasvaminen edellyttää yksilöltä avoimuutta ympäröivää maailmaa kohtaan, mikä opitaan kokemuksen kautta, kohtaamalla, kuuntelemalla muita, olemalla ja toimimalla muiden kanssa (Harju 2004, 19, 27). Konkreettisia toimia kansalaisten osallisuuden vahvistamiseksi on Suomessa kehitetty mm. valtakunnallisella osallisuushankkeella (1997–2002), jolla pyrittiin löytämään uusia kansalaisia kiinnostavia tapoja demokratian toteuttamiseksi paikallisella tasolla. Hankkeen keskeisimpiä havaintoja olivat osallisuuden toteutuminen alhaalta ylöspäin sekä sen muovautuminen kansalaisten, luottamus-

henkilöiden ja viranhaltijoiden keskinäisessä kumppanuudessa ja demokraattisessa vuorovaikutuksessa. Yksilön halu osallistua yhteisön toimintaan syntyy luottamuksen vahvistuessa siihen, että hänellä on mahdollisuuksia ja keinoja vaikuttaa asioihin. (Laiho 2002, 137–138.)

Seurakuntalaisen osallisuus kirkossa

Edellä esitetyt yhteiskunnallisen osallisuuden perusilmiöt ovat suurelta osin nähtävissä kirkossa käydyssä osallisuuskeskustelussa. Myös kirkon kontekstissa osallisuuden käsite liitetään yhteisöön kuulumiseen ja osallisuuteen yhteisön tarjoamasta hyvästä. Meidän kirkko -mietintö (2007) avaa osallisuutta kirkossa seurakunnan olemuksen ja tehtävän näkökulmasta. Mietinnössä kuvataan kirkkoa samalla kertaa hengellisenä ja inhimillisenä yhteisönä, joka on avoin erilaisille ihmisille ja joka toimii vuorovaikutuksessa ympäröivän maailman kanssa. Lähtökohtana on Jeesukseen uskovista muodostuva yhteisö, jonka tunnusmerkkeinä on sen historian alusta saakka ollut keskinäinen yhteys ja osallisuus. Osallisuus Jumalaan tulee näkyväksi seurakunnan yhteisöllisessä elämässä. Yhteinen usko liittää ihmiset Kristukseen ja toisiinsa ja yhteys rakentuu yhteisten kokoontumisten ja keskinäisen huolenpidon myötä. Yhteisön keskeisenä tehtävänä on välittää sanomaa Jumalasta ja kutsua ihmisiä osallisuuteen Jumalan lahjoista. (Meidän kirkko -mietintö 2007, 3-4.)

Näkyvässä ja paikallisessa muodossaan kirkko suunnittelee, järjestää ja arvioi toimintaansa siten, että se vahvistaa ihmisten osallisuutta seurakunnasta muuttuvan yhteiskunnan keskellä. Strategiamietinnön mukaan kirkko kohtaa jäsenensä ennen kaikkea kirkollisten toimitusten, laajan kasvatus- ja diakoniatyön sekä erilaisten viestimien kautta. Kristityn kutsumuksen mukainen vastuun kantaminen kirkon sanomasta ja lähimmäisistä nähdään mietinnössä monen kirkon toimintamuodon onnistumisen edellytyksenä. Vapaaehtoistyöhön osallistuminen ja luottamushenkilönä toimiminen ovat keskeinen osa yhteisen vastuun kantamista. Kirkon toimintaa pyritään edelleen kehittämään niin, että mahdollisimman moni löytäisi uskon merkityksen ja paikkansa kirkossa oman elämäntilanteensa keskellä. (Meidän kirkko -mietintö 2007, 4, 22–24.)

Mietintö kuvaa kirkkoa avoimena yhteisönä, johon ihmistä kutsutaan saamaan rakennusaineita hengelliselle elämälleen, kasvamaan kristittyinä, kokemaan yhteyttä

toisten kanssa ja kantamaan vastuuta lähimmäisestä ja luomakunnasta. Toisaalta mietintö nostaa esille myös kirkko-yhteisöä ohjaavat arvot: pyhän kunnioitus, vastuullisuus, oikeudenmukaisuus ja totuudellisuus, jotka ohjaavat yhteisön ja sen jäsenten toimintaa. Sitoutuminen yhteisiin arvoihin sekä vahvistaa yhteisön identiteettiä että on osa kirkon tehtävän ja strategian linjausten toteuttamista. (Meidän kirkko -mietintö 2007, 4, 35.) Strategiamietinnön mukaan kirkon jäsenyys siis tukee ihmisen osallisuutta yhteisön elämästä tarjoamalla mahdollisuuksia kirkon tehtävän toteuttamiseen ja yhteisen arvoperustan omaksumiseen.

Kirkon osallisuuden erityispiirteenä on se, että samanaikaisesti on läsnä sekä inhimillinen ja näkyvä että hengellinen ja usein selittämättömäksi jäävä näkymätön osallisuus. Sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteenkuuluvuuden, toiminnallisen osallistumisen ja jaetun arvoperustan rinnalle tulee hengellinen ulottuvuus eli kokemuksellinen osallisuus Pyhästä, Pyhän läsnäolosta ja rakastettuna olemisesta. Tämä osallisuus Pyhästä konkretisoituu seurakuntalaisen liittyessä yhteiseen uskoon uskontunnustuksen, sanan ja sakramenttien sekä kirkon toimintaan osallistumisen kautta. (Pihkala 2009, 195–219; Häkkinen 2011, 35.)

Seurakuntalaisen osallisuuden kehittäminen

Suomalaista arvomaailmaa, yhteisöllisyyttä ja yksilöllisyyttä muokkaavan muroksen kohtaamisessa nähtiin tärkeäksi uudistaa kirkon toimintaa vahvistamalla työntekijöiden ja aktiivisten maallikoiden yhteistyötä (Nieminen 1994, 27). Kirkon kehittämistoiminnassa malleja *kansalaisten seurakunnan rakentamiseksi* kehitettiin 1980-luvulta alkaen Kirkko 2000 -prosessissa. Prosessin keskeisinä käsitteinä olivat alhaalta kasvava seurakunta, pienet toimivat yhteisöt ja jumalanpalvelusyhteisö. Keskustelua käytiin erityisesti seurakuntalaisen asemasta seurakunnan jäsenenä ja toimijana. Uudenlaisella seurakuntalaislähtöisellä toimintaotteella pyrittiin kehittämään seurakuntien aluetyötä siten, että rakentuisi läheisyyttä ja keskinäistä välittämistä edistäviä yhteisöjä, joissa vapaaehtoiset seurakuntalaiset ja työntekijät toimivat yhteistyössä. Toisaalta haluttiin kehittää luottamushenkilötoimintaa siten, että paikallista toimintaa koskevat ratkaisut tehtäisiin pienissä alueellisissa yksiköissä, jolloin seurakuntalaisen ääni tulisi välittömästi kuuluksi ja seurakunta voisi joustavammin reagoida paikallisiin haasteisiin. (Nieminen 2003, 219–222.) Lähes puolet seurakunnista kokeili ainakin joltakin osin aluetyötä 1990-luvulla, mutta osa luopui mallista kokeilun jälkeen. Haasteiksi osoittautuivat seurakuntien työmuotopohjainen toimintatapa, virkarakenne ja hallinnollinen päätöksentekomalli.

Suurimpana ongelmana oli se, että malli pyrittiin istuttamaan vanhojen toimintarakenteiden päälle muuttamatta niitä uuden toimintamallin mukaisiksi. (Nieminen 2003, 219–224.)

Vaikka Kirkko 2000-prosessin uudistukset kohtasivat haasteita, sai prosessi kuitenkin aikaan keskustelua seurakuntalaisten asemasta. Matti Järveläisen (1994, 70) mukaan työntekijäkeskeinen seurakuntamalli on luonut subjekti–objekti-asetelman, jossa seurakuntalaiset ovat toiminnan kohteita. Seurakunnista on muodostunut eräänlaisia ohjelmatoimistoja, joissa työntekijät järjestävät seurakuntalaisille vapaa-ajan ohjelmaa. Seurakunnan toiminnan uudistamisessa keskeiseksi nousee työntekijöiden ja maallikoiden välisen suhteen muuttuminen todellisen yhteisöllisyyden suuntaan ja seurakunnan jäsenten keskinäisen vuorovaikutuksen vahvistuminen. Veikkola (1994, 55) näkee Kirkko 2000-prosessin luoneen kuvaa avoimesta kirkosta, joka voisi toimia kohtaamispaikkana jäsenilleen ja jonka sisällä toimivissa pienissä yhteisöissä kasvetaan vastuuseen. Myös Raimo Nieminen (1994, 24–25) näkee kehityksen kulkeneen kohti vahvempaa asiakaslähtöisyyttä. Hänen mukaansa seurakuntien tulisi kehittyä asiakaskeskeisiksi, muutokseen nopeasti reagoiviksi tehtäväorganisaatioiksi, jotka eri toimijoiden yhteistyöllä kykenevät kohtaamaan tulevaisuuden haasteet.

Jos 1900-luvun lopulla kirkon huolena oli seurakunnan toimintarakenteen kyvyttömyys uudistua (Nieminen 2003, 219), niin 2000-luvulla on keskitytty jäsenyyden ja muuttuvan yhteisöllisyyden kysymyksiin. Tutkimukset osoittavat, että vaikka ihmiset odottavat kirkolta yhteyden kokemuksia, he kuitenkin vierastavat sellaista yhteisöllisyyttä, jota kirkko tarjoaa. Perinteisen kollektiivisen yhteistoiminnan, sukupolvelta toiselle siirtyvien normien ja yhtenäisen toimintakulttuurin sijaan yhteisöön kiinnittymisen lähtökohdaksi nousevat enemmän yksilön persoonakohtaiset tarpeet ja omat valinnat. Tällöin ihmiset valitsevat myös uskontoon liittyen mieltymystensä ja tarpeidensa mukaiset ainekset erilaisten yhteisöjen tarjonnasta, eivätkä välttämättä sitoudu kirkon jäsenyyteen tai toimintaan samassa mielessä kuin aiemmin. (Helander 2007, 156–157; Meidän kirkko -mietintö 2007, 12.) Meidän kirkko -strategiaprosessilla on pyritty vastaamaan näihin haasteisiin ja tarjoamaan uusia suuntaviivoja kirkon yhteisöllistä olemusta ja jäsenten sitoutumista tukevan toiminnan kehittämiseen.

Seurakuntakulttuurien kehitysmallit

Osallisuuden kehittymistä kirkossa voidaan tarkastella seurakunnan toimintakulttuureja kuvaavien mallien avulla. Eero Voutilainen (1994) tarkasteli 1990-luvun puolivälissä seurakuntien toimintakulttuurien muutoksia ja näki niiden uudistumisen tapahtuneen aaltomaisena kehityksenä hallinto- ja tarjontakulttuurin aikakaudesta palvelukulttuuriin ja edelleen kohti yhteisökulttuuria. Voutilaisen (1994, 40) mukaan kukin seurakuntakulttuuri on sidoksissa oman aikansa yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja kirkon sisäiseen kehittymiseen. Sotien jälkeen kehittyneitä *hallinto- ja tarjontakulttuuria* luonnehtii toiminnan selkeys ja varmuus. Toiminta perustuu muodolliseen edustukselliseen demokratiaan, selkeään työalajakoon ja työntekijöiden keskeiseen rooliin. Seurakunta kohtaa jäsenensä ensisijaisesti virastoaikaan seurakunnan tiloissa eikä palkattujen työntekijöiden ja vapaaehtoisten toiminta välttämättä paljoakaan kohtaa toisiaan. Sen sijaan vuosituhatlupien lopulla kehittyneitä *palvelukulttuurin* seurakuntaa luonnehtii seurakuntalaisten tarpeiden ja kirkon perustehtävän näkökulmista rakentuva vahva palvelutoiminta. Palvelukulttuurissa lähtökohtana on seurakuntalainen asiakkaana ja pyrkimyksenä on yhteistoiminnassa rakentaa seurakuntalaisten tarpeiden mukaisia uusia toimintatapoja. Voutilainen ennakoii, että tultaessa 2000-luvulle seurakunta kehittyi kohti yhteisökulttuuria, jonka elementteinä ovat aito kohtaaminen ilman roolileimoja ja seurakuntalaisten kutsuminen mukaan heidän omilla ehtoillaan. Työntekijöiden ja seurakuntalaisten välinen raja ohenee ja seurakuntalaiset ovat yhä vahvemmin omien lahjojensa ja kiinnostuksena mukaisesti yhteisönsä voimavaroina. Työntekijät tukevat yhteisöllisyyden rakentumista ja antavat oman asiantuntemuksensa joustavasti yhteisön käyttöön. (Voutilainen 1994, 39–48.)

Seurakuntien toimintakulttuurin ja erityisesti työntekijöiden ja seurakuntalaisten välisen suhteen kehittyminen oli esillä myös vapaaehtoistyön tulevaisuutta kirkossa tarkastelleen työryhmän selvityksessä (Seurakuntalaisten kirkko 1997). Selvityksessä kirkon nähtiin kehittyvän työntekijäkeskeisestä kirkosta kohti seurakuntalaisten kirkkoa. *Työntekijäkeskeistä kirkkoa* luonnehtii hierarkia, jossa papisto ja palkatut työntekijät johtavat kirkkoa. Toiminta rakentuu systeemeihin, joissa ihmisten välinen yhteys on näennäistä ja spontaanille toiminnalle jää vain vähän tilaa. Sen sijaan *seurakuntalaisten kirkossa* seurakuntalaisten ja työntekijöiden kesken toteutuvat tasa-arvo ja keskinäinen kunnioitus. Seurakuntalaiset ovat kasteen perusteella kirkon täysivaltaisina jäseninä ja subjekteina kantavat yhteistä vastuuta kansankirkosta. Tämän nähtiin kuitenkin edellyttävän kirkolta irrottautumista laitostuneista

toimintamalleista ja uudenlaista suhtautumista jäseniinsä tasavertaisina yhteistyökumppaneina. (Seurakuntalaisten kirkko 1997, 26–28.)

Tutkimustehtävä, aineisto ja menetelmä

Tässä artikkelissa siis tutkin, millaisin kielellisin ilmauksin seurakuntalaisen osallisuutta tuotetaan kirkon strategiapuheen tulevaisuuden suuntaviivojen määrittelyssä. Kirkon strategiapuheella tarkoitan tässä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatieneen työryhmän mietintöä, joka varsinaista strategiaa laajemmin käsittelee kirkon perustehtävää, arvoja, visiota ja toiminnan suuntaviivoja (Meidän kirkko -mietintö 2007). Kiinnostukseni kohteena on se, miten seurakuntalaisen asema ja toimijuus paikantuvat kirkon strategisissa linjauksissa ja millaisia tulkintoja sen perusteella voidaan tehdä seurakuntalaisen osallisuudesta ja osallisuuden kehittymisestä kirkossa. Sosiaalitieteellisen näkökulman ohjaamana keskityn tässä artikkelissa osallisuuden näkyviin ulottuvuuksiin eli osallisuuteen konkreettisen toiminnan, vuorovaikutuksen ja keskinäisen yhteyden alueilla. Sen sijaan seurakuntalaisen hengellistä osallisuutta sivuan lähinnä silloin, kun se liittyy seurakuntalaisen tai työntekijän asemaan tai toimijuuteen seurakuntayhteisössä.

Meidän kirkko -strategia ja -mietintö voidaan nähdä osana kirkollisen strategiapuheen jatkumoa, joka sisältää kirkon toimintaa suuntaavia linjauksia useiden vuosikymmenten ajalta (esim. Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisohjelma 1977, Kirkko 2000 1986, Kirkon suunta 2000 1992, Läsnäolon kirkko 2002). Nyt käsillä olevan strategian on laatinut kirkkohallituksen asettama työryhmä, johon on kuullut kirkon keskushallinnon, seurakuntien ja kirkkoa lähellä olevien yhteistyötahojen edustajia. Mietinnön esipuheen mukaan strategian laatiminen on edennyt vuorovaikutteisena prosessina, jonka aikana työryhmä on käynyt strategian luonnoksista julkista keskustelua ja kerännyt palautetta kirkon henkilöstöltä, seurakunnista sekä asiantuntijoilta. Työryhmän laatiman linjauksen jälkeen strategiaprosessin on tarkoitus jatkaa seurakuntien tasolla. Tämä tapahtuu paikallisesti työstämällä strategian linjauksia konkreettisiksi toimenpiteiksi ja käytännön suunnitelmuksi. (Meidän kirkko -mietintö 2007, Strategiaopas seurakunnille 2009.)

Kielellinen näkökulma kirkon strategiapuheeseen

Strategiamietintö on siis luonteeltaan kirkon toiminnan yhteisiä suuntaviivoja

luotaava ja seurakuntien kehittämiseksi virikkeitä tarjoava keskustelunavaus. Sosiaalipsykologisen tutkimuksen näkökulmasta kirkon strategian laadintaa ja sen välittämistä seurakuntiin voidaan tarkastella myös diskursiivisena toimintana, viestin välittämisenä, jossa asioille annetaan merkityksiä, toimijoille tiettyjä rooleja ja valta-asemia sekä luodaan toiminnan kulttuuria. Michel Foucaultin (1991, 49) mukaan kielellinen vuorovaikutus ei ole vain informaation välittämistä vaan myös erilaisten asiantilojen, asemien ja identiteettien tuottamista. Tässä artikkelissa haluan painottaa strategiapuheen varsinaisen sisällön tutkimisen sijaan sen diskursiivisiin ulottuvuuksiin eli siihen, millaista osallisuutta teksti kielellisillä ilmauksillaan seurakuntalaiselle yhteisön jäsenenä tuottaa ja tarjoaa.

Löytääkseni näitä seurakuntalaisen osallisuutta määrittäviä merkityksiä käytän strategiapuheen analyysissa semioottisen sosiologian lähestymistapaa ja erityisesti subjektiposition käsitettä. Semioottinen sosiologia tarkastelee puheessa rakentuvia merkityksiä kahdella ulottuvuudella, keskittymällä joko siihen, *mitä* sanotaan (sisällöllisiin lausumiin) tai siihen, *miten* sanotaan (kommunikatiivisiin enonsiaatioihin). Lausuman ja enonsiaation ulottuvuudet voidaan nähdä erilaisina lähestymistapoina aineistoon. Sisällöllisen lausuman tarkastelu kohdistuu tekstin tuottamiin konstruktioihin todellisuudesta, kun taas enonsiaatiot viittaavat siihen, keiden näkökulmasta asioita tarkastellaan tai millaisia eri toimijoiden välisiä suhteita ja vuorovaikutuksen osoittamia asemia tekstissä voidaan havaita. (Sulkunen & Törrönen 1997, 96–97, 100.) Tämän artikkelin tarkoituksena on siis paneutua kommunikatiivisten enonsiaatioiden näkökulmaan ja sen avulla tutkia strategiapuheessa määrittäviä seurakuntalaisen subjektipositioita. Tällöin kohdistan analyysini siihen, millaisia subjektipositioita seurakuntalaiselle kirkon strategiapuheessa rakentuu ja millaista osallisuutta tai yhteisöllistä toimijuutta nämä subjektipositiot seurakuntalaiselle tarjoavat.

Törrönen (2000) määrittää subjektiposition muodostumista tekstissä ilmevien luokitusten, tarinalinjojen ja asemoitumisten yhteisvaikutuksena. Tekstin puhuja tekee luokitteluja Meidän ja Muiden välillä peilaamalla puhujan tai yhteisön arvoja suhteessa Muihin. Toisaalta tekstissä voidaan tarkastella subjektiaseman kiinnittymistä historiallisiin jatkumoihin, jotka ilmaisevat haluamista, tahtomista, kykenemistä tai osaamista eli sitä suuntaa, jota kohti yhteisössä pyritään. Näitä ilmauksia erittelemällä voidaan kysyä, kuinka teksti kiinnittää subjektipositioita tiettyihin yhteisön arvo-orientaatioihin nimeämällä objekteja halun, tahdon tai velvoitteen kohteeksi ja osoittamalla millaisia kykyjä tai osaamista tavoiteltu toiminta

edellyttää. Kolmantena subjektipositiota määrittävänä tekijänä ovat luokitusten ja tarinalinjojen suhteutuminen erilaisiin näkökulmiin tai asemiin vuorovaikutuksessa. (Törrönen 2000, 243–250.) Subjektipositio siis määrittelee toimijoiden oikeudet ja velvollisuudet, mahdollisuudet ja rajoitukset erilaisissa diskursseissa ja siten tarjoaa toimijoille erilaisia identiteettejä (Burr 1995, 141–142). Tarkasteltaessa seurakuntalaisen subjektiposition rakentumista kirkon strategiapuheessa huomio kiinnittyy siihen, millaista paikkaa strategiapuhe seurakuntalaiselle tarjoaa, millainen toiminta tai asema vuorovaikutuksessa nähdään seurakuntalaiselle mahdolliseksi tai miten seurakuntalaisen paikka asemoituu osaksi yhteisön toimintaa kuvaavia historiallisia toimintakulttuureita.

Koska diskursiivinen lähestymistapa edellyttää syventymistä valitun aineiston vivahteisiin, on aineiston rajaukseen kiinnitettävä erityistä huomiota (Juhila & Suoninen 1999, 241). Valitsin Meidän kirkko -mietinnöstä varsinaisen analyysin kohteeksi luvun 4 *Kirkko vuonna 2015*, jossa käsitellään kirkon tavoittelemaa tulevaisuuskuvaa ja luvun 5 *Strategiset suuntaviivat vuoteen 2015*, jonka keskiössä ovat ne toiminnalliset linjaukset, joiden avulla kuljetaan kohti valittua visiota (Meidän kirkko -mietintö 2007, 37–46). Aineiston laajuudeksi rajautui tällöin 10 sivua. Jätin varsinaisen analyysin ulkopuolelle kirkon olemusta, tehtävää ja arvoja sekä kirkon muuttuvaa toimintaympäristöä kuvaavan mietinnön osan. Olen kuitenkin edellä käsitellyt sekä mietinnössä että muussa keskustelussa esillä olleita kirkon yhteisölliseen olemukseen ja seurakuntalaisen osallisuuden liittyviä määrittelyjä ja siten kiinnittänyt analyysiani kirkko-yhteisön kulttuuriseen kontekstiin ja historiallisiin kehitysjakumoihin. Tarkoitukseni on tässä analyysissä paneutua kirkon tulevaisuudenkuvaa linjaavan mietinnön osan kielelliseen tarkasteluun ja tehdä sen pohjalta johtopäätöksiä siitä, millaista osallisuutta strategiapuhe seurakuntalaiselle tarjoaa.

Varsinaista analyysia varten poimin aineistosta kaikki oman tulkintani mukaan seurakuntalaisen osallisuuden liittyvät lausumat, joita löysin tekstistä yhteensä 68 kappaletta. Tämän jälkeen siirsin näkökulmani strategiapuheen sisällöstä enonsiaatioon eli tapaan, jolla osallisuudesta tekstissä puhutaan. Kiinnitin huomioni valitsemieni lausumien ilmauksiin, jotka määrittävät tekstin näkökulmaa, eri toimijatahoja, seurakuntalaisen ja seurakuntayhteisön tai työntekijän välistä suhdetta sekä seurakuntalaisen asemaa yhteisöllisessä olemisessa ja toiminnassa. Kielellinen lähestymistapa rajattuun mietinnön osaan ei kuitenkaan tuo näkyväksi sitä, mitä mietinnöllä sisällöllisesti on haluttu sanoa tai mitkä ovat olleet tekstin laatijoiden intentiot. On selvää, että strategiamietinnön laatimisprosessi

useiden tahojen yhteistyössä on edellyttänyt kompromissien tekemistä erilaisten puhetapojen kesken. Tämän analyysin kohteena on tuon yhteisöllisen prosessin lopputuloksena tuotettu teksti, joka välittää kuvaa kirkon yhteisöllisistä puhetavoista ja sen taustalla olevasta ajattelusta. Tähän liittyen en tarkastele strategiapuhetta yksittäisen työryhmän puheena, vaan näen sen ennen kaikkea kirkon historiassa kehittyneen ajattelun tämänhetkisenä tuotteena.

Semioottisen sosiologian lähestymistapa perustuu vahvasti tutkijan tulkintaan. Oma aiempi kokemukseni seurakunnan työntekijänä antaa mahdollisuuksia ymmärtää strategiapuheen kohteena olevaa kontekstia. Toisaalta sisäpuolisuus tuo tulkintaan haasteita, sillä yleensä näemme valitsemamme toimintatavat positiivisessa valossa ja jäsenämme todellisuutta valitsemastamme näkökulmasta käsin (Sulkunen 1997, 17–19). Kuitenkin tässä tarkastelussa pyrin ottamaan etäisyyttä ja näkemään myös ”tekstin taakse” ja tekemään siten interventiota kirkon puheeseen seurakuntalaisen osallisuudesta. Diskursiivisessa menetelmässä tehtyjen tulkintojen vakuuttavuuden arviointi jää lukijalle (Juhila & Suoninen 1999, 235). Aineistokatkelmilla olen kuitenkin pyrkinyt tekemään näkyväksi ne perusteet, joihin tulkintani kiinnitän. Myös aineisto kokonaisuudessaan on lukijan saavutettavissa mm. kirkon verkkosivujen kautta. Täytyy kuitenkin huomioida, että tekemäni tulkinnat ovat vain yksi mahdollisuus strategiapuheen kielenkäytön tarkastelussa (emt. 235). Aineistosta on mahdollista tehdä myös muunlaisia tulkintoja seurakuntalaisen osallisuuden rakentumisesta.

Seuraavassa tuon esille keskeisiä havaintojani strategiapuheen seurakuntalaiselle tarjoamista subjektipositioista. Sen jälkeen tarkastelen subjektipositioiden kuvaamien tarinalinjojen suhdetta kahteen teoriaosassa esillä olleeseen seurakuntakulttuurin kehitysmalliin ja teen johtopäätöksiä seurakuntalaisen osallisuudesta siirryttäessä 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle.

Seurakuntalaisen subjektipositiot

Seurakuntayhteisön toimijatahot strategiapuheessa

Strategiapuheessa eri toimijat näyttäytyvät pääasiassa me-joukkona, jotka yhteisenä rintamana ovat rakentamassa meidän kirkkoa osallisuuden yhteisöksi. Tekstissä kuvataan tavoiteltua toimintaa useimmiten monikon ensimmäisessä persoonassa, kuten *tuemme*, *huolehdimme*, *toteutamme*, *otamme todesta* (MK,

38)². Tämä korostaa strategian laatimisen ja toteuttamisen yhteisöllistä luonnetta, jossa eri toimijoiden yhteistyö ja osallisuus nousevat esille. *Ryhdyimme uudistuksiin seurakuntalaistemme ja maamme asukkaiden hengellisten tarpeiden näkökulmasta* (MK, 45). *Rakennamme yhdessä osallisuuden kirkkoa ja teemme paikalliset strategiat huolella ja laajan yhteistyön avulla* (MK, 46). Kirkon strategiapuhe näyttääkin tässä poikkeavan yleisesti passiivimuotoon kirjoitetuista organisaatioiden strategiateksteistä.

Käytetystä me-puheesta huolimatta strategiapuheessa on löydettävissä myös eri tahoille tarjottua toimijuutta. Keskeisinä osallisuuden yhteisöä rakentavina toimijatahoina voidaan nähdä kirkon keskushallinto, seurakuntien työntekijät ja seurakuntalaiset. Mietinnön laatinut työryhmä määrittänyt tekstissä kirkon keskushallinnon äänenä, joka tekee linjauksia ja ohjaa seurakuntia toimimaan tiettyyn suuntaan. *Esitämme seuraavassa kuusi keskeistä toiminnan aluetta, joihin on syytä kiinnittää huomiota* (MK, 38). Tällöin tekstin puhuja erottautuu tekstin vastaanottavasta yleisöstä erilliseksi auktoriteetiksi, joka nimeää vastaanottajat velvoitteen kohteeksi. *Henkilökohtainen viestintä on vaikuttavin viestinnän muoto. Seurakuntalaisten, luottamushenkilöiden ja henkilöstön tulee olla siitä tietoisia.* (MK, 42.) Tässä kohden velvoitteen kohteeksi määrittyvät sekä seurakuntalaiset, luottamushenkilöt että työntekijät. Useimmin strategian laatijataho näyttää suhteessa seurakuntalaiseen jäävän taustavaikuttajaksi, joka ohjaa seurakuntien toimintaa välillisesti työntekijätason kautta.

Seurakuntien työntekijät edustavat keskeistä seurakuntien toiminnan organisoititahoa, jonka odotetaan toimivan tietyn suuntaisesti ja joiden sitoutuminen esitettyihin linjauksiin nähdään strategian toteutumisen ehtona. *Strategian tavoitteet toteutuvat, jos jokainen kirkon työntekijä omaksuu ne, sitoutuu niihin ja toimii päivittäin työssään strategian suuntaviivojen mukaisesti* (MK, 45). Vaikka toimijaa ei aina olisikaan erikseen määritelty, voidaan se tulkita työntekijäksi silloin, kun asiaa lähestytään selkeästi työntekijälle kuuluvan toiminnan näkökulmasta, kuten seuraavassa kirkollisia toimituksia kuvaavassa lausumassa: *Hoidamme kirkolliset toimitukset aina hyvin ja otamme huomioon toimitusten luonteen jumalanpalveluksena elämän käännekohdassa* (MK, 38).

Seurakuntalaiset näyttäytyvät strategiapuheessa sekä toiminnan toteuttajana, että vastaanottajatahona. Seurakuntalaisen toimijuus tulee selkeimmin esille silloin, kun seurakuntalainen erikseen nimetään toimijaksi. *Jokainen kristitty on viestinviejä. Kirkon viestintä on siten koko yhteisön tehtävä. Se kuuluu seurakuntalaisille,*

luottamushenkilöille ja työntekijöille. (MK, 42.) Jossain kohden taas toimijuus jää avoimemmaksi tai toimijana voidaan tulkita olevan sekä seurakuntalainen että työntekijä, kuten seuraavissa esimerkeissä: *Tarvitsemme erilaisia tapoja elää todeksi kristittyjen yhteyttä ja syventää hengellistä kasvua* (MK, 39). *Puhumme uskostamme ja arvoistamme avoimesti ja ymmärrettävästi ja puolustamme niitä rohkeasti* (MK, 39). Useissa strategiapuheen me-muotoisissa lausumissa voidaan nähdä kuitenkin viittauksia työntekijän toimijuuteen, jolloin seurakuntalainen määrittäytyy toiminnan kohteeksi tai vastaanottajaksi. *Merkittävä osa seurakuntalaisten hengellisestä elämästä toteutuu median välityksellä. Joukkoviestimiä hyödyntäen räätälöimme eri kohderyhmille heidän hengellistä elämäänsä tukevaa aineistoa.* (MK, 39–40.) Sen sijaan kuvattaessa strategian tavoittelemaa visiota, käytetään selkeämmin seurakuntalaisen toimijuutta korostavia ilmaisuja. *Kirkon jäsenet näkevät itsensä osana maailmanlaajuista kristillistä kirkkoa ja toteuttavat sen lähetystehtävää* (MK, 37).

Strategiapuheessa toimijuus näyttää siis olevan joko kaikki toimijatahot mukaansa kutsuvaa *me-toimijuutta* tai enemmän yksittäiselle toimijataholle määrittänyttä. Vaikka me-puhe toisaalta viittaa vahvasti yhteisöön ja sen yhteistoimintaan, voidaan sillä viitata myös itsestään selvänä pidettyyn yhteiseen näkemykseen, jota ei kyseenalaisteta (Bauman 1997, 91). Tästä näkökulmasta mietinnön me-puhe voidaan diskursiivisesti tarkasteltuna nähdä myös kaikkia yhteisön toimijoita velvoittavana hallinnon viestinä.

Seurakuntalaisen subjektipositiot määrittävät strategiapuheessa suhteessa muiden toimijoiden, lähinnä työntekijöiden, asemiin, jolloin tarkastelun kohteena on seurakuntalaisen paikka toimijana tai toiminnan kohteena. Toisaalta huomio kiinnittyy myös siihen, millaisia mahdollisuuksia tai rajoituksia seurakuntalaisen toimijuudelle asetetaan. Keskeiseksi tällöin nousee se, millaista asemaa eri toimijoiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja toimijoiden välisissä suhteissa strategiapuhe näyttää seurakuntalaiselle tarjoavan. Tämän vuorovaikutuksen esille tuloa tarkastelemalla strategiapuheesta on löydettävissä neljä seurakuntalaiselle tarjottua subjektipositiota: objektin, osallistamisen kohteen, ei-osallistuvan ja kumppanin subjektipositio.

I Seurakuntalainen objektina

Ensimmäiseksi strategiapuheessa voidaan löytää subjektipositio, jossa seurakuntalainen on objektina eli työntekijän toiminnan kohteena. Vaikka me-puhe ensisijaisesti vahvistaa yhdessä toimimista, nousee joissakin kohden esille vuorovaikutuksen yksisuuntaisuus suhteessa toiminnan kohteeseen. *Tuomme pelastuksen, ikuisen elämän ja pyhyyden ihmisten ulottuville* (MK, 38). Tekstissä korostuu kirkon tehtävä sanoman välittäjänä, mutta samalla se määrittää seurakuntalaisen passiiviseksi yhteisön jäseneksi, joka ottaa vastaan työntekijän hänelle tarjoaman sanoman. Tämä toiminnan kohteen subjektipositio voidaan nähdä myös seuraavassa lausumassa: *Tavoitamme jokaisen jäsenemme laadukkaasti vähintään viisi kertaa vuodessa* (MK, 42). Teksti vahvistaa institutionaalista näkökulmaa, jossa seurakuntalainen määrittyy kohtaamisen objektiksi, jonka suhteen tehtyjen toimenpiteiden määrää ja laatua arvioidaan tai mitataan.

Strategiapuhe voi määrittää seurakuntalaisen myös tiettyyn kohderyhmään kuuluvaksi, kuten perheet, hätään joutuneet tai maahanmuuttajat, joita yhteisö työntekijöidensä välityksellä pyrkii tukemaan. *Tuemme perheitä arkielämässä, myös sen vaikeuksissa ja ristiriidoissa* (MK, 38). Seurakuntalaisen määrittäessä tietyn kohderyhmän jäseneksi työntekijä määrittyy häntä tukeväksi asiantuntijaksi. Keskusteltaessa heikossa asemassa olevien seurakuntalaisten hädästä voidaan toimijuuden ajatella olevan ensisijaisesti kirkon hallinnolla, päättäjillä tai työntekijöillä. *Osallistumme yhteiskunnalliseen keskusteluun tuomalla esille ihmisten hädän ja sen taustalla olevat rakenteelliset ongelmat. Käymme keskustelua heikoimpien asemasta yhteiskunnan päättäjien kanssa* (MK, 40). Heikossa asemassa olevien ryhmään määrittyvä seurakuntalainen voi asemoitua työntekijän erityistä huolenpitoa tai suojelua tarvitseväksi. *Maahanmuuttajien määrä kasvaa voimakkaasti. He kohtaavat tullessaan monenlaisia ongelmia. Toimimme maahanmuuttajien ja pakolaisten puolestapuhujina ja suojelijoina.* (MK, 40.)

Seurakuntalainen määrittyy objektin subjektipositiossa suurelta osin työntekijän tai hallinnon toiminnasta käsin. Tämän voidaan nähdä kuvaavan työntekijäkeskeisen seurakunnan toimintakulttuuria (Järveläinen 1994, 70), jossa seurakuntalainen osallistumisesta huolimatta jää passiiviseksi toimintojen vastaanottajaksi (Nivala 2008, 171). Työntekijä määrittyy tällöin keskeiseksi yhteisöä ylläpitäväksi subjektiksi, joka asemastaan käsin ohjaa, tukee ja kohtaa seurakuntalaisen.

2 Seurakuntalainen osallistamisen kohteena

Strategiapuheen toisessa subjektipositiossa seurakuntalainen nähdään työntekijän osallistamisen kohteena. Osallistaminen on seurakuntalaisen kutsumista mukaan yhteisön toimintaan ja osallistumismahdollisuuksien tarjoamista. Työntekijän toiminnassa korostuu kiinnostus seurakuntalaisen äänen kuulemiseen ja sen huomioimiseen. *Olemme kiinnostuneita siitä, mitä kirkon jäsenet haluavat jäsenyytensä merkitsevän* (MK, 41). Työntekijä pyrkii muovaamaan toimintaa huomioiden seurakuntalaisen odotuksia ja tarpeita. *Kutsumme perheitä perhejumalanpalveluksiin ja pyhäpäivän messuun ja otamme niissä huomioon myös lasten ja nuorten hengelliset tarpeet* (MK, 38). Osittain strategiapuhe näyttäisi kuitenkin sisältävän ajatuksen seurakuntalaisten toiveiden huomioimisesta lähinnä yhteisön määrittämien tehtävien sisällä, kuten seuraavissa perheiden sitouttamiseen liittyvissä esimerkeissä käy ilmi. *Tuemme kotien hengellistä elämää, joka siirtää uskoa ja kristillisiä tapoja sukupolvelta toiselle. Rohkaisemme vanhempia opettamaan lapsilleen iltarukouksen ja kannustamme heitä tuomaan lapsensa seurakunnan pyhäkouluun ja kerhoihin.* (MK, 38.)

Vapaaehtoistyössä osallistamisen diskurssi määrittää seurakuntalaisen mukaan tulemistakin toimintaan. *Diakonia tarjoaa vapaaehtoisille mahdollisuuden toimia lähimmäisenrakkauden puolesta ja kantaa vastuuta* (MK, 40). Osallistava toimijuus tarjoaa seurakuntalaiselle toiminnan mahdollisuuksia, mutta toiminnan tavoite on yhteisön valmiiksi määrittelemä. Esimerkiksi seuraava katkelma sisältää ristiriitaisen viestin seurakuntalaisen osallisuudesta. *Luovumme työntekijäkeskeisestä ajattelutavasta ja luomme vapaaehtoisille mielekkäitä toimintamahdollisuuksia* (MK, 42). Toimijuus me-puheessa näyttää määrittyvän työntekijälle, vaikka tarkoitus on luopua työntekijäkeskeisyydestä. Seurakuntalainen vapaaehtoisena jää toiminnan kohteeksi, jolle työntekijä pyrkii luomaan mielekkäitä toimintamahdollisuuksia.

Osallistamisen subjektipositiossa seurakunnan toiminnan tavoitteet näyttävät toteutuvan työntekijän tehtävien hoidon tuloksena. Seuraavassa lausumassa tulee esille ajatus, että seurakuntalaisen osallisuus kirkon tarjoamasta hengellisyydestä on sidoksissa työntekijän toiminnan onnistumiseen. *Hyvin hoidettu jumalanpalveluselämä antaa tilaa seurakuntalaisten yhteyden, hiljentymisen ja Jumalan kohtaamisen kaipuulle ja vastaa siihen niin, että heidän hengellinen elämänsä voi syventyä ja uskonsa vahvistua* (MK, 39). Toisaalta tilan antaminen seurakuntalaisten yhteydelle, hiljentymiselle ja Jumalan kohtaamiselle voi tukea seurakuntalaisen omaa toimijuutta, mutta toisaalta tekstissä on luettavissa työntekijän vahva rooli seu-

rakuntalaisen yhteisöön kiinnittymisen ja hengellisen kokemuksen mahdollistajana.

Seurakuntalaisen osallisuus näyttäytyy osallistamisen kohteen subjektiossa kahtalaisena. Toisaalta seurakuntalainen määrittyy yhteisöön kutsuttuna ja yhteisössä toimivana jäsenenä, mutta toisaalta hänen toimijuuttaan rajoittaa valmiiksi rakennettu seurakunnan toimintakehys. Seurakuntalaisen näkökulmasta hänen osallistumisensa ja toimintansa tapahtuu muiden määrittelemissä tilanteissa (Harju 2004, 111) ja instituution määrittelemien rajojen sisällä. Kun edellisessä subjektiossa näkökulma oli vahvasti työntekijässä, määrittyy se tässä enemmän työntekijän ja seurakuntalaisen vuorovaikutuksesta ja yhteistoiminnasta käsin. Työntekijällä on pyrkimys asiantuntija-roolissaan kuunnella seurakuntalaisen tarpeita ja muovata seurakuntalaiselle tarjottavaa toimintaa niiden perusteella. Seurakunta pyrkii asiakaslähtöisyyteen (Nieminen 1994, 27), mutta toiminta on kuitenkin lähinnä osallistumismahdollisuuksien tarjoamista, jolloin vuorovaikutus jää ylhäältä alaspäin suuntautuvaksi (Rantakokko ym. 2009, 56).

3 Seurakuntalainen ei-osallistuvana

Kolmanneksi strategiapuheessa voidaan nähdä määrittyvän subjektiossa, jossa seurakuntalainen on passiivinen, ei-osallistuva tai jäsenyydestä irrottautuva yhteisön jäsen. Toiminnan ulkopuolelle jääminen tuodaan esille joko seurakuntalaisen elämäntilanteeseen liittyvänä asiana tai hänen tietoisena valintanaan. Ei-osallistuvan subjektiossa voidaan kuulla ääniä toisaalta seurakuntalaisen ulkopuolisuudesta ja toisaalta yhteisön pyrkimyksestä kohdata yhteisön osallisuudesta tai jäsenyydestä luopuvat. *Huolehdimme siitä, että muutto seurakunnasta toiseen ei katkaise seurakuntayhteyttä. Haluamme tavoittaa ja kohdata ne, jotka ovat luopuneet kirkon jäsenyydestä.* (MK, 42.)

Seurakuntalaisen jääminen toiminnan ulkopuolelle koetaan yhteisön näkökulmasta jännitteisenä. Vaikka strategiapuheessa tavoitellaan yhteisöä, jonka tehtävän toteuttamisessa jäsenet ovat mukana, joudutaan kuitenkin hyväksymään myös muodollinen, ei-osallistuva jäsenyys.

Monelle seurakunnan jäsenelle riittää tietoisuus, että kirkko on olemassa ja että se toimii. Heidän sitoutumisensa kirkkoon on yhtä merkittävää kuin niiden, jotka elämäntilanteensa vuoksi voivat osallistua aktiivisesti seurakunnan toimintaan. Arvostamme heidän sitoutuneisuuttaan ja vahvistamme heidän identiteettiään kirkon jäsenenä. (MK, 42.)

Ulkopuolelle jääminen tai jättäytyminen ei ole yhteisön kannalta toivottu tila,

joten siltaa toiminnan ulkopuolelle jäävään seurakuntalaiseen pyritään rakentamaan vahvistamalla kirkon jäsenen identiteettiä. Kuitenkin strategiapuhe kuvaa työntekijöitä jossain määrin välinpitämättöminä tai kykenemättöminä toimimaan suhteessa ei-osallistuvaan tai jäsenyydestä irrottautuvaan seurakuntalaiseen. Strategiapuhe korostaa, että nykyisessä tilanteessa yhteisön on aiempaa enemmän oltava kiinnostunut niistä merkityksiä, joita seurakuntalainen itse jäsenyydelleen antaa. Kiinnitämme aiempaa enemmän huomiota kirkon jäsenyyden merkityssisältöön. Tuemme kristillisen identiteetin vahvistumista. *Emme ole välinpitämättömiä, vaan rohkaisemme ja vahvistamme kastettuja jäseniämme uskomaan ja elämään sen mukaisesti.* (MK, 41.) Lisäksi strategiapuheessa veloitetaan seurakuntien päättäjiä ja työntekijöitä yhä aktiivisemmin tutustumaan toiminnan ulkopuolelle jäävien seurakuntalaisten tarpeisiin ja ryhtymään toimiin heidän tavoittamiseksi.

Seurakuntamme laativat oman jäsenstrategian. Siinä selvitetään jäsenkunnan odotukset ja tarpeet sekä arvioidaan nykyinen toiminta ja sen kattavuus. Seurakunnan jäsenstrategian avulla uudistamme ajattelu- ja toimintatapoja, kehitämme henkilöstön ammattitaitoa ja kohdistamme toimintaa ja resursseja. (MK, 41.)

Aktiivisen toiminnan ulkopuolelle jättäytyvän seurakuntalaisen subjektipositio määrittyy sekä suhteessa työntekijään, mutta erityisesti suhteessa instituutioon, sen arvoihin ja toimintakulttuuriin. Se nostaa esille seurakuntalaisen aiempaa vahvemman itsenäisen toimijuuden valintojen tekijänä suhteessa seurakunnan toimintaan ja myös jäsenyyteen. Ei-osallistuvan subjektiposition taustalla on kuultavissa ajatus, ettei seurakuntalainen koe seurakunnan toimintaa ja siihen osallistumista itselleen merkittäväksi (Laiho 2000, 28; Helander 2007, 156). Koska seurakuntalainen ei ole mukana yhteisön toiminnassa ja vuorovaikutus yhteisön tai seurakunnan työntekijän kanssa jää vähäiseksi, myös yhteisöön kuulumisen tai mukana olon kokemuksia ei pääse rakentumaan (Harju 2004, 112). Tämä saattaa vahvistaa seurakuntalaisen kokemaa ulkopuolisuutta ja myös suunnata irrottautumaan yhteisön jäsenyydestä. Työntekijälle seurakuntalaisen osallistumattomuus asettaa vaateita ammattitaidon ajantasaistamisesta, asenteiden uudistamisesta ja toiminnan kehittämistä nykyhetken tarpeiden mukaiseksi.

4 Seurakuntalainen kumppanina

Neljäs subjektipositio nostaa seurakuntalaisen subjektiksi, yhteisön aktiiviseksi toimijaksi ja työntekijän kumppaniksi. *Meidän kirkko on totta, kun kirkon jäsenet*

kokevat sen omaksi hengelliseksi kodikseen ja osallistuvat sen perustehtävän toteuttamiseen (MK 38). Seurakuntalaisella on paikka yhteisön keskiössä ja hän osallistuu sen tehtävään. Tämän subjektiposition näkökulmissa pyritään löytämään uudenlaisia toimintakäytäntöjä, jotka muuttavat työntekijän ja seurakuntalaisen välistä suhdetta. Luomme paikallistasolla käytäntöjä, joilla vähennetään työntekijäkeskeistä toimintaa, lisätään vapaaehtoisuutta ja vahvistetaan osallisuutta (MK, 42). Strategiapuhe kuvaa yhteisön vuorovaikutusta tasavertaiseksi erilaisten ihmisten kanssakäymiseksi, joka ei ennalta määrittele osapuolten näkemyksiä tai elämäntapoja yhteisössä.

Kirkkona yhteisömme koostuu monenlaisista ihmisistä, joiden elämäntilanne ja hengelliset tarpeet ovat erilaisia. Luomme mahdollisuuksia etsiä evankeliumin sanomaa ja löytää se sekä elää ja toimia kristittyinä. Tarvitsemme erilaisia tapoja elää todeksi kristittyjen yhteyttä ja syventää hengellistä kasvua. (MK, 39.)

Työntekijän toiminnassa suhteessa seurakuntalaiseen korostuu hierarkian sijaan yhdessä kulkeminen. *Haluamme pysyä jäsentemme rinnalla elämänkaaren eri vaiheissa* (MK, 41). Pyrkimys yhteistoimintaan tuo esille sekä työntekijän että seurakuntalaisen toiminnan merkityksen yhteisön keskeisten tavoitteiden saavuttamiseksi. *Kasteen yhteydessä vanhemmat ja kummit sitoutuvat huolehtimaan lapsen kristillisestä kasvatuksesta yhdessä seurakunnan kanssa. Siksi seurakunnan tärkein yhteistyökumppani on perhe.* (MK, 38.) Puhetavassa korostuu työntekijän ja seurakuntalaisen välinen kumppanuus seurakunnan tehtävän toteuttamisessa.

Kumppanuutta korostavassa strategiapuheessa työntekijä tukee seurakuntalaisten keskinäistä yhteyttä ja omaehtoista toimintaa. *Tuemme pienten toiminnallisten ryhmien ja yhteisöjen syntymistä ja vahvistamme jäsenten mahdollisuuksia kehittää toimintaa ja luoda uutta* (MK, 39). Puhetapa määrittää työntekijän yhteisöllisyyden mahdollistajan rooliin, joka arvostaa seurakuntalaisen aktiivisuutta vastuun kantamisessa. *Kun seurakunnan jäsenet haluavat elää kristittyinä ja kantaa vastuuta toisistaan pienissä ryhmissä ja yhteisöissä, seurakunnat näkevät tällaisen toiminnan merkityksen. Ne tarjoavat sille rohkaisua, tukea ja voimavaroja.* (MK, 37.)

Kumppanin subjektipositiossa toimivan seurakuntalaisen asema hahmottuu kirkolle tarpeelliseksi, jopa välttämättömäksi. *Kirkko toimii jäsentensä kautta* (MK, 41). Ilman seurakuntalaista ei yhteisön perustehtävä voi toteutua. Seurakuntalainen määrittänyt omalla paikallaan yhteisön edustajaksi, jolla on myös vastuu yhteisön tehtävän toteuttamisesta. *Jokainen kristitty on viestinviejä. Kirkon viestintä on*

*siten koko yhteisön tehtävä. Se kuuluu seurakuntalaisille, luottamushenkilöille ja työntekijöille. (MK, 42.) Osallisuuden yhteisön rakentamiseen tarvitaan seurakuntalaisten panosta ja yhteisö voi kehittyä ottamalla seurakuntalaisten erilaiset lahjat käyttöön sekä tuomalla vuoropuheluun erilaisia näkemyksiä. *Tarvitsemme strategian toteuttamiseen mukaan eri tavoin osaavia seurakuntalaisia. Rakennamme yhdessä kirkollisten järjestöjen ja hengellisten liikkeiden kanssa meidän kirkkoa, osallisuuden yhteisöä. (MK, 46.)**

Seurakuntalaisen kumppaniksi määrittävä subjektipositio kuvaa osallisuutta, jossa seurakuntalainen kokee olevansa aktiivinen yhteisön rakentaja ja valtaistunut toimija (Nivala 2008, 171). Seurakuntalainen nähdään Niemisen (1994,27) kuvaamana aktiivisena ja sitoutuneena maallikkona, joka yhdessä työntekijöiden ja muiden asiantuntijoiden kanssa uudistaa ja rakentaa seurakuntayhteisöä. Tällöin vuorovaikutus yhteisössä rakentuu tasavertaisena kanssakäymisenä, jossa läsnä ovat demokratian ja kumppanuuden periaatteet (Laiho 2002, 137). Työntekijän toimijuus näyttäytyy seurakuntalaisen rinnalla toteutuvana kumppanuutena. Työntekijä omasta roolistaan käsin mahdollistaa seurakuntalaisten keskinäisen yhteyden rakentumista, omaehtoista toimintaa ja vastuunottamista tukemalla, kannustamalla ja tarjoamalla asiantuntijuutensa yhteisön käyttöön.

Työntekijäkeskeisyydestä kohti seurakuntalaisten kirkkoa

Seurakuntalaiselle strategiapuheessa rakentuvat subjektipositiot voidaan nähdä toisilleen rinnakkaisina, mutta myös peräkkäisiksi rakentuvina tarinalinjoina. Tarinalinjojen tarkastelussa esille nousee se, keiden toimijuutta strategiapuhe vahvistaa ja keiden heikentää tai millaista jatkuvuutta meidän ja muiden välisiin asetelmiin tekstissä rakentuu (Törrönen 2000, 250). Tällöin tarinalinjojen voidaan nähdä kuvaavan seurakuntalaisen osallisuuden historiallista kehittymistä objektin asemasta kohti aktiivisesti yhteisön rakentamisessa mukana olevaa kumppania. Seuraavaksi tarkastelen strategiapuheessa esille nousevia tarinalinjoja suhteuttaen niitä edellä esitettyihin seurakunnan toimintakulttuurin kehitysmalleihin (taulukko 1).

Voutilaisen (1994, 41–48) esittämien toimintakulttuurien kehitysaaltojen näkökulmasta voidaan seurakuntalaisen osallisuuden kehitystä tarkastella liikkeenä alamaisen asemasta kohti vahvaa yhteisön rakentaja -jäsenyyttä. Tällöin seurakuntalaisen määrittäminen kuvaa hallinto- ja tarjontakulttuurin aikakautta, jossa seurakuntalainen on toiminnan kohteena ja jolle esitetään kutsu, *tulkaa*. Työntekijä instituution edustajana määrittää toiminnan sisällön, johon seurakuntalaisen odo-

TAULUKKO 1. Seurakuntalaisen subjektipositioiden tarinalinjat suhteessa seurakuntakulttuurin kehitysmalleihin.

Seurakuntalaisen subjektipositiot	Strategiapuheen tarinalinjat		Seurakuntakulttuurin kehitysmallit	
	Seurakuntalaisen toimijuus	Työntekijän toimijuus	Voutilainen 1994	Vapaaehtoistyön selvitys 1997
Seurakuntalainen objektina	Passiivinen vastaanottaja	Ylläpitävä toteuttaja	Hallinto- ja tarjontakulttuuri	Työntekijä-keskeinen kirkko
Seurakuntalainen osallistamisen kohteena	Aktiivinen vastaanottaja	Asiantunteva organisoija	Palvelukulttuuri	Työntekijä-keskeinen kirkko
Seurakuntalainen ei-osallistuvana	Ulkopuolelle asettuva	Heikosti toimiva	Palvelukulttuuri?	Työntekijä-keskeinen kirkko?
Seurakuntalainen kumppanina	Aktiivinen toimija	Mahdollistava kumppani	Yhteisökulttuuri	Seurakuntalaisten kirkko

tetaan osallistuvan. Palvelukulttuurin seurakunta kuvaa seurakuntalaisen asemaa osallistamisen kohteena. Seurakuntalaiselle toiminnan organisoituminen viestittyy *luokseni tullaan* -rakenteena. Toimintaa pyritään järjestämään huomioiden kirkon perustehtävä ja seurakuntalaisen tarpeet. Toisaalta myös ei-osallistuvan subjektipositio voidaan nähdä kuvaavan palvelukulttuurin seurakuntaa, jossa seurakunnan tarjoamat palvelut ja seurakuntalaisen odotukset osoittautuvat yhteensopimattomiksi eikä seurakuntalainen ole löytänyt seurakunnan tarjonnasta omiin tarpeisiinsa sopivaa toimintaa. Kuitenkin osallisuudella voi olla kullekin yksilölle erilaisia merkityksiä (Harju 2004,22) eivätkä kaikki kirkon jäsenet välttämättä haluakaan olla aktiivisia toimijoita, vaan heille saattaa riittää tietoisuus mahdollisuudesta käyttää kirkon palveluja (Monikasvoinen kirkko 2008, 381). Yhteisökulttuurin seurakunnassa seurakuntalainen asemoituu kumppaniksi, jota *kutsutaan luomaan* seurakuntayhteisöään itselleen merkityksellisillä tavoilla.

Kirkon vapaaehtoistyön tilannetta ja tulevaisuutta kuvaavassa selvityksessä esillä ollut malli työntekijäkeskeisestä ja seurakuntalaisen kirkosta voidaan nähdä samoin kuvaavan kehitystä kohti vahvempaa seurakuntalaisen osallisuutta (Seurakuntalaisten kirkko 1997). Työntekijäkeskeisen kirkon toimintaa ylläpitää hierarkia, jossa papisto ja palkatut työntekijät toimivat johtavassa asemassa, ja jolloin myös hallinnollisissa luottamustehtävissä toimivat seurakuntalaiset jäävät

helposti objektin asemaan tai osallistamisen kohteeksi. Mikäli toiminnassa ei ole riittävästi huomioitu seurakuntalaisten odotuksia ja tarpeita, voivat he valita jäämisen muodollisen jäsenyyden varaan tai irtautumisen yhteisöstä. Sen sijaan seurakuntalaisten kirkossa seurakuntalaiset yleisen pappisuuden kautta ovat toiminnan keskeisiä subjekteja, jotka yhdessä työntekijöiden kanssa rakentavat elävää seurakuntaa. Seurakuntalaisen rooli muuttuu määriteltyjä tehtäviä hoitavasta vapaaehtoistyöntekijästä aktiiviseksi seurakuntalaiseksi, joka elää yhteydessä ja yhteydestä seurakuntaan. (Seurakuntalaisten kirkko 1997, 26–30.)

Vaikka strategiapuheessa on tulkittavissa pyrkimys kohti vahvempaa seurakuntalaisen subjektiivuutta, kohtaa kirkon uudistuminen haasteita. Niemisen (1994, 24–25) mukaan jo Kirkko 2000-prosessin tulokset osoittivat, että kirkon perinteisesti vahva ja auktoriteettiin perustuva hallinto- ja hierarkiarakenne enemmänkin ylläpitää pysyvyyttä kuin kannustaa uusiin aloitteisiin. Toisaalta kirkon perinteinen hallinto- ja työntekijäkeskeisyys on myös strategiapuheessa nähty keskeiseksi muutoksen kohteeksi. Toiminnan uudistamisen nähdään vaativan ennen kaikkea työntekijöiden ja päättäjien asennemuutosta ja avointa sitoutumista uudistamisprosessiin (Meidän kirkko -mietintö 2007, 45). Kun halutaan kuulla enemmän seurakuntalaisten tarpeita, rakennetaan samalla demokraattisempaa vuorovaikutuskulttuuria, jossa ollaan avoimia uudenlaisille ajatuksille. Voutilainen (1994, 39) näkee, että alhaalta versova toimintakulttuuri saattaa tuntua aluksi hallitsemattomalta ja työntekijää kuormittavalta. Uudenlaisen toiminnan kulttuurin rakentaminen edellyttää uskaltautumista rajoja ylittävään oppimis- ja muutosprosessiin (emt., 50–51). Seurakuntalaisten voimavaroja käyttönottava yhteisökulttuuri vaatii sekä työntekijöiltä että seurakuntalaisilta tasaveroisempaa toimijuutta. Seurakuntalaisten kirkkoa voisi verrata Harjun (2004, 106) visioimaan kansalaisten yhteiskuntaan, jonka peruspilareina ovat ihmisten toiminnallinen aktiivisuus sekä osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet. Samaa ajattelua on esillä Voutilaisen (1994, 47–48) yhteisökulttuurin seurakunnassa, jossa työntekijä ja seurakuntalainen saavat olla mukana aitona itsenään ja omilla ehdoillaan.

Toisaalta on kysyttävä, millaisin rajauksin seurakuntalaisen subjektiivuus tai tasa-vertainen yhteisökulttuuri on kirkossa mahdollista. Yksittäisten seurakuntalaisten vapaata ja luovaa yhteisön rakentamista rajaavat ne reunaehdot, jotka liittyvät kirkon perustehtävän määrittelyyn Raamatussa ja luterilaisissa tunnustuskirjoissa sekä toiminnan toteuttamista ohjaavaan kirkkolakiin ja -järjestykseen (Meidän kirkko -mietintö 2007). Kirkon tehtävä pysyvä, eivätkä jäsenet siinä mielessä luo yhteisöä

tai tarpeidensa perusteella valitse toiminnan tavoitteita (Juntunen 1996, 14). Sen sijaan kirkon tehtävän erilaisissa toteuttamistavoissa on seurakuntalaisen toiminnalle mahdollisuuksia löytää tilaa. Seppo Häkkisen (2010, 237) mukaan olennaista on kehittää sellaisia seurakuntatyön muotoja, jotka tarjoavat kirkon jäsenille mahdollisuuden sitoutua seurakuntaan ja kokea osallisuutta heidän omilla ehdoillaan.

Lopuksi

Strategiapuheen analyysi nostaa esille kaksi keskeistä näkökohtaa. Yhtäältä kirkko elää mukana yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa muutoksessa pyrkien uudistumaan ja rakentamaan osallisuuden yhteisöä. Toisaalta kielellinen analyysi tekee näkyväksi sen, kuinka vaikea on irrottautua perinteisistä hallinto- ja työntekijäjohtoisista toimintamalleista. Vaikka pyrkimys muutokseen on olemassa, eivät puhetaivat ja niiden taustalla olevan ajattelu muutu käden käänteessä. Strategiapuhetta ei voi irrottaa kirkon historiallisesta kehityksestä, vaan siinä on kuultavissa ne käsitykset ja tulkinnat kirkosta ja seurakuntalaisesta, jotka ovat historian myötä muotoutuneet (Hakala & Sumiala-Seppänen 2002, 33). Kuitenkin on huomattava, että pyrkinessään kohti uudistuvaa kirkkoa strategiapuhe ei ainoastaan kuvaa kirkon tavoitteenasettelua, vaan se myös merkityksellistää, uusintaa ja muovaa sitä (Jokinen ym. 1993, 18). Siten strategiapuhe osana kirkon viestintää voi kielellisillä ilmaisuillaan joko ylläpitää perinteistä työntekijäjohtoista toimintakulttuuria tai vahvistaa seurakuntalaisen asemaa ja toimijuutta.

Koska kirkon perustehtävä liittyy keskeisesti sanoman välittämiseen, on viestintään sisältyvät tiedostetut tai tiedostamattomat näkökulmavalinnat merkittävissä roolissa. Erityisesti 2000-luvulle tultaessa on huomio kirkossa kiinnittynyt yhä enemmän viestin välittämisen tapoihin uudenlaisissa toimintaympäristöissä (Vuoropuhelun kirkko 2004; Monikasvoinen kirkko 2006, 305, 325–236). Mielikuvat kirkosta eivät välity enää niinkään paikallisten seurakuntien toiminnan ja kristillisen kasvatuksen kautta, vaan enemmänkin paikalliset rajat ylittävien viestimien ja avoimien verkkoyhteisöjen välityksellä (emt. 326; Kirkko 2020, 2010). Ihmisten luomat käsitykset kirkosta yhteisönä ja kirkon seurakuntalaiselle tarjoamasta paikasta liittyvät kiinteästi eri tahoilta välittyviin teksteihin, puheisiin ja keskusteluihin. Sen lisäksi, että käytetty kieli on viesti osallisuuttaan pohtivalle kirkon jäsenelle, saatavat käytössämme olevat vanhat ja usein jäykät kielelliset käsitteet olla esteenä

myös ajatusjärjestelmiemme uudistumiselle (Rahkonen 2004). Ehkä muuttuvat osallisuuden muodot vaatisivat myös uudenlaisten kielellisten ilmausten löytämistä, joilla voitaisiin paremmin kuvata nykypäivän ja tulevaisuuden kirkkoa.

Edellä olen kuvannut seurakuntalaisen osallisuuden kehittymistä ja osallisuuden ulottuvuuksia Meidän kirkko -strategiamietinnössä (2007). Kirkon toimintaympäristön yhä nopeutuva muutos haastaa jatkuvaan uudistumiseen. Tästä kertoo myös se, että artikkelin kirjoittamisen aikana on strategiamietinnön rinnalle ilmestynyt kirkon toiminnan tulevaisuutta luotaava selonteko *Kirkko 2020* (2010). Myös siinä luodaan tulevaisuudenkuvia ja useita malleja kirkosta, jotka tarjoavat seurakuntalaiselle erilaisia paikkoja yhteisössä. Tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollisuutta syvempään analyysiin selonteon kuvaamasta osallisuudesta, mutta tulevaisuuden suunta näyttää siltä, että seurakuntalaiselle halutaan tarjota yhä monikasvoisempia mahdollisuuksia osallisuuteen ja osallisuuden todeksi elämiseen kirkossa.

VIITTEET

- 1 Jatkoissa käytän Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta ilmaisua kirkko.
- 2 Tekstilainauksen perässä oleva MK ja numero viittaavat Meidän kirkko -mietinnön (2007) sivunumeroon.

KIRJALLISUUS JA LÄHTEET

- Anttiroiko Ari-Veikko (2003). Kansalaisten osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Pia Bäcklund (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula 2003. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Bauman Zygmund (1997). Sosiologinen ajattelu. Vastapaino: Tampere.
- Burr Vivien (1995). An introduction to Social Constructionist. London: Routledge.
- Foucault Michel (1991). Governmentality. Teoksessa G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (toim.) The Foucault Effect. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Gretschel Anu (2002). Kunta nuoren osallisuusympäristönä: Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hakala Salla & Sumiala-Seppänen Johanna (2002). Kirkon viestintää – kohtaamista ja sanoman levitystä. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Harju Aaro (2004). Aktiivisten kansalaisten Suomi. Keskustelunavaus järjestöllisen koulutuksen tehostamisesta. Oikeusministeriön julkaisuja 2004:11.
- Helander Eila (2007). Keitä ovat kirkon uskovaiset. Teoksessa A. Visala (toim.) Kirkko ja usko tämän päivän Suomessa: STKS:n symposiumissa marraskuussa 2006 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomen teologinen kirjallisuusseura, 147–159.
- Häkkinen Seppo (2010). Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen

- evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere.
- Häkkinen Tiina (2011). Kehitysvammaisen seurakuntalaisen osallisuus kirkon kehitysvammatyössä. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Hämäläinen Juha (2001). Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1993). Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakokset. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1999). Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 233–252.
- Juntunen Hannu (1996). Aikuisten kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko täysivaltaisten kansalaisten yhteiskunnassa. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Järveläinen Matti (1994). Seurakunnan toiminta-ajatus. Teoksessa Juhani Korolainen (toim.) Mahdollisuuksien murros. Seurakuntien kriisiopas. Helsinki: Kirjapaja, 69–79.
- Kirkko 2000 (1986). Kirkon toiminnan pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja 1986: B 1.
- Kirkon suunta 2000 (1992). Alhaalta kasvava kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen piispainkokouksen 14.9.1988 asettama Kirkko 2000 -prosessin seurantar ryhmä. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 1992:2.
- Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisohjelma (1977). Kirkolliskokouksen hyväksymä Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisohjelma. Perusteet, tavoitteet, yleisrakenne. Vammala.
- Laiho Ulla-Maija (2000). Miten muualla - tarkastelussa kansalaisten osallistuminen eri Euroopan maissa. Teoksessa U. Laiho (toim.) Katse kansalaiseen: osallisuudesta ja osallisuushankkeen tuloksista. Helsinki: Sisäasianministeriö, 21–28.
- Laiho Ulla-Maija (2002). Johtopäätöksiä kansalaisten osallisuuden kehityksestä ja osallisuushankkeesta. Teoksessa K. Kohonen & T. Timonen (toim.) Kuntalaiset ja hyvä osallisuus: Lupaavia käytäntöjä kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi. Helsinki: Sisäasianministeriö, 136–139.
- Liu Amy, Ryan Vernon, Auchbach Herbert & Besser Terry (1998). "The Influence of the Local Church Participation on Rural Community Attachment." *Rural Sociology* 63(3), 432–450.
- Läsnäolon kirkko (2002). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon missio, visio ja strategia 2010. Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan painopisteet. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2002:5. Helsinki.
- Matthies Aila-Leena (2008). Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa. Teoksessa I. Roivainen, M. Nylund, R. Korkiamäki & S. Raitakari Yhteisöt ja sosiaalityö: kansalaisen vai asiakkaan asialla? Juva: PS-kustannus, 61–79.
- Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö (2008). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö (2007). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C2007:10. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Monikasvoinen kirkko (2008). Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Nieminen Raimo (1994). Maailman muutosvoimat ja suomalainen organisaatiokulttuuri. Teoksessa Juhani Korolainen (toim.)

- Mahdollisuuksien murros. Seurakuntien kriisiopas. Helsinki: Kirjapaja, 17–27.
- Nieminen Risto T. (2003). Kirkko 2000 -prosessi ja kansalaisten seurakunta. Teoksessa E. Helander (toim.) Muutoksen tulkkinä: Kirkot ja uskonnollinen elämän osana yhteiskuntaa. Helsinki: Kirjapaja Oy, 219–229.
- Nivala Elina (2008). Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa. Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakäytäntö. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Paikallisdemokratian osallisuuspolitiikka (2001). Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus 19 (2001) koskien kansalaisten osallisuutta julkiseen elämään paikallisella tasolla. http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;348;29450;30225. Luettu 7.5.2010.
- Pihkala Juha (2009). Uskoa tiedosta, tietoa uskosta. Johdatus dogmatiikkaan. Helsinki: Edita.
- Rahkonen Keijo (2004). Johdanto: zombikategorioista uusiin käsitteisiin. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) Sosiologiaa nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus, 7-18.
- Rantakokko Jukka-Pekka, Lehtinen Tuuli, Lundström Ilona & Kenni Mikko (2009). Vallakas – kuntalaisten vaikuttamisopas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Salmikangas Anna-Katriina (2002). Osallistumiskokeiluja ja -kokemuksia. Teoksessa K. Kohonen & T. Timonen (toim.). Kuntalaiset ja hyvä osallisuus: Lupaavia käytäntöjä kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi. Helsinki: Sisäasianministeriö, 13–18.
- Seurakuntalaisten kirkko – virikkeitä ja suuntaviivoja (1997). Suomen ev.lut. kirkkohallituksen julkaisuja 1997:1. Helsinki.
- Strategiaopas seurakunnille (2009). Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:5.
- Sulkunen Pekka (1997). Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa P. Sulkunen & J. Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia: Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus, 13–53.
- Sulkunen Pekka & Törrönen Jukka (1997). Puhujakuva: enonsiaation rakenteet. Teoksessa P. Sulkunen & J. Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia: Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus, 96–126.
- Törrönen Jukka (2000). Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. Sosiologia 3, 243–255.
- Veikkola Juhani (1994). Uusi yhteisöllisyys ja syrjäytyneiden haaste. Teoksessa Juhani Korolainen (toim.) Mahdollisuuksien murros. Seurakuntien kriisiopas. Helsinki: Kirjapaja, 53–66.
- Voutilainen Eero (1994). Hallintokulttuurista seurakuntalaiskulttuuriin. Teoksessa Juhani Korolainen (toim.) Mahdollisuuksien murros. Seurakuntien kriisiopas. Helsinki: Kirjapaja, 31–52.
- Vuoropuhelun kirkko (2004). Suomen ev.-lut. kirkon viestintästrategia 2004–2010. Helsinki: Kirkkohallitus.

Yksinäisenä yhteisössä

”Yksinäisyys ja hylätyksi kokemisen tunne ovat kaikkein hirvittäväntä köyhyyttä.”

Äiti Teresa¹

Ihmisten sosiaaliset suhteet rakentavat heidän minuuttaan, identiteettiään ja toimintakykyään. Ihmisten sosiaalisten suhteiden määrä, laatu ja funktiot kuitenkin vaihtelevat. Erällä (meistä) on paljon sosiaalisia suhteita, ne ovat symmetrisiä tai myötätuntoon perustuvia, ja ne antavat tukea mitä erilaisimmissa elämäntilanteissa. Niihin voi tukeutua, kun tarvitaan taloudellista, emotionaalista tai tekoihin perustuvaa tukea. Toisilla (meistä) sosiaalisia suhteita on vähän, ne ovat yksipuolisia ja itsekyyteen perustuvia, ja niihin tukeutuminen ei ole eri elämäntilanteissa mahdollista.

Hyvinvointisosiologisesti ja yhteiskuntapoliittisesti tärkeä kysymys on, miten sosiaalisten suhteiden ohuus – äärimuodossaan niiden olemattomuus – vaikuttaa ihmisten onnellisuuteen (elämään tyytyväisyyteen) ja (koettuun ja objektiiviseen) terveyteen ja miten sosiaalisia suhteita voidaan edistää ”yhteisöllisillä” toimenpiteillä. Sosiaalisten suhteiden riittävyden arviointi on yleensä subjektiivinen prosessi. Mitä vähemmän ihminen kokee omaavansa tyydyttäviä sosiaalisia suhteita, sitä *yksinäisemmäksi* hän itsensä määrittelee. Koettu yksinäisyys on puolestaan kiistatta keskeinen hyvinvointi- ja terveyshaitta sekä objektiivisilla että subjektiivisilla mittareilla arvioituna (laaja katsaus: Cacioppo & Patrick 2008; Keränen 2011). Sosiaalisten suhteiden vahvistamisen ytimessä on *yhteisöllisyyttä* edistävien rakenteiden ja toimintamallien luominen. Erityisen tärkeää yhteisöllisyyden edistämisen voi ajatella olevan niissä huono-osaisuuteen kytkeytyvissä sosiaalisissa tilanteissa, joissa ihmisten perhesuhteet ja yhteiskunnan institutionaaliset rakenteet eivät eri syistä pysty yksilöä kannattelemaan.

Tässä artikkelissa tarkastellaan koettua yksinäisyyttä kaikkein huono-osaisimpien yhteisössä. Aineistona on käytetty noin 150 hengen kokonaisotosta, joka on kerätty ”Viimeiseksi turvasatamaksi” kutsutusta asumisyksiköstä. Sinne valikoituu asiakkaiksi henkilöitä, joilla ei ole muita asumismahdollisuuksia. Aluksi pohditaan yksinäisyyden ja yhteisöllisyyden välisiä mekanismeja käsitteellisesti ja teoreettisesti. Artikkelin pääosan muodostaa huono-osaisten yksinäisyyden tarkastelu suhteessa emootioihin, sosiaaliseen tukeen, sosiaaliseen luottavuuteen ja yhteisöllisyyteen. Artikkeliksi päättyy yhteenvedon, jossa kerätään yhteen tulokset ja tehdään joitakin yhteisö- ja yhteiskuntapoliittisia johtopäätöksiä.

Yksinäisyys ja yhteisöllisyys

Sosiaalisten suhteiden tutkimuksen ytimessä on pitkään ollut kansalaisten välisen vuorovaikutuksen seuraukset minuudelle ja identiteetille. Tällä ns. symbolisen interaktionismin perustan muodostavalla yksinkertaisella havainnolla on merkittäviä teoreettisia, metodologisia, empiirisiä ja yhteiskuntapoliittisia seurauksia. Teoreettisesti se nostaa *sosiaaliset suhteet* yksilöiden (ja organisaatioiden) sijasta sosiaalitieteellisen tarkastelun keskiöön. Kuten aihepiiriä koskeva sanonta kuuluu, ihmiset eivät luo sosiaalisia suhteitaan, vaan sosiaaliset suhteet luovat ihmiset (Goffman 1959; Collins 2004). Metodologisesti se tarkoittaa yksilön tarkastelua mikrotason sosiaalisiin suhteisiin ja verkostoihin uppoutuneena. Viime kädessä yhteiskunnan makrotason rakenteelliset eriarvoisuudet – on sitten kyse luokista, statuksesta tai vallasta – rakentuvat toistuvasta mikrotason vuorovaikutuksesta (Collins 1981). Empiirisesti yksilöitä analysoidaan eri tavoilla ja eriasteisesti yhteisöihin kytkeytyneinä. Yhteiskuntapoliittisesti se nostaa esiin motiivien, verkostojen ja yhteiskunnallisten rakenteiden välisen vuorovaikutuksen merkityksen ihmisten toimintakyvylle.

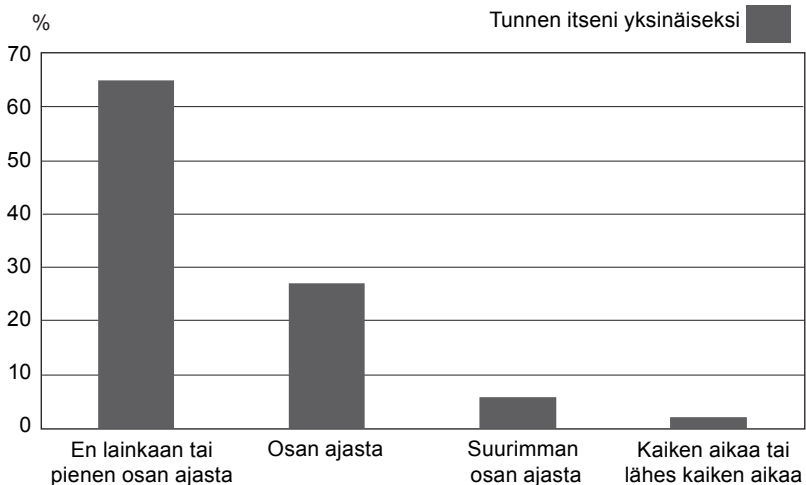
Minuudet ja identiteetit muokkaavat ihmisten toimintakykyjä (*capabilities*), jotka puolestaan mahdollistavat ihmisen vapauden toimia haluamallaan tavalla. (Toiselta puolen toimintakyvyt ovat yhteiskunnan rakenteellisten rajojen ehdollistamia. Tähän palataan myöhemmin.) Tästä kehyksestä käsin tarkasteltuna ihmisten minuuden ja identiteetin olemus on yhdistelmä erilaisia olemiseen ja tekemiseen (*beings and doings*) liittyviä toimintakykyjä. (Sen 1992; Sayer 2011.) Näitä toimintakykyjä voidaan luokitella eri tavoilla. Eräät niistä ovat perustavanlaatuisia (*basic capabi-*

lities) ja kaikkia (tai ainakin useimpia) ihmisiä yhdistäviä. Muut toimintakyvyt ovat monimutkaisempia, ja niissä ihmisten välillä on enemmän heterogeenisuutta. Keskeistä siirtymisessä perustoimintakyvyistä kohti kompleksisempia toimintakykyjä (*complex capabilities*) on kyky oppimiseen ja myötätuntoon. Näistä edellinen on pitkälti kognitiivinen prosessi, ja kytkeytyy olemiseen ja tekemiseen liittyvään rationaaliseen tai tavoitehakuiseen käyttäytymiseen. Jälkimmäinen on puolestaan *emotionaalinen* prosessi, jossa ihmisten välinen, vastavuoroiseen kunnioitukseen ja yhteistoimintaan perustuva vuorovaikutus luo edellytykset yhdessä olemiselle ja toimimiselle. (Davis 2009.)

Kun sosiaalisten suhteiden analysoinnin tavoitteena on ollut vuorovaikutuksen analysointi, on ollut luontevaa *olettaa* ihmisten välillä olevan minuutta ja identiteettiä muokkaavaa vuorovaikutusta, ja tutkia nimenomaisesti näitä vuorovaikutustilanteita. Vasta 1990-luvulla ja sen jälkeen on laajassa mitassa havahduttu siihen, että osalla väestöstä ei välttämättä ole riittävästi sosiaalisia suhteita. Nämä väestöaineistoihin perustuvat tutkimukset havaitsivat, että eri maissa 10–30 % väestöstä kärsii vakavasta yksinäisyydestä. Samalla havaittiin, että erityisesti koetulla yksinäisyydellä on olennaista merkitystä ihmisten koetulle hyvinvoinnille (onnellisuudelle ja elämään tyytyväisyydelle) ja terveydelle. (Kirjallisuudesta Cacioppo & Patrick 2008; Saari 2010; Keränen 2011; Hortulanus ym. 2006.)

Kuviossa 1. on yksinäisyyttä havainnollistettu suomalaisella aineistolla, jossa on tiivistetty koetun yksinäisyyden jakauma väestötasolla käyttämällä vuonna 2011 kerättyä HYVE-kyselyä (N = 1262). Kysymys on muotoiltu seuraavasti: Kun ajattelette omaa elämääne viimeisen kuukauden ajalta oletteko kokeneet itsenne yksinäiseksi. Vastausvaihtoehdot ovat: ”en lainkaan tai pienen osan ajasta”, ”osan ajasta”, ”suurimman osan ajasta” ja ”kaiken aikaa tai lähes kaiken aikaa”. Siinä havaitaan, että valtaosa suomalaisesta väestöstä ei ole tuntenut yksinäisyyttä viimeisen kuukauden aikana. Jonkin verran tai sitä enemmän yksinäisyyttä on kokenut noin viidennes väestöstä, mikä on varsin normaali luku kansallisesti. Samantasoisia arvioita on saatu lukuisista eri kyselyistä. Suomalaiset eivät siis keskimäärin ole yksinäisten ihmisten yhteiskunta, mutta Suomessakin on yksinäisiä ihmisiä. Historiallisesti yksinäisyys näyttäisi väestötasolla pikemminkin vähentyvän kuin lisääntyvän, joskin muutos suuntaan tai toiseen ei ole kovin suuri. (esim. Moisio & Rämö 2007; Saari 2010 Keränen 2011.)

Kun sitten HYVE-aineistossa tarkastellaan taustalla olevia tekijöitä, havaitaan, että suomalaisten kokemana yksinäisyys vähentää merkittävästi sekä ihmisten

KUVIO 1. Suomalaisten yksinäisyys, 2011

onnellisuutta (.295**) että koettua terveyttä (.196**). Vaikutus on huomattavan vahva. Tämän ohella onnellisuuden ja terveyden välillä on myös vahva korrelaatio (-.396**). Muiden tutkimusten valossa näyttäisi olevan niin, että onnellisuus suojaa sairaudelta, mutta ei edistä parantumista (Veenhoven 2008). Tulosten valossa yksinäisyys on väestötasolla merkittävä hyvinvointi- ja terveyshaitta.

Väestöaineistoilla tehtävillä tutkimuksilla on monia erilaisia ansioita. Huono-osaisuuden tutkimuksen kannalta haasteena on kuitenkin se, että tämän ryhmän enemmistö ei eri syistä vastaa väestökyselyihin. Mitä huono-osaisemmasta ryhmästä on kysymys, sitä todennäköisimmin he eivät vastaa näihin kyselyihin. Yhtäältä kyse on vastaamiseen liittyvistä ongelmista alkaen vastaajien motivaatiosta ja kognitiivisista kyvyistä, ja päättyen kyselyjen mielekkyyteen. Toisaalta osa potentiaalisista vastaajista asuu kyselyjen ulkopuolelle rajatuissa instituutioissa tai sitten heillä ylipäätään ei ole osoitetta, johon kysely voitaisiin lähettää.

Hiukan paradoksaalisesti kaikkein huono-osaisimmassa asemassa olevien henkilöiden omista hyvinvointi- ja terveystietoisuudesta tiedetään varsin vähän. Vielä vähemmän tiedetään heidän koetusta yksinäisyydestään – tai ylipäätään yhteiskunnallisista asenteistaan – ja siinä olevasta hajonnasta. Suurin osa aihetta koskevista tutkimuksista on tehty laadullisten aineistojen avulla, mikä mahdollistaa tyyppittelyn (esimerkiksi neljään tai viiteen perustyyppiin), mutta ei ryhmäkohtaista

tarkastelua tai eri perustyyppien suhteellisten osuuksien arviointia. Niinpä kaikkein huono-osaisimpien hyvinvoinnista yleensä ja yksinäisyydestä erityisesti ei ole juurikaan määrällisiä tietoja.

Toiseksi väestöaineistot eivät yleensä tavoita yhteisö rakenteiden merkitystä väestön hyvinvoinnille yleensä ja huono-osaisten hyvinvoinnille erityisesti. Yhteisö on ollut sosiaalieteilijöiden peruskäsitteitä aina 1800-luvusta eteenpäin: kuten useimmiten, kun samaa soppaa hämmentää useampi kokki, tuolla käsitteellä on lukuisia erilaisia merkityksiä, jotka heijastavat erilaisia tutkimustraditioita ja -ohjelmia (Aro 2011; Pessi & Seppänen 2011). Menemättä tässä yhteydessä syvemmälle tuohon käsitteelliseen viidakkoon yhteisöllä tarkoitetaan toistuvasti toisten kanssa vuorovaikutuksessa olevien, mutta eri kotitalouksissa asuvien ihmisten välisiä sosiaalisia siteitä (*social ties*). Ne mahdollistavat kollektiivisen oppimisen ja luovat henkilöiden välistä myötätuntoa (empatiaa), mitkä yhdessä puolestaan vaikuttavat yksilöiden ja yhteisöjen toimintakykyyn.

Väestökyselyt tähtäävät nimensä mukaisesti kansalliseen edustavuuteen. Samalla menetetään mahdollisuus analysoida *yhteisökohtaisia tekijöitä*. Tätä aukkoa täyttävät lähinnä erilaiset koulu- ja asuinaluekyselyt ja muut samankaltaiset kunta-kohtaiset aineistot. Kuitenkin niiden väliin sijoittuvat yhteisölliset rakenteet jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Käytännössä yhteisöllisyyttä mitataan kysymällä ”kuinka usein”-kysymyksiä, joilla kartoitetaan erilaisten kohtaamisten määrää. Vaikka nämä kohtaamiset ovatkin varsin toimiva vuorovaikutuksen tiivyyden likiarvo, ne eivät kuitenkaan kerro kovinkaan paljon kohtaamisten sisällöstä ja tavoitteista: ne kertovat enemmän suhteiden muodosta kuin niiden sisällöstä (vrt. Azarian 2010).

Toimintakyky on paitsi edellä kuvatusti yksilöön liittyvä, myös yhteisöllinen ominaisuus (vrt. Ibrahim 2006). Yhteisön institutionaalinen tukirakenne ja sen puitteissa rakentuva yhteisöllinen toiminta vaikuttavat tukirakenteina merkittävästi tai jopa ratkaisevasti siihen, kuinka hyvin tai huonosti ihmisten perustoimintakyvyt toteutuvat ja kuinka hyvin ihmiset voivat kehittää kompleksisia toimintakykyjään. Institutionaalisella tukirakenteella (Sen käyttää käsitettä *functionings* kuvaamaan samaa asiaa) tarkoitetaan tällöin organisaation tarjoamia tai tuottamia fyysisiä rakenteita (asunto) ja perustoimintoja (terveydenhuolto ja ruoka). Toiminnot (*activities*) ovat puolestaan ihmisten välistä vuorovaikutusta rakenteistavia toimintamalleja, jotka tähtäävät sosiaalisiin siteisiin perustuvan yhteisöllisyyden lisäämiseen. Symbolisen interaktionismin käsitteillä ”toiminnot” ovat ihmisiä yhteen kytkevää ”emotionaalista energiaa” (Collins 2004, 100–117).

Suomalaisilla huono-osaisilla on perustoimintakykyihin liittyviä ongelmia. Joskus nämä ongelmat aiheutuvat yhteiskunnan eriarvoisuudesta tai erilaisista hyväksikäytön kokemuksista, jotka rajoittavat erilaisten myönteisten siirtymien toteutumista. Esimerkki tämänkaltaisesta yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta voi olla uskontoon, seksuaaliseen suuntautumiseen, etniseen alkuperään tai vammaan perustuva syrjintä. Hyväksikäyttö voi puolestaan tarkoittaa mitä tahansa epäasiallista käyttäytymistä alkaen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja päättyen lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan. Määrällisesti tarkastellen näitä keskeisempi haaste on kuitenkin se, että monilla – mutta ei suinkaan kaikilla – huono-osaisilla on kompleksisia toimintakykyjä heikentäviä erilaisia elämänhallinnan ongelmia, jotka liittyvät yksilön kykyyn sitoutua oman elämänsä kannalta tärkeisiin toimintatapoihin pitkäjänteisesti. Useimmat näistä ongelmista ovat erilaisia addiktioita, mutta samaan ryhmään lukeutuvat myös lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteiden yhteensovittamiseen liittyvät ongelmat (ks. myös Elster 2000). Elämänhallinnan ongelmat yhtäältä rajoittavat yksilötason kompleksisten toimintakykyjen hyödyntämistä ja toisaalta heikentävät yhteisöllisten toimintakykyjen rakentumista.

Yksinäisyys on yksi yksilön emotionaalisen energian vähäisyyteen ja kompleksisiin toimintakykyihin liittyvä hyvinvointivaje (muiden joukossa), joka heikentää ihmisen mahdollisuuksia elää haluamansa kaltaista elämää (vrt. Cacioppo & Patrick 2008). Se kytkeytyy sekä kognitiivisiin että emotionaalisiin prosesseihin, jolloin edelliseen liittyen se liittyy sosiaalisiin taitoihin ja jälkimmäiseen liittyen myötätunnon kehitykseen. Kummatkin ovat tärkeitä yhteisöissä olemisen ja tekemisen kannalta. Yksinäisyys on hyvinvointivaje kaikissa väestöryhmissä, mutta erityisen merkityksellinen vaje se on huono-osaisten keskuudessa, jotka (yleensä) eivät pysty kompensoidaan tuota vajetta muilta elämänalueilta (perheestä, työstä, harrastuksista) saatavalla tyydytyksellä (vrt. Saari 2010). Yksinäisyys on myös keskeinen yhteisöllisiä toimintakykyjä yhdistävä teema. Yksilötasolla yksinäisyys, aiheutuu se sitten kognitiivisista tai emotionaalisista tekijöistä, vähentää sosiaalisten suhteiden kautta saatavaa tukea. Yhteisötasolla yksinäisyys puolestaan kertoo yhteisön toimintakykyjen ongelmista, sillä jo määritelmällisesti toimivassa yhteisössä ei ole (merkittävästi) koettua yksinäisyyttä.

Aineistot

Suomalainen huono-osaisuus on vuosikymmenten aikana muuttunut. Aikaisemmin se oli laaja-alaista ja kohdistui laajoihin väestöryhmiin. Nykyisin kaikkein syvin huono-osaisuus sijoittuu yhteiskunnan ”notkelmiin”. Näitä huono-osaisten ryhmiä ovat esimerkiksi ruokajonojen asiakkaat, (entiset ja nykyiset) vangit, mukaan luetuna sakkovangit, mielenterveyskuntoutujat, päihdeongelmaiset, oikeuspsykiatrian asiakkaat, ja asumomarkkinoilta ulossuljetut (ylivelkaantuneet asunnottomat). Mitä useampia huono-osaisuuden ulottuvuuksia henkilöön liittyy, sitä syvemmällä hän yleensä on huono-osaisuuden notkelmassa.

Notkelmien tutkiminen kvantitatiivisten menetelmien avulla edellyttää sellaista (kokonais)otoksiin perustuvaa lähestymis- ja toimintatapaa, joka mahdollistaa sekä huono-osaisten kunnioittavan kohtaamisen että riittävän kattavan otoksen. Paras on tunnetusti riittävän hyvän pahin vihollinen. Riittävän hyvä lähestymistapa on pyrkiä parhaaseen *saavutettavissa* olevaan otokseen. Useista mahdollisista vaihtoehdoista tässä hankkeessa päädyttiin haastattelemaan tuetuissa asumis- palveluissa asuvia henkilöitä. Useimmat haastatelluista ovat palvelujen tarpeessa päihde- ja mielenterveysongelmien takia, mutta joukossa on myös muuta pysyvää tai toistuvaa huono-osaisuutta (kuten pitkä rikoshistoria), joka sulkee asukkaat asumomarkkinoiden ulkopuolelle.

Tutkimuskohde on Etelä-Suomeen sijoittuva asumispalveluja tarjoava yksikkö, jossa on useita alayksiköitä. Kyse ei siis ole suljetusta laitoksesta, vaan asumis- palveluyksiköstä, jonka asukkailla on täydet oikeudet liikkua yksikön ulkopuolella. Sen tarjoamat asumispalvelut on kohdennettu ennen kaikkea elämänhallinnan ongelmista kärsiville henkilöille, joiden ”fyysinen, psyykinen terveydentila sekä sosiaalinen toimintakyky on huomattavasti alentunut”² ja joilla on näistä syistä jatkuva tukipalvelujen tarve. Palveluja ostavan kunnan kannalta kysymys on asumispalveluyksiköstä, joka ottaa vastaan kaikkein haastavimmat asiakkaat, joille ei löydy muuta asumistapaa. Sekä asukkaiden että kuntien kannalta kyse on viimeisestä turvasatamasta, johon kaikkein vaikeimmin asetettavat henkilöt päätyvät.

Asukkaita *tuetaan* kuntoutumista edistävissä elämänvalinnoissa, mutta viime kädessä yksilön omaa valinnanvapautta elämäntapoihinsa nähden kunnioitetaan. Esimerkiksi raittius tai uskoontulo ei siis ole asumisen ehto ja ylipäättään erilaisesta ”pakkoauttamisesta” pidättäydytään. Toisella tavalla ilmaistuna, asukkailla

on palvelutuottajan toimesta luotu myönteisiä siirtymiä mahdollistava, riittäväillä palveluilla resurssoitu asuin- ja toimintaympäristö, mutta heille ei ole asetettu ulkoapäin määräytyvää, sanktioitua velvoitetta hyödyntää näitä palveluja omaa (kompleksista) toimintakykyään lisäävästi.

Hankkeelle hankittiin sen edellyttämät eettiset luvat ja sovittiin menettelytavoista (mukaan luettuna aineiston käyttö kehittämis- ja tutkimustarkoituksiin). Tutkimusta varten tehtiin neljä koehaastattelua, joiden jälkeen tarkennettiin eräitä kysymyksiä. Jokaiselta asiakkaalta pyydettiin kirjallinen suostumus haastatteluun, minkä ohella heille kerrottiin mahdollisuus keskeyttää haastattelu missä tahansa haastattelun vaiheessa tai jättää vastaamatta kaikkiin tai osaan kysymyksistä. Haastattelut toteuttivat palvelutuotantoon osallistuvat henkilöt, joiden suhteet asukkaisiin o(li)vat luottamukselliset. Luottamuksellisuus tuli ilmi muun muassa siinä, kuinka avoimesti henkilöt kertoivat päihteiden ja huumeiden käytöstä. Voidaan kuitenkin ajatella, että haastattelut olivat vältelleet asukassuhteen kannalta kielteisten asioiden kertomista. Suurin osa haastatelluista on haastateltu eri toimijoiden toimesta vuosien mittaan kymmeniä kertoja, joten haastattelukokemus ei ollut vastaajille uusi. Haastattelijat arvioivat haastateltujen halukkuuden osallistua tutkimukseen.

Haastattelu tehtiin palveluja tarjoavan organisaation asiakastietorekisteriin yhdistetyllä sähköisellä lomakkeella. Asiakastunnisteet kryptattiin (tutkijalle) tunnistamattomiksi.³

Lomakkeen kysymykset jakautuivat temaattisesti seuraavasti:

- Elämänlaatu (hyvinvointi ja terveys) (18 kysymystä)
- tukiverkot (12)
- elämänlaadun muutos (18)
- päihteiden, huumeiden ja lääkkeiden käyttö (11)
- tulevaisuus ja kuntoutumiskysymykset (15)
- mielipidekysymykset (37), jotka jakaantuivat edelleen elämäkäsityksiä, tulevaisuutta, omaa ja yhteiskunnan vastuuta, arvostamista, turvattomuutta, sosiaalisia suhteita, luotettavuutta, elämänhallintaa, yhteisöllisyyttä jne. koskeviin kysymyksiin
- taustakysymykset (15), jotka jakaantuivat edelleen tavanomaisiin taustakysymyksiin (ikä, koulutus jne.), vankila- ja mielisairaalakokemuksiin, tulonlähteisiin, huostaanottokokemuksiin jne.

Näiden lisäksi tutkimuksen loppuksi kysyttiin haastattelijan näkemystä tutkittavan suhtautumisesta tutkimukseen.

Kohderyhmän ollessa monella tapaa haasteellinen odotettavissa oli, että kaikki asumispalveluja käyttävät henkilöt eivät halua osallistua kyselyyn tai vaihteoisesti heidän keskittymiskykynsä, päihtymystilansa tai dementiansa eivät mahdollista kyselyyn vastaamista. Tutkimukseen osallistuneiden osalta haettiin soveliaista hetkeä, jolloin huumeista, lääkkeistä, alkoholista tai erilaisista korvikkeista aiheutuva päihtymystila ei estänyt haastattelua. Tämä rajoitti eläke- yms. etuusmaksupäivien jälkeisten päivien käyttöä haastatteluihin. Toisaalta ajankohdan valinta on saattanut johtaa päihteiden käytön aliarviointiin, koska hetkenkin aikaa selvänä olleet asukkaat ovat saattaneet toiveikkaasti todeta olevansa raittiina tai ”kuivilla”. Tämän ohella osa asukkaista ei tullut paikalle sovittuna hetkenä: kesän lähestyessä osa asukkaista lähti omiin oloihinsa kaupungille tai rannoille.

Kohderyhmän koossa tapahtui päivittäin muutoksia, mutta kaikkiaan ryhmään voi ajatella kuuluvan noin 200 henkilöä. Haastateltavaksi tavoitettiin 150 henkilöä, jolloin lopulliseksi vastausprosentiksi saatiin noin 75 %. Tulos on parempi kuin viime vuosina väestökyselyissä saadut vastausprosentit. Vastaajista noin 80 % oli miehiä ja loput naisia (kahdelta vastaajalta puuttui tieto sukupuolesta). Heistä noin 17 % oli syntynyt 1950-luvulla tai sitä ennen, 23 % 1950-luvulla, 27 % 1960-luvulla, 10 % 1970-luvulla ja 12 % 1980-luvulla tai sen jälkeen. Loppujen osalta syntymävuotta ei saatu selville, mutta kaiken kaikkiaan huono-osaisuuden ytimessä ovat keskiikäistyvät ja sitä vanhemmat miehet.

Taulukkoon 1. on tiivistetty vastaajien sosioekonomiset yms. taustatekijät, jotka kertovat ryhmän ”objektiivisesta” huono-osaisuudesta. Katoanalyysissä vastamatta jättäneiden joukosta identifioitiin nuoret huumeidenkäyttäjät, epäluuloisesti ympäristöön suhtautuvat skitsofreniaa sairastavat sekä ulkoisesti hyväkuntoiset asukkaat, jotka eivät ”kestäneet tämäntyyppisiä kysymyksiä”. Otoksesta puuttuu siis huono-osaisten ryhmän molempiin ääripäihin sijoittuvia tapauksia. Haastattelijoiden mielestä 51 % suhtautui haastatteluun myönteisesti, 33 % neutraalisti ja loppujen osalta suhtautuminen oli kielteistä (9 %) tai kantaa ei kirjattu. Kaiken kaikkiaan sitä voi pitää kohderyhmää hyvin edustavana.

Tämänkaltainen otos on tutkimusmenetelmien kannalta kahdella tavalla haastava. Yhtäältä joudutaan kysymään, missä määrin tämä ryhmä on otos kaikkein huono-osaisimmista suomalaisista ja missä määrin se on kokonaisotos. Kummallakin tulokannalla on perusteensa. Tässä yhteydessä on päädytty pitämään ryhmää kokonaisotoksena, jolloin tilastollisten testien käyttö ei ole perusteltua.⁴ Tämän ohella tulosten tarkastelun yhteydessä on kiinnitetty huomiota tilastollisesti mer-

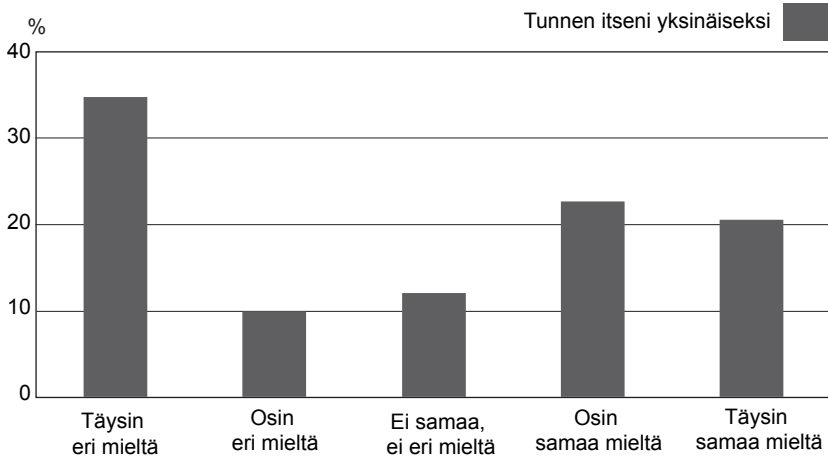
TAULUKKO 1. Huono-osaisuus sosioekonomisten mittareiden valossa

Hyvinvoinnin ulottuvuus	Vajemittari	%
Koulutus	Perus- tai kansakoulu (tai kesken)	67
Asuminen	Asunnottomuus	79
Terveys	Psykiatrisessa hoidossa (ainakin kerran)	49
Vankeus	Vankilassa (ainakin kerran)	76
Työttömyys	Työtön	100
Parisuhde	Ei parisuhdetta	71
Lapsuuden tilanne	Huostaan otettu lapsena	28
Tulot	Perusturvan tai eläkkeen varassa	98

kittäväksi osoittautuneisiin havaintoihin. Toiseksi korrelaatioiden tarkastelun yhteydessä on kiinnitetty erityistä huomiota mahdollisiin niitä yhteen kytkeviin sosiaalisiin mekanismeihin. Tältä osin on pyritty mahdollisuuksien mukaan kirjoittamaan auki mahdolliset mekanismit. (vrt. Elster 2007.) Viime kädessä ne perustuvat kirjoittajan sosiologiseen mielikuvitukseen, jolloin niiden todentaminen vaatisi yksityiskohtaisempaa, toisenlaisilla menetelmillä tehtävää yksityiskohtaista tarkastelua.

Yksinäisyys ja yhteisöllisyys

Yksinäisyyttä voidaan analysoida joko yksittäisenä ilmiönä tai tuohon käsitteeseen läheisesti kytkeytyvien käsitteiden ryppäänä. Kuvioon 2. on tiivistetty perustulokset Likert-asteikosta, jossa on kysytty ihmisten omaa yksinäisyyttä. Asteikko ja lähestymistapa eroavat kuviossa 1. kuvatussa väestökyselyn lähestymistavasta. Koska kyselyt on kerätty eri tarkoituksiin, tämänkaltainen eriseuraisuus on valitettavaa mutta välttämätöntä. Tässä yhteydessä yksinäisyyskokemusta on kysytty seuraavasti, sen jälkeen on rajattu tarkastelu tähän hetkeen: ”Tunnen itseni yksinäiseksi” ja vastaukset ovat asteikolla ”täysin eri mieltä” – ”täysin samaa mieltä”. Rajautuminen nykyhetkeen osoittautui välttämättömäksi asiakkaiden muistirajoitteiden takia: jo viikon takaiset asiat olivat monella vastaajalla vaipuneet historian hämääseen. Kuvioista havaitaan, että vajaa puolet kohderyhmästä tuntee yksinäisyyttä. Tämä on selvästi enemmän kuin väestössä keskimäärin. Samalla kuitenkin havaitaan, että

KUVIO 2. Yksinäisyys huono-osaisten ryhmässä

toisin kuin väestökyselyssä, huono-osaisten yksinäisyys on varsin polarisoitunut. Jakauman muoto tekee analyysit haasteelliseksi. Tähän palataan myöhemmin.

Myös huono-osaisten keskuudessa yksinäisyydellä on merkittävä vaikutus onnellisuuteen ja koettuun terveyteen. Yksinäisyyden ja onnellisuuden välinen korrelaatio on $-.393$ ja yksinäisyyden ja henkisen terveyden välinen korrelaatio on $-.247$. Vastaavasti onnellisuuden ja henkisen terveyden välillä korrelaatio on $.308$. Korrelaatiot ovat samalla tasolla kuin väestössä yleensä (vrt. myös Keränen 2011). Tämä myös osaltaan kertoo siitä, että puuttumalla yksinäisyyden kokemukseen sitä vähentävästi voidaan vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin ja terveyteen (vrt. Cacioppo & Patrick 2008, jotka päätyvät samaan johtopäätökseen). Yksinäisyys on eräs huono-osaisuuden ymmärtämisen avainmekanismeista, kun huono-osaisuutta mitataan koetun hyvinvoinnin ja terveyden vajauksella ”objektiivisesti huono-osaisten” ryhmässä.⁵

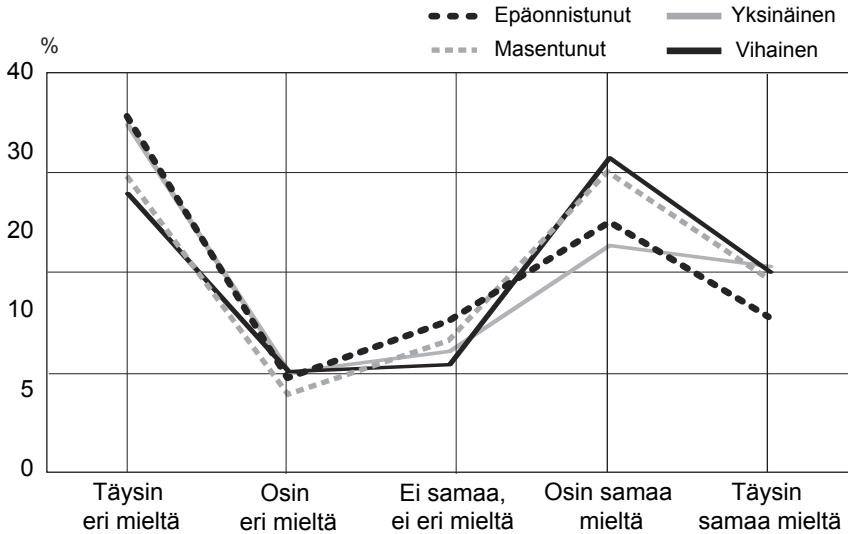
Ketä sitten yksinäiset ovat huono-osaisten yhteydessä? Taustamuuttujien suhteen voidaan todeta, että yksinäisyys kytkeytyy koulutuksen ja parisuhteen puutteeseen ja sukupuoleen. Koulutustason nousu vähentää yksinäisyyskokemusta. Perus- tai kansakoulun käyneistä noin kolmannes ei tuntenut lainkaan yksinäisyyttä, mutta vastaavasti osuus opistotason koulutuksen suorittaneista on reilut puolet. Vastaavasti yksinäisyys kasautuu alhaisen koulutuksen ryhmään enemmän kuin

vähän paremman koulutuksen saaneisiin. Parisuhde vähentää olennaisesti yksinäisyyttä. Kuitenkin selvimmät erot ovat naisten ja miesten välillä. Naisista ainakin osin yksinäisiä on reilusti yli 60 % ja täysin ei-yksinäisiä vajaan 15 %. Miehistä ainakin osin yksinäisiksi ilmoittautuu reilusti alle 40 % ja täysin ei-yksinäisiä heistä on peräti 40 %. Yksinäisyys on voimakkaasti sukupuolitunut tässä kohderyhmässä. (Samalla on toki pidettävä mielessä, että 4/5 haastatelluista on miehiä.) Sen sijaan ikä, laitoskokemukset ja aikaisempi perhetilanne eivät osoittautuneet selvästi erotteleviksi tekijöiksi. Yksinäisyyteen ei siis voi puuttua kohdistamalla huomion johonkin tiettyyn ikäryhmään tai vaikkapa entisiin vankeihin. Sitä täytyy lähestyä huono-osaisten yhteisössä toisella tavalla.

Aineistossa on lukuisia yhteisöllisyyttä mittaavia kysymyksiä. Ne jakautuvat tässä yhteydessä *emotionaaliseen huono-osaisuuteen, sosiaalisen tuen saantiin, luottamukseen, sekä yhteisölliseen toimintaan*. Kustakin näistä on tehty informaatiota tiivistävä kuvio. Emotionaalista huono-osaisuutta kuvataan masennusta, epäonnistumisen kokemusta ja vihaisuutta kuvaavilla kysymyksillä (kuvio 3). Lisäinformaation antamiseksi listaan on lisätty yksinäisyys. Kysymykset ovat muotoa ”Tunnen itseni x” ja asteikkona on viisiluokkainen Likert-asteikko (täysin eri mieltä – täysin samaa mieltä). Kuvioista havaitaan, että nämä korreloivat voimakkaasti keskenään, ja kytkeytyvät myös yksinäisyyteen. Yksinäisyyden korrelaatiot ovat suhteessa epäonnistumiseen .542, masennukseen .540 ja vihaisuuteen .255. Näiden tulosten valossa on selvää, että eräs mahdollinen tapa vähentää yksinäisyyttä on vaikuttaa masennukseen, tukea itsetuntoa ja vähentää turhautumista. Kaikki nämä liittyvät mielekkääseen olemiseen ja tekemiseen.

Toinen ryhmä kysymyksiä koskee *tuensaantia* eri tilanteissa. Kysymys oli muotoiltu seuraavasti: *Ihmiset saavat tukea elämänsä ongelmiin eri tahoilta. Kun olet kääntynyt jonkun seuraavista tahoista puoleen, oletko kokenut saaneesi tukea?* Kysymyksessä ei eritellä sosiaalisen tuen eri muotoja (joita ovat muun muassa emotionaalinen ja käytännöllinen jne. vrt. Lin 2001). Siinä on myös hieman epätarkka erottelu toteutuneen ja hypoteettisen tilanteen välillä. Haastattelutilanteissa haastateltua on ohjeistettu ajattelemaan hypoteettista tilannetta. Tuen saanti on jaettu asumisyksikön henkilökuntaan, puolisoon, ystäviin ja kavereihin, perheeseen ja sukulaisiin. Tavoitteena on ollut kartoittaa ennen kaikkea suvun ja ystävien suhteellista merkitystä tuen lähteinä.

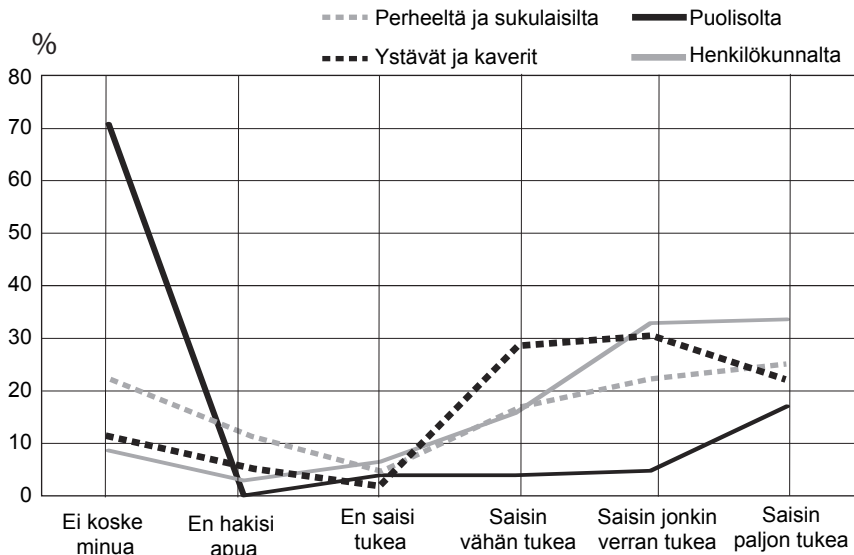
Kuvio 4. kertoo sekä perhesuhteiden heikkoudesta että palvelujen antaman tuen merkityksestä. Kuvioista havaitaan ensinnäkin se, että puoliso ei ole keskei-

KUVIO 3. Emotionaalinen tila

nen sosiaalisen tuen lähde valtaosalle ryhmästä yksinkertaisesti siksi, koska heitä ei ole. Vain noin viidennes voi tukeutua puolisoon, mikä on väestötasolla matala arvo. Toisaalta havaitaan, että useimmat uskovat saavansa ainakin jonkin verran tukea jostakin. Itsensä kokonaan hylätyksi avun tarpeen suhteen kokee vain hyvin pieni osa. Kevyen tuen keskeinen lähde ovat ystävät ja kaverit. Heidän haluunsa tai kykyynsä antaa vaativampaa tukea eivät vastaaajat usko. Ryhmätasolla ajatus huono-osaisten vastavuoroisuuteen perustuvasta yhteisöllisyydestä, jossa kaveri auttaa kaveria, on tämän valossa enemmänkin myytti kuin jotakin, jonka varaan toimintamalleja voidaan rakentaa.

Tuen vaativuuden lisääntyessä henkilökunnan ja sukulaisten merkitys korostuu – samoin kuin puolison merkitys parisuhteessa oleville henkilöille. Yllättävää on, että sukulaisuussuhteet ovat säilyneet näinkin toimivina tässä ryhmässä, jossa erilaiset pettymykset ja epäluottamusta luovat teot ovat varsin tavanomaisia. Toisessa ääripäässä on noin kolmannes ryhmästä, joka ei (enää) voi laskea sukulaisten varaan. Selvästi tärkein tuen lähde on asumisyksikön oma henkilökunta. Ryhmässä on jonkin verran henkilöitä, jotka eivät pyydä tai saa apua ”omalta” työntekijältä. Noin joka kymmenes ajattelee näin, ja muutama on sitä mieltä, ettei tukea saisi,

KUVIO 4. Sosiaalisen tuki

vaikka sitä pyytäisi. Kuitenkin valtaosa vastaajista tukeutuisi avun tarpeessaan nimenomaisesti työntekijään. Tämä kertoo omalta osaltaan varsin luottamuksellisista väleistä – työntekijöitä ei nähdä ensisijaisesti ”kontrollikoneiston” osana, vaan enemmänkin kanssakulkijoina.

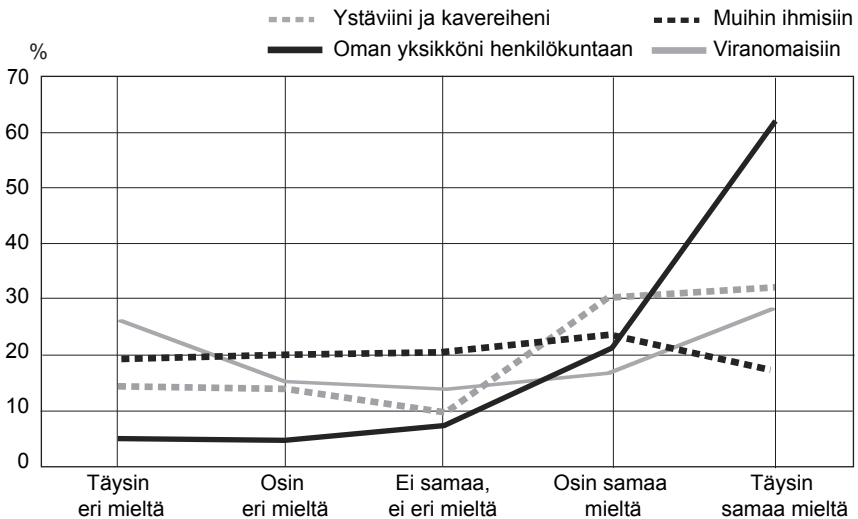
Kolmanneksi tarkastellaan luottamusta (tai sosiaalista pääomaa) neljän kysymyksen avulla. Kysymykset ovat muotoa ”Voin luottaa x” ja asteikkona jälleen viisiluokkainen Likert-asteikko. Tarkastelun kohteena on luottamus kavereihin, yksikön henkilökuntaan, muihin ihmisiin ja viranomaisiin. Näistä kaksi ensimmäistä mittaa yhteen sitovaa (*bonding*) sosiaalista pääomaa, joka liittyy pienyhteisöjen toimintaan. Ajatus on, että kaveruussuhteet ja oman yksikön henkilökunta ovat sekä osin päällekkäisiä että muita ihmisiä ulossulkevia. Jälkimmäinen puolestaan kytkeytyy siltoja rakentavaan (*bridging*) sosiaaliseen pääomaan, joka on olennaisin osin kasvottomaan vuorovaikutukseen perustuvaa. Kysymys on tällöin myös väestöryhmien välisestä sosiaalisesta etäisyydestä. (vrt. Burt 2005.)

Kuviosta 5. havaitaan, että korkein luottamus kohdistuu oman yksikön henkilökuntaan, mikä kertoo monella tavalla toiminnan haasteellisuudesta ja henkilökunnan merkityksestä ihmisten elämässä. Myös ystäviin luotetaan jonkin verran, joskin

tässä kohden ihmisillä on myös kokemusta päinvastaisesta. Yleisen luottamuksen mittarit ovat sen sijaan suomalaisittain hyvin alhaisia. Luottamus viranomaisiin on peräti U-kirjaimen muotoinen. Neljännes ei luota viranomaisiin lainkaan, mutta noin kolmannes luottaa täysin. Yhtä matala on myös luottamus muihin ihmisiin. Tässä kohden asukkaat ovat jakautuneet tasan kaikkiin viiteen luokkaan.

Korrelaatiot eri luottamuksen tyyppien välillä ovat varsin korkeita vaihdellen .350 ja .510 välillä. Poikkeuksen muodostaa ystävä- ja viranomaisluottamus, joiden välinen yhteys on merkitsevä ja muita korrelaatioita alhaisempi (.210). Sen sijaan koetulle yksinäisyydelle luottamuksella ei ole merkitystä. Yhteen sitova pääoma ei korreloi koetun yksinäisyyden kanssa kummallakaan muuttujalla. Siltoja rakentavan pääoman osalta havaitaan, että luottamus ihmisiin vähentää jonkin verran yksinäisyyttä tai päinvastoin (-.192), mutta vastaavaa yhteyttä ei ole yksinäisyyden ja viranomaisluotettavuuden välillä.

Neljänneksi on tarkasteltu yhteisöllisyyttä ja yhteisöllistä toimintaa kolmella kysymyksellä (kuvio 6). Kysymysten sanamuodot näkyvät kuvion selityslaatikosta. Ensin on kysytty yhteisöllisyyden kokemusta kahdella kysymyksellä. Näistä kysymyksistä ensimmäinen kytkeytyy asukas yhteisön jäsenyyteen, siis samalla alueella

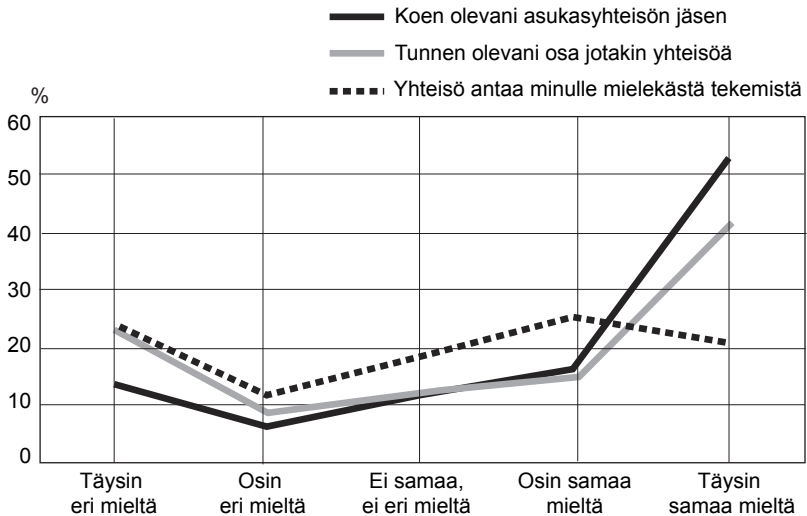

KUVIO 5. Sosiaalinen luottamus

olevien ihmisten väliseen, emotionaalista energiaa luovaan vuorovaikutukseen. Sen jälkeen kysytään jonkin yhteisön jäsenyyttä, joka siis kattaa edellisen ryhmän, mutta mahdollistaa myös muiden yhteisöjen lisäämisen. Tämän jälkeen kysytään yhteisöllistä toimintaa ja sen mielekkyyttä, jolloin tavoitteena on haarukoida yhteisön toiminnallisuutta.

Tulosten valossa koettu yhteisön jäsenyys kulkee käsi kädessä mielekkään tekemisen kanssa. Molemmat jäsenyyttä koskevat mittarit korreloivat voimakkaasti (.603). Jäsenyyttä koskevat arvot ovat korkeammat kuin toimintaa koskeva arvo. Valtaosalla on jonkinlainen emotionaalinen yhteys ympärillään oleviin ihmisiin ja rakenteisiin. Niinpä korrelaatio koetun yhteisön jäsenyyden ja mielekkään toiminnan välillä on .482. Yhteisön voi toki tässä kohden ymmärtää monella tavalla, mutta tarkoitus on tavoittaa se asukkaiden ja henkilökunnan muodostama kokonaisuus, jossa asukkaat elävät. Hivenen yllättäen koettu yksinäisyys on riippumaton sekä yhteisöllisyydestä yleensä että yhteisöllisestä toiminnasta erityisesti.

Emotionaalista tilaa kuvaavat muuttujat korreloivat voimakkaasti ja niiden välinen Cronbachin alfa on riittävä (.636) summamuuttujan rakentamiseen. Tämänmukaisesti niistä on rakennettu *Emootiot*-niminen summamuuttuja (jossa on

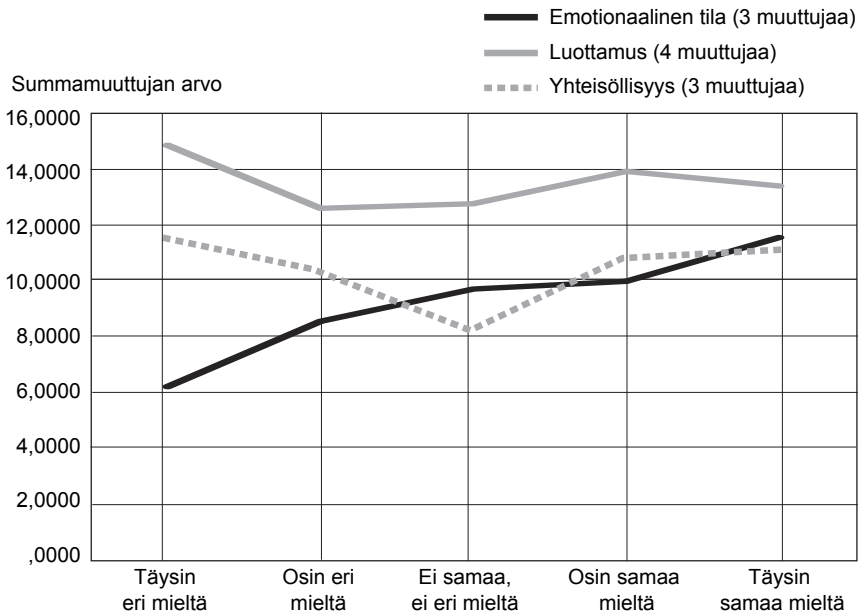

KUVIO 6. Yhteisöllisyys ja yhteisöllinen toiminta

mukana muut aihetta koskevat muuttujat yksinäisyyttä lukuun ottamatta). Luottamukseen liittyvät korrelaatiokertoimet eivät ole kovin korkeita, mutta hivenen yllättäen niistä muodostuu kelvollinen summamuuttuja (Crombachin alfa = .664). Tämän mukaisesti niistä rakennettiin *Luottamus*-niminen summamuuttuja näistä neljästä muuttujasta. Myös yhteisöllisyyteen liittyvät kolme muuttujaa osoittautuvat kelvolliseksi summamuuttujaksi (Crombachin alfa = .779), joten niistä rakennettiin *Yhteisöllisyys*-muuttuja. Sosiaalisen tuen muuttuja oli luokitukseltaan erilainen, joten sitä ei ole seuraavassa tarkasteltu tarkemmin. Sen jälkeen, kun kyseinen luokitus oli koodattu uudestaan kolmeksi luokaksi (luokiksi ei koske minua, vähän tukea, paljon tukea) havaittiin, että puolison tuki vähensi yksinäisyyden kokemusta. Muuten ei havaittu merkittävää muutosta.

Kuviossa 7 on havainnollistettu kolmen summamuuttujan ja yksinäisyyden väliset yhteydet. Yksinäisyyden ja näiden summamuuttujien väliset yhteydet ovat selkeitä. Vahva korrelaatio on vain yksinäisyyden ja emotionaalisen tilan välillä (.432). Tämä havaitaan myös oheisesta kuviosta. Yksinäisyyden ja muiden summa-

KUVIO 7. Emotionaalinen tila, luottamus ja yhteisöllisyys suhteessa yksinäisyyteen

muuttujien väliset korrelaatiot ovat sen sijaan heikkoja. Summamuuttujien keskinäisiä suhteita tarkasteltaessa havaitaan muutama merkittävä yhteys. Emotionaalisen tilan ja luottamuksen välillä on varsin vahva negatiivinen korrelaatio (-.250). Emotionaalisesti huonosti voivat ihmiset eivät luota ihmisiin tai organisaatioihin. Tässä on alue, jossa on syytä pohtia, mitä on tehtävissä yksilökohtaisia toimintamalleja kehittämällä. Emotionaalinen tila ei ole yhteydessä yhteisöllisyyden kanssa. Se, miltä ihmisistä tuntuu, ei siis ole kytköksissä yhteisössä olemiseen ja tekemiseen (-.098). Nämä asiat ovat odotusten vastaisesti irrallaan toisistaan. Luottamus ja yhteisöllisyys kulkevat sen sijaan voimakkaasti käsi kädessä. Korrelaatiokerroin on erittäin korkea (.510). Todennäköisesti kuuluminen yhteisöön luo sitä luottamusta, joka on toiminnan rakentumisen kannalta keskeistä.

Yhteisöllisyyden mahdollisuudet yksinäisyyden vähentämisessä

Ihminen on sosiaalinen eläin, joka tarvitsee riittävän määrän sosiaalisia suhteita voidakseen hyvin. Tämä koskee sekä suomalaisia yleensä että huono-osaista erityisesti. Tässä artikkelissa esitellyt tulokset ovat karua kertomaa huono-osaisten kokemasta yksinäisyydestä. Samalla on kuitenkin huomionarvoista, että toisin kuin väestöaineistossa nyt tarkastellussa huono-osaisten ryhmässä yksinäisyys on U-muotoinen ilmiö. Ääripäät korostuvat tässä. Yksinäisyys korreloi voimakkaasti masennuksen, epäonnistumisen ja vihaisuuden kokemuksen kaltaisten emotionaalisten kanssa. Koettu yksinäisyys kytkeytyy (ehkä odotettua) vähemmän ihmisten väliseen sosiaaliseen tukeen, luottamukseen ja yhteisöllisyyteen. Nämä heikot kytkennät yhtäältä yksinäisyyden ja toisaalta sosiaalisen tuen, luottamuksen ja yhteisöllisyyden välillä ovat ennako-odotusten vastaisia, kun asiaa tarkastelee sosiaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Yksinäiset eivät ole irrallaan yhteisöistä ja niiden toiminnasta, mutta niillä ei ole myöskään erityistä merkitystä heille ryhmänä. Ehkä luontevin selitys on, että yksinäiseksi itsensä kokevat eivät joko tiedosta näiden rakenteisiin kytkeytyvien piirteiden merkitystä toimintakyvyilleen. Vaihtoehtoisesti he ovat sopeutuneet (adaptoituneet) elämäntilanteeseensa siinä määrin, että ne ovat muuttuneet heidän kannaltaan merkityksettömiksi. Tätä kysymystä joudutaan vielä tutkimaan lisää eri menetelmillä ja aineistolla ennen kuin siihen saadaan selvyys.

Yhteisöpoliittisesti – asumisyhteisön toiminnan kehittämisen kannalta tarkasteltuna – tulokset ovat monella tapaa haasteellisia. Perheen ja työn kaltaisten tukirakenteiden puuttuminen huono-osaisten elämästä ohentaa arjen rakenteita yksinäisyydelle altistavasti. Yhteisön luoma palvelujärjestelmä voi ”simuloida” sosiaalisia suhteita ja osaltaan täyttää havaittua sosiaalisten suhteiden vajuutta. Samalla yhteisö voi luoda perustoimintakykyjen kannalta riittävät palvelut. Yhteisöllisyyden kokemus ja yhteisöllinen tekeminen kulkevat käsi kädessä. Samalla on kuitenkin kysyttävä, onko palvelujärjestelmä rakentunut kompleksisiin toimintakykyihin liittyviin myönteisiin siirtymiin kannustavalla tavalla, vai tukeeko se lähinnä perustoimintakykyä asunnon ja terveydenhuollon avulla.

Yksinäisyyskokemuksen ja yhteisöllisyyden välinen riippumattomuus nostaa esiin kysymyksen, miten näiden kahden välille voitaisiin rakentaa siltoja. Yksinäiseksi itsensä kokevat ilmeisesti tarvitsevat yksilöllistä tukea epäonnistumisista, vihasta ja masennuksesta aiheutuvan ”pahan olon” purkamiseksi. Tuen muodot voivat vaihdella yksilökohtaisista terapioista mielekkään tekemisen mahdollistamiseen, kunhan niihin liittyy myönteisiä siirtymiä ja kokemuksia. Vasta myönteisten siirtymien jälkeen on mahdollisuuksia sosiaalisille suhteille, joiden varaan on mahdollista rakentaa pidemmälle kantavia myönteisiä siirtymiä ja yhteisöllistä toimintakykyä.

Nyt tutkittu yksikkö on vastikään kartoittanut asiakkaiden kompleksisia toimintakykyjä. Useimpien vastaukset kertovat vähäisistä jo olemassa olevista valmiuksista sekä kognitiivisten että emotionaalisten prosessien osalta. ”Yhteisöllisyyden lisäämisen” tai ”itseään niskasta ottamisen” kaltaista patenttiratkaisua ei kummasakaan tapauksessa ole olemassa. Niiden sijasta avainasemassa ovat arkipäivää rakentavat pienet myönteiset siirtymät, jotka lisäävät yhteisön käytössä olevan emotionaalisen energian määrää. Näitä arkipäivän diakonian toimintamuotoja ovat esimerkiksi omasta asunnosta ja sen ympäristöstä huolehtiminen, päiviä ja viikkoa rytmittävät yhteiset rituaalit ja traditiot, mutta laajemmin myös itsekunnioitusta ja omanarvontuntoa tukevat ryhmätehtävät ja tapahtumat, joilla on pitkällä aikavälillä elämänhallintaa vahvistava vaikutus. Tämän kaltaisten myönteisiä siirtymiä luovien yhteisöllisten toimintamallien kehittämisessä diakoniatyö on Suomessa avainasemassa.

Myönteisten rituaalien ja kannustavien traditioiden luominen edellyttää asukkaiden ja henkilöstön rajapintaan sijoittuvien uusien toimintamallien kehittämistä – alue, jossa yksikkö on jo ottanut aloitteen haltuunsa. Useimmilla huono-osailla kompleksisten toimintakykyjen kehitys vie aikansa, ja välttämättä kaikkien osalta

tulokset eivät ole kovin hyviä. Mitä heikommassa kantimissa yksilöiden elämähallinta on, sitä todennäköisimmin kompleksisten toimintakykyjen kehitykselle (yhdessä) asetetut tavoitteet jäävät saavuttamatta. Kuitenkin jo pienet myönteiset siirtymät ovat ihmisarvon ja itsekunnioituksen kannalta tärkeitä (vrt. Sayer 2011).

Yhteiskuntapoliittisesti tulokset osoittavat – jälleen kerran – että syrjäytymisen kaltaiset kohderyhmää yhdenmukaistavat (homogenisoivat) käsitteet peittävät alleen huono-osaisten ryhmän sisäinen hajanaisuuden, joka liittyy erityisesti kompleksisissa toimintakyvyissä oleviin eroihin. Perustoimintakykyjen suhteen huono-osaisten ovat toki varsin homogeeninen ryhmä. He ovat kiistatta huono-osaista, joiden enemmistöllä elämähallinnan ongelmat rajoittavat perustoimintakykyjä. Kompleksisten toimintakykyjen osalta ulkoisesti ”samanolaiset” henkilöt voivat sen sijaan olla hyvinkin erilaisissa asemissa. Tämän sisäisen hajanaisuuden tiedostaminen on ensimmäinen askel yksilöllisten, kompleksisten toimintakykyjen edistämiseen tähtäävien palvelujen luomisessa.

Yleisemmin hyvinvointisosiologisesti tarkasteltuna objektiivinen ja subjektiivinen hyvinvointi kytkeytyvät toisiinsa sekä väestössä yleensä että huono-osaisten ryhmässä erityisesti (Saari 2012). Samankaltaiset mekanismit vaikuttavat kummasakin tapauksessa. Esimerkiksi yksinäisyydellä on koettua terveyttä ja onnellisuutta vähentävä vaikutus kummassakin ryhmässä. Huono-osaisten eivät tässä suhteessa eroa muista suomalaisista. Sosiaalisen etäisyyden kasvu hyvä- ja huono-osaisten välillä ei saisi peittää näkyvistä tätä tosiasiaa: hyvä- tai huono-osaista, ihmisiä yhtä kaikki.

VIITTET

- 1 http://thinkexist.com/quotation/loneliness_and_the_feeling_of_being_unwanted_is/149759.html
- 2 Lainaus on palvelun tuottavan organisaation asiakirjasta. Lähde on suojaamissyyttä poistettu.
- 3 Tyypillinen tunnustetieto on esimerkiksi: 8CE501BE034DA3E2
- 4 Ne on kuitenkin kaikki laskettu ja tarvittaessa saatavissa kirjoittajalta.
- 5 Keräsen (2011) tutkimuksessa havaittiin väestöaineistolla, että myös tulojen niukkuuden ja koetun yksinäisyyden välillä on vahva yhteys. Nyt tarkastelussa ryhmässä käytännöllisesti katsoen kaikki kärsivät tulojen niukkuudesta, joten se ei eritele ryhmää.

KIRJALLISUUS

- Aro Jari (2011). Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side. Teoksessa Kangaspunta Seppo (toim.) Yksilöllinen yhteisöllisyys – Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen. Tampere: Tampere University Press, 35-60.
- Azarian Reza (2010). Social Ties – Elements of a Substantive Conceptualization. *Acta Sociologica* 53, 323-338.
- Burt Ronald (2005) Brokeage and Closure – Introduction to Social Capital. Oxford: Oxford University Press.
- Cacioppo John T & Patrick William (2008). Loneliness – Human Nature and a Need for Social Connection. New York: Norton.
- Collins Randall (1981). On the Microfoundations of Macrosociology. *American Journal of Sociology* 66, 984-1014.
- Collins Randall (2004). *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Davis John B (2009). The Capabilities Conception of the Individual. *Review of Social Economy* 67, 413-429.
- Elster, Jon (2007). Explaining Social Behavior – More Nuts and Bolts for the Social Sciences. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster Jon (2000). *Ulysses Unbound – Studies in Rationality, Precommitment and Constraints*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goffman Erving (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Hortulanus Roelof & Machielse Anja & Ludwien Meeuwesen (2006). *Social Isolation in Modern Society*. London: Routledge.
- Hurka Thomas (2011). *The Best Things in Life – A Guide to What Really Matters*. Oxford: Oxford University Press.
- Ibrahim Solava (2006). From Individual to Collective Capabilities – The Capability Approach as a Conceptual Framework for Self-help. *Journal of Human Development* 7, 397-416.
- Keränen Katja (2011). Yksilöllistymisestä yksinäisyyteen? Yksilöllistyminen yksinäisyyden selittäjänä. Itä-Suomen yliopisto / Sosiologian pro gradu tutkielma.
- Lin Nan (2001). *Social Capital – A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moisio Pasi & Rämö Tuomas (2007). Koettu yksinäisyys sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan Suomessa 1994–2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 72, 392-401.
- Pessi Anne Birgitta & Seppänen Marjaana (2011). *Yhteisöllisyys*. Teoksessa Saari Juho (toim.) *Hyvinvointi*. Helsinki: Gaudemus, 288-313.
- Saari Juho (2010). *Yksinäisten yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Saari, Juho (2012). *Onnellisuuspolitiikka – Kohti sosiaalisesti kestäväää Suomea*. Helsinki: Kalevi Sorsa Säätiö 1/2012.
- Sayer, Andrew (2011). *Why Things Matter to People – Social Science, Values and Ethical Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen Amartya (1992). *Inequality Reexamined*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Veenhoven, Ruut (2008). *Healthy Happiness – Effects of Happiness on Physical Health and the Consequences for Preventive Health Care*. *Journal of Happiness Studies* 9, 449-469.

Tässä katsauksessa Turun piispa Kaarlo Kalliala, Helsingin entinen piispa ja Helsingin Diakonissalaitoksen (HDL) hallintoneuvoston puheenjohtaja Eero Huovinen, pitkäaikainen HDL:n hallituksen jäsen Ulpu livari sekä Diakoniammattikorkeakoulun rehtori Jorma Niemelä tarkastelevat HDL:n eläkkeelle jäävän johtajan Antti Lemmetyisen uraa diakoniatyössä.

Antti Lemmetyinen diakonian puolustajana

Sisua, siunausta, solidaarisuutta

Kaarlo Kalliala

Kuka sen lopulta keksi, en tiedä. Niin tai näin, Merimieslähetyksen apulaispääsihteeri Antti Lemmetyinen tapasi päättää paimenkirjeensä noihin sanoihin. Tai lähettää muuten vain sss-terveisiä. Tavasta kehittyi sittemmin yleinen kulttuuri.

Kolmipiikkiseen sss-haravaan jää tästä miehestä varsin paljon tavaraa. Ei se tietenkään kaikesta saa otetta, mutta paljosta kyllä. Varsinkin, jos lukee sisuun ylipäättään työ- ja elämänotteen, siunaukseen niin arvot kuin spiritualiteetinkin ja solidaarisuuteen sekä yhteiskunnallisen näkemyksen että yksityisemmän ystävyuden.

Sisuuntumista ja sisukkuutta

Ne olivat niitä vuosia. Tampereen klassikossa oli laulukokeet ja tehtävänä laulaa Siniristolippumme. Vaan Lemmetyinenpä ei laula. No miksei? Koska korkeimpana tahtona ei hänen mielestään ole elää ja kuolla siniristolipun puolesta. Laulunumero moisesta kärsi, opettajasuhteet takuulla myös, mutta linja tuli jo tuolloin selväksi: elää ja kuolla voi vaikka suomalaisten puolesta, muttei sentään lipun. Symbolit ovat asia erikseen, asiat itsessään toinen juttu.

Ne olivat niitä vuosia edelleen, jolloin armeija ei ollut mikään itsestään selvä vaihtoehto. Itsekin muistan, kuinka kutsuntojen raati viileni, kun kysyin mitä pitäisi tehdä jos lykkäyksen jälkeen haluaisikin sivariksi. Siviilipalvelusmies Lemmetyistä ei maailma kuitenkaan nähnyt. Vaan sisuuntuneen alokkaan, joka otti asiakseen

näyttää, ettei toista vaihtoehtoa tuumattu siksi ettei sitä olisi kestäetty. Sotilaspassissa kelpoisuus olikin sitten panssarivaunukomppanian päällikkö.

Noissa ajoissa näkyy aimo annos uhmaa, jota tekisi mieli kuvata juveniiliksi, kun kerran sellaisen sanan olen tullut oppineeksi. Mutta siinä Lemmetyisen Antissa, jonka olen oppinut myöhemmin tuntemaan, itsepäinen itsenäisyys on seestynyt itsestään selväksi itsensä käyttöön antamiseksi. Vastuun ottamisena yleensä ja johtamisena erityisesti. Ilman telaketjuja ja panssaria.

”Me” tarttuu toimeen

Itse asiassa en tiedä, miten alaiset sen muotoilevat, mutta sen tiedän ja muistan satavarmasti ja toistuvasti, miten johtaja sen kuvaa. ”Me ollaan viime aikoina kehitelty...” tai ”Me päätettiin sitten...” tai ”Meidän diakoniatyöntekijät/ruokapankkilaiset/tukipisteen väki ovat/on huomanneet, että...” tai ”Meidän hallituksen mielestä meidän arvot...” Joskus takavuosina täytyi ammatillisista syistä kartoittaa asiaa tarkemmin ja kysyä: ”Ketkä ’me’?” Siksipä tämä mieleen jäikin.

”Me” ei ole jokin työtovereihin kohdistuva harkittu kohteliaisuusmuoto, vaan johtamisasenteen ydin ja toimintakulttuurin perusta – ja siksi ennemminkin auto-maattinen ja jopa tiedostamaton. Johti sitten suppeampaa tai laajempaa asiantuntijaorganisaatiota, sellaisen tukahduttaa äkkiä vahvalla hierakialla, tiukoilla säännöillä ja kaiken viisauden valuttamisella ylhäältä alas. Intomieli, kekseliäisyys ja kaikkalainen luovuus taas sikiää siellä, missä johtajalla on kyky seuloa työtovereidensa ja ulkomaailman tuottamaa tietotulvaa ja valita perusteltu suunta. Ketkä muut silloin jotakin saavuttivatkaan ja tekivätään kuin juuri me.

Evankeliumia alleviivaten

Diakonissalaitoksella olevassa muotokuvassa on taustalla saarnatuoli. Ei ainakaan siksi, että Antti Lemmetyinen olisi aina oikeastaan halunnut olla seurakuntapappi tai että hän kokisi olevansa ensisijaisesti saarnamies. Vaan siksi, että diakonia on kristinuskon ydinmehu, evankeliumia itseään, Jumalan valtakunnan tuleamista, arvon palauttamisen armoa. Se edellyttää kykyä ja halua linkittää usko ja arki, teksti ja konteksti. Ilman tätä jatkuvaa reflektiota ja tätä ajantasaista tulkintaa Helsingin Diakonissalaitos ei olisi sitä mitä se tänään on: kristillisen lähimmäiseskeisyyden, radikaalin ihmisarvon puolustamisen ja Kristusta seuraavan diakonian näyteikkuna. Ei tätä Antti itse ole keksinyt, mutta hänen siteeraamanaan vanhalle totuudelle tulee vallan uusi paino: ”Se, mitä teet, joko yliviivaa tai alleviivaa sen, mitä sanot.” Luterilaisuus raahaa mukanaan outoa ja rasittavaa painolastia, jonka mukaan kai-kenlainen aktiivisuus olisi jotenkin epäilyttävää, kun ihminen kerran vanhurskautuu

uskosta eikä teoista. Tämä ajatusotku saattaa nykyään näyttäytyä myös joutavana huolena siitä, että mikä tahansa ihmisen auttaminen jaloilleen ja arvokkaaseen elämään olisi jotenkin pois kaikkein tärkeimmän julistamisesta.

Lemmetyisen saarnatuoli seisoo kuitenkin vakaasti kaikkein terveimmässä luterilaisuudessa. En muista hänen koskaan lainanneen Augsburgin tunnustusta – mikä on syytä lukea hänelle lähinnä ansioksi – mutta taidankin tehdä sen itse: ”Tämän uskon täytyy tuottaa hyviä hedelmiä ja sen pitää tehdä hyviä, Jumalan käskemiä tekoja, sen tähden että se on Jumalan tahto.” (CA 6) Olisi kovin väkinäistä selittää silkaksi yhteensattumaksi, että toimipa Antti sitten Merimieskirkossa, diakoniajohtajana tai Diakonissalaitoksella, kaikkialla organisaation ja sen työntekijöiden ammatti-identiteetti ja kristillinen itseymmärrys vahvistuivat.

Ha ... hm

C.S. Foresterin tunnettujen meriromaanien päähenkilö on Horatio Hornblower, osaava ja älykäs, mutta aina itsestään epävarma meriupseeri. Antti Lemmetyiseen ei tuo epävarmuus juuri sovellu – ainakaan prosessit eivät näy ulospäin – mutta meren ja johtamisen lisäksi Hornblowerilla ja Lemmetyisellä on yksi yhteinen ominaisuus, vaikeasti kirjaimiksi puettava äännähdys. Foresterin mukaan se voidaan aukikirjoittaa lähinnä ”ha ... hm”.

Hornblower käyttää ynähdystä tuumiessaan, Lemmetyinen kuunnelleessaan. Jälkimmäisellä siihen liittyy lisäksi muistuma kotimaisesta kirjallisuudesta. Siinä kuin Simo Penttilän luoma seikkailijahahmo kenraaliluutnantti T. J. A. Heikkilä kumarsi ”noin, tähän tiedätte, hiukan nykäisemällä niskaa”, reaalityodellisuudessa sosiaalineuvos A. E. Lemmetyisen aktiivisessa tarkkaavaisuudessa on mukana myös pää. Ja hyvä niin.

Nyt ollaan solidaarisuuden alueella, jota edellä itse asiassa – ammatillisuuden osalta – jo kuvattiinkin. Harvassa nimittäin on niitä, jotka yhtä vähän puhuvat päälle. Ei ole tarvis: nopeimpien vaahdotusten laskettua saa kyllä suunvuoron. Usein nimenomittaisesti pyydettyinä, koska keskustelijat kaipaavat substanssia sieltä, missä sitä pakkaa olemaan. Eipä vielä olekaan tullut viitatuksi siihen, että olipa sitten kysymys liikkeenjohdosta tai purjetrimmistä, sosiaalialan ajankohtaisasioista tai yhteiskunnan ymmärtämisestä, Antille on tyypillistä hankkia, sulattaa ja jäsentää tavaton määrä tietoa ja jalostaa siitä näkemystä ja osaamista. Millä ajalla, on jäänyt minulle arvoitukseksi. Ehkei niinkään ajalla kuin asenteella, elämänotteella.

Niinpä riittää äännähdellä ja liikahdella. Kun ei ole tarvetta kiekua tunkion ylipänä kukkona, voi kyllä olla niinkin käydäkseen, että mielenkiintoiset linkit ja tehtävät jäävät kertomatta. Ei ole aivan tavanomaista olla vahinkovakuutusyhtiön

hallintoneuvoston puheenjohtaja; moni raportoisi siitä innoissaan. Mutta itse kuulin moisesta vähän kuin sivulauseessa, kun se nyt oli tullakseen esiin jonkin muun asian myötä.

Yksityisempi ystävyys ja lojaalius ei kuulu tähän. Mutta sen verran voin siitä sanoa, etten edellä ole kirjoittanut jostakusta aivan muusta kuin siitä Antista, jonka muuten tunnen. Joka kaappaa Anitansa satamassa kainaloon ja lähtee kävelyille noustuaan veneestä nimeltä – Frau Anita. Jonka kanssa on, avec, ajettu venettä ukkosmyrskyssä ja kaatosateessa periaatteella ”kun ei tässä mitään muutakaan voi tehdä”. Jonka kanssa on kaksin ja miehissä puitu elämää, Jumalaa, diakoniaa, kirkkoa, merta, Suomea, purjehdusta, lapsia, työtä ja mielenmaisemaa. Siispä oikeudenmukaisuutta, ihmisarvoa, mieltä, armoa, merkitystä, iloa, rakkautta ja toivoa.

Yhden vesilinnun huuto on vielä jäänyt arvoitukseksi. Mutta Täällä Pohjantähden alla soi.

Kaikki edellä perustuu muistikuviin, jotka saattavat olla tarkempia tai vähemmän tarkkoja. Sellaisina ne kuitenkin edustavat mielikuvia, jotka puolestaan ovat kirjoittajalle oikeita. Ja sillä tavoinhan me ihmiset näemme ja muistamme.

Onko diakonia hengellistä vai maallista?

Eero Huovinen

Joulukuussa 2011 Antti Lemmetyinen esitteli säätiön johtajana viimeistä kertaa Helsingin Diakonissalaitoksen toimintasuunnitelman. Sen johdanto-osaan sisältyy virke: ”Yhtenä yhteisömme arvopohjaan liittyvänä työntekijöittemme toiveena on käydä tulevana vuonna syvälinen keskustelu aiheesta: Mitä diakonia on?”

Virke kuvaa kahta Antille ominaista piirrettä: ensiksi hänen johtamistyylinsä ja toiseksi hänen tahtoaan korostaa niitä periaatteita, joiden varaan käytännön toiminta perustuu.

Säätiön johtajana Antti on halunnut ja osannut luoda yhteen hiileen puhaltamisen henkeä. Diakonissalaitos ei ole johtajan hallussa oleva yhteisö, vaan meidän ”yhteisömme”. Talon työntekijät eivät ole ensi sijassa alaisia, vaan meidän ”työntekijöitämme”. Antti on johtanut sekä kuunnellen että suuntaa näyttäen – sekä joukon keskeltä että sen edestä.

Myös toiminnan periaatteita hän on miettinyt yhdessä työtovereittensa kanssa.

Nytkin toive keskustella diakonian luonteesta on tullut alhaalta, mutta varmasti myös Antin inspiroimana.

On oikeastaan aika erikoista, että koko elämäntyönsä diakonisten kysymysten parissa tehnyt mies työuransa viime metreillä palaa peruskysymykseen: ”Mitä diakonia on?” Vaikka vuosikymmenet ovat kuluneet tämän aiheen parissa, vielä kerran on kysyttävä, mistä Diakonissalaitoksen työssä viime kädessä on kysymys.

Maallista vai hengellistä toimintaa?

Omasta puolestani haluan kunnioittaa Antin ajattelua ja työtä liittymällä tähän peruskysymykseen. Avaan aihetta vain pieneltä osalta ja kysyn, hieman provosoivastikin: Onko diakonia hengellistä vai maallista toimintaa? Onko kyse uskonnollisesta vai rationaalisesta työstä? Onko Jumalalla ja diakonialla jotain tekemistä toistensa kanssa?

Tuskin kukaan kiistää sitä, että diakonian juuret ovat Jumala-uskossa. Tästä huolimatta käytännön toiminnassa pidetään tärkeänä, että yhdeltäkään autettavalta ei kysytä hänen uskoaan eikä suhdettaan Jumalaan. Ihminen otetaan vastaan sellaisena kuin hän on – katsomukseen katsomatta, henkeä haistelematta.

Mitä siis tarkoittaa, että diakonialla on oma hengellinen identiteettinsä, mutta se toimii uskonnonvapauden hengessä ja toisin uskovia kunnioittavasti? Mitä merkitsee, että diakonian juuret ovat Jumalan toiminnassa, mutta ruohonjuuritason auttamistyö on kynnyksetöntä?

Diakonian maallinen luonne näkyy myös laitoksen toimintasuunnitelmassa. Sen sanasto on ensi sijassa maallista. Suomalaisten hyvinvointipalvelujen rakenne- ja sisältömuutoksia arvioidaan ja Jyrki Kataisen hallitusohjelman poliittisia linjauksia analysoidaan. Diakonissalaitos on ”yhteiskunnallinen konserni”, joka seuraa hyvinvointipalvelujen asemaa palveluteollisuuden kehityksen keskellä. ”Tehtävämme on olla rakentamassa yhteiskuntaa, jossa jokaisen – ihan jokaisen – hyvinvointi ja mahdollisuus palveluihin sekä vastuullisuus ovat käsi kädessä.”

Maallista puhetta. Sen keskelle asettuu kysymys: ”Mitä diakonia on?”

Kristuksen alennustie

Viimeisen toimintakertomuksensa Antti esitteli joulun alla 2011. Kokouksessa laulettiin tuttu Enkeli taivaan -virsi. Sen viides säkeistö puhuu Kristuksen ihmiseksi tulemisesta tavalla, jolla voi olla sanottavaa myös diakonian teologialle ja niille periaatteille, joiden pohjalta käytännön työtä Diakonissalaitoksella tehdään. ”Ah Herra, joka kaikki loit, kuin alentaa noin itses voit ja tulla halpaan seimehen heinille härkäin, juhtien!”

Virren sanojen takana on klassinen näkemys siitä, että ihmiseksi syntyessään Kristus "alentaa itsensä". Hän, joka on rikas, "tulee köyhäksi". "Oi terve, tänne tultu-
as, syntist et hylkää, armias. Sä köyhäks tulit, rikkahin, sua kuinka kyllin kiittäisin."

Puhe Kristuksen alennustiestä oli tuttu jo varhaiskristityille. Filippiäiskirjeen ns. kenosis-hymni (Fil. 2: 5-11) on yksi tärkeimpiä varhaiskirkon uskontunnustuksia. Siinä apostoli Paavali kuvaa sitä, miten Kristus "luopui omastaan" ja "alensi itsensä", vanhan käännöksen mukaan "tyhjensi itsensä" ja "nöyryytti itsensä".

Hänellä oli Jumalan muoto, mutta hän ei pitänyt kiinni oikeudestaan olla Jumalan vertainen vaan luopui omastaan. Hän otti orjan muodon ja tuli ihmisten kaltaiseksi. Hän eli ihmisenä ihmisten joukossa, hän alensi itsensä ja oli kuuliainen kuolemaan asti, ristinkuolemaan asti. Sen tähden Jumala on korottanut hänet yli kaiken ja antanut hänelle nimen, kaikkia muita nimiä korkeamman. Jeesuksen nimeä kunnioittaan on kaikkien polvistuttava, kaikkien niin taivaassa kuin maan päällä ja maan alla, ja jokaisen kielen on tunnustettava Isän Jumalan kunniaksi: "Jeesus Kristus on Herra."

Nimi kenosis-hymni tulee kreikan sanasta kenos, joka tarkoittaa tyhjää. Teologit ovat vuosisatojen aikana paljon miettineet sitä, mitä oikein merkitsee, että Kristus teki itsensä "tyhjäksi", "tyhjensi itsensä" eli "luopui omastaan". Tarkoittaako omastaan luopuminen sitä, että Kristus ihmiseksi tullessaan lakkasi olemasta Jumalan Poika? Jos hän todella teki itsensä "tyhjäksi", eikö hän silloin tyhjentynt myös jumaluudestaan?

Kristuksen ihmiseksi tulemista ihmetellessä on hyvä tyytyä salaisuuteen, jota ei voi loppuun asti selittää. Siitä on kuitenkin – vanhan kristillisen uskon mukaisesti – hyvä pitää kiinni, että ihmisen kaltaiseksi tullessaan Jumalan Poika ei muutu ihmiseksi, vaan hän on ja pysyy Jumalana. Maallisen maailman keskellä syntynyt Kristus on yhtä aikaa "tosi Jumala" ja "tosi ihminen". Kristuksella oli ja on edelleen "Jumalan muoto", mutta samaan aikaan hänellä on myös "orjan muoto".

Kristus luopui tullakseen ihmisen kaltaiseksi

Enkeli taivaan -virsi ihmettelee, että kaiken Luoja on alentanut itsensä halpaan seimeen, siis tullut jumaluuteen verrattuna "tyhjäksi", inhimillisten mittapuiden mukaan mitättömäksi. Hänellä, joka on "Herra, taivaan kuningas", on vuoteenaan "vain heinät", siis pahnat ja oljet, jotka eivät ole mitään. Hän, joka on kaikki, on seimessä ei-mitään.

Omastaan luopuminen, itsensä tyhjäksi tekeminen ja orjan muodon ottaminen tarkoittavat Paavalin mukaan sitä, että Kristus "tuli ihmisten kaltaiseksi". Vapaa-

ehtoisen luopumisen ainoa tarkoitus oli, että Kristus tuli meidän keskellemme ja meidän osaamme, yhdeksi meistä. Jumala tuli ihmiseksi.

Kristillisen uskon kaikkien ihmeiden joukossa Jumalan ihmiseksi tulemisen mysteeri on suurin. Muut ihmeet ovat sen rinnalla pieniä. Jumalan inkarnaatio ylittää ymmärryksen ja sitä on vaikeaa käsittää, mahdotonta aukottomasti selittää. Miten Hän, joka on kaikki, voi tehdä itsensä tyhjäksi?

Kristuksen ihmiseksi tulemisen syvin salaisuus ei ole sen logiikassa tai johdonmukaisuudessa, vaan siinä, miksi ja minkä tähden tämä kaikki tapahtuu. Ydin on siinä, että Jumala tulee meidän kaltaiseksemme ollakseen meitä lähellä ja samastuakseen meihin, ollakseen meitä varten, auttaakseen ja armahtaakseen, uhratakseen itsensä meidän puolestamme. Paavali selvittää tätä tarkoitusta sanomalla, että Kristus ”eli ihmisenä ihmisten joukossa”. Vanha raamatunkäännös sanoo, että Kristus ”havaittiin olennaltaan sellaiseksi kuin ihminen”. Kristus oli solidaarinen tavalla, josta ihmiset saattoivat tunnistaa hänet omaan joukkoon kuuluvaksi, kansakulkijaksi.

Kristus kätki kirkkautensa

Monet Filippiäiskirjeen vanhoista selittäjistä ovat ajatelleet, että ihmiseksi tullut Kristus ”kätki” jumaluutensa. Hän siis pysyi Jumalana, mutta ei paljastanut valtaansa eikä näyttänyt kirkkauttaan ihmisille. Tämän hän teki ollakseen tunnistettava ja vastaanotettava ihmisten joukossa. Jumalan muotoinen Kristus olisi saattanut olla ihmisille liian häikäisevä ja liian pyhä, jotta häntä olisi uskallettu ja rohjettu katsella. Mutta koska hän kätki jumaluutensa, hänet voitiin ”havaita olennaltaan” samanlaiseksi kuin kaikki ihmiset.

Heprealaiskirjeessä kerrotaan, että Kristus tuli ”joka suhteessa veljiensä kaltaiseksi, jotta hänestä tulisi armahtava ja uskollinen ylipappi” (2:17). Kaikki Jumalan luomat ”lapset ovat ihmisiä, lihaa ja verta” ja sen vuoksi Kristuskin ”tuli ihmiseksi, heidän kaltaisekseen” (14). ”Lyhyeksi aikaa”, siis ”pieneksi hetkeksi” Jumala asetti Kristuksen ”enkeleitä alemmaksi”, mutta sitten seppelöi hänet ”kirkkaudella ja kunnialla” (7). ”Enkeleitä alemman” Kristuksen ihmiset saattoivat tunnistaa, mutta se kirkkaus ja valta, joka hänellä jumaluutensa puolesta on, oli ja on ihmisille salattua. ”Vielä tosin emme voi havaita, että kaikki olisi hänen valtassaan.” (8)

Koko Uusi testamentti on Kristuksen ihmiseksi tulemisen ihmettelyä. Kristuksen jumaluus on kätkeytynyt hänen ihmisyyteensä. Kun Kristus eli ihmisenä ihmisten joukossa, hän oli hahmoltaan tosi ihminen, kreikan ja latinan kielen sanoilla ”skemaaltaan” ja ”habitukseltaan” meidän kaltaisemme.

Kristuksen seurassa saattoi käydä niin, että ihmiset ensin tietämättään, sitten aavistellen ja vielä lopuksikin arkaillen tunnistivat ja tunnustivat, että Jeesus Nasaretilainen on myös Jumalan Poika. Kristuksen kirkkaus oli kätkeynään läsnä hänen alhaisuudessaan.

Kristus luopui meidän vuoksemme

Olisiko liikaa modernisointia sanoa, että Kristus eli ja toimi lähimmäiskeskeisesti? Voidakseen olla mahdollisimman lähellä ihmisiä hän tuli ihmiseksi ihmisten keskelle. Filippiäiskirjeen nykykäännös sanoo tämän ymmärrettävästi: ”eli ihmisenä ihmisten joukossa”.

Kristus nöyryyttää itsensä voidakseen tulla jokaisen sellaisen ihmisen elämään, joka tuntee ja tietää itsensä tyhjäksi. Kristus alentaa itsensä, jotta hän voisi olla kaikkein alhaisimman luona. Kristus on kuuliainen loppuun asti, jotta hän voisi puolustaa niitä, jotka eivät ole elämässään osanneet olla kuuliaisia. Kristus ottaa kantaakseen kaikki ihmisten taakat, koko maailman synnin. Omastaan luopuminen ja ihmisen osan kantaminen kuuluvat yhteen. Itsensä tyhjäksi tekemisen perimmäinen tarkoitus on rakkaus ihmisiä kohtaan. Jumalan Poika tulee tyhjäksi, jotta meidän ei tarvitsisi olla tyhjiä.

Korinttilaiskirjeessä Paavali selittää toisin sanoin, miksi Kristus on luopunut omastaan. ”Tehän tunnette Herramme Jeesuksen Kristuksen armon: hän oli rikas mutta tuli köyhäksi teidän vuoksenne, jotta te rikastuisitte hänen köyhydestään.” (2. Kor. 8:9)

Olkoon teillä Kristuksen mieli

Filippiäiskirjeen hymni alkaa kehotuksella seurata Kristuksen mieltä, etsiä hänen kaltaisuuttaan. ”Olkoon teilläkin sellainen mieli, joka Kristuksella Jeesuksella oli.” Tässä on kehotus myös diakonialle ja tämän kehotuksen pohjalta haluan tehdä muutamia kysymyksiä, virikkeeksi sille keskustelulle, jota Antin aloitteesta käydään.

- Mitä diakonialle merkitsee, että Kristus alensi itsensä, luopui omastaan, tuli tyhjäksi ja nöyryytti itsensä? Miten voisimme toimia niin, että Kristuksen mieli sävyttäisi kaikkea työtämme?
- Mitä diakonialle merkitsee, että Kristus ”tuli ihmisten kaltaiseksi” ja ”eli ihmisenä ihmisten joukossa”? Miten olisi mahdollista, että niin Kristus kuin diakoni voitaisiin ”havaita olennalta sellaiseksi kuin ihminen”?
- Mitä diakonialle merkitsee, että Kristus tuli ihmiseksi meidän vuoksemme, olakseen kaikkein alhaisimmankin luona? Miten olisi mahdollista, että kaikkien toimiemme päämäärä olisi ihmisen hyvä, ei oma roolimme eikä oma imagomme?

- Mitä diakoniale merkitsee, että Kristus kätki jumalallisen muotonsa ja ”lyhyeksi aikaa” asettui ”enkeleitä alemmas”? Olisiko mahdollista, että myös diakonia – ihmisten vuoksi – väliaikaisesti kätkeisi oman hengellisen luonteensa?
- Mitä diakoniale merkitsee, että Kristus - silloinkin, kun kätki jumalallisen muotonsa - oli ja pysyi Jumalan Poikana? Miten olisi mahdollista, että usko Jumalaan ja Kristukseen aina ja kaikkialla pysyisi todellisuutena omalle identiteettillemme? Miten osaisimme tänään puokea sanoiksi kenosis-hymnin tunnustuksen: ”Jeesus Kristus on Herra”?
- Mitä diakoniale merkitsee, että Filippiäiskirjeen hymni päättyy ylistykseen Kristukselle, jonka ”Jumala on korottanut hänet yli kaiken” ja jonka edessä ”on kaikkien polvistuttava, kaikkien niin taivaassa kuin maan päällä ja maan alla”? Miten olisi mahdollista, että tämä olisi totta yhteisössämme?

Paradoksaalinen tehtävä

Apostoli Paavalin on Filippiäiskirjettä kirjoittaessaan täytynyt tietää, miten vaativaa Kristuksen mielen seuraaminen ihmiselle on.

Yhtä vaikeana on suostuttava pitämään myös kysymystä siitä, mitä diakonia on. Vastaukset eivät voi välttää paradoksia. Yhtäältä on pidettävä kiinni omista juurista, uskosta Kristukseen, joka on korotettu yli kaiken. Toisaalta on muistettava, että juuri tämä Kristus tuli tyhjäksi ja eli ihmisten rinnalla. Yhtäältä Kristus oli ja on tosi Jumala, toisaalta tosi ihminen.

Voisiko tämä paradoksi merkitä sitä, että diakonialla on kaksi roolia, rooli Alppikadun kirkkosalissa ja rooli kaupungin kaduilla – sekä hengellinen että maallinen tehtävä? Voisivatko nämä molemmat roolit ja tehtävät olla voimassa yhtä aikaa, sekoittamatta ja erottamatta? Ihmisten vuoksi niitä ei saa sekoittaa, identiteetin vuoksi niitä ei saa erottaa. Diakonian kahden roolin sanoittaminen on olennainen osa sitä työtä, jossa mietitään diakonian olemusta.

Paavali siis tiesi, että Kristuksen mielen mukainen elämä on vaikeaa. Mutta olisiko hän myös aavistanut, että Kristuksen seurassa ihmisen mieli voi muuttua. Koska Kristus on elänyt ”ihmisenä ihmisten joukossa”, hän ei voi olla vaikuttamatta seuraajiinsa. Jos pysymme hänen seurassaan, meille voi käydä niin, että omista oikeuksista kiinni pitäminen käy aina vain vaikeammaksi ja omasta luopuminen alkaa tuntua yhä välttämättömämmältä tieltä. Omasta luopumisen tietä kutsutaan myös kärsimystieksi. Itsensä alentaminen ja nöyryminen eivät ole milloinkaan helppoa eivätkä kivutonta. Rakastaminen voi tehdä kipeää.

Filippiäiskirjeen hymni alkaa kehotuksella, mutta päättyy kiitukseen ja kunnioitukseen. Luopumisessa on siunauksen alku. Lopulta kaikki ”niin taivaassa kuin maan päällä ja maan alla” kiittävät Häntä, joka on luopunut meidän hyväksemme.

Armoon sitoutunut

Antti Lemmetyisen työ säätiön hallituksen jäsenen silmin

Ulpu Iivari

Helsingin Diakonissalaitoksen (HDL) säätiön hallituksen kokoukset alkavat pienellä hartaushetkellä. Kun olemme istuneet paikoillemme, toimitusjohtaja Antti Lemmetyinen nousee ylös ja aloittaa pohdiskelevan puheensa. Useimmiten sen lähtökohtana on edellisen sunnuntain evankeliumiteksti, mutta lähes poikkeuksetta puhuja päätyy pohtimaan armoa, lähimmäisenrakkautta ja anteeksiantoa. Minisaarnan esimerkit saattavat vaihdella maailmantapahtumista Diakonissalaitoksen haasteisiin tai muistumiin lastenlasten kanssa purjeveneessä kesäisessä saaristossa käydyistä keskusteluista. Johtopäätöksissään toimitusjohtaja palaa johdonmukaisesti diakoniatyön perusarvoihin.

Olen oppinut odottamaan noita kokouksen avauksia; Antin hiljaista ääntä, vaatimatonta esiintymistä, mutta lujaa sanomaa. Kun ajattelen Antti Lemmetyistä, tulee ensimmäiseksi mieleen: ”Tuo mies on sitoutunut armon sanomaan.”

Säätiön hallituksen jäsenet tulevat kokouksiin usein hyvinkin kiireisen työpäivän jälkeen. On hyvä, että saamme hetkeksi hiljentyä ennen pitkän ja paljon paneutumista vaativan esityslistan käsittelyä. Tarkemmin ajateltuna hartaushetki sopii hyvin myös nykyaikaisen johtamisen oppeihin. Niiden mukaan on tärkeää, että kaikki sisäistävät yrityksen tai yhteisön toiminta-ajatuksen.

Hallituksen kokouksia seuraa kokoushuoneen seinälle ripustetusta maalauksesta Diakonissalaitoksen perustaja Aurora Karamzin. Suoraan hän ei sieltä kokouksen sujumista katso, vaan katse osuu hieman sivulle ja eteenpäin. Aurora on läsnä, mutta ei kahlitse.

Kunnianarvoisa Helsingin Diakonissalaitos on hyvin tietoinen perinteestään, mutta Antti Lemmetyisen aikana se on rakentunut rohkeasti moderniksi konserniksi. Tärkeänä työkaluna siinä on ollut Antin johdolla toteutettu mittava strategiatyö. Vastuu strategian laatimisesta on ollut Diakonissalaitoksen johtoryhmällä, mutta sitä on tehty ja toteutettu tiiviissä yhteistyössä koko henkilöstön kanssa. Myös hallitus on voinut paneutua strategiaan ja antaa panoksensa sen muotoutumiseen.

Jumppasimme muutama vuosi sitten Diakonissalaitoksen arvoja normaalia pidemmässä kokouksessa. Hallituksen jäsenille se oli sitouttava kokemus. Teimme peräti ryhmätöitä. Tyyliilleen uskollisena Antti kertoi huolellisesti, millaisen keskustelun jälkeen johtoryhmä oli päätenyt ehdotukseensa, mutta mistään ota tai jätä-paperista ei ollut kysymys. Pääsimme aidosti pohtimaan, mitä varten Helsingin Diakonissalaitos on olemassa ja miksi sen on tärkeitä menestyä.

Kristillinen lähimmäisenrakkaus antaa tilaa muillekin uskonnoille

Kristillinen lähimmäisenrakkaus ja jokaisen ihmisen ihmisarvo ovat Helsingin Diakonissalaitoksen perusarvoja. Kristillisyyys kulkee strategian mukaan punaisena lankana koko organisaation ja kaikkien toimintojen lävitse. On rohkaisevaa huomata, ettei tuo punainen lanka ole ajautunut käytännössä ristiriitaan HDL:n arkisen toiminnan kanssa. Strategiatyön aikana totesimme, että Diakonissalaitoksen kristillisyyteen kuuluu myös muiden uskontojen kunnioitus. Käytännössä se merkitsee muun muassa sitä, että laitoksen muslimityöntekijöille on oma rukoustitila. Uskonto ei ole ongelma myöskään Diakoniaopistossa, jonka opiskelijat puhuvat noin 40 eri kieltä. Se merkitsee valtavaa kulttuurien ja uskontojen kirjoa. Palaute muiden uskontojen harjoittajiin kuuluvilta opiskelijoilta ja työntekijöiltä on Antin kertoman mukaan ollut myönteistä: eleeetön kristillisyyden, johon liittyy jokaisen ihmisen omien uskonnollisten tunteiden arvostus koetaan hyväksi ilmapiirille.

Itse ajattelen, että Diakonissalaitoksen laaja ja syvälinen kokemus työstä maahanmuuttajien kanssa on arvokas asia suomalaiselle yhteiskunnalle. Toisen maailmansodan jälkeisissä kylmän sodan oloissa Suomi eli sulkeutuneena maana, jonka energiasta kului suuri osa oman, herkän aseman varjelemiseen. Myös syrjäinen sijaintimme on vaikuttanut siihen, että olemme pysyneet pitkään yhteinäiskulttuurin maana. Nyt maailma on avautunut. Eri maissa tapahtuvat poliittiset kriisit, ihmisoikeuksien loukkaukset ja luonnonkatastrofit ajavat ihmisiä liikkeelle etsimään turvaa jopa pohjan periltä. Sen lisäksi vanheneva Suomi tarvitsee työvoimaa muualta. HDL on mukana tuossa muutoksessa sekä rankkoja kokemuksia läpikäyneiden tulijoiden auttajana että koulutusmahdollisuuksien ja työpaikkojen tarjoajana maahanmuuttajille.

Osaamista vahvistaa myös laitoksen oma kokemus kehitysyhteistyöstä. Sen myötä on havaittu, etteivät suomalaiset ole pelkkiä avun antajia, vaan voimme myös ottaa oppia muista kulttuureista. Niinpä HDL:n diakoniatyössä on alettu soveltaa afrikkalaista yhteisöllisyydestä nousevia malleja asiakkaiden voimaannuttamiseksi. On kysymys kanssakulkemisesta.

Yhteiskunnallinen konserni vastaa muutospaineesiin

Helsingin Diakonissalaitos lähtee siitä, että vastuu sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottamisesta kuuluu yhteiskunnalle. Sen toteuttamiseksi se voi käyttää muiden toimijoiden palveluja. Diakonissalaitos on erikoistunut lastensuojelu-, päihde- ja asumispalvelujen tuottamiseen pääkaupunkiseudulla. Yhteistyö kuntien kanssa on rakentunut strategiselle kumppanuudelle. Emme kilpaile kunnallisen palvelutuotannon kanssa, vaan tuotamme välttämättömiä täydentäviä palveluja. Diakonissalaitos

on erikoistunut työhön kaikkein haavoittuvaisimmassa asemassa olevien ja hyvin monenlaisten ongelmien kanssa kamppailevien ihmisten kanssa.

Palvelutuotannossa on ollut viime vuosina meneillään murros, joka on haastanut myös Helsingin Diakonissalaitoksen. Palveluiden tarve lastensuojelussa, huume- ja päihdetyössä sekä asunnottomuuden hoidossa ei ole vähentynyt, vaan pikemminkin kasvanut. Samalla kuntatalous asettaa yhä tiukempia rajoja palveluista huolehtimiselle. Kuntatalouden ongelmat saattavat näkyä muun muassa siten, että vuoden loppupuolella rahaa palvelusitoumuksiin ei olekaan, vaan sopimusten teko on siirrettävä seuraavan vuoden alkuun. Luonnollisesti se tuottaa ongelmia palveluiden tuottajille.

Kilpailutus palveluiden tuotannossa on lisääntynyt sekä poliittisten että lainsäädännön muutosten myötä. Perinteiset kolmannen sektorin toimijat ovat joutuneet yhtiöittämään toimintojaan. Samaan aikaan kansainväliset pääomasijoitusyhtiöt ovat vahvistaneet otettaan terveydenhuollon lisäksi myös vanhusten tarvitsemisissä palveluissa ja jopa lastensuojelussa.

Näkyvissä on merkkejä siitä, että kansainvälisten pääomasijoittajien hallitsemat yhtiöt pyrkivät kilpailutustilanteissa valtaamaan palvelutuotannon markkinoita aluksi tappiollisilla tarjouksilla, jotka pudottavat todellisille kustannuksille ja palveluiden laadun takaamiselle rakentuvat tarjoukset kilpailutuksessa pois. Tuloksena saattaa pahimmillaan olla sekä palveluiden laadun lasku että ajan oloon kentän monopoli-soituminen, jolloin kilpailutuksen myönteiset vaikutukset katoavat.

HDL:n säätiön hallituksessa on seurattu huolestuneina tilanteen kehitystä, mutta Antti Lemmetyisen suuri ansio on, ettei sitä ole jääty seuraamaan passiivisena. Diakonissalaitoksen tarjoamia palveluja on yhtiötetty lainsäädännön vaatimusten mukaisesti, mutta vielä tärkeämpää on, että palvelukonsepteja on kehitetty voimakkaasti.

Kehitystyön tavoitteena on ollut sekä kustannustehokkuuden että vaikuttavuuden lisääminen. Lupaavia tuloksia on saatu esimerkiksi huumehoidon puolella. Lastensuojelussa tehdään kehitystyötä, jonka tavoitteena on aiempaa selkeämmin koko perheen hoitaminen. Asunnottomille ei tarjota vain asumista, vaan heidät pyritään saamaan osallisiksi oman elämänsä ja yhteisönsä rakentamiseen. Sen myötä ollaan mukana jopa Helsingin designpääkaupunkivuoden hankkeissa.

Perinteisten kolmannen sektorin toimijoiden tilalle julkisen vallan ja yksityisten voittoja tavoittelevien yritysten rinnalla ovat nousemassa yhteiskunnalliset yritykset. Helsingin Diakonissalaitos on ollut Antti Lemmetyisen johdolla aktiivisesti kehittämässä yhteiskunnallisten yritysten konseptia Suomessa. Kun ensimmäiset yhteiskunnallisen yrityksen sertifikaatit jaettiin alkuvuodesta 2012, sen saivat sekä

Diakonissalaitoksen säätiö että siihen kuuluvat yhtiöt, muiden muassa Diacor ja Hoiva.

Merkkiin oikeutettu yhteiskunnallinen yritys määritellään yritykseksi joka pyrkii liiketoimintansa avulla ratkaisemaan yhteiskunnallisia tai ekologisia ongelmia sekä edistämään yhteiskunnallisia tavoitteita. Yrityksen tulee käyttää pääosa voitostaan tavoitteensa ja toimintansa mukaisen yhteiskunnallisen hyvän tuottamiseen. Liiketoiminnan tulee olla avointa ja läpinäkyvää.

Helsingin Diakonissalaitoksen nimeäminen yhteiskunnalliseksi yritykseksi näkyy ulospäin muun muassa siinä, että perinteinen vuosikertomus on korvattu yhteiskuntavastuuraportilla, joka pyrkii kuvaamaan aiempaa laajemmin konsernin toimintaa ja yhteiskunnallista merkitystä.

Strateginen muutos on myös hallituksessa johtoryhmän kanssa käytyjen keskustelujen myötä vahvistunut käsitys siitä, että Helsingin Diakonissalaitoksella on paljon annettavaa julkiseen keskusteluun yhteiskunnallisten palvelujen järjestämisestä ja ennen kaikkea kaikista heikoimmassa asemassa olevien ihmisten auttamisesta. Hallitus onkin rohkaissut konsernia esittelemään toimintamallejaan aiempaa aktiivisemmin sekä päättäjille että median välityksellä suurelle yleisölle. Uusi viestintäjohtajan vakanssi on seurausta tästä linjauksesta.

Hallitus on pannut myös tyytyväisenä merkille Antti Lemmetyisen toiminnan arkkipiispa Kari Mäkisen asettaman köyhyysryhmän työtä koordinoineen työryhmän puheenjohtajana. Arkkipiispa kutsui köyhyysryhmään työmarkkinajärjestöjen, työttömien sekä Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton edustajat. Hallitusohjelman julkistamisen jälkeen Antti saattoi todeta HDL:n hallituksen kokouksessa, että ryhmän esitykset on sisällytetty varsin kattavasti hallitusohjelmaan, ja maan hallitus on nimennyt ensimmäiseksi tavoitteekseen köyhyyden, syrjäytymisen ja eriarvoisuuden estämisen.

Antti Lemmetyisen jääminen eläkkeelle Helsingin Diakonissalaitoksen toimitusjohtajan tehtävistä on looginen päätös hänen työuralleen. Ennen säätiön toimitusjohtajaksi tuloaan Lemmetyinen on ollut perustamassa muun muassa Suomen ensimmäistä evankelisluterilaisen kirkon ruokapankkia, syrjäytymisen estämiseen tähtäävää Tampere 2000 -verkostoa, Tampereen mielenterveysseuraa, Yrittäjien kriisitukipalvelua, vankilasta vapautuneiden tukikotia Sinistä pysäkkiä ja Suomen ensimmäistä dementiapäiväkotia. 1990-luvun talouslaman aikana hän oli pystyttämässä Kirkon velkaneuvontapalvelua, jonka pohjalta syntyi sitten kuntien velkaneuvontajärjestelmä. Voi sanoa, että diakonia on Antti Lemmetyisen elämäntyön läpäisevä ajatus ja toimintamalli.

Helsingin Diakonissalaitos joutuu kaikesta päättäen täyttämään kristilliselle lähimmäisenrakkaudelle perustuvaa yhteiskunnallista tehtäväänsä lähitulevaisuudessa yhä haasteellisemmassa toimintaympäristössä. Reunaehtojaan asettavat sekä kamppailu rajallisista taloudellista resursseista että ongelmien monisyisyys.

Antti Lemmetyinen jättää kuitenkin seuraajalleen hyvässä kunnossa olevan konsernin. Sen toimintaa on leimannut kasvu, ja se on pystynyt uudistumaan ajan muutosten myötä jopa ennakoivasti, suuntaa näyttäen. Voimia työn jatkamiselle voimme saada Antin monesti toistamasta muistutuksesta: ”Kukaan ei ole toivoton tapaus.”

Strategi ja perimäjohtaja

Jorma Niemelä

Hallitusammattilaisella tarkoitetaan yleisessä kielenkäytössä useimmiten päätoimista yhtiöitten hallituksissa toimivaa alan ammattilaista. Osa heistä on järjestäytyneet yhdistykseksi, joka edistää hyvää, ammattimaista ja eettisesti korkeatasoista yritysten hallitustyöskentelyä sekä kehittää jäsentensä ammattitaitoa hallitusten jäsenenä.

On etuoikeus kirjoittaa Antti Lemmetyisestä hänen eläköitymisensä vaiheessa. Omasta positiostani käsin keskeiseksi ja kunnioittavaksi ydinkäsitteeksi nousee hallitusammattilainen sanan parhaimmassa merkityksessä. Antti Lemmetyisellä on ollut vaativa päätyö Helsingin Diakonissalaitoksen johtajana, mutta siitä asemasta käsin ja sen ohella hänellä on ollut vaativia puheenjohtajuuksia kirkon piirissä, järjestöissä, yrityksissä – ja korkeakoulussa.

Jos Helsingin Diakonissalaitos on arvostettu ja tunnustettu toimija, niin on myös sen konserniyhtiö Diacor. Sen hallituksen puheenjohtajana Lemmetyinen on työskennellyt puolustaakseen suomalaisomisteista, ylijäämillään diakoniaa tukevaa terveystalvetyritystä tilanteessa, jossa kansainvälinen kapitaali valtaa suomalaisia sosiaali- ja terveydenhuollon markkinoita.

Oman konsernin ulkopuolella ehkä merkittävin työsaika hänellä on ollut Tapiolassa. Tässä taannoin Antti Lemmetyinen oli useana päivänä mystisesti poissa salaisissa neuvotteluissa. 7.2.2012 tuli tiedote, joka kertoi Tapiolan ja Lähivakuutus yhdistyvän keskinäiseksi finanssiryhmäksi. Lemmetyinen on puheenjohtanut mm. Tapiola-ryhmän vakuutusyhtiöiden hallintoneuvostojen yhteistyövaliokuntaa.

Olen ollut kahdeksan vuotta Diakonia-ammattikorkeakoulun rehtorina ja Diakonia-ammattikorkeakoulu Oy:n toimitusjohtajana. Kaikkina näinä vuosina ammattikorkeakoulua ylläpitävän Diakonia-ammattikorkeakoulu Oy:n hallituksen puheenjohtajana on toiminut Antti Lemmetyinen. Tämän kohtuullisen pitkän – ja toki subjektiivisen – kokemuksen perusteella otan esille neljä luonnehdintaa Antti Lemmetyisestä.

Strategikko. Diakonia-ammattikorkeakoulu on perustettu viitisentoista vuotta sitten. Merkittävien diakonia- ja koulutustahojen opistoista lohkaistiin eri puolilta Suomea osia, joista muodostettiin valtakunnallinen Diakonia-ammattikorkeakoulu. Korkeakoululla oli toimipisteitä Helsingissä, Järvenpäässä, Kauniaisissa, Lahdessa, Turussa, Pieksämäellä, Porissa ja Oulussa.

Kun maailmanlaajuinen ja eurooppalainen aalto, korkeakoulujen rakenteellinen kehittäminen, rantautui Suomeen, Diakonia-ammattikorkeakoulun rakenne kyseenalaistettiin. Mietin Diakin valtakunnallista tehtävää kirkon kouluttajana ja katselin Suomen karttaa. Puhuin hallituksessa tästä ääneen: tällä voisimme perustella rakennettamme muille. Itse en osannut siinä vaiheessa kuin haparoiden etsiä polkuja eteenpäin.

Antti Lemmetyinen totesi heti: ”Tämä on meille strateginen kysymys”. Etelän mies näki koko valtakunnan edun. Niinpä rakentaessamme tiivistä, ytimekästä ja Diakin koko toimintaa ohjaavaa strategiaa, nostimme ensimmäiseksi kuuden kohdan paperissa valtakunnallisen tehtävän ja sen mukaisen rakenteen. Nostimme strategian ykköskoriin myös eurooppalaisen diakonia-alan korkeakoulujen yhteistyön, koska se on niin oleellinen osa historiaamme, nykypäivän identiteettiämme ja tulevaisuuden mahdollisuuksia – jopa niin, että uusin Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma (Kesu) nostaa tavoitteeksi nämä eurooppalaiset liittoumat. Diakin strategia on saanut kiitosta opetus- ja kulttuuriministeriön taholta, mutta tästä sen ensimmäisestä kohdasta on käyty syvällisimmät keskustelut.

Emme toki voi säilyttää kaikkea entisellään. Monia muutoksia on tehty ja tehdään yksikkörakenteessa ja toimintatavoissa, mutta strategia ohjaa kehittämisen suuntaa. Pyrimme toimimaan jatkossakin neljällä ilmansuunnalla niin, että pohjoisinkin seurakunta saisi diakoninsa, itäisinkin saisi nuorisotyöntekijänsä ja läntisinkin seurakunta saisi diakonissansa – koulutuksen ja kehittämistoiminnan laadusta tinkimättä.

Tämä yksi välähdyks kertoo Antti Lemmetyisen kyvystä nousta arjen moninaisesta nippelitiedosta isojen linjojen strategiselle tasolle ja sitoutumisesta viemään eteenpäin yhteisesti sovittua strategiaa. Tällä tasolla ei katsota vain oman organisaation etua vaan kokonaisuuden – joskus jopa oman organisaation edusta tinkien.

Hallitusammattilainen. Antti Lemmetyinen on hallitusammattilainen sanan parhaassa merkityksessä: ammattitaitoinen hallitustyöskentelijä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu toimii sekä osakeyhtiölakia että ammattikorkeakoululakia noudattaen. Osakeyhtiölaki määrittää toimielinten tehtävät ja vastuut. Ammattikorkeakoululaki antaa strategisen linjanvetovastuun ylläpitäjähallitukselle ja melko laajan yleistoimivallan rehtorille.

Näiden kahdeksan vuoden aikana hallituksen puheenjohtaja ei ole kertaakaan saapastellut operatiivisen johtamisen tontille. Tämä ei ole merkinnyt sitä, etteikö Antti Lemmetyisen kanssa olisi voinut pohdiskella myös operatiivisia, käytännön johtamiseen liittyviä kysymyksiä. Toimiva johto on pyrkinyt laajasti ja ongelmia peittelemättä raportoimaan hallitukselle oleelliset asiat. Tämä on antanut mahdollisuuden keskustella kaikista Diakin asioista. Mutta roolit ovat olleet selkeät.

Puheenjohtajana Lemmetyinen antaa hallituksessa tilaa keskusteluille ja mielipiteille – ja mitä vaikeampi asia, sitä enemmän. Mutta koskaan hän ei ole unohtanut johtopäätösten tekoa. Purjehtijana hän tietää, että reittejä on monta ja aikataulut voivat vaihdella, mutta päämäärä on säilytettävä.

Tiukoissa paikoissa melkein nimeään myöten lempeä mies osoittaa jämäkkyytensä ja määrätietoisuutensa. Vaikeatkin päätökset on kyetty tekemään. Taustalla on ollut kyky nähdä kokonaisuudet ja sen, mitä kulloinkin on tehtävä.

Leimallista puheenjohtajalle on ollut se, että kiireistään huolimatta hän on ollut aina hyvin perehtynyt kokouksen asioihin jo etukäteen, hän on ollut levollisesti läsnä ja vielä kokouksen jälkeen on vaihtanut ajatuksia toimivan johdon kanssa.

Ihminen. Monet vastuut eivät ole kovettaneet Antti Lemmetyistä ihmisenä. Tästä pari esimerkkiä: ensimmäinen ihmisen kohtaamisesta, toinen marginaaliin joutuneiden puolustamisesta.

Muutama vuosi sitten sairastuin vakavasti. Keräsin saamani viestit ja säilytin ne. Sieltä löytyy myös Antin viesti – eikä se toki jäänyt häneltä ainoaksi:

”Jorma, kiitos viestistäsi. Tilanteesi on nyt monien tiedossa. Se merkitsee myös paljon esirukouksia puolestasi. Tänään aamumessussa veisasimme kirkossamme:

Herralla on tiedossamme
salaisimmat toiveemme.

Ilman hänen apuansa
raukenevat aikeemme.

Herralla on vallassaan
kaikki maassa, taivaassaan.

Herra ohjaa parhaaksemme
kaikki vaiheet vuosiemme.

*Tähän samaan viittasit, kun puhuimme asiastasi huoneessasi jokin päivä
sitten. Sisua ja siunausta sinulle!*

Veljellisesti Antti”.

Toivottavasti Antti on saanut niittää omassa elämässään sitä siunausta, jota on muille kylvänyt.

Henkilökohtaisten kohtaamisten lisäksi Antti Lemmetyinen on osallistunut hallitusohjelmiin vaikuttaneisiin köyhyysryhmiin. Hän on työskennellyt pitkäjänteisesti Kirkon Sosiaalifoorumissa (KSF) – ja sielläkin työvaliokunnan puheenjohtajana. Sosiaalifoorumissa on vedetty eettisiä, diakonisia ja sosiaalipoliittisia linjanvetoja pienen ihmisen ja syrjäytyvien puolesta.

KSF:n toiminnasta vastaavat Kirkkopalvelujen suojissa toimiva Yhteisvastuu-keräys, Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diakonia ry ja Helsingin Diakonissalaitos. Tämä melkeinpä ajatuspaja, ThinkTank, kokoaa median edustajia, kirkon edustajia, päätöksentekijöitä ja asiantuntijoita.

Vuosina 2003–2004 teemana oli hyvinvointiyhteiskunnan puolustus (lopputuotteenä julkaisu Samassa veneessä), 2006–2007 käsiteltiin vanhusten hyvinvointia (Vanhuus marginaalissa), 2008–2009 vastuullista työllistämistä ja työyhteisöjen monimuotoistumista (Työ ja osallisuus) ja 2010–2011 vastuullista elämäntapaa (Kohtuullinen elämäntapa).

Perimäjohtaja. Edellä olevat esimerkit kuvaavat Antti Lemmetyistä ei vain ihmisenä vaan myös perimän vaalijana. Muistan vielä hänen ensimmäisen linjanvetonsa HDL:n lehdessä säätöön johtajana. Ymmärsin silloin, kuinka luovalla ja selkeällä tavalla hän tuo esiin Diakonissalaitoksen juuret ja arvot kristillissosiaalisena toimijana.

Presidentinvaalin tuoksinassa puhuttiin paljon arvojohtamisesta. Sana on muuttunut kliseiseksi. Kollegani Ritva Laakso-Manninen teki toisen johtamiseen perehtyneen kauppatieteen tohtorin Paula Kirjavaisen kanssa kirjan nimeltä ”Kestävä uudistuminen. Kuinka hyödyntää ja uudistaa yrityksen perimää?” (WSOYpro 2010). Kirja syventää arvojohtamisen ajatuksen paljon syvällisemmälle tasolle.

Heidän viestinsä ydin on tämä: ”Kestävä uudistuminen ei synny uuden näkemisestä vaan olemassa olevan näkemisestä uudessa valossa. Onnistuakseen pitkän aikavälin strategisessa kehittämisessä johdon on ymmärrettävä yrityksen perimää – sen osaamisydintä sekä arvoissa ja olemassaolon tarkoituksessa elävää henkistä perintöä.”

Yhteiskuntamme ja kulttuurimme sukeltavat yhä enemmän jälkimoderniin maailmaan. Nyt tarvitaan niitä, jotka työskentelevät siten, että organisaation tarkoitus,

tehtävä ja arvot ovat syvällä strategiassa, osaamisessa ja käytännön ratkaisuihin. Antti Lemmetyisen johtama Helsingin Diakonissalaitos on erinomainen esimerkki perimäjohtetusta, modernista, ajassa elävästä organisaatiosta. Työntekijöille se antaa työpaikan ja palkan lisäksi merkityksen.

Kaksikäitiseksi johtamiseksi eli ambidekstrisyudeksi kutsutaan em. kirjassa sitä, kun etsitään tasapainoa olemassa olevan hyödyntämisen (exploitation) ja uuden etsimisen (exploration) välillä. Ensinmainitussa tärkeää on perimä, toisessa organisaation ketteruus (agility) ja kimmoisuus (resilience).

Eikä liene sattumaa sekään, että Kirjavaisen ja Laakso-Mannisen kirjassa lukuisten perimäjohtettujen esimerkkiyritysten ja -yhteisöjen joukossa on kaksi Lemmetyisen puheenjohtamaa yhteisöä: Diacor terveystalot Oy ja Diakoniammattikorkeakoulu Oy.

Purjehtija tietää, että veneissä on oltava köli. Ja että joskus ruoria on pideltävä kaksin käsin.

Kirjoitukset

Liberating diakonia? A Discussion with Kjell Nordstokke

Tony Addy

Liberating Theology – Themes

Kjell Nordstokke has a unique vantage point from which to reflect on Diakonia, having worked on the local level in Europe and Latin America, as well as teaching and researching the field. More recently, from the position of the Director of the Department for Mission and development he had a key vantage point from which to view diaconal developments worldwide, especially but not only in the Lutheran fellowship of churches. Now back in Oslo, he is the Professor of Diakonia at Diakonhjemmet University College and has produced a new collection of essays, *Liberating Diakonia* (Trondheim: Tapir, 2011. 144p) The holding in tension of experiences in northern Europe with liberation theology 'on the spot' in Latin America, suggests that the title of the book could have a double meaning, at least in English eyes. Are we talking about diaconal praxis which is liberating for marginalised people and

communities? Or also about liberating diaconia from an institutional or ecclesiastical framework which may be too close to those elements of the 'system world' which are contra liberation? The new book confronts both these dimensions and aims to create a truly liberating framework for diaconia.

The book is divided into three sections dealing firstly with the theology of diaconia which, as Nordstokke insists, requires an interdisciplinary approach using insights from social sciences. The second section addresses the question of diaconal ministry, which is a quite controversial issue considering the recent work on the history of the concept of diaconia itself, and which has been a regular topic of debate in this journal. The third section considers diaconia as an integral part of mission. One interesting aspect of this book is the fact that it is a collection of papers written and delivered to a wide variety of audiences over the last twenty years. So one way to approach the chapters would be to see how one person's thought has developed over a period of time. Another would be to see whether the underlying understanding of diaconia is modified by the tensions which arise from relating it to different contexts and audiences. From my point of view, this richness of biography and engagement is a jumping off point for developing many interesting aspects of the theory and practice of diaconia. I can imagine that this book will find ready and widespread use as a text for courses on diaconia taught in English and furthermore, because of the international experience in which it is rooted, it is not bound to the confines of north-western Europe!

The first section of the book, dealing with the theology of diaconia, begins with an exploration of Lutheran perspectives on diaconia which aims to 'prove' (sic) that the concept of diaconia is a 'biblically founded and meaningful platform for theological reflection'. (p.14) It also develops a similar line of thinking to that found in recent Lutheran World Federation papers, which take a so-called holistic approach to mission, with diaconia as an essential part of it. The final part of the essay focuses on developing the background thinking for a 'diaconal church'. Nordstokke locates diaconia at the intersection of two axes, the one running from the identity and mission of the church at one end, to human life in society, context and ideology (analysis) at the other. The second, vertical axis is between action and reflection.

From this basic framework a three-fold approach to diaconia and theology is opened up, namely a contextual approach (demands of concrete people and communities who are suffering), an ecclesiological approach related to the source of diaconia in the word and sacraments, and thirdly an approach related to the Christian community and concrete practice. The theological imperative for diaconia is linked to all three and the omission of one or another of these dimensions leads,

according to Nordstokke, to a distorted understanding. In modern times, three approaches to diaconia can be discerned which are related to this framework, namely an approach rooted in humble piety, which led to an individualistic and institutional form of diaconia (classic modern diaconia of the nineteenth century), diaconia as an aspect of the church's threefold ministry and diaconia as an aspect of being church, meaning especially diaconal congregations.

Nordstokke proceeds to develop a model for diaconia based on the ministry of Jesus in the process of presence (incarnation), actively being with people and sensing reality, prophecy and prefiguring, and announcing the kingdom of God in concrete terms which brings healing and transformation. After an introduction to the concept of the 'diaconal church', the chapter rounds off with a reflection on the challenges to and from classic themes in Lutheran theology, such as the place of 'good works'.

This scene setting chapter can be seen as the basis of the rest of the book, for example the second chapter elaborates the complex model of diaconia presented in the first chapter by working on the development of a theoretical framework for the science of diaconia. A second model is put forward as tool for understanding the theoretical approach to Diaconia. In this model the horizontal and vertical axes cross through the point of theoretical reflection which is in the centre. The horizontal axis which moves from praxis to new praxis via theoretical reflection is based on the triplet 'see-judge-act', whereas the vertical intersecting axis is comprised of the interaction between theoretical and empirical knowledge, which contributes to the development of theory as a basis for 'judgement' and consequently to the development of new practice.

The third chapter, co-authored with John Collins rehearses the history of modern diaconia in the Nordic context from the mid nineteenth century onwards and then discusses the development of the understanding of diaconia as humble (caritative) service as being based on several misunderstandings, not least of the meaning of the *diaconia* word itself in the ancient sources. This does not mean that the content of modern diaconia is not 'in line' with the Biblical witness, but rather that the *diaconia* word itself has a different meaning from that which is normally assumed. What is interesting in this chapter is that Nordstokke makes an attempt to renew the understanding of diaconal praxis in the light of the scholarship and in relation to the present context. So he highlights three consequent shifts:

- from a professional working with clients to the role of enabling, animating and facilitating the participation of those on the margins.
- from servility and 'silent service' to the prophetic task of announcing the dignity of the lowly,

denouncing injustice and emphasising God's incarnation and liberating love.

- from the logic of detailed planning to the taking of risks and prioritising of praxis.

In the light of these shifts, of course diaconia should search for new methods related to the new understanding and the changed and changing context.

The final two chapters of the first section deal with prophetic and liberating diaconia respectively and work out in detail the basic ideas presented in the first three chapters. The chapter on prophetic diaconia sets forth the basis of prophetic diaconia in the Biblical witness and especially the teaching and ministry of Jesus. This is a quite conventional viewpoint but what is useful is that Nordstokke spells out the consequences for diaconal theory and praxis in the light of growing injustice and marginalisation. He urges a focus on what he calls 'political diaconia' focussed on institutions, especially but not only when they claim religious legitimacy yet act unjustly. This is also a challenge for the churches themselves, of course. The chapter on liberating diaconia is concerned with the impact of liberation theologies on the theory and practice of diaconia. After an exposition of liberation theology and its methods, the implications for diaconal practice are spelt out in a number of key points, for instance the need to work 'with' rather than 'for' people, and to focus on empowerment as a shift of power. The discussion of empowerment sets forth the basic question as to whether diaconia aims to reintegrate people into the existing structures and systems or rather change the systems. Empowerment is often used indiscriminately to cover both meanings and of course the two meanings may be related. The implications for diaconal education are hinted at in this chapter. Finally Nordstokke asks whether diaconia itself needs to be liberated from a 'new captivity' as part of institutionalised health and social services, dependent usually on public finance. This is a very important issue at a time when the boundaries around eligibility for state funded services are being ever more tightly drawn and when questions of human dignity are at stake. One field where this is evident is in the access of non-citizens to basic services in the European Union. This is a challenge for churches and other organisations working with migrants and asylum seekers for example.

In the second section of the book, Nordstokke goes into more detail on the origins of diaconia and its relation to the *diak* words in the New Testament. He deepens the dialogue with Collins' text¹ and with other more recent writings on the subject. Here however, the conclusions are rather more cautious than in the earlier chapter because the 'New Testament does not give a clear picture of the diaconate as an established ministry, nor does it contain clear directions regarding its position and function'. (p75) Diaconal ministry, for example as in Finland, should be

considered to be an option, depending on theological reflection on what is implied in 'being church'. According to the wider Biblical witness that which is nowadays called 'diaconia' is not an option and the church is clearly mandated and called to care for the marginalised in a way which emphasises justice, participation and dignity. The second chapter works out an understanding of the diaconal calling to serve in a prophetic way and sets forth the idea that diaconia could be the means by which the church gives the 'periphery' more importance and in practical terms, to emphasise work with and on behalf of 'the poor, the oppressed and the excluded... mindful of how Jesus related to these groups'. (p.85)

The third chapter in this section focuses on diaconal education and again draws lessons from Latin America. This repeats the main points of the arguments developed in Part 1 of the book and relates them to practice with some extra nuances related to concrete steps required to work with people for change. Unfortunately, however, the chapter gives little concrete indication of neither the curriculum structure nor the pedagogical approach for the study of liberating diaconia, nor how and in what locations it would best be organised. To work this out would be a truly important task for the future of diaconal work.

The final chapters of the book grouped under the heading *Diakonia as Integral Part of Mission* cover a number of themes linked to diaconia, for example the relationship between mission and diaconia, which is a key theme for the Lutheran World Federation at the moment. In this chapter there is an important discussion of the roles of Official (governmental) Development Aid (ODA) in shaping the priorities for the churches' work in the global south. This is a parallel discussion to the European discussion about the role of churches as contractors delivering state and municipal programmes of health education and welfare services. The question of the expression of Christian identity in the aims, contents and methodology of services and actions delivered using state finances, is a very important issue. The chapter opens up the issues in the context of international diaconia and this, together with the 'marketisation' of health and welfare services, is a key question for the churches.

The final three chapters are not so directly focussed on diaconia although the continuity of underlying themes is clear. The first introduces and comments on the Lutheran World Federation Handbook, 'Mission in Context'² and relates this to mission in Europe. The second is concerned with the questions of church leadership and raises the question of the difference between leadership and management as well as highlighting the need for new models of liberating leadership in the churches, especially in the European context. The book is rounded off by a discussion of the

self-understanding of the Lutheran World Federation as a Communion of Churches. The link to the theme of the whole book is the contention that diaconia has always been a part of the LWF from its origins in post World War II Europe until today.

Liberating Diakonia – Reflections

Having summarised and commented on the main lines of this collection of essays, I would like to highlight three issues for further reflection and elaboration in the light of the texts.

The first is connected with the method which Nordstokke proposes for the development of a science of diaconia. This is a very suggestive idea which is based on the triplet see-judge-act – a method which was actually first created in the Catholic worker movement in Europe and which was pioneered by Josef Cardijn. He intended this approach to be used by workers themselves to develop their own understanding of their situation, supported by pastoral workers and leaders coming from the worker milieu itself. Similarly, in liberation theology, it is the work of the ecclesial base community members to learn to ‘see’ their reality, to judge it on the basis of the Bible and the church’s social teaching, and then to act accordingly to change the situation. This is changed in the model developed by Nordstokke to diaconal praxis – theory – new praxis.

From my point of view it is a very important aspect of practice with marginalised people, in order to work for change, to follow something akin to the see-judge-act approach, which has been further developed by educationalists linked to Paulo Freire. This process is based on ‘disrupting’ the normal ways by which oppressed and marginalised people view their concrete reality and developing a different consciousness which leads to action for change. The diaconal task which is related to the ‘seeing’ stage in the process is that of enabling marginalised people to go through the process of ‘seeing for themselves’ in a way which will lead to change. The second step in *this* process is not ‘theory of diaconia’ but of ‘judging’ the reality uncovered in the ‘seeing’ phase. This is the moment when new knowledge is produced. What I would emphasise is that the model developed here is for ‘professionals of diaconia’ to enable them to develop their own analysis, theory and practice and the subjectivity of marginalised people and communities is subordinated to this process. The critical question is how to involve marginalised people and communities (even congregations) in such a process of ‘seeing’ without the professionals or leaders ‘taking it over for their own interests’. The ‘reinterpretation’ of reality by marginalised people and groups is a central issue in processes of empowerment and transformation. These processes and the resultant insights

from work with marginalised communities can be linked to the development of a practice theory for diaconia, but because of the interests of knowledge the two processes should not be mixed.

The second issue concerns 'seeing' itself, as an activity related to diaconia. The process of exposure based learning which has been implemented in some programmes of Diak and in Helsinki Deaconess Institute among other places, is based on the understanding that what a person 'sees' is directly related to their biography and socialisation as well as their present interests. For this and other reasons the tools normally developed for process of 'seeing' do not take the diversity of the 'seeing subject' seriously enough! This is an issue both for professional workers and for the subjects of diaconal work.

When it comes to analysis, Nordstokke rightly appeals to the social sciences for help, but the question is, which approach from social sciences to choose and why, because as is well known, social analysis is not a 'value-neutral' activity. The outcomes will depend on the methodological approach. Keeping in line with the roots of Nordstokke's approach, a form of structural analysis would seem to be implied, but at times the impact of post-modernism is mentioned in the text and this would imply a different analytic approach. In fact and in actual practice much diaconia is based on a fairly superficial 'empirical' approach to analysing issues and contexts. There is a need to take much more seriously the questions of meaning and interpretation, from the diverse perspectives of marginalised communities themselves.

The third point at issue is that of 'judgement' - or let us say the use of theological knowledge in the development of the theory and practice of diaconia. There are two approaches to theological method which are in tension here - and I am discounting all forms of Biblical literalism from this discussion. On the one hand there is a critical searching of the Biblical tradition and the Christian traditions, searching for main lines which can inform approaches to diaconia as an essential aspect of Christian life and the constitution of the church and its mission. This can be seen as seeking continuity and development within the traditions and focussing on the need to affirm the 'boundaries' of acceptable belief and behaviour and it might be called 'traditioning'. But contextual approaches to theology (liberation theology in some variants) emphasise the nature of theology as 'interactive and emergent', finding 'newness' in reflection on the contemporary context. Problems are caused when one group or the other claim to have the only 'correct' approach to theological method, but the church as church probably needs both emphases.

To overcome some of these problems it would be interesting to combine the elements Nordstokke elaborates into a more dynamic model for the theory of dia-

conia which would build a kind of double learning process. Such a process or spiral model would include not only diaconal workers, theologians and social scientists but also those with whom diaconia works.

Finally, in spite of the fact that these essays cover a large field of interest, I would still like to see a more comprehensive working out of the implications of 'liberating diaconia' for the curriculum and pedagogical approach which is used for training diaconal workers. Furthermore, the work done by Nordstokke in this challenging collection draws attention to the need for a fuller articulation of a practice theory which elaborates and the knowledge and skills needed by practitioners of liberating diaconia.

NOTES

1 Collins, J. N., 'Diakonia – Reinterpreting the Ancient Sources' (New York: Oxford University Press, 1990)	2 'Mission in Context' (Geneva: Lutheran World Federation, 2004)

Kirjoitukset

Ihmisarvo kuntoutuksessa

Liisa Björklund

Helsingin Diakonissalaitos uudisti viestintästrategiansa vuonna 2011. Organisaatiomme tunnuslauseeksi muotoutui strategiaproessin aikana lupaus: ”Jokaiselle ihmisarvoinen huominen.” Helsingin Diakonissalaitos lupaa pitää huolta niistä, jotka eivät eri syistä yksin kykene huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan ja terveydestään. Lupaus on rohkea ja kunnianhimoinen lunastaa. Samalla lupaus on vanha. Helsingin Diakonissalaitos ei ole yli 140-vuotisen historiansa aikana pelännyt tarttua yhteiskunnan vaativimpiin ongelmiin ja toimia siellä, missä ihmisarvo on uhattuna.

Kun organisaation lupaus on viritetty näin kunnianhimoiseksi ja arvoladatuksi, on syvällisesti ymmärrettävä, mitä ihmisarvon puolustamisella tarkoitetaan. Pyrin kirjoituksessani vastaamaan tähän käsiteanalyysillä. Sen avulla voidaan eritellä yhteiskunnan ja eri instituutioiden keskusteluissa esiintyviä keskeisiä käsitteitä ja selvittää mahdollisimman täsmällisesti, mistä asioissa on kysymys – eli kirjoitukseni

tapauksessa, mitä ihmisarvo, ihmisoikeudet ja kuntoutuminen tarkoittavat ja meiltä palveluntuottajana edellyttävät. Käsitteiden merkitykset syvällisesti ymmärtämällä pystymme kehittämään työtämme ja puolustamaan kunkin ihmisarvoa yhä vaikuttavammin. Palvelutyömme jatkuvana haasteena on ymmärtää käsitteiden sisällöt niin, että ihmiset ja ihmisyhteisöt eivät unohtuisi, vaan arvioinnin lähtökohtana on se, mitä maailmassa todella tapahtuu ja mikä on ihmisarvon kannalta luovuttamatonta.

Kirjoitukseni otsikko viittaa myös siihen, että ihmisarvo ja kuntoutus voidaan saattaa toistensa kanssa keskinäiseen yhteyteen. Kirjoituksessani pyrin osoittamaan, että niitä on vaikea ajatella toisistaan erillisinä. Väitän jopa, että ihmisarvo-perusteisessa kuntoutusajattelussa on kyse merkittävästä yhteiskuntapoliittisesta innovaatiosta.

Mitä ihmisarvo on?

Helsingin Diakonissalaitoksen toiminta ja palvelut perustuvat siihen, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ihmisarvoa puolustetaan ja heidän ihmisoikeutensa turvataan. Ihmisarvon puolustaminen ei kuitenkaan ole mitä tahansa inhimillisen hyvän edistämistä, mitä eri yksilöt kulloinkin elämältään sattuvat haluamaan tai toivomaan. Helsingin yliopiston sosiaalietiikan professori **Jaana Hallamaa** on määritellyt ihmisarvon ja ihmisoikeuksien käsitteet tavalla, joka tarjoaa täsmällisen ja syvällisen perustan ihmisarvotyölle. Nojaan kirjoituksessani Hallamaan muotoiluihin käsitteiden sisällöistä (Ks. Reseptio 1/2008, Ihmisoikeudet kristinuskon valossa). Niiden tulkinnat ja sovellukset ovat osin omiani.

Mitä ihminen tarvitsee elääkseen?

Ihmisenä elämisen ja ihmisyiden toteuttamisen kannalta keskeisiä oikeuksia kutsutaan ihmisoikeuksiksi. Hallamaan mukaan ne ilmaisevat, mitä ihmisarvoisen elämän eläminen edellyttää eli *käsityksen siitä, mitä ihminen tarvitsee voidakseen kasvaa ja kehittyä ihmiseksi, joka voi täyttää hänelle kuuluvan tehtävän yhteisössä.*

Ihmisoikeuksien yleisesti lueteltuja tunnusmerkkejä ovat universaalisuus, luovuttamattomuus ja perustavuus. Universaalisuus torjuu ihmisten väliset erottelut sukupuolen, ihonvärin yhteiskunnallisen aseman tai muun vastaavan seikan perusteella. Luovuttamattomuudella tarkoitetaan ihmisyksilön luonnollisia ja synnynnäisiä oikeuksia, jotka edeltävät valtiovaltaa. Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle ihmiselle jo hänen ihmisyytensä perusteella, eikä niitä siksi voi ottaa häneltä pois esivallan päätöksellä tai edes henkilön omalla suostumuksella. Ihminen ei voi luovuttamattomuuden perusteella esimerkiksi myydä itseään orjaksi.

Ihmisoikeuksien perustavuus tarkoittaa oikeuksien tärkeyttä: mikä tahansa asia

ei ansaitse tulla kutsutuksi ihmisoikeudeksi vaan oikeus elämään, henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja, sananvapaus ja omaisuuden suoja ovat keskeisiä oikeuksia. YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus sisältää kaikkiaan 30 artiklaa, jotka määrittelevät ihmisyyden luovuttamattomat sisällöt. (ks. esimerkiksi <http://www.ihmisoikeudet.net>.)

Ihmisoikeuksien tunnusmerkit ja määritelmät jäävät kuitenkin usein luettelomaisiksi julistuksiksi erilaisista oikeuksista, joita jokainen voi vaatia itsensä kohdalla toteutuvaksi. Jotta niitä voitaisiin yhteisesti edistää ja puolustaa kussakin yhteiskunnallisessa tilanteessa ja jokapäiväisessä palvelutyömme arjessa, *tarvitsemme oikeaa ymmärrystä* niiden toteuttamisen edellytyksistä. Jaana Hallamaa muotoilee ihmisoikeuksien toteutumisen ehdot, joiden on oltava voimassa yhteisöissä:

1. Se **moraalinen tila**,
2. jonka ihminen **tarvitsee**
3. voidakseen **toimia ja tehdä arvonsa** mukaisia päätöksiä,
4. ja huolehtia hänelle kuuluvista **velvollisuuksista**.

Ensimmäinen ihmisoikeuksien toteutumisen edellytyksistä, *moraalinen tila*, rakentuu yhteisön omaksumien arvojen ja arvoilmapiirin varaan. Ne tukevat yhteisön käsitystä ihmisyyden toteutumisen edellytyksistä. Ihmisoikeudet määrittävät ihmisten suhdetta toisiinsa, minkä vuoksi ihmisyhteisössä vallitseva moraalinen tila joko mahdollistaa oikeuksien toteutumisen, vaikeuttaa sitä tai estää sen. Ihmisarvoa tukeva moraalinen tila rakentaa ihmisten välistä luottamusta toisiinsa ja vahvistaa vuorovaikutusta.

Toinen lause tarkoittaa, että ilman luottamusta ei voi toimia ihmisyyttä kunnioittavalla tavalla ja siksi *ihminen tarvitsee* tuekseen ihmisyyttä kunnioittaviin arvoihin sitoutuneen ympäristön. Ihmisoikeudet eivät tässä mielessä ole ensisijaisesti yksilöllisiä oikeuksia vaan ne kiinnittävät yksilön yhteisöihinsä. Ihmisoikeudet ovat yhteisön varaan rakentuva ja sen ylläpitämä järjestelmä.

Kolmanneksi ihminen ei siis voi toimia ja toteuttaa toimintavalmiuksiaan toisten ihmisten kanssa ihmisyyttä kunnioittavalla tavalla, jos ihminen itse polkee omaa arvoaan. Eläminen muiden kanssa edellyttää moraalisten ratkaisujen tekemistä ja sitä koskevaa harkintaa. Ihminen voi harkita erilaisia toimintavaihtoehtoja ja tehdä moraalisesti vastuullisia ratkaisuja vain, jos hänellä on riittävästi vapautta.

Neljäs lause tuottaa ihmisoikeuksien määritelmään vastavuoroisuuden näkökulman. Tehdessään arvoaan kunnioittavia päätöksiä ihminen kunnioittaa myös yhteisöään. Oikeudet eivät toteudu ilman, että ihmisellä on niitä vastaavia velvollisuuksia itseään ja toisia kohtaan. Tämä määritelmän kohta helposti sivuutetaan, jos vain luetellaan kullekin kuuluvia erilaisia ihmisoikeuksia. *Jokaisella on oikeus* vaatia

itselleen ihmisoikeuksien toteutumista mutta *jokaisella on myös velvollisuus* toimia itseään ja toisia kohtaan ihmisyyttä edistävällä tavalla. Vastavuoroinen velvollisuus tekee ihmisoikeuksista toisiin ihmisiin suuntautuvaa toimintaa – tekoja ihmiseltä toiselle. Ihmisoikeuksien loukkaukset laajenevat tässä mielessä loukkauksiksi yhteisöä kohtaan. Jos ihminen loukkaa omaa tai toisen arvoa, rikotaan yhteiselämän ehtoja ja koko yhteisöä vastaan.

Ihmisoikeudet kokonaisuudessaan ilmaisevat, millainen elämä on ihmisen arvoinen, ts. *mitä ihminen tarvitsee voidakseen toteuttaa arvoaan*:

Ihmisoikeudet toteutuvat siinä määrin kuin **ihminen ja/tai hänen yhteisönsä toimivat** ihmisarvon mukaisesti. Tämä asettaa *jokaiselle haasteen toimia* omaa ja toisen ihmisarvoa kunnioittaen.

Rakentamassa omaa ja toisten arvoa

Ihmisoikeudet ovat luonteeltaan toimintaa yhteisössä, mikä asettaa jokaiselle yhteisölle haasteen arvioida toimintansa luonnetta ihmisoikeuksien tuottamien velvollisuuksien näkökulmasta. Ihmisoikeudet eivät ole erilaisten yksilöllisten hyvien edistämistä vaan ne ovat ihmisten yhdessä sopimia oikeuksia, joiden tehtävä on turvata yhteisöissä ihmisarvoinen elämä. Tämä ei toteudu vain sitä kautta, että muut kohtelevat minua oikeuksieni edellyttämällä tavalla, vaan sen toteutuminen riippuu yhtä paljon siitä, että minä elän inhimillistä arvokkuutta vastaavalla tavalla kunnioittamalla niiden ihmisarvoa, joiden kanssa elän. Ihmisen arvolla on siis kaksi puolta: ihmisarvo on annettu ja toteutuu muiden kunnioittavana kohteluna ja inhimillinen arvokkuus on tapa, jolla ihminen toteuttaa arvoaan ihmisenä.

Tarkastelu osoittaa, että ihmisarvo ei toteudu pelkästään sen varassa, mitä muut ihmiset itselle tekevät vaan miten ihminen itse toimii itseään kohtaan. Jotta ihminen omaksuisi itseään ja omaa arvoaan kunnioittavan tavan elää ja toimia, hänellä on oltava lapsuus- ja nuoruusiässä ulkoiset edellytykset, jotka turvaavat hänen tasapainoisen kehityksensä: riittävästi häiriötöntä kehitystä tukevia kasvuolosuhteita kodissa ja koulussa, terveydenhoitoa sekä mahdollisuuksia kehittyä harrastamaan itselle sopivia liikkumisen muotoja ja kulttuurisia asioita. Terve itsetunto, itsekunnioitus ja itsemääräämisoikeus sekä hyvät sosiaaliset suhteet kuuluvat keskeisiin inhimillisiin kyvykkyyksiin.

Ihmisarvon turmeleminen

Syrjäytyneiden joukossa on niitä, joiden edellytykset elää ihmisarvon mukaista elämää ovat heikentyneet jo lapsuusiässä. Ihmisen käsitystä siitä, mikä on hänelle hyväksi, saatetaan rikkoa monella eri tavalla, jos tämän tarpeita ei oteta lapsena

huomioon. Mikäli ihminen itse ei ole saanut tarvitsemaansa hoivaa ja turvaa, hänen olla vaikeampi kohdella itse itseään kunnioittavalla ja inhimillisesti arvokkaalla tavalla. Huonot edellytykset johtavat ihmisen arvoa heikentävään kierteeseen: kun ei ole tullut kohdelluksi arvonsa edellyttämällä tavalla, ei osaa eikä pysty kunnioittamaan itseään vaan on oppinut valitsemaan toimintatapoja, jotka sekä loukkaavat inhimillistä arvokkuutta ja ihmisarvoa. Koska ihminen on myös oman toimintansa kohde, hän omaa arvoaan vastaan toimimalla heikentää ihmisarvon toteutumisen edellytyksiä edelleen.

Ihmisarvoa ei siis loukata pelkästään ulkoa päin vaan myös sisältä eli ihminen tekee sitä itse, kun hän turmelee arvokkuuteensa tai yrittää jopa tuhota sen. Ihmisen teot eivät vaikuta vain ulospäin ja aina myös sisäänpäin, ihmiseen itseensä. Ihmis-oikeuksien luovuttamattomuuden periaate kuitenkin velvoittaa jokaista toimimaan ihmisyyttä kunnioittavalla tavalla itseäänkin kohtaan.

Hallamaan mukaan ihmisarvon ja inhimillisen arvokkuuden suhde riippuu moraalisen subjektin kompetenssista ja kapasiteeteista: ”Vastasyntynyt lapsi on täysin riippuvainen muiden huolenpidosta, eikä häntä voida pitää moraalisubjektina: hänellä on täysi ihmisarvo, mutta ei kykyä toteuttaa ja ilmentää toiminnallaan inhimillistä arvokkuutta. Täysivaltaista kansalaista sen sijaan pidetään vastuullisena toimijana: häneltä edellytetään ymmärrystä harkita toimintaansa sekä moraalisten päätösten tekemiseen ja niiden toteuttamiseen tarvittavia kyvykkyyksiä. Täysivaltainen moraalitoimija ilmentää ja toteuttaa toiminnallaan inhimillistä arvokkuutta siinä määrin kuin hänen toimintansa on sopusoinnussa moraalisten ihanteiden kanssa.”

Mikäli ihmisarvon kokemus jää ihmisellä syntymättä, on vaikeaa velvoittaa ihmistä arvioimaan toimintansa seurauksia itselle tai toisille ja tunnustamaan toisten arvoa. Ihminen, joka käyttäytymisellään toimii piittaamattomasti tai jopa tuhoaa itseään tai toisia, kieltää ihmisyyden. Tällaisella ihmisellä ei ole muodostunut edellytyksiä moraaliseen toimijuuteen eikä vastuunottoon omasta tai toisten hyvinvoinnista. Ihmistä ei saada muuttamaan käyttäytymistään ja ottamaan vastuuta itsestään, ennen kuin hänellä on syntynyt käsitys omasta arvostaan.

Ilman ehtoja ihmisyyden perusteella

Helsingin Diakonissalaitos tarjoaa sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluja vaikeimmassa asemassa oleville ihmisille, joiden ihmisarvo on eri syistä uhattuna. Diakonissalaitoksen palvelujen lähtökohta on, ettei ihmisen tarvitse täyttää mitään ehtoja, muuttua tai muuttaa käytöstään saadakseen tarvitsemiensa palveluja. Monet heikoimmassa asemassa olevista ihmisistä ovat jääneet yhteisöjen ja palvelujen ulkopuolelle sairauksiensa, ongelmallisen käytöksensä ja jatkuvan päihteidenkäytön

vuoksi. Diakoniapalvelut perustuvat siihen, että ihminen on ihmisyytensä perusteella oikeutettu saamaan ihmisarvoista kohtelua, huolenpitoa ja hoivaa. Ihmisen ei tarvitse ensin kyetä osoittamaan kelvollisuutensa tai pystyä ottamaan vastuuta omasta toiminnastaan saadakseen palvelua.

Helsingin Diakonissalaitoksen palveluissa ei esimerkiksi edellytetä päihteiden käytön lopettamista vaan ihmisen itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ja hän saa elää omanlaistaan elämää palvelujen piirissä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ihmisen teot tai vahingollinen käyttäytyminen itseä tai toisiaan kohtaan hyväksyttäisiin. Ihmisarvon puolustaminen edellyttää itseä tai toista tuhoavaan käyttäytymiseen puuttumista mutta se tehdään tavalla, joka ei saa ihmistä kokemaan itseään yhä arvottomammaksi vaan tarjotaan ihmiselle mahdollisuus havahtua omaan arvoonsa ja ihmisyytensä ainutlaatuisuuteen.

Ihmisoikeudet eivät toteudu annettuina vaan ainoastaan käytettyinä

Ihmisarvon rakentaminen ei toteudu vain tuottamalla vaikeimmassa asemassa oleville ihmisille erilaisia palveluja vaan ihmisarvon täysimääräisen toteutumisen kannalta tarvitaan työtappaa, joka mahdollistaa ihmisarvon *käyttöönottamisen*. Tämä edellyttää *kuntouttavaa työtappaa* – ihmistä ei jätetä vain palvelujen kohteeksi vaan jokaiselle asiakkaalle mahdollistetaan kuntoutuminen.

Kuntoutuminen voidaan ymmärtää prosessiksi, jossa ihminen pystyy tunnistamaan oman arvokkuutensa ja ryhtyy toimimaan ihmisarvonsa mukaisesti. Kuntoutuminen tulee tässä yhteydessä ymmärtää laaja-alaisesti – ei yksinomaan koulutukseen ja työmarkkinoille kuntoutumisena vaan ihmisarvon rakentumisena ja omanlaisensa hyvän elämän edistämisenä.

Hallamaa on jäsentänyt ihmisen perustavista tarpeista lähtien edellytyksiä, joiden tulisi kuntouttavassa ihmisarvotyössä toteutua:

1. On huolehdittava perustavien **tarpeiden** tyydyttämisestä huolehtimista: ihmisellä on ravintoa, suojaa ja huolenpitoa tarvitseva ruumis sekä psyykkisiä, sosiaalisia, henkisiä ja hengellisiä tarpeita,
2. edellytysten tarjoamista yhteiselämässä tarvittavien taitojen **oppimiseksi** sekä yksilöllisten kykyjen **käyttämiseksi** ja kapasiteettien **kehittämiseksi**,
3. edellytysten tarjoamista sille, että ihminen voi toteuttaa **omaa elämänsuunnitelmaansa** yhteisön jäsenenä, **moraalisen toimijuuden** mahdollistamista, jotta ihminen voi toimia itseään ja läheisiään kohtaan ihmisyyttä kunnioittavalla tavalla.

Nämä kolme näkökulmaa avaavat palveluihin erilaisia kuntoutumisen tasoja:

eksistentiaalisen, pedagogisen, moraalisen ja sosiaalisen. Ihmisen eksistentiaalisiksi tarpeiksi ymmärretään sekä fyysiset että henkiset ja hengelliset tarpeet. Palvelujärjestelmän tehtävä on taata jokaiselle ensisijainen toimeentulo, turva ja hoiva silloin, kun ihminen itse ei pysty huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan. Ihmisarvoinen elämä ei kuitenkaan toteudu vain tyydyttämällä fyysiset tarpeet vaan ihminen tarvitsee ympärilleen yhteisön, jossa käyttää henkisiä, hengellisiä ja sosiaalisia toimintavalmiuksiaan. Ihmisarvon toteuttaminen jää puutteelliseksi myös silloin, jos ihmisellä ei ole mahdollisuuksia kehittää toimintavalmiuksiaan ja oppia jatkuvasti uutta. Nämä eri tasot laajentavat ihmisarvoperusteisen kuntouttavan työotteen yksilöllisten perustarpeiden tyydyttämisestä *yhteisötyöhön* ja *moraaliseen toimijuuteen*.

Hallamaan esittämiä edellytyksiä voidaan avata lisää toimintavalmiusteorian avulla, jonka yhteiskuntafilosofit Amartya Sen ja Martha Nussbaum ovat kehittäneet. He ovat arvioineet tekijöitä, jotka mahdollistavat ihmisarvoisen elämän ja oikeudenmukaisen hyvinvoinnin yhteisössä. Toimintavalmiuksien teorian perusteella ihmisille tulisi suoda *mahdollisimmat laajat valintamahdollisuudet* kehittää ja toteuttaa itseään. Nussbaum on esittänyt keskeisimmistä inhimillisistä toimintavalmiuksista kymmenkohtaisen luettelon, jossa määritellään oikeudenmukaisen hyvinvoinnin tärkeimpiä tekijöitä (Nussbaum 2007: The Central Human Capabilities.)

1. *Elämä.* Mahdollisuus elää normaalipituinen elämä.
2. *Ruumiillinen terveys.* Mahdollisuus pysyä terveenä (riittävä ravinto ja riittävä suoja).
3. *Ruumiillinen koskemattomuus.* Mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen ilman pelkoa väkivallan kohteeksi joutumisesta.
4. *Aistit, mielikuvitus ja ajattelu.* Mahdollisuus kehittää aistejaan, mielikuvitustaan ja ajatteluaan riittävän koulutuksen turvin ja vapaus ilmaista itseään politiikan, kulttuurin ja uskonnon alueilla.
5. *Tunteet.* Mahdollisuus rakastaa ja kiintyä toisiin ihmisiin ja asioihin, pitää huolta ja kantaa vastuuta toinen toisistaan. Oikeus erilaisiin tunteisiin kaipuusta oikeutettuun vihaan.
6. *Käytännöllinen päättely.* Mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja mahdollisuus suunnitella oma elämänsä.
7. *Yhteenkuuluvuus.* Mahdollisuus elää yhteydessä toisiin ihmisiin aidossa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja mahdollisuus eläytyä toisten asemiin. Suojella sellaisia sosiaalisia instituutioita, jotka tukevat ihmisten vastavuoroisuutta ja mahdollistavat ihmisten osallisuuden yhteisöön. Mahdollisuus kunnioittaa itseään ja luottaa siihen, että myös muut kunnioittavat toisiaan, pitävät toisi-

aan tasa-arvoisina sukupuolesta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta, uskonnosta, etnisestä alkuperästä riippumatta.

8. *Muut lajit.* Mahdollisuus huolehtia luomakunnasta, eläimistä ja kasveista.
9. *Leikki.* Mahdollisuus kokea iloa, leikkiä, pelata ja nauttia harrastuksista.
10. *Hallinta, työ- ja omistusoikeus.* Mahdollisuus osallistua poliittiseen elämään, tehdä itsenäisiä valintoja ja ajatella vapaasti. Yhtäläinen omistusoikeus (maa-alueeseen tai muihin aineellisiin hyödykkeisiin). Oikeus osallistua työelämään tasa-arvoisesti ja omista inhimillisistä lähtökohdistaan käsin.

Näiden erilaisten toiminnallisten valmiuksien joukko ulottuu ihmisen perustarpeiden tyydyttämisestä, kuten ravinnon saamisesta ja terveyden turvaamisesta monitukaisempiin valmiuksiin, kuten onnellisuuden kokemukseen, itsekunnioitukseen ja aitoon osallisuuteen siinä yhteisössä, jossa yksilö elää. Nussbaum on kehittänyt toimintavalmiuksien teoriaa erityisesti vajaakuntoisten, vammaisten sekä muiden heikommassa asemassa olevien ihmisryhmien kannalta. Hänen mukaansa yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta tulee arvioida sen perusteella, miten heikompaan asemaan joutuneiden ihmisoikeudet toteuttaa näitä toimintavalmiuksia turvataan.

Siellä missä ihmisarvo on uhattuna

Hyvinvointiyhteiskunnan palvelujärjestelmää kritisoidaan ajoittain siitä, että se tuottaa ihmisille palvelut heidän puolestaan mutta ei kannusta ihmisiä itseään ottamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan eikä kehittämään toimintavalmiuksiaan. Tätä pidetään ongelmana erityisesti syrjäytyneiksi luokiteltujen ihmisten kohdalla. Syrjäytyneiksi määritellään eri tavoin elämänhallinnallisista – taloudellisista, sosiaalisista, fyysisistä ja psyykkistä ongelmista kärsivät – kuten päihderiippuvaiset, asunnottomat, mielenterveysongelmaiset, käytös- ja persoonallisuushäiriöiset ihmiset. Huono-osaisuuteen ajaututaan eri polkuja pitkin ja monien kohdalla kyse on ylisukupolvisesta syrjäytymisen kierteestä. Syrjäytyneiden ryhmillä on myös hyvin erilaisia käsityksiä omasta tilanteestaan.

Vaikeimpaan asemaan joutuneet erityisryhmät saavat usein palvelu-, tuki- ja etuusjärjestelmän välityksellä välttämättömät resurssit perustavien tarpeidensa tyydyttämiseen, mutta kokevat olevansa masentuneita ja uhanalaisia sekä jäävänsä yksinäisyyteen ja tekemättömyyteen (ks. Helsingin Diakonissalaitos & Saari 2012). Suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa syrjäytyntä ihmistä ei aina kohtaa välitön hengenvaara vaan *välitön arvottomuuden* tunne. Yhteisön ulkopuoliseksi jääminen, arvottomuuden ja hyödyttömyyden kokemus sekä tekemättömyys uhkaavat edellä esitettyjen määritelmien mukaisesti ihmisarvoa ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Hyvinvointijärjestelmästä on muotoutunut vuosikymmenten kuluessa monimuotoinen ja osin pirstaleinen kokonaisuus. Ihminen, jolla on vaikeuksia oman elämönhallintansa kanssa, joutuu usein vaikeuksiin yrittäessään ymmärtää, mistä hänen tulee etsiä apua. Ongelmia aiheuttaa myös se, että palveluja saadessaan ihminen kokee jäävänsä yksin tai että hänestä ei välitetä. Palvelujärjestelmän eri hallinnonalat ja niistä vastaavat virkamiehet tarjoavat palveluja eri paikoista ja eri kriteereillä ja ihmisen tulee osata etsiä aina tarvitsemansa palvelun pariin ja esittää tilanteensa tavalla, joka vastaa palveluun oikeuttavia kriteereitä.

Voidaksemme kehittää palvelujärjestelmää vaikeimmassa asemassa olevien ihmisten kannalta toimivaksi tulisi erilaisia sosiaali-, terveys- ja diakoniapalveluja jatkuvasti arvioida siitä näkökulmasta, onko ihmisen helppo käyttää niitä ja mahdollistavatko ne kunkin omien toimintavalmiuksien hyödyntämisen tai minkälaiseen käyttäytymiseen ne ihmistä ohjaavat. Miten helppoa syrjäytyneen nuoren on saada kriisitilanteessa tarvitsemansa asumis-, toimeentulo- tai terveyspalvelut? Miten esimerkiksi leipäjonoissa voidaan vahvistaa ihmisten omanarvontuntoa ja toimintavalmiuksien käyttöönottoa? Miten tehostettua hoivapalvelua antavassa yksikössä ehditään nähdä ihminen hoitotoimenpiteiden ja rutiinien takana?

Palveluja tulisi yhä vahvemmin kehittää siitä näkökulmasta, miten ne kannustavat ihmisiä ottamaan käyttöönsä oman ihmisarvonsa ja omat toimintavalmiutensa. Mikäli ihmisarvoajattelu otetaan todesta, ihmistä ei palvella eikä ihmisarvoa puolusteta ihmisen ulkopuolelta vaan tuotetaan palvelut tavalla, jolla ihminen voi havahtua tunnistamaan oman ihmisarvonsa ja elämänsä arvokkuuden ja ottaa käyttöönsä omat toimintavalmiutensa.

On ylipäättänsä vaikea sanoa, milloin ihminen vain omaa syytään toimii ihmisarvoaan vastaan vai selittyvätkö hänen tekonsa hänestä riippumattomista tekijöistä. Jos otetaan huomioon ihmisen mahdollisuudet, jotka vaihtelevat synnynnäisten, sosiaalisten ja taloudellisten olosuhteiden mukaan, voidaan puolustaa sellaista palvelujärjestelmää, *joka mahdollistaa jokaiselle kokemuksen omasta arvostaan*; turvaa yksilöille mahdollisimman laajat oikeudet oman elämänsä hallitsemiseen sekä aitojen valintojen tekemiseen mutta joka rajoittaa heidän toimintaansa mahdollisimman vähän. Palvelujärjestelmä luottaa tällöin kansalaisten kykyyn toimia täysivaltaisina moraalisisina toimijoina ja mahdollistaa ihmisille omanarvontunnon rakentumisen.

Kun voimavarat ehtyvät

Mitä tapahtuu silloin, kun ihmisen omat voimavarat ovat loppuillaan eikä ihmiseltä itseltään voida enää vaatia mitään? Ihmisarvoajattelu ja toimintavalmiusteoria

haastavat näkemään jokaisen ihmisen jäljellä olevat toimintavalmiudet ja voimavarat. Vaikka ihminen olisi sänkyynsä sidottu neliraaajahalvaantunut dementikko, hänellä on silti inhimillisiä toimintavalmiuksia kuten esimerkiksi kyky nauttia toisten ihmisten läheisyydestä, kyky kokea erilaisia tunteita surusta vihaan tai iloon tai kyky nauttia musiikista. Nämä kaikki ovat toisista ihmisistä riippuvaisia kyvykkyyksiä. Ilman toisia ihmisiä ihminen jäisi sänkyynsä pohjalle voimavarattomuuteen mutta toisten ihmisten läheisyydessä hän voi toteuttaa jäljellä olevia toimintavalmiuksiaan.

Ihmisen toimintavalmiuksien ymmärtäminen laaja-alaisesti tarjoaa mahdollisuuden tuottaa palveluja tavalla, jossa inhimilliset kyvykkyydet huomioidaan täysimääräisesti ja huolehditaan siitä, että ihmisen ympärillä on toisia, joiden kanssa hän voi tuntea olevansa ihminen ja yhteisön jäsen. Ihmiseltä ei vaadita mitään, mutta hänelle mahdollistetaan oman arvonsa kokeminen, joka on jokaisen ihmisoikeus. Myös ihmisarvoisessa saattohoidossa toteutetaan kyvykkyyssajattelun lähtökohtaa, jos ihminen saa elämänsä viimeisellä hetkellä toteuttaa ihmisyyttään: lähteä toisten ihmisten ympäröimänä tietäen, että häntä muistetaan ja hänet saatetaan arvokkaasti haudannut lepoon.

Hoidettavan kohtaaminen toisena ihmisenä, jolla on omat tarpeet, tunteet ja mieltymykset, on ihmisarvoajattelun peruslähtökohhta palvelutyössä. Mikäli hoiva-alalta ja hyvinvointipalveluista viedään tehostamisen ja säästämisen nimissä henkilökunnalta kaikki mahdollisuudet inhimilliseen vuorovaikutukseen asiakkaitensa kanssa, toimitaan vastoin ihmisarvoajattelua. Asiakkaista saatetaan resurssipulan ja jatkuvan kiireen vuoksi joutua tekemään ”helppohoitaisia” passivoimalla heidät ja jättämällä heidät toimettomuuteen tai yksinäisyyteen. Näin estetään heidän kykynsä osallistua ja vaikuttaa omaan hoitoonsa kuin myös muuhun elämään. Asiakkaiden kunto ja vireys laskevat ja he tarvitsevat aina vain intensiivisempää – ja kalliimpaa hoitoa. Asiakkaat passivoiva palvelu tai hoiva tekee henkilöstönkin työstä raskaampaa. Selvitäkseen työstään hoitajat joutuvat sulkemaan suuren osan omista kyvyistään pois voidakseen keskittyä tehokkaaseen rutiinityöhön.

Ihmisarvoajattelussa korostuu, että ihmisyyden kunnioittaminen ja toimintavalmiuksien mahdollistaminen ei voi tapahtua vain ammattilaisten ja hoitohenkilökunnan ihmisarvon ja jaksamisen kustannuksella. Hyvinvointipalveluihin tarvitaan ammattilaisten rinnalle vapaaehtoisia ihmisiä, jotka ovat valmiita kohtaamaan toisia ihmisiä, antamaan heille aikaansa ja mahdollistamaan heille heidän toimintavalmiuksiensa toteutumisen.

Ihmisarvoista hoitoa, hoivaa ja palvelua tuetaan parhaiten huolehtimalla asiakasrajapinnassa toimivan henkilöstön jaksamisesta ja mahdollisuuksista vaikuttaa työnsä sisältöihin ja sen jatkuvaan kehittämiseen. *Ihmisarvoa rakentavissa palve-*

luissa tarjotaan vapaaehtoisten ihmisten kanssa yhdessä elämisen ja kokemisen mahdollisuuksia. Toisten ihmisten läheisyydessä, yhteisessä vuorovaikutuksessa ja tekemisessä saa asiakas, vaikkakin hetkittäin, mahdollisuuden elää täysipainoista inhimillistä elämää. Tämä näkökulma asettaa suuren haasteen ammattilaisyhteisöjen avautumiselle ja kansalais- ja vapaaehtoistyön kehittämiselle ihmisarvoajat- telun lähtökohdista käsin. Ilman kansalaistoiminnallista elementtiä palveluissa ei pystytä vahvistamaan ihmisten voimavaraistumista ja kuntoutumista yhteisöjen täysivaltaisiksi jäseniksi.

Yksilöllisistä vaatimuksista yhteisöllisiin velvollisuuksiin

Ihmisarvon kokemus ja ihmisoikeudet perustuvat ihmisten väliseen vuorovaiku- tukseen ja suhteisiin ja lepäävät niiden varassa. Ihmisen hyvinvointi kytkeytyy hänen mahdollisuuksiinsa toimia yhteisönsä täysimääräisenä jäsenenä ja kokea olevansa sen arvokas jäsen. Mikäli ihmisen omat voimavarat ja kyvyt osallistua yhteisön toimintaan ovat uhattuna, yhteisöllä on vastuu toimia heikompaan ase- maan joutuneen ihmisarvon puolustamiseksi. Ihmisoikeusajattelu ankkuroituu tällä tavoin vahvasti sosiaaliseen vastuuseen ja yhteisöllisyyteen.

Helsingin Diakonissalaitos on yhdessä Diakonia-ammattikorkeakoulun kanssa kehittänyt vuodesta 2005 alkaen menetelmää, jonka avulla pyritään rakentamaan yhteisöllisyyttä ja vahvistamaan sosiaalista vastuuta. Yhteisötyön menetelmä perustuu eri syistä syrjään jääneiden ihmisarvon näkyväksi tekemiseen ja sen käyttämiseen yhteisössä. Keskeinen menetelmän käsite on *havahtuminen omiin toimintavalmiuksiin ja mahdollisuuksiin yhteisössä*. Menetelmän tuottaman ha- vahtumisen kautta syrjäytyneen ihmisen on mahdollista ottaa täysimääräisesti käyttöönsä oma ihmisarvonsa ja muuttaa toimintaansa. Havahtuminen tapahtuu ihmisessä itsessään olevan muutoshalukkuuden ehdoilla.

Yhteisötyön menetelmä on vahvasti kokemuksellinen ja osallistava oppimis- tapa, jossa jokaisen elämäntilanteesta, lähisuhteista sekä yhteiskunnallisesta todellisuudesta, arvoista ja valta-asetelmista opitaan yhteisen kokemuksen kautta. Valmennuksessa jokainen identiteetti, omat voimavarat ja kyvykkyudet tulevat nä- kyviksi. Valmennuksessa havainnoidaan omaa elinympäristöä ja sen välityksellä tunnistetaan hyvinvoinnin esteitä, etsitään uusia ratkaisuja sekä uusia toimintamah- dollisuuksia. Konkreettisenä tuloksena syntyy ihmisistä itsestään nousevia innova- tiivisia ratkaisuja, omaehtoista toimintaa ja halua jokaisessa itsessään ja omassa lähipiirissä ja yhteiskunnassa tapahtuvan myönteisen muutoksen tuottamiseen. *Yhteisötyön menetelmällä on aina toimintaan tähtäävä tavoite*: osallistujat löytävät omat voimavaransa ja paikkansa yhteiskunnassa ja alkavat toimia täysivaltaisina

kansalaisina. Toiminta voi olla oman ja yhteisön hyvinvoinnin edistämistä, mielekästä toimintaa, yhteiskunnallista vaikuttamista, voimaantumista ja valtaistumista (CABLE eli Community Action Based Learning for Empowerment. Ks. Ulla Jokelan kirjoitus tässä julkaisussa).

Helsingin Diakonissalaitoksen yhteisötyön menetelmä toteuttaa perustavalla tavalla ihmisarvoisen kuntoutumisen periaatetta. Siellä, missä ihmisten voimavarat ovat uhattuna rakennetaan kyvykkyyksiä ja yhteisöjä, joissa jokaisella on mahdollisuus ottaa omat toimintavalmiudet käyttöönsä. Nykyisessä palvelujärjestelmässä hukataan inhimillisiä resursseja, kun ihmiset jäävät masennukseen, yksinäisyyteen ja toimeettomuuteen. Yhteisövalmennuksen tavoite on kannustaa syrjään jääneitä ihmisiä osallisuuteen ja yhteiseen toimintaan. Yhteisöllistä osallistumista ja toimintaa ei määrittele kukaan ihmisten itsensä ulkopuolelta, vaan toiminta syntyy ihmisten omilla ehdoilla ja heissä olevan muutoshalukkuuden varassa.

Yhteisövalmennuksissa on tunnistettu keskeinen tulevaisuuden hyvinvointiyhteiskunnan haaste: palvelujärjestelmän tulisi yhä vahvemmin kannustaa yhteisölliseen osallistumiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Jatkossa olisi selkeämmin pystyttävä tuomaan esille *ihmisten toimeliaisuuden tuoma muu yhteiskunnallinen merkitys* kuin pelkästään taloudellinen hyöty. Pohjimmiltaan on kyse siitä, mitä yhteiskunnassa pidetään inhimillisesti arvokkaana ja tuottavana elämäntapana – mitä pidetään ihmisarvoisena elämänä.

Ihmisillä on erilaisia lähtökohtia osallistua oman ja yhteisen hyvinvoinnin tuottamiseen. Tulevaisuudessa ihmisten hyvinvoinnin saattavat ratkaista juuri ei-aineelliset, henkiset ja kulttuuriset tekijät. Toimiakseen ihmisarvoa rakentavalla tavalla yhteiskunnalliset palvelujärjestelmät tarvitsevat jatkuvaa arvokeskustelua hyvinvointiyhteiskunnan päämääristä ja inhimillisen hyvinvoinnin sisällöistä.

LÄHTEET

Hallamaa, Jaana (2008). Ihmisoikeudet kristinuskon valossa. Reseptio 1/2008, 58-77.

Helsingin Diakonissalaitos & Juho Saari (2012). Raportti asumispalvelujen asuk-

kaiden subjektiivista hyvinvointia mittaavan vaikuttavuustutkimuksen alustavista tuloksista (julkaisematon aineisto).

Nussbaum, Martha (2007). *Frontiers of Justice*. Harvard: Harvard University Press.

Kansalaistoimintaa Roottorissa

Ulla Jokela

Yhteisövalmennuksen teoreettiset lähtökohdat

Lähiöelämä on ollut keskustelun kohteena lähes koko historiansa ajan. Lähiöihin asutettujen ihmisten mukaan vetämiseksi asuinalueensa toimintaan on järjestetty monenmoisia projekteja (ks. esim. Kanninen 1999; myös Roivainen 2008). Projektien tarkoituksena on ollut esimerkiksi ennaltaehkäistä ja poistaa sosiaalisia ongelmia, vahvistaa sosiaalisia verkostoja sekä tukea ihmisiä löytämään voimavaransa. Erityisesti on kiinnitetty huomiota niihin ryhmiin, jotka ovat lähiöissä suurimman osan ajastaan (keskustelua aiheesta on koonnut Roivainen 2008, 26–29.)

Yhteisötyö (tunnetaan myös nimellä yhdyskuntatyö) on lähiötyön menetelmä, jonka avulla erilaiset toimijat, kuten kunnat, seurakunnat ja järjestöt, ovat rohkaisseet ihmisiä auttamaan itse itseään ja käynnistäneet erilaisia prosesseja osallistujissa suuremman muutoksen aikaansaamiseksi. (ks. esim. Hermansen 1975, 11–12; Roivainen 2008.) Helsingin Diakonissalaitos on liittynyt näiden toimijoiden joukkoon. Se on aikaisemmin lähestynyt tiettyä asiakasjoukkoa joko kooten heitä asiakaslähtöisesti avoimen toiminnan alle tai suljetummassa asuinyhteisöissä. Yhteisöllisyys on ollut näiden toimintojen kantava voima.

Roottori-projekti on Helsingin Diakonissalaitoksen koordinoima lähiöprojekti, joka toimii itäisen Helsingin (Vesala, Kivikko) ja itäisen Vantaan alueella (Länsimäki). Sen tavoitteena on tukea ihmisiä pitämään huolta itsestään sekä tukea ja käynnistää asukaslähtöistä kansalaistoimintaa. (Roottori – osallistavan kansalaistoiminnan projekti lähiössä. Ray-hakemus.) Projekti aloitti toimintansa keväällä 2010, jolloin työntekijät rekrytoitiin ja hankittiin toimitilat. Varsinainen toiminta käynnistettiin syksyllä 2010. Varmistettu rahoitus projektilla on vuoden 2012 loppuun. Projektin tarkoituksena on kehittää kansalaistoimintaa vahvistava menetelmä ja mallintaa sitä myös muiden mahdollisten projektien käyttöön. Kansalaistoimintaa vahvistetaan kansainvälisesti kehitetyn Cable-metodiikan¹ avulla. Metodiikka muodostuu valmennuksesta, jonka aikana osallistujat käyvät läpi omaa historiaansa, tutkailevat lähiympäristöään ja analysoivat sekä omaa historiaansa että lähiyhteisöään. Tavoitteena on synnyttää asukkaiden omaehtoista toimintaa. (Roottori valmentaa.)

Cable-metodiikkaa on käytetty erityisesti työntekijöiden valmennukseen diakonia- ja sosiaalityön kentillä. Cable-metodiikasta on toisaalla käytetty nimitystä Exposure- eli valottumismetodi², jonka kuvauksia on suomeksi useitakin (Valve 2005,

168–182; Halttunen-Sommerdahl i.a., 20–21; Latvus & Maunuksela & Hyväri 2005). Sen käyttöä on myös tutkittu yhdyskuntatyön menetelmänä (Ataçocuğu 2010) ja raportoitu osana työntekijöiden täydennyskoulutusta (Kylmä & Rinta-Panttila & Korhonen 2011; Valve 2011). Hollannissa sitä on tulkittu teoreettisesti (Baart 2001) ja Ruotsissa siitä on kirjoitettu työntekijöiden käyttöön käsikirja (Björklund & Sandahl & Stenow 2004). Edellä esitettyjen raporttien ja tutkimusten perusteella voidaan todeta, että Exposure-metodi on ollut nimityksenä käytössä jo 1990-luvulta lähtien. Se on kehitetty kansainvälisessä verkostossa, jota on koordinoitu kirkkojen yhteiskunnallisen työn verkoston European Contact Group'n (ECG) kautta. Selkeämmin Cable-metodiikan suuntaan kehitystyö on lähtenyt sen kehittyessä ja organisoituessa valmennuksen suuntaan. Suomessa metodiikan kehityksestä ovat vastanneet Diakonia-ammattikorkeakoulu, Vantaan seurakuntayhtymän yhteiskunnallinen työ sekä Helsingin Diakonissalaitos.

Tutkimustehtävä ja aineistot

Roottori-projekti tuo Cable-metodiikan lähiötyön menetelmäksi. Roottorissa käytetty metodi siirtyy työntekijöiden koulutuksessa käytetystä metodista asukkaiden asukasaktiivisuutta lisääväksi valmennukseksi. Projektin tehtävänä on kehittää Cable-metodiikasta malli, joka olisi sovellettavissa yhteisötyössä missä tahansa alueella (Roottori valmentaa). Kun aiemmin dokumentoiduissa hankkeissa ja projekteissa metodiikkaa on tarkasteltu osana työntekijän ymmärryksen avautumista suhteessa asiakkaan voimaantumista tuottaviin asioihin, on Roottori-projektin haasteena tuottaa samanlaista oivallusta ja voimaantumista asukkaiden omaan elämään, jotta he voisivat ottaa enemmän vastuuta itsestään ja lähiympäristöstään. Tässä yhteydessä todettakoon, että Roottorin kolme työntekijää ovat osallistuneet Helsingin Diakonissalaitoksen työntekijöilleen järjestämään Cable-valmennukseen. Projektipäällikkö puolestaan on osallistunut vastaavaan kansainväliseen valmennukseen ja ollut käynnistämässä Diakonissalaitoksen valmennusta.

Tässä artikkelissa tarkastelen, miten Roottori-projektissa käytetty Cable-valmennusmetodiikka toimii ja miten se onnistuu vastamaan kansalaisaktiivisuuden haasteisiin. Tarkastelen tutkimuskysymystä vertailemalla Roottori-projektissa toteutettua kolmea ensimmäistä asukasvalmennusta.

Aineistoina käytän Roottoriprojektin kolmesta ensimmäisestä valmennuksesta kerättyä aineistoa. Se sisältää valmennusten ohjelmarungot, kävijätilastot sekä valmennukseen osallistuneiden ja työntekijöiden arvioinnit kyseisistä valmennuksista. Työntekijöiden arviointeja käytän kuitenkin vain niiltä osin kuin niissä tulevat asukkaiden näkökulmat esille. Sen sijaan heidän esittämiään valmennuksen pa-

rannusehdotuksia en tässä kohtaa esittele. Tämän artikkelin tutkimuksen kohteena ovat vuonna 2011 toteutetut valmennukset, joita yhteensä oli kolme kappaletta.

Lähestyn aihettani postmodernin kriittisen sosiaalityön oteella. Siinä keskiössä on vallankäyttö, joka ilmenee niin ruohonjuuritason kohtaamisissa työntekijöiden ja asukkaiden välillä kuin yhteiskunnan erilaisissa rakenteissakin. Sen avulla pyrin tunnistamaan vallankäyttöä ja syrjäyttäviä valta-asetelmia. Postmoderni kriittinen sosiaalityö nostaa esille hiljaista tietoa. Kontekstin merkitys nousee keskeiseksi, samoin kriittinen reflektio. (Fook 2002; Healy 2000, 2005.) Keskeinen näkökulma postmodernissa kriittisessä reflektiossa on arkielämän prosesseja tarkastelemalla tuotettu reflektio (Yliruka 2006, 126). Reflektion välityksellä toimijan on mahdollista tulla tietoiseksi hiljaisesta ymmärryksestään (Schön 1983, 282). Postmodernia kriittistä reflektiota on käytetty erityisesti työntekijän reflektiona arkisesta työstään. Tässä artikkelissa sovellan sitä kuitenkin lähiöasukkaan näkökulman reflektioon.

Valmennuksen puitteet

Valmennukseen tullaan pääasiassa kolmea reittiä. Erityisesti ensimmäiseen valmennukseen tulivat Roottorin työntekijöiden henkilökohtaisten kontaktien avulla löytämät henkilöt. Valmennuksia edelsi työntekijöitten jalkautuminen alueelle ja tulevista valmennuksista informoiminen niin alueen työntekijöille kuin suoraan tavatuille asukkaille. Myöhemmin valmennukseen tultiin yhteistyökumppaneiden lähettämänä tai aiemmin valmennettujen kutsusta. Valmennukseen halukkaat haastateltiin etukäteen.

Valmennus koostuu kahdestatoista neljän ja puolen tunnin jaksosta. Kokoon-tumisia on kaksi viikossa kuuden viikon ajan. Ensimmäiset neljä kertaa liittyvät oman elämänhistorian työstämiseen. Työstämisen aikana tutustutaan myös toisiin valmennuksessa oleviin erilaisissa kokoonpanoissa. Oman elämänhistoriatyöskentelyn päättää Roottorisovelluksessa savityöskentely. Sen jälkeen siirrytään ympäristön tarkasteluun Exposure-metodilla³. Osallistujat lähtevät vetäjien etukäteen valitsemiin kohteisiin, joissa he havainnoivat tilanteita kaikilla aisteillaan. Havainnot koostuvat siis näkemisen ja kuulemisen lisäksi myös hajuista, mauista ja tuntemuksista. Havainnointi työstämisineen kestää neljä kertaa, joista viimeinen liittyy savitöiden viimeistelyyn. Työstäminen tarkoittaa sosiaalisen analyysin tekemistä. Loput kerrat käytetään eri tavoin ryhmätunteen vahvistamiseen, tulevan ideointiin ja valmennuksen arviointiin. Aikaisempia valmennuksen käyneitä ja par'aikaa valmennuksessa olevia ryhmytetään yhteen kutsumalla aiemmin valmennuksen käyneitä mukaan prosessin valikoituihin vaiheisiin. Tutustumiseen antavat mahdollisuuksia myös valmennukseen kuulumattomat tapahtumat, joihin

kaikkia roottorilaisia kutsutaan, esimerkiksi tutustumiskäynnit ja retket.

Valmennusprosessi on kuitenkin ensisijassa vasta käynnistysvaihe asukkaiden omille projekteille. Kun työntekijöiden Cable-valmennuksessa Diakonissalaitoksella osallistujat suunnittelivat ja toteuttivat kehittämishankkeen (Kylmälä ym. 2011; Valve 2011), liittyy Roottoriin puolestaan ajatus siitä, että asukkaat innostuvat toteuttamaan omia ideoitaan asuinalueella. Valmennuksen tarkoituksena on auttaa asukkaita näkemään omat mahdollisuutensa ja voimavaransa toimia oman asuinalueen ja oman elämäntilanteen parantamiseksi. Tässä artikkelissa käsittelen kuitenkin valmennusta ja sen antamia valmiuksia asukkaiden omaehtoiseen toimintaan. Valmennuksesta seuranneet prosessit jäivät myöhemmin arvioitaviksi.

Valmennukset tilastojen valossa

Ensimmäinen valmennus pidettiin 18.1.–24.2.2011. Siihen haastateltiin kahtakymmentä henkilöä, joista aloitti 13 henkilöä ja joista kahdeksan jatkoi loppuun asti. Kolme poisjääneistä jättäytyi pois ensimmäisen kerran ja kaksi toisen kerran jälkeen. Haastatelluista viisi oli maahanmuuttajataustaista. Heistä yksi osallistui valmennukseen. Yleisesti ottaen osallistujat osallistuivat aktiivisesti valmennukseen. Kaksi osallistui jokaiseen valmennuskertaan. Eniten poissaoloja eli kolme poissaoloa oli sosiaalista analyysiä tehtäessä. Yksi henkilö oli poissa valmennuksesta neljä perättäistä kertaa.

Toinen valmennus pidettiin 5.4.–19.5.2011 ja sen aloitti 11 henkilöä 23 haastatellusta. Haastatelluista viisi oli miehiä, joista loppujen lopuksi kolme aloitti valmennuksen. Ensimmäisessä valmennuksessa olleet olivat kutsuneet neljä haastatelluista, joista lopulta vain yksi aloitti. Maahanmuuttajataustaisia haastatelluista oli kuusi, mutta heistä valmennuksen aloitti vain yksi. Edellisen valmennuksen käyneitä osallistui valikoituihin osiin vaihtelevasti. Tässäkin valmennuksessa sosiaalinen analyysi osoittautui kohdaksi, josta oltiin eniten poissa: yhteensä seitsemän henkilöä oli poissa kyseisenä päivänä. Kaksi henkilöä oli poissa kumpikin kahdeksan kertaa viidestätoista järjestetystä kerrasta⁴. Yksi osallistui jokaiseen valmennuskertaan.

Kolmas valmennus pidettiin 20.9.–3.11.2011. Haastatellusta 18 henkilöstä valmennuksen aloitti yhdeksän henkilöä, joista yksi oli läsnä joka kerta. Yksi osallistuja keskeytti valmennuksen viidennen kerran jälkeen. Haastatelluista kuusi oli edellisten valmennettavien tuomaa. Heistä kolme aloitti valmennuksen. Yksi haastatelluista oli maahanmuuttajataustainen, mutta hän ei aloittanut valmennusta. Yksi osallistuja oli poissa viisi kertaa. Eniten poissaoloja oli havainnoinnin purkupäivänä (viisi poissa), sosiaalisesta analyysistä (viisi poissa) sekä Ihmisoikeuspäiviltä (kummastakin päivästä viisi poissa). Ihmisoikeuspäivät eivät varsinaisesti kuuluneet valmennukseen.

Valmennuksista kerätyn tilastollisen aineiston perusteella on mahdollista päätellä, että tarjokkaita valmennukseen on huomattavasti enemmän kuin mitä heidän on ollut kuitenkin mahdollista sitoutua. Osa haastatelluista on työntekijän kertomuksen mukaan jäänyt pois siitä syystä, että he ovat saaneet töitä, työharjoittelua tai päässeet koulutukseen. Joillakin on ollut ongelmia lastenhoidon järjestämisessä. Osa haastatelluista on vain jäänyt tulematta valmennukseen. Huomio kiinnittyi myös haastateltujen maahanmuuttajien määrään. Heillä näyttää kuitenkin olevan kynnystä tulla valtaväestön kanssa samaan valmennukseen.

Huomattavaa on myös se, että sitoutuminen koko valmennusprosessiin on ollut vaihtelevaa. Työntekijät olivat tehneet päätöksen, että mukaan otetaan viimeistään kolmannella kerralla mukaan päässyt. Sen jälkeen mukaan pyrkijöitä ohjataan seuraaviin valmennuksiin. Sen sijaan samanlaista päätöstä ei ole tehty, mikäli joku osallistuja on poissa useita kertoja, esimerkiksi neljä kertaa peräkkäin, kuten tapahtui ensimmäisen valmennuksen kohdalla; kahdeksan eri kertaa, kuten kahdella toisessa valmennuksessa tai viisi eri kertaa, kuten kolmannessa valmennuksessa. On oletettavaa, että työntekijät ovat päätyneet joustamaan osallistujien kohdalla, sillä monella heistä on haasteellinen elämäntilanne. Joka tapauksessa on haasteellista saada valmennuksen kokonaisuus haltuun, mikäli poissaoloja on paljon.

Elämäntarinan käsittely

Elämäntarinan työstämisen keskeinen idea on tulla tietoiseksi eri elämänvaiheisiin liittyvistä sosiaalisista suhteista, omaan elämäntapaan, sosioekonomiseen asemaan ja valintoihin liittyvistä seikoista sekä arvoihin liittyvistä valinnoista ja traditioista. (ks. Valve 2005, 171–172.) Ensimmäisessä valmennusryhmässä koettiin, että elämäntarinan käsittely auttoi järjestämään elämää ja miettimään sitä tarkemmin. Elämäntarina koettiin myös vaikeaksi, sillä ainakin yhdessä palautteessa ilmaistiin sen aiheuttaneen keskustelua ja toivetta siitä, että se jätettäisiin pois.

Toisen valmennusryhmän palautteessa tuotiin esille, että elämäkertatyöskentely antoi mahdollisuuden nähdä elämää toisten ihmisten perspektiivistä. Osalle kokemus oli vapauttava, toisille taas niin ahdistava, että valmennus oli jäädä kesken. Tarinoiden kuuleminen oli erään osallistujan mielestä kiinnostavaa ja koskettavaa.

Kolmannen valmennusryhmän palautteessa puolestaan nousi yhden vastaajan mukaan esille sen ryhmäläisiä yhdistävä elementti. Elämäntarinat käsiteltiin pienryhmissä, jossa oli mahdollista kokea turvallisempaa yhteyttä kuin suuremmissa ryhmässä. Yksi vastaajista koki tärkeäksi sen, että sai purkaa omia asioitaan tai kuten toinen yleisesti kiteytti: ”avasi valmennettaville kanavan sanoittaa oman tarinan merkitystä nykyhetkeen sekä tuoda esiin ehkä jo itsellekin piiloon jääneitä

kykyjä ja ominaisuuksia”. Yksi miettii, olisiko hän kertonut oman elämäntarinansa erilailla, jos sitä olisi käsitelty valmennuksen lopuksi, kun luottamus olisi kasvanut. Useampi mainitsi, että oli merkittävää kuunnella toisten tarinoita.

Elämäntarinat käsiteltiin valmennuksessa myös sijoittamalla eri tarinat supopulviteoriaan (Roos 1987), jolloin kukin osallistuja voi hahmottaa isommasta viitekehyksestä käsin, mihin sukupolveen hän kuului. Työskentely tapahtui osin toiminnallisin menetelmin kollaaseja tekemällä, osin keskustellen. Oman historian kanssa työskentelyn päätti savitöiden tekeminen. Kaikissa ryhmissä suurin osa osallistujista intoutui mukaan työskentelyyn, vaikka jotkut aluksi epäröivät: ”Melko uutta ja haastavaa, ensin jännitystä etukäteen ja aloittaessa. Joka muuttui keskityneeksi & rentouttavaksi luomiseksi vailla suurta painetta”. Savitöiden tekeminen toi myös virkistävää vaihtelua, joka rentoutti. Kaikki eivät kuitenkaan kokeneet niiden tekemistä omakseen.

Roottori-projektissa elämäntarinan työstämisen tekee haasteelliseksi se, että osallistujat tulevat monenlaisista ja osin hyvin vaikeistakin elämäkokemuksista ja -tilanteista. Oman elämäntarinan käsittely saattaa olla vierasta tai siihen liittyy seikkoja, joista ei ole uskaltanut puhua kenellekään. Elämäntarinan käsittelyn vaikeus näkyy siinä, että yksi mietti valmennuksen lopettamista, toinen kuvaili käytyä keskustelua, pitäisikö elämäntarinan käsittelyn olla lainkaan osana valmennusta ja kolmas pohti sitä, olisiko kertonut tarinastaan eri asiat myöhemmin, kun luottamus ryhmään oli syntynyt. Toisten kertomat tarinat avasivat myös tietoisuutta siitä, miten monenlaisia elämäntilanteita ihmisillä voi olla ja ymmärrystä siihen, miten nämä kokemukset ihmiseen vaikuttavat. Elämäntarinat toimivat myös peileinä omalle elämäntarinalle ja päinvastoin.

Kun työntekijöille suunnatussa valmennuksessa painopiste on todellisuuden ymmärtämisessä, vierauden ja tuntemattoman kohtaamisessa sekä uusien toimintatapojen löytämisessä, niin asukkaiden kanssa voimaantumisen, omien vahvuuksien ja luovuuden löytäminen korostuu (vrt Valve 2005, 172). Joidenkin asukkaiden taidot ovat ruostuneet tai niitä ei ole koskaan löytynytäkään. Niiden käyttöönotto saattaa pelottaa, kuten aiemmin savitöiden kohdalla esitetty sitaatti ilmentää. Turvallisessa ja rohkaisevassa ryhmässä on mahdollista kokeilla jotain sellaista, mitä ei itse koskaan olisi yksinään tullut kokeilleeksi ja samalla löytää sellaisia oivalluksia ja sellaista tekemisen riemua, joka voi kantaa pitkälle eteenpäin.

Havainnointi

Havainnointi toteutettiin eri puolilla Helsinkiä, yleensä muualla kuin omalla asuinalueella. Osallistujat lähtivät havainnoimaan yleensä pienissä ryhmissä tai pareittain.

Vetäjät olivat valinneet mahdolliset havainnointikohteet etukäteen. Tehtäväkseen havainnoijat saivat katsella aluetta kaikin aistein.

Ensimmäisen ryhmän havainnointi ja siihen liittyvä työskentely sujui palautteen mukaan hyvin. Itse havainnointipäivä ympäristössä avasi uusia näkökulmia, ympäristö alkoi avautua uudella tavalla ja parannusehdotukset alkoivat itää mielissä. Yhteinen purku ja sosiaalisen analyysin tekeminen auttoivat huomaamaan, että muillakin on ympäristöstä samoja kokemuksia. Esille nousi paljon sellaisia teemoja, jotka ovat akuutteja alueella, kuten päihteet, köyhyys ja monikulttuurisuus.

Toisessa valmennusryhmässä havainnointipäivä sen sijaan herätti ristiriitaisia tunteita. Joku koki yhdessä havainnoinnin parin kanssa hyvänä ja avartavana, toinen taas olisi halunnut havainnoida yksin. Osa jäi havainnoinnista pois, osa käytti ajan itselleen mieluisalla tavalla. Oppimiskokemukset kuitenkin parhaimmillaan auttoivat uuden oivallukseen. Erään vastaajan sanoin: "Havainnoinnin päivä jäi mieleen. Ennen minä en koskaan analysoinut asioita, jotka olen nähnyt tai kuullut. En miettinyt, mitä itse tunnen, kun törmään arkipäivän tapahtumiin. Tämä havainnoinnin päivä oli minulle tosi mielenkiintoinen. Olen kutsunut tuon päivän oman muistelmani päiväksi. Kaikki mitä olen nähnyt tuona päivänä [on] muistuttanut minua uskomattomalla tavalla minun omasta menneisyydestäni". Havainnointia seurannut purku koettiin avartavana ja jopa Roottorin parhaana antina. Toisaalta tähän palautteen kohtaan eivät olleet vastanneet kaikki, mikä kielinee vaikeudesta tehdä johtopäätöksiä tai siitä, että vastaaja ei ollut osallistunut havainnointiin.

Kolmannessa valmennusryhmässä havainnointipäivästä jäi osalle hyvä kokemus, joka oli laajentanut omaa ymmärrystä. Sen sijaan osa oli pettynyt itseensä: "En pystynyt siihen, mitä vaadittiin. Olo oli sen jälkeen vähän pettynyt ja tuntui kuin olisin pettänyt ohjaajat". Havainnoinnin purku oli joillekin liian vaikeaa "en toisinaan ymmärtänyt" ja joillekin selkeyttävä ja hyvä. Joku koki toisen ryhmän jäsenen häirikäineen havainnoinnin purkua ja saaneen muutkin mukaansa.

Havainnoinnin purku etäännyttää havaitun kokemuksen. Tällöin henkilökohtaisesti havaitusta tulee osa sosiaalista analyysiä. Analyysissä on mahdollista jäsentää havaittua valtarakenteiden, poliittisten jännitteiden, elämäntapaan ja kulttuuriin tekijöihin liittyvien seikkojen ja sosiaalisten suhteiden rakentumisen avulla (ks. Valve 2005, 171). Samalla kokemusten ja havaintojen kautta koottu hiljainen tieto jäsentyy yleiseksi tiedoksi. Osa valmennetuista koki tämän etäännyttämisen vaikeana. Tämä kohta onkin asukasvalmennuksen kriittinen kohta: tilastoanalyysin mukaan sosiaalisesta analyysistä oltiin eniten poissa, myös itse havainnointipäivä osoittautui haavoittuvaksi, sillä siitäkin oltiin poissa jonkun verran enemmän kuin muista valmennuksen osista. Tämä voi kertoa siitä, että asukkaat

elävät suhteellisen paljon omassa lähiössään eivätkä käy juurikaan muualla. Muualle lähteminen voidaan kokea hankalana. Sosiaalisen analyysin tekeminen nostaa esille alueilla olevia ongelmia, joista ei välttämättä haluta puhua, varsinkin jos itse on osa kyseistä ongelmaa.

Pohdittavaksi nousee myös kysymys siitä, voisiko havainnointi tapahtua omalla asuinalueella. Työntekijät havainnoivat Diakonissalaitoksen työyhteisövalmennuksessa niitä alueita, joilla omat asiakkaat liikkuvat (ks. Kylmä ym. 2011). Voisivatko asukkaat havainnoida omaa asuinalueitaan jostain uudesta näkökulmasta? Tällöin toiselle alueelle lähtemisen vaikeus jäisi pois.

Käytetyt menetelmät

Cable-metodiikka koostuu nimensä mukaisesti monista eri metodeista, joita puolestaan on mahdollista toteuttaa varioiden. Käytettyihin menetelmiin oltiin yleisesti ottaen tyytyväisiä. Erityisesti hyvinä mainittiin toiminnallisuus sekä valmennuskertojen yhteiset avaukset ja lopetukset, jossa kyseltiin tunnelmia. Erään vastaajan sanoin yhteiset aloitukset ja lopetukset olivat ”hiton hyvää ja rakentavaa”. Tunnelmaltaan työskentely oli erään vastaajan mukaan levollinen ja ”ihanan kiireetön”. Yksi tosin pohti, mahtoi ko kuulomiskierroksia olla liikaakin. Pienryhmät koettiin työskentelyn kannalta turvallisuutta lisääväksi. Jotkut kokivat, että toiset ryhmän jäsenet saivat enemmän tilaa kuin toiset.

Valokuvaus oli oleellinen osa valmennusta. Sen avulla dokumentoitiin ja kerättiin aineistoa Roottorin toiminasta. Jokainen osallistuja vahvasti allekirjoituksellaan kuvausluvan. Siitä oli mahdollisuus myös kieltäytyä. Kuvauksesta tuli osalle kiusallisen alun jälkeen itsestään selvä osa työskentelyä, jota ei välttämättä edes havaittu. Kuvia oli mukava tulla katsomaan jo ennen valmennuksen alkua ja samalla palauttaa mieleen edellinen kerta. Samalla voi havaita jotain sellaista, mitä itse tilanteessa ei havainnut: esimerkiksi rohkaistumista, ryhmäytymistä ja valoisampaa ilmettä. Valokuvaus toimi erään vastaajan mielestä myös keinona päästä osalliseksi, jos itse syystä tai toisesta oli joutunut edellisellä kerralla olemaan poissa. Niistäkin, jotka eivät perustaneet valokuvissa olosta, oli mukava katsella kuvia.

Kuvaus toimi voimaannuttavana tekijänä, jossa osallistujat voivat kuvia katselemalla havainnoida omaa osallistumistaan ja nähdä se uudelleen. Oma itse oli mahdollista nähdä valokuvien kautta kokonaan uusin silmin tai nähdä uusia piirteitä. Eräs vastaaja totesi, että ”hyvä, kun näen, kuinka syventynyt olen tehtäviin ja antaa päivälle uutta toivoa”. Toisaalta se herätti myös ristiriitaisia tunteita, erityisesti kakkosvalmennuksessa olleiden keskuudessa. Kuvat nimittäin paljastivat myös sellaista, mitä asianomainen henkilö ei olisi halunnut nähdä, esimerkiksi liikakilot. Jonkun oli taas mahdollista pikkuhiljaa oppia hyväksymään itsensä juuri sennä-

köisenä kuin on. Kuvien katselemien myös kasvatti yhteenkuuluvuuden tunnetta ja palautti hyvin mieliin sen, mitä edellisellä kerralla oli tehty.

Valmennukseen sisältyi myös erityisesti yhteishenkeä rakentavia osuuksia. Näitä olivat retket, opintokäynnit sekä yhteinen ruuanlaittopäivä. Ne koettiin virkistäväksi vaihteluksi. Vaikka kirjasto oli monille tuttu, ohjattu esittely toi kuitenkin uutta ja hyödyllistä tietoa. Yhteinen ruuanlaitto oli ryhmää yhdistävä, mutta se oli myös juhlahetki, joka yhden vastaajan sanoin antoi mahdollisuuden ”kerrankin syödä kunnolla” ja saada vinkkejä ruuanlaittoon.

Toinen valmennusryhmä kävi retkellä Ateneumin Arjen sankarit -näyttelyssä. Kolme henkeä ei osallistunut, mutta heistäkin kaksi olisi kuitenkin halunnut sinne mennä. Muut olivat käynnistä innostuneita. Näyttelyihin ei välttämättä tule yksin lähdettyä eikä niihin ole varaakaan. Mukaan liitetty yhdessä ulkona syöminen tuntui juhlaa, johon itsellä ei ole varaa. Kolmas ryhmä osallistui Ihmisoikeuspäiville, mutta niitä oli kommentoitu varsin vähän.

Osaan yhteishenkeä luovista päivistä kutsuttiin myös aiemmin valmennuksessa olleita asukkaita mukaan. Tältä osin toiseen ja kolmanteen valmennukseen osallistuneiden kokemukset erosivat toisistaan. Toisessa valmennuksessa olleet kokivat, että aiemmin valmennuksessa olleiden mukana olo oli tärkeää ja rikastuttavaa. Ne toivat erään vastaajan mukaan myös ”järkeä toimintaan” siinä mielessä, että oli mahdollista havaita, että valmennuksen käyneitä on jo paljon. Aiemmin valmennuksen käyneet rikastuttivat kyseistä ryhmää omilla kokemuksillaan. Kolmannen valmennuksen käyneissä aiempien mukana olo puolestaan herätti ristiriitaisia ajatuksia. Joitakin heidän mukanaolonsa häiritsi ja tunnelma muuttui. Toisaalta monet taas kokivat mukavaksi, että aiemmin valmennukseen osallistuneet kävivät ja kertoivat kokemuksistaan.

Valmennuksen puitteet

Valmennettavat kokivat, että heihin oli panostettu, koska ohjaajina toimi neljä henkilöä. Työntekijöiden koettiin panostaneen heihin ja valmennukseen, olleen ystävällisiä, kannustavia, rakentavaa palautetta antavia sekä jämäköitä ohjauksessa tarvittaessa. Vetäjien osallistuminen prosessiin tuomalla esille oman elämänsä kokemuksia koettiin tiivistävän yhteishenkeä. Useiden etukäteishaastatteluiden arveltiin kuitenkin uuvuttavan kokelaat.

Valmennuksen puitteet saivat kiitosta. Ruokailut ja kahvit sekä aikataulun rytmitys tuntuivat hyviltä ratkaisuilta. Yksi vastaajista koki WC-tilat koettiin riittämättömiksi. Asiakastietokone ja lehdet mainittiin plussana muutamassa vastauksessa.

Mitä valmennuksen jälkeen?

Ensimmäiseen valmennukseen osallistuneet kiittelivät ryhmän yhteishenkeä. He olivat löytäneet ystäviä, vertaistukea, oivalluksia, saaneet säännöllisyyttä päivään ja potkua yhteistyöhön. Kakkosvalmennuksessa koettiin, että valmennus toi uusia kokemuksia, vaihtelua ja uusia ihmisiä elämään. Koska monilla muillakin osallistujalla oli takanaan rankka elämä, tunne siitä, että ei ole yksin, oli vahva. Ryhmässä työskentely on antanut varmuutta puhua ja vahvistanut myös maahanmuuttajataustaisten osallistujien uskallusta kommunikoida suomeksi. Kolmannelle valmennusryhmälle valmennuksessa oli tärkeintä huomata, että muillakin ihmisillä on samankaltaisia ongelmia (vertaisuus) ja kokea riemua yhdessä tekemisestä. Kuunteleminen ja kuulluksi tuleminen koettiin tärkeänä. Joku koki oppineensa avautumaan hieman, toinen saaneensa itsevarmuutta ja tulleen sosiaalisemmaksi. Yhdessäolo koettiin mielekkääksi.

Yhteydenpitoa työntekijöiltä valmennuksen käyneisiin päin toivottiin jatkossakin. Ryhmä merkitsi monelle paljon. Monista ryhmäläisistä tuli tuttavien keskenään ja joidenkin tuttavuussuhde syveni myös ystävyudeksi. Joillakin olisi ollut puhuttavaa vieläkin enemmän kuin mitä ryhmässä oli ollut mahdollista. Joillakin odotukset olivat ehkä enemmän terapiatyypiseen toimintaan. Halu yhteiseen tekemiseen jatkossakin nousi vastauksissa esille. Yhdessä tekemisen ajatuksia virisi, samoin näkemyksiä mahdollisista yhteistyökumppaneista.

Valmennukseen valikoitui luonnollisesti henkilöitä, jotka viettivät päivänsä alueella. Nämä henkilöt olivat pitkäaikaissairaita, eläkkeellä, työttömiä tai jostain muusta syystä poissa työmarkkinoiden käytöstä. Osalla heistä oli vakaviakin ongelmia. Näistä syistä tulevaisuus on monella osallistujalla epävarma: ”Elämäni elän päivä kerrallaan, ”tulevaisuutta” ei ole enää. Elämä on ohi.” Valmennuksen aikana ajatukset joillakin kuitenkin muuttuivat: ”Olin kai vähän down alussa ja lukossa. Nyt on parempi olo.”

Oma toivo tulevaisuuteen lisääntyi kuitenkin yleisesti sekä halu toimia omalla alueella. Omaan henkilökohtaiseen elämäntilanteeseenkin saatiin ideoita, esimerkiksi työpaikanhakuun ja terveyteen liittyen. Ajatuksia siitä, että voisi tulevaisuudessa kuulua johonkin ryhmään, alkoi herätä. Joillakin heräsi halu toimia oman asuinalueensa hyväksi: ”jatkan mahdollisesti vapaaehtoistyössä jossakin [...] Sain hyvät eväät jatkoa ajatellen. Tunsin itseni tärkeäksi.” Jotkut esittivät ajatuksia myös jatkovalmennuksesta.

Yhteenveto

Roottorin valmennusprosessi tuo esille asukkaiden kokemaa hiljaista tietoa, joka on arvokasta alueen työntekijöille. Valmennuksen kärki ei kuitenkaan ole tässä, vaikka on tärkeää että nämä signaalit välittyvät alueen yhteistyökumppaneille. Tarkoituksena on luoda menetelmä, joka aidosti voimauttaa osallistujaa siten, että hän alkaa huolehtia itsestään, lähiympäristöstään ja ajaa omia ja alueen asioita eteenpäin.

Valmennus antaa sen läpikäyneelle eväitä oivalluksiin ja sysäyksen toimia itse. Haasteena puolestaan on se, etteivät kaikki pysty syystä tai toisesta käymään valmennusta läpi. Silloin siitä tulee hyvin haavoittuvainen. Haavoittuvainen se on myös silloin, kun asukas ei kykene tai halua lähteä mukaan prosessiin tosissaan. Toisaalta osallistuminen muuhun Roottori-toimintaan voi vahvistaa halua ”ottaa tosissaan”. Tästä esimerkkinä on muutaman keskeyttäneen uusi valmennusprosessi.

Osa valmennukseen osallistuneista oli aika huonokuntoista, joten realistinen tavoite on itsestä huolehtiminen. Omalta osaltaan he kuitenkin voivat ottaa pientä vastuuta toiminnasta yhdessä muiden kanssa ja siten saada onnistumisen kokemuksia. Osa puolestaan on kokenut voimaantuneensa niin, että on alkanut miettiä toisten kanssa yhdessä sitä, mitä voisi jatkossa tehdä. Yhdeksi haasteeksi muotoutuukin, mistä nämä toimintaan innostuneet löytävät paikkansa ja yhteistyökumppaninsa. Onko postmoderni sosiaalityö tai diakoniatyö valmis toteuttamaan postmodernin kriittisen sosiaalityön periaatteita, jossa käyttäjästä tai asukkaasta tulee todellinen kumppani tehtävään työhön?

VIITTEET

- 1 Cable muodostuu englanninkielisistä sanoista Community Action Based Learning for Empowerment
- 2 Huomionarvoista on, että Cablen yhteydessä on ruvettu puhumaan metodiikasta, siis käytettyjen metodien kokonaisuudesta. Sen sijaan Exposuren yhteydessä on puhuttu metodista. Käytännössä kummassakin on kysymys kuitenkin samaan perusmalliin pohjautuvasta kokonaisuudesta, joka sisältää useita eri metodeja.
- 3 Exposure-metodi käsittää itse asiassa myös biografisen työskentelyn ja reflektiot, mutta sen käyttö on erityisesti liitetty havainnointiin. Metodini nimi on lainattu valokuvauksesta ja sillä tarkoitetaan valottumista.
- 4 Valmennuksen 12 kerran lisäksi tässä kohtaa mukaan laskettiin myös muut valmennusryhmälle ja aiemmin valmennetuille järjestetyt tapaamiset, jotka sisältyivät kakkosryhmän valmennusaikaan.

LÄHTEET

- Ataçocuğu, Soile: Keitaat, pubit ja epätilat – työntekijöiden havainnointikokemuksia Roihuvuoresta. Opinnäytetyö. Sosiaalialan ylempi ammattikorkeakoulututkinto. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Etelä Järvenpää. <http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/10849/Jarvempaa%20%20Atacocugu%2010.pdf?sequence=1>
- Baart, Anries 2001: Een theorie van de presentie. Utrecht: Lemma.
- Björklund, Kristina & Sandahl, Christina & Stenow, Håkan 2004: Exposure. Att utsätta sig för utsatthet. BräckeDiakoni. Svenska kyrkans Arbetslivcentrum.
- Fook, Jan 2002: Social work. Critical theory and practice. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage.
- Halttunen-Sommerdahl, Riitta i.a.: Osallistavia menetelmiä ja rakenteita sosiaaliviraston työssä – Opas sosiaaliviraston työntekijöille. Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto. http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/ed7d37804a-176e1293d7fb3d8d1d4668/osallistavat_menetelma.pdf?MOD=AJPERES%20
- Healy, Karen 2005. Social Work Theories in Context: Creating Framework for Practice. London. Sage Publications.
- Healy, Karen 2000: Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Hermansen Ole 1975: Socialt arbete i närsamhället. Introduktion. Lund: Wahlström & Wildstrand.
- Kanninen, Vesa (toim.): Lähiö ABC. Raportteja 239 Helsinki: Stakes.
- Kylmälä, Jouni & Rinta-Panttila, Kirsti & Korhonen, Kristiina 2011: Henkilöstön yhteistyön osaamisen kehittämishanke 2010-2011. CABLE (Community Action Based Learning for Empowerment) – metodiikka työyhteisöjen kehittämisessä. Helsingin Diakonissalaitos.
- Latvus, Kari & Maunuksela, Anne Maria & Hyväri, Susanna 2005: Valottumismenetelmä diakoniatyössä. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto: kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.
- Roivainen, Irene 2008: Teoksessa Irene Roivainen & Marianne Nylund & Riikka Korhiamäki & Suvi Raitakari (toim.): Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakaan asialla. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Roos, J.P. 1987: Suomalainen elämä. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Roottori – osallistavan kansalaistoiminnan projekti lähiössä. Ray-hakemus. Diakonissalaitoksen säätiö.
- Roottori valmentaa. <http://www.hdl.fi/fi/kehittamistoiminta/344>. Viitattu 10.2.2012.
- Schön, Donald 1983: The reflective practitioner. How professionals think in action. New York: Basic books.
- Valve, Katri 2011: Cable-yhteisövalmennus. Helsingin Diakonissalaitokselle toteutettu työyhteisöjen valmennushanke. Kehittämishanke. Haaga-Helia Ammattikorkeakoulu. Ammatillinen opettajakorkeakoulu. <http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/39140/Katri%20Valve.pdf?sequence=1>
- Valve, Katri 2005: Exposure-valottumismenetelmä tiedon tuottamisen ja toiminnan strategisena työvälineenä. Diakonian tutkimus 2/2005. http://dts.fi/dokumentit/DT_2_2005.pdf
- Yliruka, Laura 2006: Kuvastin. Reflektiivinen itse- ja vertaisarviointimenetelmä sosiaalityössä. Työpapereita 15/2006. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Kadotuksen vyöhykkeellä? Ruoka-apu asiakkaan näkökulmasta

Anna Salonen

Johdanto

Ruoka-apu on aineellista auttamistoimintaa, jonka tarkoituksena on jakaa ilmaista ruokaa kaikkein heikoimmassa sosiaalisessa ja taloudellisessa asemassa oleville ihmisille. Ruoka-avun ja muun aineellisen auttamistoiminnan juuret ovat pitkällä historiassa, mutta nykymuotoinen ruoka-aputoiminta käynnistyi monissa länsimaisissa 1900-luvun lopun talouslaman seurauksena. Toiminta suunniteltiin alun perin väliaikaiseksi, mutta ruokapankit ja muut aineellisen auttamistoiminnan muodot ovat vakiintuneet pysyväksi osaksi huono-osaisten toimeentuloa. Suomessa ruoka-apua tarjoavat pääasiassa Suomen evankelis-luterilainen kirkko sekä muut kristillistaustaiset kolmannen sektorin järjestöt. (Riches 1997; Hiilamo ym. 2008.)

Tässä artikkelissa tarkastelen ruoka-apua avun vastaanottajan näkökulmasta. Artikkeliperustuu suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa ruoka-avun asiakkaan näkökulmasta käsittelevään pro gradu -tutkielmaani (Salonen 2009). Peilaan ruoka-avun asiakkaiden kertomuksia kolmannen sektorin aineellisesta auttamistyöstä Sakari Hännisen ja Jouko Karjalaisen kuvaamaan toimeentulon spiraaliin sekä diversion eli poiskäännyttämisen eri muotoihin. (Hänninen & Karjalainen 2007.)

Toimeentulon spiraali ja diversion lajit

Toimeentulon spiraali on käsitteellinen malli, joka kuvaa ihmisen toimeentulosta vastuussa olevia hyvinvointivaltion instituutioita, yksilöiden toimeentulon heikentymisen muutoskohtia sekä sosiaali- ja perusturvan suhdetta työmarkkinasidonlaiseen turvaan. Hänninen ja Karjalainen jakavat toimeentulon spiraalin kolmeen vyöhykkeeseen: työmarkkina-, aktivointi- ja kadotuksen vyöhykkeeseen, joilla päärooleissa toimeentulon turvaajina ovat vastaavasti markkina-, julkisen ja kolmannen sektorin toimijat. (Hänninen & Karjalainen 2007.)

Työmarkkinat ovat yksilön ensisijainen toimeentulon lähde. Niillä toimintansa vakiinnuttaneiden kotitalouksien toimeentulo on usein varsin turvattu. Työmarkkinavyöhykkeeltä putoaminen johtaa ensin ansioperustaisen työttömyysturvan ja työttömyyden pitkittyessä peruspäivärahan tai työmarkkinatuen varassa elämiseen sekä lopulta viimesijaiseen toimeentulotukeen. Tällä niin sanotulla aktivointivyöhykkeellä opeoivat julkisen sektorin toimijat. Putoaminen ansiosidonnaiselta turvalta

perusturvan varaan voi tarkoittaa pitkäaikaista, ellei pysyvää jäämistä markkinoiden ulkopuolelle ja erilaisten aktivointitoimien kohteeksi joutumista. Harkinnanvarainen, väliaikaiseksi tarkoitettu toimeentuloturva muodostaa tähän ryhmään putoaville usein välttämättömän, jatkuvan ja etuuskäsittelyn keston sekä tiukkojen normien vuoksi kovin epävarman toimeentulon täydentämisen muodon. (Hänninen & Karjalainen 2007, 175–179.)

Toimeentulon spiraali ei pääty sosiaalitoimiston luukulle, vaan sen alaspäin suuntautuva liike jatkuu vielä pykälän ohi julkisen sektorin instituutioiden. Spiraalin pohjalla, kadotuksen vyöhykkeellä, ovat ruokapankki ja muut kolmannen sektorin toimijoiden tarjoamat avustusmuodot, kuten leipäjonot ja diakonian aineellinen apu. Hännisen ja Karjalaisen mukaan tämä kadotuksen vyöhyke on poiskäännyttämisen päätepyssä, joka kuvaa paitsi poiskäännyttämisen myös pohjoismaisen hyvinvointivaltion loppua. (Hänninen & Karjalainen 2007, 182–184.)

Luisua alemmas toimeentulon spiraalia vauhdittavat diversion eli poiskäännyttämisen eri muodot. Poiskäännyttäminen on yhteiskunnan instituutioihin rakentunut vallankäyttöön perustuva hallinnan teknologia, jossa avuntarvitsijalta suljetaan mahdollisuuksia ja jonka avulla ihmisiä ohjataan halutuille kulkureiteille. Poiskäännyttämistä voi esiintyä monenlaisissa käytänteissä, mutta se ilmenee erityisellä tavalla tilanteissa, joissa heikossa sosiaalisessa asemassa olevien ihmisten ongelmiin ei panosteta yhteiskunnan resursseja vaikka niitä käytettävissä olisikin, esimerkiksi tuottamattomiin tuloksiin vetoamalla. (Hänninen 2007, 264–265; Hänninen & Karjalainen 2007, 169–170.)

Poiskäännyttäminen voi saada monia muotoja. Sen muodoista hienovaraisin on sulkeuma, tilanne jossa yksilö ajautuu omien mahdollisuuksiensa ja ulkopuolelta tulevien vaatimusten suhteen paradoksaaliseen tilanteeseen. Sulkeumana voidaan pitää esimerkiksi tilannetta, jossa ihminen määritellään työttömäksi työnhakijaksi, vaikka töitä ei todellisuudessa ole tarjolla. Poiskäännyttämisen seuraava muoto on käännyttäminen tai käännitys (konversio) eli asiakkaan käyttäytymisen muuttaminen järjestelmän toimintalogiikkaan sopivaksi. Siinä ihmisen toimia ja ominaisuuksia pyritään muokkaamaan paremmin markkinoille sopiviksi. Esimerkiksi uudelleen kouluttaminen, matalapalkkaisen työn teettäminen tai yrittäjäksi kannustaminen ovat esimerkkejä käännästämisestä. (Hänninen & Karjalainen 2007, 169–170.)

Poiskäännyttämisen kolmas muoto, siirräntä eli ”luukuttaminen”, voi ilmetä joko päätöksen viivyttämisenä (*desistance*) tai päätöksen siirtämisenä (*devolution*). Siirräntää kuvaavat tilanteet, joissa asiakasta pompotellaan luukulta toiselle, esimerkiksi Kelan ja sosiaalitoimiston välillä. Torjunta on poiskäännyttämisen äärimmäinen muoto. Se tarkoittaa ihmisen jättämistä kokonaan epävirallisen avun,

henkilökohtaisten tukiverkoston tai jopa oman onnensa varaan. Hännisen ja Karjalaisen mukaan kyseessä voi pahimmillaan olla heitteillejätö, kun avutta jätetään ihminen, joka vaatii oikeutta ihmisarvoiseen elämään. Torjuessaan apua tarvitsevan ihmisen hyvinvointivaltion toimijat kieltävät vastuunsa kansalaisen toimeentulon ja hyvinvoinnin takaajana. Kaikkien virallisten tahojen suljettua ovensa ihmiseltä on seuraavana ja usein ainoana mahdollisuutena kääntyminen epävirallisen avun puoleen. (Hänninen & Karjalainen 2007, 170–171.)

Tutkimustehtävä ja aineisto

Tässä artikkelissa tutkin ruoka-avun asiakkaiden kokemuksia toimeentulon spiraalin pohjalta, niin sanotulta kadotuksen vyöhykkeeltä, ja selvitän, näyttäytyvätkö toimeentulon spiraali ja poiskäännyttämisen muodot samanlaisina myös ruoka-avun asiakkaan näkökulmasta. Kysyn, toimiiko julkinen sektori asiakkaan näkökulmasta diversion logiikkaa seuraten ja onko ruokapankki asiakkaan kannalta diversion päätepiste. Entä mikä on ruoka-apua jakavien tahojen kyky vastata poiskäännyttämiseen? Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda asiakkaan näkökulma esiin ruoka-avusta käytävässä keskustelussa ja siten täydentää vallitsevaa kuvaa suomalaisesta hyvinvointiyhteiskunnasta kolmannen sektorin aineellisen auttamistoiminnan osalta.

Tutkimuksen aineiston muodostavat 89 lyhyttä tekstikatelmaa eli mikrokerromusta, jotka perustuvat viiden ruoka-avun asiakkaan haastatteluun. Analysoin kertomukset A. J. Greimasin aktanttimalia apuna käyttäen. Aktanttimali koostuu seitsemästä suhdekategoriasta eli aktantista. Subjektin ja objektin suhde muodostaa kertomuksen perustan, jolle muut aktantit jäsentyvät luoden toimillaan tarinaan jännitteitä. Aktanttimalin avulla voidaan tuoda esiin kertomuksissa esiintyviä toimijoita sekä niiden välisiä suhteita ja arvo-orientaatioita. (Korhonen & Oksanen 1997.) Tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisiä aktantteja ovat subjekti, auttaja ja vastustaja. Kiinnitän huomion erityisesti niihin kertomuksiin, joissa ruoka-avun asiakas toimii subjektina tavoitellen oman tilanteensa kohtuullistamista ja helpottamista. Tarkastelemalla julkisen sektorin toimijoiden ja ruoka-apua jakavien tahojen asettumista näissä kertomuksissa auttajan ja vastustajan aseisiin, on mahdollista selvittää ruoka-avun asiakkaiden kokemuksia poiskäännyttämisestä ja autetuksi tulemisesta kadotuksen vyöhykkeellä.

Julkisen sektorin toimijat poiskäännyttäjinä

Kaikki diversion neljä muotoa esiintyvät ruoka-avun asiakkaiden kertomuksissa julkisen sektorin toimijoista. Poiskäännyttämisen hienovaraisinta muotoa, sulkeumaa, kuvaa esimerkki sairausloman päättymisestä sairauden yhä jatkuessa.

Mulla meni se määräaika umpeen, se 365 päivää, mä olin sairauslomalla. Mä oon nykyään nyt sitten työnhakija, että mä en ole sillä lailla kortistossa, mun täytyy hakee töitä. (H4)

Haastateltava on virallisesti määritelty työttömäksi työnhakijaksi vastoin hänen omakohtaista kokemustaan omasta tilanteestaan. Haastateltava on sairauslomapäivien päätyttyä virallisesti työtön työnhakija tilanteessa, jossa hän ei murtuneen jalan vuoksi pääse edes ulos omasta kodistaan. Hän ei ole saanut eläkettä eikä sitä toivoisikaan, vaan tekisi mielusti töitä, mikäli olisi työkykyinen. Asiakkaan näkökulmasta hänen henkilökohtaista tilannettaan ei oteta virallisen järjestelmän taholta tarpeeksi huomioon.

Poiskäännyttämisen seuraava muoto, käännyttäminen eli konversio, esiintyy kertomuksissa tilanteissa, joissa työmarkkinoilta poissaolo on järjestelmän näkökulmasta kestänyt liian kauan.

Mä olin eka ihan normaali työvoimatoimistossa. Ja nyt mä olen ollut (työvoiman palvelukeskuksen) asiakkaana. Olenkohan nyt ollut parisinkin vuotta? Sitten mä olen käynyt kuntouttavia, tai nythän mä olen niin kun yhdeksättä kuukautta. Ja aikaisemmin mä olin siellä keramiikkapajalla, se oli ihan kivaa hommaa, loppujen lopuksi. Pari kuukautta. Kyllä [kuntouttavassa työtoiminnassa] huomaa, että ainakin rytmin saa kuntoon, mutta... Et kyllä se edesauttaa. Jos suunnittelisi, että lähtee joskus oikeisiin, tavallisiin töihin. Saahan siellä ruoan ja bussilipun ja kahdeksan euroa kuitenkin niin. Se on mukavaa ajanvietettä. Ei se silleen työksi kannata ajatellakaan. (H3)

Pitkittyneesti työttömät ohjataan työvoiman palvelukeskuksiin ja veloitetaan laatimaan työnhaku- tai aktivointisuunnitelma riippuen siitä, täytyvätkö kuntouttavan työtoiminnan ehdot. Esimerkissä haastateltava on joutunut niin sanottujen aktivointitoimien kohteeksi, erilaisille kursseille ja koulutuksiin. Työpajatoiminnalla, uudelleen koulutuksella ja muilla aktivointitoimenpiteillä asiakasta pyritään muokkaamaan työmarkkinoille sopivaksi. Asiakkaan näkökulmasta toimenpiteiden työllistämisaikutus on kuitenkin rajallinen. Niiden apu rajoittuu elämänhallinnan vahvistamiseen ja yleisen toimintakyvyn ylläpitämiseen sekä pieniin rahallisiin kannustimiin. Aktivointitoimien sisällöllinen anti jää kuitenkin niukaksi.

Siirräntä esiintyy ruoka-avun asiakkaiden kertomuksissa muun muassa kun eri toimijat vaativat toisilta tahoilta selvitystä asiakkaan tilanteesta ennen kuin

voivat jatkaa asioiden käsittelyä. Vakuutusyhtiöt saattavat odottaa Kelan päätöksiä etuuksista, nämä taas esimerkiksi sairauslomastusta, tietoja verotuksesta ja niin edelleen.

Sen takiahan mä en nyt voi sinne vakuutusyhtiöön ottaa yhteyttä, kun mä en oo vielä saanut kaikkia selvityksiä. Et kuinka nämä eläkkeet menee. Kuitenkin ne odottaa sitten kun helmikuussahan vaihtuu verokortti. Ja ne ei voi siellä neuvonnassakaan tehdä yhtään mitään. Kun ne tarvitsee todistukset. [...] Sen takiahan se elämä on pysähtynytkin tavallaan, kun jäin sairauslomalle, sitten kesti välillä toista kuukautta, että mä en saanut mistään rahaa. Paperiasiat. Ja sitten kun niitä päätöksiä piti odottaa. No tietysti, tuleehan ne jälkikäteen, mutta sitten oli rästä: vuokra ja tällöistä. Niin, ne melkein meni siihen sitten. Ne meni saman tien. Mikä tuli, niin se meni saman tien. Tili tuli, tili meni! (H4)

Esimerkiksi toimeentulotuen tai Kelan etuuksien maksatuksen viipyminen ja maksukäytäntöjen epäselvyydet ovat merkittävät epävirallisen avun puoleen kääntymisen syy. (Juntunen ym. 2006, 120, 144.) Päätösten odottelusta kertovat paitsi haastateltavien omakohtaiset kokemukset, myös yleisemmät kertomukset ihmisten vaikeista tilanteista. Erityisesti terveydenhuollon pitkät jonotusajat ja hoidotta jääminen aiheuttavat inhimillistä kärsimystä ja saavat asiakkaiden kertomusten mukaan aikaan traagisia seurauksia, jopa väkivallantekoja ja itsemurhia.

Päätösten viivyttämisen ja poiskäännättämisen äärimuodon, torjunnan, välinen raja on kertomuksissa häilyvä. Liian pitkä hoidon tai taloudellisen tuen odottaminen tulkitaan heitteillejätöksi, joka loukkaa äärimmäisellä tavalla ihmisen oikeudentuntoa. Kohtuuttomasti jatkuessaan siirranta muuttuu torjunnaksi.

Mä olin kaksikin viikkoa, mulla ei ollut rahaa ollenkaan. Et semmoinen. Mä olen valituksen tehnyt sosiaalitoimiston toiminnasta siltä ajalta. Nyt se on hallinto-oikeudessa. Että semmoinen homma. Minusta mua ei kohdeltu oikein. Kun jätettiin rahatta ja ruuatta. Ihan sillä perusteella, että oli liian kallis kämppä. [...] Se valitus on ollut nyt monta kuukautta jo sisällä. No nyt sieltä on tullut semmoisia lisäselvityspyyntöjä. Mulla on menossa yksi kirje sinne ja mä nyt toivon että se on jo viimeinen. Että mä nyt oon varmaan viisi, kuusi, seitsemän kirjettä sinne joutunut kirjoittamaan. (H5)

Kokemus sosiaalihuollon välinpitämättömyydestä asiakasta kohtaan tulee kertomuksissa ilmi paitsi tukien epäämisenä avuntarvitsijoilta, myös kiinnostumattomuutena asiakkaan elämäntilanteesta. Joko asiakas kokee jääneensä taloudellisesti heitteille, kuten edellisessä esimerkissä, tai hänelle syydetään avustusta rahana, kun tuen tarve olisi sosiaalista.

Tietysti, mun käsittääkseni nykyään menee siihen, että monet fattajuista on näin, että ne ei, nämä henkilöt ei kohtaa näitä asiakkaitaan. Että se on hyvin tämmöistä, kerran kuussa napsahtaa tilille rahaa tai jos on jotain selvityksiä, lähetetään. Että siinä ei ole enää semmoista tapaamista ollenkaan mitä joskus vuosikymmeniä sitten oli. Että sekini on aika huono juttu. Se voi olla aivan hirvittävä se lopputulos. Niin kuin stadissa kuoli se mies. Kauas se oli kuolleena ollut? Sen eläke meni. Se oli, sosiaalihuolto, ilmeisesti tämmöinen tapaus, että se olisi dokannut ne rahat tai jotain muuta. Niin ne maksoi sen vuokran ja kaikki. Mutta sehän kuoli. Ja nehän maksoi sille sitä vuokraa niin kauan. Ei siellä kukaan käynyt kattomassa. Se oli ollut, helvetti, puoli vuotta varmaan kuolleena. Sitten naapurit meni... Että paljonkin ollut tämmöisiä. Kyllä ne pitäisi jollain lailla. Mä ainakin kuvittelisin, että olisi tietty ajanjakso, että nähdään, onko se hengissä ja onko se näin, että se on yleensä – mielenterveysongelmat, kaikki. Onko se siinä kunnossa. Yrittääkö se, että sille vaan lähetetään? (H2)

Ihmisen toimeentulosta vastuussa olevien julkisen sektorin toimijoiden tulisi perustehtävänsä mukaan toimia työmarkkinoilta pudonneiden ihmisten auttajina. Ruokaavun asiakkaiden kertomusten perusteella ne toimivatkin näin lyhytkestoisissa ja tavanomaisiksi luokitelluissa tilanteissa. Hyvinvointijärjestelmän tiukat ja joustamattomat normit eivät kuitenkaan ota huomioon yksittäisten ihmisten elämäntilanteita silloin, kun ne poikkeavat normaaleina pidetyistä rajoista. Yksilöt tarpeineen, tunteineen ja ominaisuuksineen ohitetaan, jos ne eivät sovi järjestelmän asettamiin rajoihin. Järjestelmän tarjoamat aktiivitoimet ovat niiden kohteiden näkökulmasta usein melko tehottomia, ja eri virastojen väliset rajat ja päätösten käsittelyprosessit vaikeuttavat asiakkaan mahdollisuuksia helpottaa omaa tilannettaan.

Ruokaavun asiakkaiden kertomukset tukevat oletusta, että poiskäännyttäminen sisältyy monilta osin julkisen sosiaaliturvajärjestelmän toimintalogiikkaan. Toisin kuin Hännisen ja Karjalaisen mukaan, ruokaavun asiakkaiden kertomuksissa poiskäännyttämisen muodot eivät ole kuitenkaan välttämättä toisiinsa nähden

jatkumossa. (Hänninen & Karjalainen 2007, 169, 173.) Pikemminkin ne seuraavat toisiaan sattumanvaraisesti, mikä heikentää ennestään asiakkaan tilannetta tämän ollessa kykenemätön ennakoimaan tilanteiden muutoksia.

Ruoka-apu julkisen sektorin poiskäännyttämisen vastavoimana

Ruoka-apu toimii ihmisten auttajana silloin, kun julkisen sektorin viralliset avunlähteet eivät riitä. Tieto ruoka-avun mahdollisuudesta tulee asiakkaille eri teitä.

Mä olen nyt sen verran sosiaalinen ihminen muutenkin, että mä tiesin, että täällä on näit leipäjonoja. Ja mä muutenkin otan näistä selvää. Yritän ottaa selvää. Ei näitä mainosteta. Ja joku tällainen joka asuu jossain ehkä paremmalla paikkaa – noh, parempi paikka tai huonompi paikka, ei se mitään mutta – voi olla ettei ole mitään tietoakaan. Ei minkään näköistä kuvaakaan, et mistä saa mitään. (H2)

Enhän mä olisi tiennytkään koko (avustusorganisaatio)sta, jos ei diakonissakeskuksessa olisi sanottu! Ei mulle sano toi (avustusorganisaatio) hölkäsen pöläystä. [...] Mäkin sain sen niin kun puskaradion kautta. Diakonissakeskuksen kautta mä sen sain tietää. (H4)

Usein ruoka-apuun turvautuvan ensimmäinen kontakti on seurakunnan diakonia-työntekijä, joka kertoo muista mahdollisista avustustahoista paikkakunnalla. Haastateltavilla ei ollut omakohtaista kokemusta siitä, että sosiaalitoimi ohjaisi epävirallisen avun piiriin, joskin näin tiedettiin tapahtuneen joillekin muille. Pääsääntöisesti ruoka-avun hakeminen on asiakkaan omatoimisuuden ja itsenäisen tiedonhankinnan sekä kuulopuheiden varassa.

Kertomuksissa asiakkaat käyttävät eri avustustahoja jatkuvasti ja päällekkäin toisiaan täydentämään. Pitkään jatkuneessa heikossa taloudellisessa tilanteessa asiakkaalle muodostuu virallista turvaa täydentävä epävirallinen avustusverkosto ja rutiini eri avustusväylien käyttöön.

Ensimmäisen kerran joskus vuonna 2004. Se oli ihan kiva. Kiva on ollut aina palvelu ja kaikki. Ei mulla ainakaan ole mitään kammoa siitä. Mä käyn kerran kuussa siellä. Vuodesta 2005 olen käynyt. [Jos sitä ei olisi,] voisi olla heikko paikka joskus. Kun siitä on kuitenkin paljon apua. Et yllättävän – erittäin paljonkin apua. [...] Olen käynyt monesti. Ja sitten kirkolta, nythän mä sain tällaisen lapunkin. Huomenna menen. Se käy kauppaan. (H3)

Mä olen käynyt jo 1990-luvulla ensimmäisiä kertoja. Mä en muista mistä mä sen kuulin, että sieltä saa apua. Mutta sinne mentiin, kun ei ollut rahaa. Että saatu sitten aika ajoin. [...] Nyt sain jouluna. Sain sekä diakonialta että (avustusorganisaatio)lta. Ja sitten (avustusorganisaatio)lta olen hakenut ruokaa. Vuosikausia. Nämä on kaikki tullut kierrettyä, mistä saa. (H5)

Eri avustusmuotoja yhdistellään kertomuksissa luovasti: Diakoniatyöntekijältä saa osto-osoituksia, ruokapankista tuoretuotteita ja EU-avustuspaikoista kuiva-aineita, kirpputorien ilmaishuoneesta uudet vaatteet. Ruoka- ja muu aineellinen apu on paitsi viimesijainen fyysisen tarpeentyydytyksen väline, myös keino monipuolistaa yksipuolista ruokavaliota ja tulla siten lähemmäs kulttuurisia ruokailunormeja ja muita yhteiskunnassa tavanomaiseksi koettuja kulutustottumuksia. (Silvasti 2006, 195–196.)

(Avustusorganisaatio)n palveluista, niin sehän on se kirpputori, siellähän mä olen käynyt. Siellähän on oikein ilmaishuone ja semmoinen. Mulla oli jonkun aikaa tossa sillain, että mä sain niitä vaatteita ilmaiseksi viedä sieltä. (nimi) katsoi, että tilanne on semmoinen, että ei se veloittanut mistään mitään. [...] Ja mulla on muutenkin siis semmoinen perusperiaate, että vaikka mulla olisi rahaakin, niin mä kirppareilta saan hirveän paljon. Että mä ajattelen tällä lailla muutenkin. Mut nyt ihan taloudenkin takia tarvitsee kirppareita käyttää. Ilman noita kirpputoreja olisi kyllä ihan kudessa. Että pystyisi ehkä hommaamaan, hyvä kun yhdet housut tai jotakin. Ja kengät ja tuommoiset. Että kyllä nämä on pelastavia tekijöitä, nämä kirpputorit ollut. (H5)

Ruoka-avun lisäksi asiakkaat hyödyntävät kirpputoreja ja taloyhtiöiden jätelavoja. Kuten ruoka-apu, myös nämä auttavat ensisijaisesti asiakkaiden taloudellisessa hädässä, mutta antavat myös mahdollisuuden toteuttaa ekologista elämäntapaa.

Paitsi avustusorganisaatio työntekijöineen, myös toiset ruoka-avun asiakkaat tukevat avuntarvitsijaa. Ruokajonossa käynti on asiakkaalle välttämättömän tarpeentyydytyksen lisäksi myös sosiaalinen ja vertaistuellinen tapahtuma.

Tässähän mä nyt, sitä vartenhan mä tässä käyn. Sä varmaan kohta kysyt, että mitä varten mä täällä käyn? Nyt hakijana. Niin se on just sitä että, mä saan hirveästi, täällä on paljon vanhoja tuttuja myöskin näissä

työntekijöissä ja, ja sitten myöskin saa – tämä on tämmöinen sosiaalinen tapahtuma mulle. En mä jaksaa olla neljän seinän sisällä. Mun mielestä on mukava lähteä aamulla tänne näin. (H1)

Eri avustusorganisaatioiden epävirallinen auttamistoiminta ei tyhjene ruoka-apuun: Myös keskusteluseura ja sosiaaliset kontaktit ovat asiakkaille tärkeitä avun muotoja. Ruoka-avun hakemiseen liittyviä sosiaalisia kontakteja voidaan pitää paitsi tärkeinä yksilön subjektiivista hyvinvointia edistävinä seikkoina, myös yhteiskunnallisesti merkittävänä syrjäytymistä vastustavana ja integraatiota vahvistavana toimintana. (Siiki 2008, 154.)

Ruoka-apu lisää asiakkaan kykyjä ja kompetenssia toimia yhteiskunnassa tilanteessa, jossa muita vaihtoehtoja perustarpeiden tyydyttämiseen on vähän tai ei lainkaan. Ruoka-avun asiakkaiden kertomuksissa kolmannen sektorin avustusorganisaatiot paikkaavat virallisen sosiaaliturvan puutteita. Ne vahvistavat työmarkkinoilta pudonneiden ja julkisen sektorin toimijoiden pois käännettävien yksilöiden elinmahdollisuuksia monipuolisten auttamiskanaviensa välityksellä ja toimivat näin diversion vastavoimina.

Poiskäännyttäminen kadotuksen vyöhykkeellä

Diversio kuvaa sosiaaliturvajärjestelmän nurinkurista logiikkaa. Kuten aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, kirkkojen ja muiden kolmannen sektorin avustustahojen tarjoama epävirallinen aineellinen apu paikkaa virallisen järjestelmän ongelmakohtia. (Esim. Juntunen ym. 2006.) Ruoka-avun asiakkaiden kertomuksista kuitenkin ilmenee, että myös epäviralliset avustustahot harjoittavat poiskäännyttämistä, osin virallisen järjestelmän logiikka seuraten. Asiakasnäkökulmasta ulostyöntö aktivointivyöhykkeeltä ruokapankkien asiakkaaksi ei ole poiskäännyttämisen päätepiste, vaan kadotuksen vyöhykkeellä avautuu uusi, osin virallisen järjestelmän toimintaa toistava diversion vyöhyke.

Sulkeuma esiintyy kertomuksissa ruoka-apua jakavista tahoista vain epäsuorasti, ja paljastuu, kun asiakkaat kertovat itsestään suhteessa avustusorganisaatioiden kristilliseen taustaan.

Mä olen itsekin, mun vanhemmat on itse uskossa ja mä olen ollut lapsesta asti uskossa, mutta nyt, no kyllä täytyy sanoa, että mäkin olen vielä uskossa. Että ihan hyvä [että on kristillinen järjestö taustalla]. (H1)

Itsekin kuulun kirkkoon ja olen jopa uskovainen ihminenkin. Jollain tavalla se [uskonto] näkyy, jollain tavalla. Se on vaikea sanoa, mutta eiköhän se vähän näy siinä. Ainakin mulla on siinä mielessä helpompi mennä, kun kuulun kirkkoon ja uskon vielä. Että kehtaa mennä käymään. (H3)

Oma uskonnollinen vakaumus tekee avun pyytämisestä asiakkaille helpompaa, mikä viittaisi käänteisesti siihen, että uskontokuntiin kuulumattomille tai toisin uskoville avun hakeminen saattaisi olla vaikeampaa. Oman ja avustusjärjestön uskonnollisten käsitysten samankaltaisuus vähentää esimerkissä avun hakemiseen liittyvää häpeää.

Ekspliisiittisesti uskonnollisuutta tuodaan esiin avustustilanteissa vähän, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että diversion seuraavasta muodosta, käännättämisestä kertomuksissa on vain yksi esimerkki. Vaikka asiakkaat kokevat oman kristillisen vakaumuksensa eduksi apua haettaessa, aktiivista toisin uskovien käännättämistä ei avustustyöntekijöiden osalta haastateltavien mukaan juurikaan tapahdu.

Mä en kuulu itse kirkkoon enkä kannata siis näitä niin kun esimerkiksi ev.lut. seurakunnan uskonkäsityksiä. Tai mä en niihin halua ollenkaan ottaa kantaa. Mulla on ihan eri näkemys asioista. Mutta kun apua täytyy hakea, niin sitä katsomatta.[...] Kerran (avustusorganisaatio)ssa (nimi) jonkun lehden joulun alla työnsi. Mä sanoin vaan, että mä en tarvitse sitä. Anna semmoiselle, kuka lukee. Että turhaa mulle, mä en lue sitä. Että tämmöinen on ainut tilanne. (H5)

Siirräntää ruoka-avun kontekstissa tapahtuu samankaltaisissa tilanteissa kuin julkisen sektorin tuissa. Seurakunnalla ja muilla avustustahoilla on omat norminsa, sääntönsä ja rajansa, joiden täytyessä asiakas jää ilman apua tai ohjataan toisen avustustahon asiakkaaksi. Kun seurakunnan normit rajoittavat asiakkaan saamaa apua, voi diakoniatyöntekijä ohjata asiakkaan toisen avustusorganisaation asiakkaaksi.

Mutta niilläkin on se määrätty määrä minkä he pystyvät avustaan. Kun jokaisessa paikassa pitää tulla niitä supistuksia. [...] Ja (diakoniatyöntekijä), silloin kun se lähti täältä, niin hän sanoi että soita sinne (avustusorganisaatio)on. Jos tuntuu siltä. (H4)

Äärimmäisessä tilanteessa asiakas voi tulla torjutuksi ja jäädä kokonaan ilman apua myös viimeisellä luukulla. Esimerkiksi häpeä ja vaikeus pyytää apua saavat ihmisen

kituuttamaan jopa täysin ruoatta, samoin tieto avustusorganisaatioiden normeista: Apua ei pyydetä rajoja enempää, vaikka tilanne olisi kuinka vaikea. Eräs kokemus torjunnasta esiintyy kertomuksessa, jossa asiakas jää ruoatta, koska kieltäytyy osallistumaan uskonnolliseen tilaisuuteen, joka on ehtona ruoan saamiseen.

Siis kyllä mua välillä häiritsee se, et se uskonto ja se ruoka jotenkin sekoitetaan. Ja mistä mä kyllä vähän olen ihmeissäni, tuosta – voiko sen nyt sanoo – tuosta (avustusorganisaatio)n touhusta. Se leipäkirkkohan on aina mun ymmärtääkseni torstaisin. Mutta mun mielestä ei ole oikein, että se vaaditaan, et sä istut siellä ja kuuntelet sen kokouksen ennen kun sä saat sen leivän. Että silloin mun mielestä, jos ihminen tarvitsee leipää niin se täytyy antaa sille. Ja sitten jos se haluaa jäädä kuuntelemaan sitä hengellistä ravintoa, niin sitten. Mun mielestä se ei ole oikein, että kiristetään ihmistä tavallaan sillä, että sä nyt tulet ja kuuntelet tämän saaman ja sitten saat leivän. Ei se loukkaa, mutta mä en tykkää siitä. Mä en mennyt sinne silloin, kun mä kerran olin menossa. Että se jäi menemättä. Että ei niin nälkä ollut vielä, että tarvitsee... (H5)

Avustusorganisaation näkökulmasta voisi ajatella, että kyseessä on diversion muodoista käännyttäminen: Asiakkaalta edellytetään uskonnollista vakaumusta tai ainakin oman erilaisen vakaumuksensa ohittamista apua saadakseen. Asiakkaan näkökulmasta hänet jätetään kuitenkin avutta tavalla, joka on perustavalla tavalla ristiriidassa hänen oikeudentuntoaan kohtaan. Tässä kertomuksessa oman vakaumuksen säilyttäminen menee jopa perustarpeiden tyydyttämisen edelle.

Ruoka-avun asiakkaiden kertomuksissa kolmannen sektorin avustusorganisaatiot toimivat paitsi diversion vastavoimina auttaessaan julkiselta sektorilta poistyonnettyjä asiakkaitaan, myös itse poiskäännyttäjinä. Avustustahojen omat säännöt, normit ja jaettavan ruoan niukkuus tuottavat poiskäännyttämistä samaan tapaan kuin julkisella sektorilla. Tunteista häpeä saattaa estää ruoka-avun vastaanottamisen, ja toimia siten asiakkaasta itsestään lähtevänä poiskäännyttämisen muotona. Mielenkiintoisella tavalla diversion logiikkaan suhteutuu avustusorganisaation uskonnollisuus. Vaikka suoraa uskonnollista käännyttämistä ei kertomuksissa juuri esiinny, on avustusorganisaation ja asiakkaan uskonnollisuuden suhde kertomuksissa läsnä. Uskonto on monelle avustustaholle peruste tarjota apua huono-osaisille. Ruoka-avun asiakkaiden kertomukset osoittavat, että se on samalla kuitenkin myös yksi avun ongelmakohta.

Johtopäätökset

Ruoka-avun asiakkaiden kokemusten mukaan julkisen sektorin auttamisjärjestelmä näyttää toimivan lyhytkestoisissa ja tavanomaisiksi luokitelluissa ongelmatilanteissa. Järjestelmän toimintakyky kuitenkin heikkenee, kun kyse on harvinaisemmista, pitkäkestoisista tai päällekkäisistä ongelmista. Tämä näyttää johtuvan järjestelmän rakentumisesta sellaisen yksipuolisen, keskimääräistävän virallisen tiedon varaan, joka ei ota huomioon ihmisten tilanteiden moninaisuutta, henkilökohtaisten verkostojen monitahoista roolia ihmisten elämässä eikä yksilön tunteiden ja tarpeiden merkitystä. Hyvinvointijärjestelmä näyttää toimivan paitsi avun, myös poiskäännyttämisen logiikalla.

Ruoka-avun kuvaaminen poiskäännyttämisen päätepiteeksi ja kadotuksen vyöhykkeeksi antaa siitä staattisen kuvan. Asiakkaiden kertomukset kuvaavat vyöhykettä dynaamisemmin ja tarjoavat monipuolisemman kuvan ruoka-apua jakavien organisaatioiden toiminnasta. Ruoka-avun puoleen kääntyminen ei näyttäydä kertomuksissa epätoivoisena kadotukseen luisuneen ihmisen viimeisenä tekona, vaan omien olosuhteiden siedettävämmäksi tekemisen välineenä, jota käytetään säännöllisesti virallista sosiaaliturvaa täydentämään ja elämänlaatua parantamaan. Ruoka-avun lisäksi asiakkaat antavat suuren merkityksen muulle aineelliselle avulle, kuten vaate- ja maksusitoumusavustuksille. Täyden ruoanpuutteen karkottamisen lisäksi ruoka- ja muu aineellinen apu auttaa monipuolistamaan ruokavaliota ja tarjoaa vaihtoehtoja kertakäyttökulutukselle.

Ruoka-avun asiakkaiden kertomukset vahvistavat kuvaa kolmannelta sektorilta julkisen sektorin ongelmien paikkaajana: Kirkon ja järjestöjen avustustyö tulee ihmisten avuksi, kun julkisen sektorin tuki on evätty tai riittämätön. Kuitenkaan toiminta ei ole avun saajan näkökulmasta ongelmatonta. Myös avustusorganisaatioiden voidaan nähdä harjoittavan poiskäännyttämistä virallisen järjestelmän tavoin. Kolmannen sektorin järjestöjen tarjoaman ruoka-avun ongelmia ovat asiakkaan näkökulmasta resurssien puute, toiminnan hajanaisuus ja koordinoimattomuus ja avun hakemisen kokeminen leimaavaksi. Huomio kirkon diakoniatyön sattumanvaraisuudesta (Jokela 2011, 186) kuvaa laajemminkin kolmannen sektorin auttamistyön kenttää.

Eräs ruoka-avun sisäinen ristiriita liittyy avustavan tahon uskonnolliseen taustaan. Esimerkiksi diakoniatyön osalta on todettu joidenkin työntekijöiden arvottavan hengellisen työn taloudellista avustamista korkeammalle, mikä saattaa johtaa ristiriitaan asiakkaan tarpeisiin nähden (Jokela 2011, 152–154). Myös tässä tutkimuksessa kysymys avustavan tahon kristillisestä taustasta on asiakkaiden kertomuksissa läsnä, toisinaan hienovaraisesti, toisinaan suuremmin. Uskonnollinen motivaatio on

monilla järjestöillä julkilausuttuna perusteluna auttamiselle, ja moni asiakas kokee samankaltaisen hengellisen taustan madaltavan kynnystä avun hakemiseen. Toisaalta uskonto voi ruoka-avun kontekstissa toimia myös diversion lähteenä. Ruoka-apua jakavien organisaatioiden kristillinen tausta on paitsi niiden voimavara, myös yksi avun ongelmakohta. Kristillistaustainen aineellinen auttamistoiminta on siten sisäisesti ristiriitaista toimintaa, joka ansaitsee tulla tutkituksi tarkemmin.

LÄHTEET

Ruoka-avun asiakkaiden haastattelut, 5 haastattelua. Tekijän hallussa.

KIRJALLISUUS

Hiilamo, Heikki & Pesola, Ulla & Tirri, Sirpa (2008). Kirkon ruoka-apu. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (toim.) Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. M268. Helsinki: Stakes. 115–124.

Hänninen, Sakari (2007). Mene sinne tule tänne. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.) Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. M245. Helsinki: Stakes. 253–279.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (2007). Tarve harkinnassa. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.) Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. M245. Helsinki: Stakes. 157–191.

Jokela, Ulla (2011). Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Juntunen, Elina & Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki (2006). Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen

julkaisuja 2006:7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Korhonen, Inkeri & Oksanen, Katja (1997). Kertomuksen semiotiikkaa. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus. 1997. 54–71.

Riches, Graham (1997). Hunger, food security and welfare policies: issues and debates in First World societies. Proceedings of the nutrition society. No. 56, 1997. 63–74.

Salonen, Anna Sofia (2009). Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ruoka-avun asiakkaan näkökulmasta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Siiki, Anna-Mari (2008). Myllypuron ruokajono. Esimerkki hyvinvointiköyhyydestä. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (toim.) Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. M268. Helsinki: Stakes. 209–222.

Silvasti, Tiina (2006). Näkökulma globaaliin ruokaturvaan. Teoksessa Mononen, Tuija & Silvasti, Tiina (toim.) Ruokakysymys. Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus. 183–211.

Henkinen ja hengellinen terveystieteiden afrikkalaisen uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden kuvaamana

Ikali Karvinen, Tuula Vaskilampi & Jussi Kauhanen

I Tutkimuksen taustaa

Terveys on kaikkia ihmisiä koskettava ilmiö. Sitä ovat vuosituhansien aikana lähestyneet omalla tavallaan niin uskonnon, tieteen kuin taiteidenkin edustajat. Tässä artikkelissa terveyttä lähestytään ihmisen henkisen ja hengellisen terveyden näkökulmasta. Näkökulmassa yhdistyvät terveyttä kuvaava terveystieteellinen, uskontotieteellinen, diakoniatieteellinen ja teologinen tieto. Tutkijoina olemme kuitenkin tietoisia siitä, että oma terveystieteellinen orientaatiomme vaikuttaa siihen, miten tätä tietoa erittelemme ja esitämme.

Terveystieteissä ihminen ymmärretään useiden osatekijöiden erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Terveystieteen ajattelun olevan ihmiselle myönteinen ja dynaaminen voimavara. Ihmisen terveyttä kuvattaessa kuitenkin painotetaan eri osatekijöitä eri tavoin terveystieteiden filosofisesta lähtökohdasta riippuen. Terveystieteet vaihtelevat sen mukaan, minkä osatekijän kyseisessä terveystieteessä ajatellaan olevan määrävänä tekijänä. Terveystieteisiin tulee lähestyä monitieteisesti, sillä nykytietämyksen mukaan ihmisten terveystieteeseen vaikuttavat erityisesti kulttuuri, uskonto, saatavilla olevat terveydenhuollon palvelut ja käsitykset omahoidosta. (Koskenvuo & Mattila 1998; Pelkonen 2005; Savola & Koskinen-Ollonqvist 2005; Sirviö 2006.) Maailman terveysjärjestön WHO:n terveystieteessä korostuu ihmisen eri osa-alueiden erilaisten tarpeiden samanaikaisuus suhteessa toisiinsa (WHO 1946). Tästä huolimatta ihmisen henkisten ja hengellisten terveystieteiden huomiointi on jäänyt terveystieteissä suhteellisen vähäiseksi eikä tähän tietoon ole osattu liittää teologista tai uskontotieteellistä tietoa. Tutkimusmielenkiinto hengellisiä kysymyksiä kohtaan terveydenhuollotyössä on kuitenkin jatkuvasti kasvanut ja myös WHO on tunnustanut henkisyden ja hengellisyyden vaikuttavan terveystieteisiin (WHO 1998). Aiempi tutkimus on muun muassa antanut viitteitä siitä, että ihmisten käsitykset henkisestä ja hengellisestä terveydestä vaikuttavat heidän terveyttä koskeviin valintoihinsa ja hoitojen lopputulokseen (Puchalski ym. 2009). Henkisyden ja hengellisyyden tulisikin siis nykytieteen mukaan näkyä terveydenhuollon arjessa (Kirkwood 1998). Terveystieteellistä keskustelua henkisyden ja hengellisyyden merkityksestä osana ihmisen kokonaistarpeita on vaikeuttanut

käsitteiden määrittelyn haastavuus sekä yhtenäisen terveystieteellisen, tätä terveyden osa-alueetta koskevan teorian puute. Tiedeyhteisössä on todettu erityisesti käsitteiden eksplisiittisen määrittelyn vaikeus (Sulmasy 2009).

Tämä tutkimus on osa laajempaa tutkimushanketta, jolla pyritään selvittämään terveyden henkisiä ulottuvuuksia. Tutkimuksessa hyödynnetään monien eri tieteenalojen tietoa, ja myös tutkimustuloksia voidaan niin ikään hyödyntää monien eri ammattialojen työssä, esimerkiksi lääketieteen, hoitotieteen ja diakoniatieteen alueella. Tutkimuksen ensimmäisessä osassa selvitettiin Kuopion yliopiston lääketieteen opiskelijoiden terveystieteiden ja sitä, liittivätkö lääketieteen opiskelijat terveyteen henkisen ulottuvuuden. Tämä artikkeli käsittelee tutkimuksen toista osaa, jossa syvennytään terveyden henkisiin ja hengellisiin ulottuvuuksiin keniailaisten hoitotieteen opiskelijoiden kuvaamana. Tutkijoina olemme olleet tietoisia niistä haasteista, joita tähän tehtävään ryhtyminen tuo tullessaan. Ensinnäkin on tullut selväksi, että kulttuurisesta tietoisuudesta huolimatta olemme omien länsimaisten tieto- ja kulttuurikäsitteistämme vankeja. Lisäksi olemme havainneet lähes mahdottomaksi kirjoittaa asiasta eri tieteenalojen edustajia tyydyttävällä tavalla. Tutkimushankkeemme onkin osittain kokeileva ja metodisia ratkaisuja etsivä.

2 Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja tutkimustehtävät

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, miten ihmisen henkistä ja hengellistä terveyttä jäsennetään afrikkalaisen kulttuurin viitekehyksissä. Tarkoituksenamme on ollut kuvata etnografista tutkimusmenetelmää hyödyntäen, millaisia henkisen ja hengellisen terveyden käsityksiä uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijoilla Keniassa on. Tästä tarkoituksesta ovat jäsenyneet tutkimuskysymyksemme, joita olivat 1) kuvata henkisen ja hengellisen terveyden käsitystä Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden näkökulmasta sekä 2) selvittää, liittivätkö Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijat terveyteen henkisen ulottuvuuden. Kyseessä on siis kuvailevaa tietoa tavoitteleva etnografinen tutkimus.

Tutkimuksessa teoreettisena lähtökohtana käytetään Karvisen (2009, 48-49) laajaa määritelmää käsitteistä henkisyys, hengellisyys, uskonnollisuus ja spirituaaliteetti. Uskonnollisuudella tässä tarkoitetaan ”yksilön ulkoista, yhteisöllistä ja rituaalista toimintaa, jolla on tiettyyn uskonsuuntaan tai uskontoon liittyvä merkitys”. Henkisyys-käsitettä käytetään taas kahdessa eri merkityksessä kuvaamaan sekä 1) uskonnollista ajattelua että toimintaa, jolloin käytetään myös vaihtoehtoisesti termiä hengellisyys. 2) Ei-uskonnollisesta ajattelusta ja toiminnasta käytetään pelkkää termiä henkisyys. Tällaisella ajattelulla viitataan lähinnä ajattelun intellektuaaliseen luonteeseen. Spirituaaliteetiksi kutsutaan ”kaikkea ei-uskonnollista ja uskonnollista

pohdintaa, toimintaa ja ajattelua, jolla on henkisiä ulottuvuuksia”. Termejä henkinen ja hengellinen käytetään Karvisen (2009) suosituksen mukaisesti aina käsitteparina (esim. henkinen ja hengellinen terveys). Tunnistamme näihin määritelmiin liittyvät eräät haasteet. Ennsinäkin uskonnon käsitettä ei afrikkalaisessa yhteisössä ole samassa mielessä, kuin se havaitaan länsimaisessa kielenkäytössä. Uskonto viittaa Harjulan (2004) mukaan afrikkalaisessa kontekstissa useimmiten suoraan kristinuskoon ja islamiin, ollen käsitteenä näin yhteismitaton suomalaisen käsitteistön kanssa. Se, miksi teoreettisessa viitekehelyksessä päädyttiin hyvin laajaan määritelmään henkisyydestä ja hengellisyydestä, johtui halustamme löytää näille käsitteille uusia määreitä tutkimusaineiston avulla. Samalla haluttiin myös testata, miten Karvisen (2009) määritelmä käytännössä toimii.

3 Tutkimusaineisto ja menetelmät

3.1 Tutkimusympäristö ja sen valikoituminen

Itä-Afrikan yliopiston Baratonin kampus. Tutkimus toteutui luoteis-Keniassa sijaitsevassa Seitsemännen päivän adventtikirkon ylläpitämässä yksityisessä, vuonna 1980 perustetussa, Itä-Afrikan yliopistossa, sen Baratonin kampuksella (UEAB). Kampus sijaitsee Nandin maakunnassa, Rift Valleyn provinssissa, noin 50 km päässä Eldoretin kaupungista. Yliopisto on avoin opiskelijoille sukupuoleen, etniseen taustaan tai uskontoon katsomatta. Yliopiston toimintafilosofiassa korostuu näkemys Jumalasta elämän antajana, ylläpitäjänä sekä todellisen tiedon lähteenä. Toimintafilosofiassa painotetaan aidon oppimisen alkavan Jumalan tuntemisesta. Yliopiston visiona on toimia johtavana ja korkeatasoisena oppilaitoksena, josta valmistuu eri alojen asiantuntijoita yhteiskunnan ja seurakunnan eri tehtäviin. (University of Eastern Africa Baraton 2008; University of Eastern Africa Baraton 2009; Nyangena 2010.)

Hoitotieteen laitos. Itä-Afrikan yliopiston Baratonin kampuksen hoitotieteen laitos kuuluu terveystieteiden tiedekuntaan ja se on tarjonnut kandidaattitasoisia hoitotyön opintoja vuodesta 1987 lähtien. Laitoksen ensimmäiset hoitotieteen maisterit valmistuivat vuonna 2009. Laitoksen toimintafilosofiassa korostuvat seitsemännen päivän adventismille tyypilliset näkemykset Jumalasta ihmisen luoja ja terveyden ylläpitäjänä. Laitoksen toimintafilosofian mukaan yksilön terveys ja hyvinvointi ovat riippuvaisia siitä, kuinka hän noudattaa Jumalan antamia terveysvelvoitteita koskien fyysistä, psyykkistä, henkistä ja hengellistä minäänsä. Laitos pyrkii tarjoamaan laadukasta terveystieteiden opetusta, päämääränään kouluttaa Keniaan ja Itä-Afrikkaan kokonaisvaltaiseen terveystieteeseen työnsä perustavia sairaanhoitajia, jotka kykenevät toimimaan Kristuksen todistajina terveydenhuollon eri tehtävissä.

(University of Eastern Africa Baraton 2008, University of Eastern Africa Baraton 2009, Nyangena 2010.) Itä-Afrikan yliopiston Baratonin kampus valikoitui tutkimusympäristöksi useista eri syistä, joita selvitetään tuonempänä.

3.2 Tutkimuksen kohdejoukko ja aineistonkeruu

Tämän kohdennetun etnografisen tutkimuksen kohdejoukko oli Itä-Afrikan yliopiston Baratonin kampuksen hoitotieteen opiskelijat (myöhemmin: Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijat). Tutkimukseen osallistui yhteensä 32 opiskelijaa, joista 29 suoritti kandidaatintutkintoa (BSN), tavoitteenaan rekisteröityä tutkinnon päätyttyä sairaanhoitajaksi. Osallistujista loput kolme suoritti hoitotieteen maisterintutkintoa (MSN).

Aineiston keruu tapahtui etnografisen kenttätutkimuksen menetelmällä 04.09-30.09.2010. Burns ja Grove (2007, 366-368) toteavat, että hoitotyön tutkimuksessa etnografista tutkimusmenetelmää käytetään haluttaessa saada tietoa tietyille kulttuurille tyypillisistä terveyteen liittyvistä käsityksistä. LoBiondo-Woodin ja Haberin (1990) mukaan valitun tutkimusympäristön koko ja tutkimuksen kesto voivat vaihdella laajoista, monimutkaisista ja aikaavievistä tutkimusasetelmista, kuten kokonaisesta kansanosasta, pienempiin, vähemmän aikaa vieviin ja yksinkertaisempiin tutkimusasetelmiin. Tällainen asetelma voi toteutua esimerkiksi yhden hoitoyksikön etnografisessa tutkimuksessa.

Tässä kohdennetussa etnografisessa tutkimuksessa haluttiin saada tietoa afrikkalaisen uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden henkisestä ja hengellisestä terveystieteestä. Tutkimuksen kohdejoukoksi oli tietoisesti valittu uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijat, sillä tutkimuksessa haluttiin saada tietoa eri alaryhmien henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä tutkimusprojektin tavoitteiden mukaisesti. Tutkimus tässä ympäristössä mahdollisti luonnollisen jatkumon henkisen ja hengellisen tutkimuksen väitöskirjatutkimusprojektille (Karvonen 2009), jonka teoriaa haluttiin edelleen vankentaa. Toisaalta tutkimusympäristö mahdollisti kehitysmaassa opiskelevien hoitotieteen opiskelijoiden näkökulman liittämisen vähän tutkittuun aiheeseen. Lisäksi luonteva aiempi yhteistyö kyseisen yliopiston kanssa mahdollisti tutkimuksen käytännön toteutuksen.

Tutkimusympäristö muodostui yliopistokampuksesta sekä opiskelijoiden harjoittelu- ja työympäristöistä. Tutkimuksen aineistoa kerättiin etnografiselle tutkimukselle tyypillisiä aineiston keruun muodoilla, jotka olivat kenttähaastattelu, havainnointi ja valokuvaus (vrt. LoBiondo-Wood & Haber 1990; Abrams 2000).

Tätä tutkimusta varten suoritettiin kaksi kenttähaastattelua, joihin molempiin osallistui samanaikaisesti kaksi opiskelijaa haastateltavina. Havainnointimateriaali

koostui observointipäiväkirjasta (käsinkirjoitettuna 25 sivua, keskimäärin A4 koko), jossa kuvataan tutkimuksen etenemistä, havaintoja yliopiston toiminnasta sekä havaintoja opiskelijoiden toiminnasta oppitunneilla ja kliinisessä harjoittelussa (vrt. Abrams 2000). Tutkimusta varten otettiin runsaasti valokuvia, joista kaksi valittiin osaksi analysoitavaa materiaalia. Muu valokuvamateriaali täydentää aineiston raportointia myöhemmissä tutkimusjulkaisuissa. Merkittävin osa tutkimusaineistosta muodostui 28 opiskelijan yksin tai ryhmissä kirjoittamista esseekirjoituksista, joita kertyi yhteensä 18 kappaletta. Opiskelijat kirjoittivat vapaamuotoisen esseekirjoituksen heille annetusta aiheesta Mitä on hengellinen terveys? (What is spiritual health?). Esheet kirjoitettiin englanninkielellä ja kirjoitusten pituus vaihteli 112 sanasta 403 sanaan.

3.3 Tutkimukseen osallistuneiden opiskelijoiden taustatiedot

Tutkimukseen osallistuneiden opiskelijoiden taustatietoina selvitettiin ikä, sukupuoli, etninen tausta, aikaisempi koulutus sekä kertoivatko he uskovansa Jumalaan. Osallistujien kirkkokuntasidonnaisuutta ei selvitetty. Kirkkokuntasidonnaisuus jätettiin selvittämättä kahdesta syystä. Ensinnäkin haluttiin nähdä, kuinka voimakkaasti tiedonantajat toisivat esille oman kirkkokuntansa. Toiseksi taustatietokysymykset haluttiin pitää samanlaisina aiemman suomalaisessa kulttuuriympäristössä tehdyn kyselyn kanssa. Tämä oli tutkimuksen kannalta sekä haaste että mahdollisuus. Se auttoi aineistonkeruussa keskittymään uskonnollisen yliopiston opiskelijoihin yhteisönä, joka jäsenytyi adventistisena yhteisönä niiden rakenteiden kautta, jossa ihmiset elivät. Toisaalta kirkkokunnan selvittäminen olisi voinut myös monipuolistaa aineistoa ja luoda selitysmalleja henkisen ja hengellisen terveyden käsityksille.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden esseekirjoituksen laatineiden opiskelijoiden keski-ikä oli 24 vuotta ja haastatteluun osallistuneiden keski-ikä oli 22 vuotta. Kaikista osallistujista 21 oli naisia ja 11 miehiä. Jokainen tutkimukseen osallistuva ilmoitti uskovansa Jumalaan. Tämä ei sinänsä ole yllätys, sillä lähes 90 prosenttia kenialaisista kuvaa tutkimuksen mukaan uskontoa merkittävänä osana elämäänsä (Lugo & Cooperman 2010). Osallistujista neljä kuului etniseltä taustaltaan Luoheimoon, kuusi Kisii-heimoon, kuusi Kalenjin-heimoon ja seitsemän Luhya heimoon. Loput opiskelijat kuuluivat muihin etnisiin ryhmiin, joita tässä tutkimuksessa edustivat Suba-, Nandi-, Meru- ja Kikuy-heimot. Kaksi opiskelijaa ei ilmaissut etnistä taustaansa. Vain viidellä opiskelijoista oli jotain muuta lukion jälkeistä koulutusta. Tutkimukseen osallistuneiden taustatiedot on esitetty liitetaulukossa 1.

3.4 Aineiston analysointi

Tässä etnografisessa tutkimuksessa essee- ja haastatteluaineisto käsitettiin yhdeksi kokonaisuudeksi ja aineisto analysoitiin induktiivisella sisällönanalyysin menetelmällä. Esseeaineiston analysointi aloitettiin lukemalla kukin kirjoitus läpi ja kirjoittamalla sen sisällöstä ylös seitsemästä kymmeneen keskeisintä ajatusta. Tätä kutsutaan tässä aineiston lähiluvun vaiheeksi. Tämän jälkeen esseekirjoitusten analysointia jatkettiin muodostamalla alakategorioita ja näitä yhdistäviä yläkategorioita. Haastatteluaineisto, joka oli aukikirjoitettu haastattelumuistiinpanoiksi, analysoitiin niinkään induktiivisen sisällön analyysin menetelmällä. Haastatteluaineistoon tehtiin korostukset eri väreillä kuvaamaan mihin alakategoriaan lausuma kuuluu. Näistä alakategorioista muodostettiin yläkategorioita ja yläkategoriat yhdistettiin yhdistäväksi yläkategoriaksi. Kahdesta analysoidusta valokuvasta muodostettiin multimediakirjoitus (ks. Lappalainen 2007). Multimediakirjoituksella tarkoitetaan lyhyttä yhteenvedoa valokuvan sisällöstä. Tämän jälkeen valokuvien aineistoa jatkettiin Suojasen (2000) uskontotieteellistä aineistonkeruuta ohjaavilla sisältökriteereillä. Näitä sisältökriteerejä olivat kuvissa esiintyvät pyhän kieli, rituaalit ja esineet. Saatua analyysia verrattiin muuhun aineistoon, sillä valokuvamateriaali käsitettiin alistaiseksi muulle materiaalille. Havainnointiaineistoa tulkittiin suhteessa essee- ja haastatteluaineistoon ja observointipäiväkirjan reunoille kirjoitettiin mihin yläkategoriaan kyseinen merkintä kuuluu (vrt. Abrams 2000).

3.5 Tutkimuksen eettiset näkökohdat

Burns ja Groven (2007, 161–191) mukaan osallistujan vapaaehtoinen, tietoinen tutkimukseen osallistuminen, yleisten ihmisoikeuksien kunnioittaminen osana tutkimusta, aineiston luottamuksellinen käsittely sekä tutkimuksen riskien ennalta ehkäisy ovat eräitä terveystieteellisen tutkimuksen merkittäviä eettisiä lähtökohtia. Lisäksi tutkimukselle tulee saada asianmukainen tutkimuslupa siitä organisaatiosta, jossa tutkimus toteutetaan.

Tämän tutkimuksen tutkimussuunnitelma hyväksyttiin Baratonin yliopiston hallintoelimissä ja tutkimukselle saatiin asianmukainen kirjallinen tutkimuslupa vasta aineistonkeruun jälkeen. Suullinen tutkimuslupa oli saatu ennen aineistonkeruuta. Kirjallisen tutkimusluvun viipyminen johtui hallinnon aikatauluista. Suulliseen tutkimuslupaan perustuvaa aineistonkeruuta ei voida kuitenkaan pitää suositeltavana käytäntönä, vaikken tutkijana sinänsä nähnyt tutkimuslupapaperin puuttumisessa suullisen puoltavan päätöksen vuoksi mitään suurta eettistä ongelmaa. Sittemmin myönnetty tutkimuslupa myönnettiin yhdeksi vuodeksi, joka mahdollistaa tutkimuksen syventämisen seuraavalla kenttäjaksolla.

Tutkimukseen osallistuneille opiskelijoille kerrottiin tutkimuksen taustasta, tarkoituksesta, osallistujan anonymiteetistä sekä osallistumisen vapaaehtoisuudesta ennen heidän osallistumistaan tutkimukseen. Jokainen tutkimukseen osallistunut opiskelija vahvisti omalla allekirjoituksellaan halunsa osallistua tutkimukseen erillisellä tiedonantokaavakkeella.

Esseeaineisto koodattiin ja käsiteltiin siten, ettei opiskelijan henkilöllisyys voinut paljastua tulosten esittelyn yhteydessä. Vaikka valokuvaus oli mainittu tiedonantokaavakkeessa yhdeksi tutkimuksen aineiston keruun muodoksi, kysyttiin opiskelijan suullinen lupa erikseen valokuvausta varten.

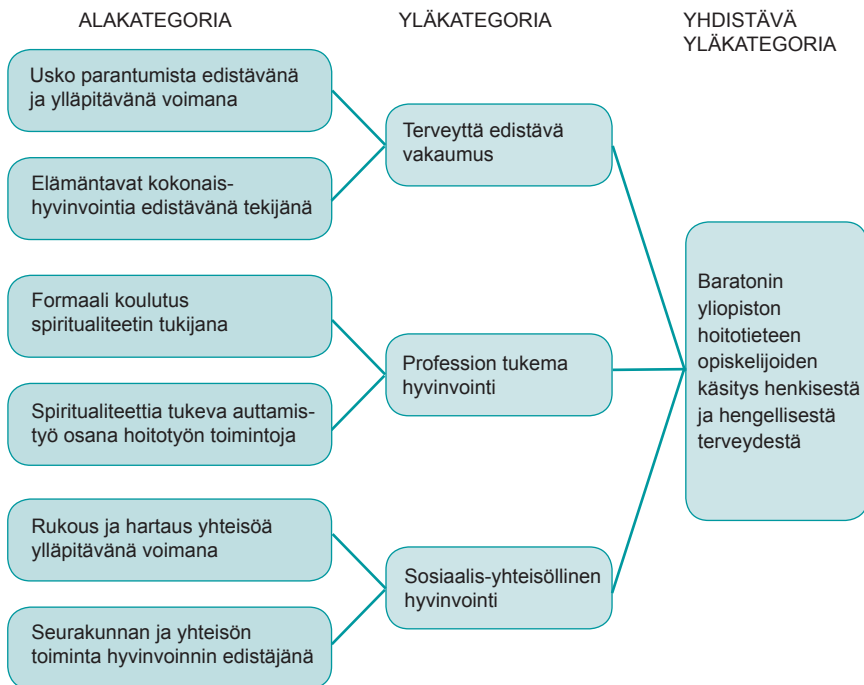
4 Tutkimuksen tulokset

Tässä tutkimuksessa opiskelijoiden käsityksiä henkisestä ja hengellisestä terveydestä kuvataan seuraavien aineistolähtöisten yläkategorioiden avulla: 1) Terveyttä edistävä vakaumus, 2) profession tukema hyvinvointi ja 3) sosiaalis-yhteisöllinen hyvinvointi. Kukin näistä sisälsi kaksi alakategoriaa (Kuvio 1).

4.1 Terveyttä edistävä vakaumus osana henkistä ja hengellistä terveyttä

Usko parantumista edistävänä ja ylläpitävänä voimana. Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden käsityksen mukaan henkisen ja hengellisen terveyden merkittävin elementti on usko parantumista edistävänä ja terveyttä ylläpitävänä voimana. Usko kohdistuu Korkeampaan Voimaan, yliluonnolliseen tai Jumalaan, riippuen teologisesta selitysmallista. Näkemyksessä korostuu afrikkalainen käsitys uskon merkittävästä voimasta sairauksia parantavana ja ihmistä kokonaisuutenaan ehkeyttävänä tekijänä. Uskon kohteelle annettiin samanaikaisesti sekä abstrakteja että persoonallisia piirteitä. Abstrakti piirre oli se, että opiskelijoiden mukaan mitään paranemista ei voi tapahtua ilman, että potilas uskoo mahdollisuuteen parantua. Toisaalta taas ajateltiin, että parantumisen aiheuttaa persoona; Jumala, joka on suuri parantaja, joka päättää ihmisen sairastumisesta ja tervehtymisestä. Opiskelijat kuvasivat tätä käsitystään seuraavasti esseessään:

"Uskomme, että hengellisellä terveydellä on suuri merkitys terveydenhuoltotyössä ja se sisältää ymmärryksen Jumalasta optimaalisen terveyden antajana ja suurena parantajana. Milloin tahansa yksilö huomioi elämässään Jumalan, hän saa sisäisen rauhan ja tämä rauha vähentää stressiä – tätä kautta yksilö saavuttaa paremman terveyden." (06.09.2010 EA19/20;1, suomennos, alkuperäislausuma englanniksi)

KUVIO 1. Tutkimustulokset esitettynä ala-, ylä- ja yhdistettyinä yläluokkina

Elämäntavat kokonaisyhyvinvointia edistävänä tekijänä. Opiskelijat kuvasivat, että vaikka Jumala ensisijaisesti päättää paranemisesta, voi yksilö myötävaikuttaa prosessiin ja kokonaisyhyvinvointiinsa terveyttä edistäväillä valinnoillaan. Vaikka valinnat koskivat näennäisesti fyysiseen terveyteen vaikuttavia tekijöitä, ajateltiin näillä kuitenkin olevan ensisijainen preventiivinen merkitys ihmisen henkiselle ja hengelliselle hyvinvoinnille. Aineistossa eivät merkittäväällä tavalla korostuneet juuri Adventtikirkolle tyypilliset elämäntavat, vaikka näiden taustavaikutus on hyvä pitää mielessä. Haastattelussa opiskelija kuvasi näkemystään seuraavasti:

”Hän jakaa hengellisyyteen liittyviä asioita ystäviensä ja perheensä kanssa, välttää ruokia, jotka vaikuttavat (heikentävästi) hengelliseen terveyteen ja harrastaa liikuntaa. Hengelliseen terveyteen vaikuttavista ruoista hän mainitsi runsaasti hiilihydraattia sisältävät ruoat, jotkin lihatuotteet ja alkoholin. Liikunta hänen mukaansa taas auttaa estämään sairauksien puhkeamista,

kuten korkea verenpainetta. Sairaus ei siis hänen mukaansa tule vain Jumalan sallimuksesta, vaan myös omista terveystalvoinnoista. Elämän valinnat ja tavat vaikuttavat ja ovat osa hengellistä terveyttä. Opiskelijan mukaan jokainen voi vetää omat johtopäätöksensä siitä, mitä tapahtuu, jos ei noudata Raamatussa annettuja ohjeita.” (08.09.2010 Haastattelumuistiinpanot Ph1;21/22, lisäys kirjoittajan)

4.2 Profession tukema hyvinvointi

Formaali koulutus spiritualiteetin tukijana. Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden käsityksen mukaan sairaanhoitajan keskeinen tehtävä on ammattitaitonsa avulla tukea potilasta kaikilla terveyttä edistävillä, ylläpitävillä, ja kuratiivisilla toimilla. Tämän näkemyksen mukaan formaali koulutus voi tukea sairaanhoitajien ymmärrystä hengellisestä terveydestä osana kokonaisterveyttä. Haastattelussa kuitenkin ilmeni, etteivät uskonnollisen yliopiston opiskelijat olleet täysin varmoja, huomioidaanko henkiset ja hengelliset tarpeet osana potilaan kokonaistarpeita muiden yliopistojen koulutusohjelmissä riittävästi. Baratonin yliopiston koulutusohjelmien ja yliopistoa ylläpitävän Adventtikirkon yhteistoiminta esiintyi formaalissa koulutuksessa erottamattomana. Niinpä seurakunnan voimakkaat terveyttä ja koulutusta koskevat näkemykset olivat myös osa virallista tieteellistä koulutusta. Sairaanhoitajien formaali tieteellinen koulutus oli siis niin kutsutun kristillisen koulutuksen lävistämää. Kuvaan tätä observointipäiväkirjassani seuraavasti:

”Sapatti-illan teemana oli kristillinen koulutus. Kasvatustieteellisen tiedekunnan palveluksessa oleva kirkon vanhin kuvasi kristillistä koulutusta Jumalan palvelemisena. Puheessa korostettiin, että maallinen koulutus on alkua todelliselle taivaalliselle koulutukselle. Puheessa maallista ja kristillistä koulutusta ei asetettu vastakkain, vaan rinnakkain. Molempien lähtökohdaksi esitettiin Jumala ja päämääräksi Jumalan tunteminen ja lähimmäisten palveleminen. Mielenkiintoinen vaihe oli puheen loputtua rukoushetki, jossa opettajia ja vanhempia kehoitettiin nousemaan seisomaan. Puhuja painotti Raamattuun vedoten, että opettaja on Jumalan edustaja opiskelijoilleen ja hänellä on vastuu opetustyöstään suoraan Jumalalle. Toisaalta myös opiskelijoita kehoitettiin katsomaan heidän edessään seisovia opettajia ja kunnioittamaan heitä Jumalalta saadun tehtävän vuoksi. Puhe selvensi minulle tämän yliopiston tehtävää, jossa sen ajatellaan samanaikaisesti palvelevan Jumalaa tieteen avulla ja lähimmäisiä soveltamalla tätä tiedettä arjessa.” (Ote observointipäiväkirjasta 04.09.2010)

Myös esseaineistossa painotettiin, että formaalin koulutuksen yksi merkittävä tehtävä on opettaa hoitotieteen opiskelijoille, kuinka potilaan spiritualiteettia tuetaan:

”On opettajan velvollisuus opettaa oikein ja sopivasti opiskelijoille (hengellisydestä) sillä hän opettaa Kristuksen puolesta.” (16.09.2010 EA21;10, suomennos, alkuperäislausuma englanniksi, lisäys kirjoittajan)

Spiritualiteettia tukeva auttamistyö osana hoitotyön toimintoja. Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden käsityksen mukaan potilaiden henkistä ja hengellistä hyvinvointia voidaan edistää spiritualiteettia tukevalla hoitotyöllä. Opiskelijoiden kokemuksen mukaan hengellisistä asioista puhuminen luo ja ylläpitää toivoa fyysisesti tai psyykkisesti sairaiden potilaiden kohdalla. Opiskelijoiden mukaan potilaan hengellisen historian selvittämisen tulisi olla osa jokaisen potilaan hoitoa. Potilaalta tulisi tiedustella, uskooko hän Jumalaan. Ristiriitaisena koettiin tilanne, jossa potilas ei ollut tunnustava kristitty. Käsitykset siitä, tulisiko koulutetun hoitohenkilöstön käännäyttää potilaita kristinuskoon, olivat ambivalentteja. Esseaineistosta kuitenkin kuvastui kunnioitus toisin uskovia kohtaan ja käsitys spiritualiteettia tukevan auttamistyön universaaliudesta. Tällöin potilaan hyvän kohtelun ajateltiin johtavan lopulta tämän kääntymiseen kristinuskoon.

Opiskelijoiden käsityksestä oli havaittavissa, että hengellisen historian selvittämisen tulisi johtaa spiritualiteettia tukeviin hoitotyön toimintoihin. Näistä toiminnoista mainittiin muun muassa rukous, ylistys, lukeminen ja laulaminen yhdessä potilaiden kanssa. Osaksi spiritualiteettia tukevaa hoitotyötä esitettiin myös potilaan vakaumuksen kunnioittaminen silloin, kun se on ristiriidassa biolääketieteellisten ratkaisujen kanssa. Potilaiden spiritualiteettia tukevaa auttamistyötä osana hoitotyön toimintoja kuvataan esseissä esimerkiksi seuraavasti:

”...minulla oli harvinainen mahdollisuus vieraila lähetyssairaalassa. Kyseisessä sairaalassa potilailla oli puolentoista tunnin mittainen aamuhetki, jonka osana oli jumalanpalvelus. Monien potilaiden vaikeudet selvisivät esitettyjen rukousten myötä. Mutta mielenkiintoista oli, että kaikki potilaat eivät olleet kristittyjä, ja jotkut kuuluivat muihin uskonnollisiin liikkeisiin. Kyllä; uskon, että potilaat tarvitsevat hengellistä ravintoa sairaalassa, mutta meidän tulee huomioida heidän hengellinen historiansa, esimerkiksi uskonto, johon he kuuluvat. Ymmärtämällä heidän hengellisen historiansa, he voivat kokea psyykkistä hyvinvointia ja me voimme vastata heidän tarpeisiinsa. - - Myös hoitaessaan potilaita sairaanhoitajan tai terveysalan työntekijän tulisi pitää mielessä, että jotkut potilaat voivat kieltäytyä uskomustensa vuoksi heille tarjotuista hoidoista. Hyvä esimerkki on eräät kulttuurit Keniassa...” (06.09.2010 EA13/14;3, suomennos, alkuperäislausuma englanniksi)

4.3 Sosiaalis-yhteisöllinen hyvinvointi

Rukous ja hartaus yhteisöä ylläpitävänä voimana. Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden käsityksessä henkisestä ja hengellisestä terveydestä ilmeni sosiaalis-yhteisöllisen hyvinvoinnin merkittävä vaikutus yksilön henkiselle ja hengelliselle hyvinvoinnille. Yhteisöä kokoava ja ylläpitävä toiminta olivat rukous ja hartaustointiminta. Fyysinen sairastuminen ei kosketa tässä afrikkalaisessa yhteisössä vain yksilöä, vaan koko tämän lähipiiriä. Tällöin rukouksen ja hartaustoiminnan ajateltiin vaikuttavan ihmisen henkeen, ruumiiseen ja koko yhteisöön eheyttävällä tavalla. Hengen ja aineen ajateltiin yhdistyvän rukouksen ja hartaustoiminnan kautta. Kahdessa esseessä tätä kuvattiin seuraavasti:

"Sairastuessaan ja joutuessaan sairaalaan, useimmat ihmiset yleensä vaativat tai pyytävät pappia, piispaa, imaamia tai muita seurakunnan johtajia tulemaan ja rukoilemaan heidän puolestaan. Tämä on selvä merkki siitä, että suurin osa ihmisistä uskoo että hengellisyyden ja heidän terveytensä välillä on yhteys. Afrikkalaisessa kulttuurissa me myös uskomme, että kun joku sairastuu, on viisasta rukoilla heidän puolestaan, jotta suuri voima, joka säätelee hyvinvointiamme, pystyisi parantamaan." (06.09.2010 EA17/18;2B, suomennos, alkuperäislausuma englanniksi)

"Esimerkiksi minulle on kerrottu, että kulttuurissani ennen lähetystyöntekijöiden tuloa, iso-isovanhempamme messusivat ja uhrasivat jonkun sairastuessa, samoin kuin kuivien kausien aikana. He sanovat, että rukous auttoi." (06.09.2010 EA11/12;4, suomennos, alkuperäislausuma englanniksi)

Psyko-sosiaalinen hyvinvointi. Hoitotieteen opiskelijat kuvasit psyko-sosiaalista hyvinvointia osana henkistä ja hengellistä terveyttä. Kuvauksessa välittyi vahvana sekä seurakunnan että yliopistoyhteisön toiminta henkistä ja hengellistä hyvinvointia edistävänä tekijänä sekä opiskelijoille itselleen että heidän kohtaamillensa potilaille. Seurakunnan ja yliopistoyhteisön toiminta koettiin mielekkäänä osana opiskelijan henkilökohtaista hyvinvointia, joka myötävaikuttanut myös potilaiden saamaan tukeen. Tätä kuvattiin esimerkiksi seuraavasti:

"Mitä voin sanoa, on se, että hengellinen terveys on (yliopistossa) hyvin ravittua. Meillä on tietty tuntimäärä viikossa erotettu hengelliselle kasvulle ja terveydelle. Meillä on myös erityinen viikko hengellisyyden viikko, joka mahdollistaa oman hengellisen terveytemme edistämistä. - - ...arvostamme runsaasti hengellistä terveyttä ja se kehittyi meidän lukuisissa tapaamisissamme esimerkiksi sapatti-koulussa, sapatti-luokissa, jumalallisen voiman tunnilla ja lauantai-iltapäivän keskusteluhetkissä. Meillä on myös naisten

tapaamisia, miesten tapaamisia ja nuorten tapaamisia hengellisen terveyden parantamiseksi..." (06.09.2010 EA15/16;2A, suomennos, alkuperäislausuma englanniksi, lisäys kirjoittajan)

Myös psyykinen terveys kuvautui osaksi henkistä ja hengellistä terveyttä. Opiskelijoiden kuvauksessa korostui näkemys psyykkisen terveyden alisteisesta asemasta henkiseen ja hengelliseen hyvinvointiin verrattuna. Mikäli yksilö ei ole henkisesti ja hengellisesti hyvinvoiva, ei hän myöskään voi psyykkisesti hyvin. Tätä kuvattiin esseessä esimerkiksi seuraavasti:

"...siksi näyttäisi olevan läheinen suhde mielen, sielun ja hengen välillä. Jos hengellinen terveytemme viedään meiltä pois, koemme tyhjyyttä, mikään ei näytä oikealle ja elämässä on paljon huolia. Hengellinen terveys on perusta terveydellemme, sillä voidessamme hyvin hengellisesti elämä näyttää mielekkäälle." (22.09.2010 EA 31;17, suomennos, alkuperäislausuma englanniksi)

5 Pohdinta

5.1 Tulosten luotettavuus ja tutkimuksen rajoitukset

Etnografisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin sopii erinomaisesti Leiningerin (1991) etnografiselle kenttätutkimukselle luomat kriteerit tutkimusprosessin ja -tulosten luotettavuudesta. Tässä tutkimuksessa tulosten uskottavuutta, todeksi vahvistettavuutta sekä merkityksellisyyttä lisäsivät tutkijan aikaisemmat tutkimukset kenialaisessa tutkimusympäristössä, tutkimusmenetelmien monipuolisuus ja esseaineiston todeksi vahvistettavuuden korkea aste. Toisaalta tutkimustuloksia voidaan myös pitää merkityksellisinä afrikkalaisessa kulttuuriympäristössä, sillä myös aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet henkisyiden ja hengellisyyden olevan erottamaton osa afrikkalaista terveydenhuoltoa. (Shorter 2001; Chepkwony 2006; Bujo & Czerny 2007.) Tutkimukseen liittyy myös tiettyjä rajoituksia. Tutkijan kentällä viettämä aika oli etnografiselle kenttätutkimukselle verrattain lyhyt. Toisaalta myös uskonnollinen yliopisto oli tutkimusyhteisönä erikoislaatuinen, eikä tutkimustuloksia voida siirtää sellaisenaan koskemaan muita hoitotieteen opiskelijoita Keniassa.

5.2 Tulosten tarkastelu

Kangethen (1999) mukaan kenialaisen terveydenhuollon ja sen koulutuksen toimivuutta arvioitaessa ei tule unohtaa sitä monimutkaista kulttuurista rakennetta, jossa ihmiset Keniassa elävät. Perheen, yhteisön, viranomaisten ja tradition kunnioitus elää Keniassa vahvana ja se heijastuu kaikkeen terveydenhuollon toimintaa. Samalla useat tutkijat tunnustavat afrikkalaisen maailmankuvan olevan kauttaaltaan uskonnollisesti väritynyt (Shorter 2001; Magesa 2004; Chepkwony 2006; Bujo

& Czerny 2007). Siksi ei ole yllättävää, että tähän tutkimukseen osallistuneista opiskelijoista kaikki pitivät henkistä ja hengellistä terveyttä merkittävänä osana kokonaisterveyttä ja liittivät siihen useita kulttuurisesti merkittäviä yhteisöllisiä elementtejä. Nyamwaya (1992) osoittaa, että perinteinen afrikkalainen käsitys henkisen ja hengellisen merkittävästä roolista esimerkiksi paranemisprosessissa on siirtynyt osittain myös moderniin bio-medisiiniseen hoitoon. Nyky-Kenian terveydenhuollossa siis yhdistyvät vanhat traditionaaliset uskomukset ja toisaalta universaali länsimainen lääketiede, mikä näkyy myös opiskelijoiden henkisen ja hengellisen terveystieteiden monipuolisuudessa.

Tässä tutkimuksessa usko esiintyi merkittävänä elementtinä opiskelijoiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksessä. Usko kohdistui sekä persoonalliseen Korkeampaan Voimaan parantajana että abstraktiin paranemisprosessiin. Ilman uskoa ei opiskelijoiden käsityksen mukaan voinut tapahtua paranemista. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa uskon on esitetty olevan merkityksellinen tarkasteltaessa afrikkalaista käsitystä paranemisesta. Muun muassa Stinton (2006) Chepkwony (2006) ja Magesa (2007) toteavat afrikkalaisen terveystieteiden perustuvan uskon ja terveyden vuorovaikutteiseen suhteeseen. Esimerkiksi Akanheimon terveystieteiden tiivistys ilmaisuun, jossa Jumalan todetaan olevan parantaja ja ihmisen lääkäri (Stinton 2006).

Magesa (2007) taas toteaa tutkimuksen osoittavan, että usko hengelliseen voimaan osana paranemisprosessia on keskeinen osa afrikkalaista uskontoa kirkkokunnasta riippumatta. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että terveyttä edistävään vakaumukseen kuuluu kuitenkin myös elämäntavat osana kokonaisyhyvinvointia edistäviä tekijöitä. Läpi kristillisen kirkon historian sen piirissä on ollut liikkeitä, jotka ovat korostaneet esimerkiksi ravinnon suurta painoarvoa. Ravitsemuksen on ajateltu kohdistuvan nimenomaan ihmisen henkiseen, ei niinkään ruumiilliseen olemukseen. (ks. esim. Durst 2002.) Toisaalta nimenomaan Seitsemännen päivän adventtikirkko on tullut tunnetuksi voimakkaasta terveysopetuksestaan, mikä selittää elämäntapojen korostumista osana terveyttä edistävää vakaumusta (Nyenhuys ym. 2003). Myös perinteiseen afrikkalaiseen kulttuuriin on kuulunut käsitys ihmisen ravintoa koskevien valintojen merkityksestä ihmisen kokonaisyhyvinvoinnille, kuten Nyamwaya (1992) osoittaa.

Profession tukema hyvinvointi

Baratonin yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden näkemys potilaasta arvokkaana subjektina ja siksi kokonaisvaltaisen kohtaamisen arvoisena hoitotyössä, on lähellä terveystieteissä yleisesti hyväksyttyä käsitystä ihmisestä arvokkaana ikään,

uskontokuntaan tai etniseen taustaan katsomatta. Opiskelijoiden näkemyksessä korostuneet kristilliset vaikutukset eivät ole vieraita moderninkaan terveystieteen piirissä kuten esimerkiksi Etiikka & lääketiede -lehestä huomaamme (Cheshire 2002). Eräät tutkijat ovat kuitenkin olleet huolissaan siitä, että modernin terveydenhuoltokoulutuksen saaneet henkilöt eivät tunne riittävästi afrikkalaista käsitystä henkisen ja hengellisen terveyden olemuksesta (Nyamwaya 1992). Tässä tutkimuksessa sen sijaan ilmeni, että modernin tieteellisen koulutuksen saaneilla Baratonin hoitotieteen opiskelijoilla oli vahva näkemys siitä, että afrikkalaisessa kulttuurikontekstissa henkisyys ja hengellisyys ovat merkittävässä rooleissa. Tämä voi olla merkittävästi myötävaikuttamassa heidän kykynsä mahdollistaa potilailleen kulttuurisensitiivisiä terveystalvueluita, kuten Nyamwaya (1992) toteaa. Toisaalta eettiseksi ongelmaksi voi muodostua eräiden opiskelijoiden käsitys, jonka mukaan heidän tehtävänään terveydenhuollon edustajina on myös käännäyttää potilaitaan.

Afrikkalaisessa kontekstissa terveystalvueluita ei voida tuottaa ilman ymmärrystä henkisyyden ja hengellisyyden merkityksestä potilaille. Siksi spiritualiteetin tukeminen osana päivittäisiä hoitotyön toimintoja on välttämätöntä, kuten opiskelijoiden käsitys henkisestä ja hengellisestä terveydestä osoittaa. Näkemystä tukee esimerkiksi Chepkwony (2006), joka viittaa afrikkalaisen yhteisön haluun käyttää kokonaisvaltaisia terveydenhuoltalvueluita, joissa hengellisyyttä ei oudoksuta.

Sosiaalis-yhteisöllinen hyvinvointi

Baratonin hoitotieteen opiskelijoiden käsitys henkisestä ja hengellisestä terveydestä piti sisällään näkemyksen sosiaalis-yhteisöllisen hyvinvoinnin merkityksestä yksilön kokonaishyvinvoinnille. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on osoitettu, ettei afrikkalaista käsitystä terveydestä ja sairaudesta voida käsittää ilman ymmärrystä yhteisön sosiaalisista suhteista ja niiden merkityksestä kokonaisterveydelle. Nyamwayan (1992) mukaan henkiset ja hengelliset tekijät yhdessä yhteisöllisten tekijöiden kanssa vaikuttavat afrikkalaisen käsityksen mukaan esimerkiksi siihen mihin ajankohtaan sairauden puhkeaminen ajoittuu. Choge (2006) taas toteaa afrikkalaisten olevan yhteisö-orientoituneita ihmisiä (community-oriented people). Tällä hän tarkoittaa afrikkalaisen yhteisön käsitystä siitä, ettei ketään ole tarkoitettu kantamaan yksin sairauttaan tai huoliaan. Tässä tutkimuksessa esitetty rukous- ja hartaustoiminta sekä psyko-sosiaalinen hyvinvointi osana henkistä ja hengellistä terveyttä, näyttää olevan siis relevantti suhteessa aiempaan tutkimuskirjallisuuteen. Tämä tutkimus haastaa läntisen, teollistuneen, maailman terveydenhuollon henkilöstön vuoropuheluun afrikkalaisten kollegoidensa kanssa juuri potilaiden spirituaalisten tarpeiden huomioonottamisesta.

5.3 Johtopäätökset ja jatkotutkimusehdotukset

Tämän tutkimuksen perusteella esitetään seuraavat kolme johtopäätöstä:

1. Henkinen ja hengellinen terveystieteiden yhdistäminen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen terveyden osa-alueet harmoniseksi kokonaisuudeksi.
2. Afrikkalaisessa kulttuuriympäristössä terveydenhuoltotyöltä vaaditaan kokonaisvaltaista näkemystä terveydestä.
3. Tutkimus osoittaa yhteisöllisyyden merkityksen afrikkalaisessa kulttuurissa ja sen henkisen ja hengellisen terveyden käsityksessä vastakohtana teollistuneiden maiden voimakkaalle individualisoinnille.

Lisäksi tämän tutkimuksen perusteella esitetään, että jatkossa tulisi tutkia seuraavia kysymyksiä:

1. Onko uskonnollisen yliopiston hoitotieteen opiskelijoiden ja yleisten yliopistojen hoitotieteen opiskelijoiden henkisen ja hengellisen terveystieteiden välillä yhteneväisyyksiä tai eroavaisuuksia?
2. Millaisia ovat muiden terveydenhuollon ammattiteihin opiskelevien afrikkalaisten henkisen ja hengellisen terveyden käsitykset?
3. Millaisia henkisen ja hengellisen terveyden käsityksiä on muilla ihmisryhmillä?

LÄHTEET

- Abrams, Bill (2000). *The observational research handbook: Understanding how consumers live with your product*. Lincolnwood: NTC business books.
- Bujo, Benez & Czerny, Michale (2007). *Aids in Africa: Theological reflections*. Nairobi: Paulines publications Africa.
- Burns, Nancy & Grove, Susan K. (2007). *Understanding nursing research: Building an evidence-based practice*. St. Louis: Saunders Elsevier.
- Chepkwony, Adam K. A. (2006). *Religion and health in Africa: Reflections for theology in the 21st century*. Nairobi: Paulines publications Africa.
- Chessire, William D. (2002). *Toward a Common Language of Human Dignity: Guest Commentary. Ethics & Medicine, an international journal of bioethics* 18, 7-10.
- Durst, Dennis L. (2002). *Evangelical engagements with eugenics, 1900-1940. Ethics & Medicine, an international journal of bioethics* 18, 45-53.
- Harjula, Raimo. (2004). *Uskonnot Afrikassa. Teoksessa Hyry, Katja & Juha Pentikäinen (toim.) Uskonnot maailmassa, 435-449. WSOY: Helsinki.*
- Karvinen, Ikali (2009). *Henkinen ja hengellinen terveys: Etnografinen tutkimus Kendun sairaalan henkilökunnan ja potilaiden sekä Kendu Bayn kylän asukkaiden henkisen ja hengellisen terveyden käsityksistä. Kuopion yliopiston julkaisuja D. Lääketiede* 451.
- Kangethe, Simon (1999). *Shaping effective health care in Kenya: An example for developing countries*. Pittsburgh: Dorrance publishing co.
- Kirkwood, Neville A. (1998). *A hospital handbook on multiculturalism and religion: Practical guidelines for health care workers*. 2. painos. Harrisburg: Morehouse publishing.
- Koskenvuo, Markku & Mattila, Kari (1998). *Terveyden edistämisen ja sairauksien ehkäisyn periaatteet. Teoksessa Koskenvuo,*

- Kimmo & Harri Vertio (toim.) Sairauksien ehkäisy. Helsinki: Duodecim, 16-20.
- Leininger, Madeleine (1991). Culture care diversity & universality: A theory of nursing. New York: National league for nursing press.
- Lobiondo-Wood, Geri & Haber, Judith (1990). Nursing research: Methods, critical appraisal, and utilization. St. Louis: C.V. Mosby company.
- Lugo, Louis & Cooperman, Alan (2010). PEW Forum on religion & Public life. Islam and Christianity in Sub-saharan Africa. Saatavissa: http://pewforum.org/uploadedFiles/Topics/Belief_and_Practices/sub-saharan-africa-preface.pdf. 14.11.2011.
- Magesa, Laurenti (2007). Anatomy of inculturation: Transforming the church in Africa. Nairobi: Paulines publications Africa.
- Nyamwaya, David (1992). African indigenous medicine. An anthropological perspective for policy makers and primary health care managers. Nairobi: African medical and research foundation.
- Nyangena, Elijah (2010). Evaluation of clinical training and performance of nursing graduates in nursing practice: A case of three universities in Kenya. Väitöskirjatutkimus. Eldoret: Moi university, School of medicine.
- Nyehuis, D. L. & Gorelick, P.B. & Easley, C. & Garron, D. C. & Harris, Y. & Richardson, D. & Raman, R. & Levy, P. (2003). The black seventh-day Adventist exploratory health study. *Ethnicity & disease* 13, 208-212.
- Pelkonen, Risto (2005). Terveys on monta asiaa. *Tieteessä tapahtuu* 2, 11–15.
- Puchalski, C. & Ferrel, B. & Virani, R. & Otis-Green, S. & Baird, P. & Bull, J. & Handzo, G. & Nelson-Becker, H. Prince-Paul, M. & Pugliese, K. & Sulmasy, D. (2009). Improving the quality of spiritual care as a dimension of palliative care: The report of the consensus conference. *Journal of palliative medicine* 12 (10), 885–904.
- Savola, Elina & Koskinen-Ollonqvist, Pirjo (2005). Terveystien edistäminen esimerkein: Käsitteitä ja selityksiä. *Terveystien edistämisen keskuksen julkaisuja -sarja* 3. Helsinki.
- Shorter, Aylward (2001). African culture. An overview. *Social-cultural anthropology*. Nairobi: Paulines publications Africa.
- Sirviö, Kaarina (2006). Lapsiperheiden osallisuus terveyden edistämässä – mukanaolosta vastuunottoon: Asiakastilanteiden arviointia sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden ja perheiden näkökulmista. Väitöskirjatutkimus. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 132.
- Stinton, Diane (2006). Jesus as healer: Reflections on religion and health in East Africa today. Teoksessa Chepkwony, Adam K. A. (toim.) Religion and health in Africa. Reflections for theology in the 21st century. Nairobi: Paulines publications.
- Sulmasy, Daniel P. (2009). Spirituality, religion and clinical care. *Chest* (135), 1634-1642.
- University of Eastern Africa Baraton (2008). Bulletin 2008-2010. Nairobi: Imaging centre.
- University of Eastern Africa Baraton (2009). Leaving a mark. The annual picture bulletin. Year book 2009-2010. Eldoret: Crested Crane.
- WHO (1946). Constitution of the world health organization. New York: WHO.
- WHO (1998). Health promotion glossary. Geneva: World health organization, Division of health promotion, education and communication.

LIITETAULUKKO 1. Tutkimukseen osallistuneiden taustatiedot

Tiedonantajan luonne	Sukupuoli	Keski-ikä vuosina	Etninen tausta	Usko Jumalaan
Esseen kirjoittaja	naiset, n=18 miehet n=10	naiset ja miehet yhteensä 24	Luhya=7 Kisii=5 Luo=4 Muu=12	naiset=100 % miehet=100 %
Haastatteluun osallistuja	naiset, n=3 miehet, n=1	naiset ja miehet yhteensä 22	Meru=1 Kisii=1 Nandi=1 Kikuy=1	naiset=100 % miehet=100 %

Kirjoitukset

Taloudellinen avustaminen diakoniatyössä

Elina Juntunen

Tutkimuksen lähtökohdat ja tehtävä

Uusimman Diakonian tutkimuksen seuran (DTS) julkaiseman diakoniabarometrin tulosten mukaan ihmisten köyhyys näyttäytyy diakoniatyöntekijöille ihmisten entistä monimutkaisempina elämäntilanteina. Köyhyys näkyy diakoniatyössä siten, että taloudellinen avustaminen ja ruoka-avustusten jakaminen ovat keskeinen osa diakoniatyötä koko maassa. Barometrin vastaajat kokevat, että köyhyys seuraa sukupolvelta toiselle. (Diakoniabarometri 2011.) Tulorot ja suhteellinen köyhyys ovat kasvaneet viimeisen 15–20 vuoden aikana Suomessa poikkeuksellisen nopeasti muihin OECD-maihin verrattuna. Syitä kasvulle on useita. Työttömyys kasvoi voimakkaasti 1990-luvun laman aikana, ja se jäi pysyvästi korkeammalle tasolle

Kirjoitus perustuu kirjoittajan väitöstilaisuudessa Helsingin yliopistossa 21.10.2011 pitämään lectio praecursoria -esitelmään.

kuin ennen 90-luvun lamaa. Suomeen on syntynyt pysyvä joukko ihmisiä, jotka eivät ole mukana työelämässä. Tulonsiirtojen ja verotuksen tuloeroja tasaava ja suhteellista köyhyyttä vähentävä vaikutus on pienentynyt. Perus- ja vähimmäisturvaetuudet ovat jääneet jälkeen noin 20–30 prosenttia yleisestä ansiokehityksestä. (Moisio 2010, 181.)

Evankelisluterilaisen kirkon diakoniatyö toimii usein ihmisten viimesijaisimpana auttajatahona. Diakonian tehtävä on kirkkojärjestyksessä kirjattu seuraavasti (KJ 4:3): ”Seurakunnan ja sen jäsenten tulee harjoittaa diakoniaa, jonka tarkoituksena on kristilliseen rakkauteen perustuva avun antaminen erityisesti niille, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta”.

Kreikankielisen sanan diakonia alkuperäinen merkitys ilmentää palvelutehtävän tai viran hoitamista. Sanaa on käytetty kirkon piirissä, mutta kyseessä ei ole erityisesti kirkollinen ilmaus. Uuden eksegeettisen tulkinnan mukaan Uudessa testamentissa ei ole selkeästi ilmaistu diakonian viran yksilölliseen ja sosiaaliseen auttamiseen ja vaikuttamiseen tähtäävää luonnetta. Uuden testamentin evankeliumeissa on kuitenkin keskiössä toisten auttaminen ja lähimmäisen rakkauden toteuttaminen. (Latvus & Elenius 2007, 13–14.)

Tutkimuksessani keskityn erityisesti seurakuntadiakoniaan ja diakoniavirassa olevien tekemään työhön. Seurakuntadiakonia toteutuu osana paikallis seurakuntien toimintaa, ja sitä tekevät sekä ammatillisesti koulutetut diakoniaviranhaltijat että vapaaehtoiset (Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010). Vuonna 2008 seurakuntadiakoniaa toteutti 1457 diakoniatyöntekijää, mikä oli 6,8 % seurakuntien henkilöstön määrästä (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2008, 33). Seurakuntadiakonian voidaan sanoa vakiinnuttaneen paikkansa erityisesti vuoden 1943 jälkeen, jolloin kirkolliskokouksen päätöksen mukaan jokaiseen seurakuntaan oli perustettava diakonian virka. Seurakuntadiakonia on käytännössä avun ja tuen suuntaamista ihmisille kaikilla heidän elämänalueillaan. Diakoniatyössä voidaan antaa apua ja tukea niin hengellisesti, henkisesti, fyysisesti kuin taloudellisesti. (Diakonia. Mitä on suomalainen diakonia? 2011.) Seurakuntadiakonialle on ollut ominaista 1990-luvun laman jälkeisistä vuosista lähtien vastaanottotoiminnan voimistuminen, mikä on vienyt resurssija diakonian perinteiseltä ja usein muihin toimijoihin nähden ainutlaatuiselta kotikäyntityöltä.¹ Vuonna 2009 asiakaskontakteista 48,8 % tapahtui diakoniavastaanotoilla ja kodeissa 35,4 % (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2009).

Suomalaisen diakoniatyön avustusmuodoista taloudellinen avustaminen on kulkenut tavalla tai toisella aina diakonian tehtävien osana. Esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelujen laajentumisen kaudella 1970–80-luvulla taloudellinen avustaminen oli suhteellisen pientä, mutta se toteutettiin eri tavoin paikallistasoilla. (Määttä

2004.) 1990-luvun laman aikana ja sen jälkeen taloudellinen avustaminen kasvoi rajusti, ja diakoniatyö kohdistui velkaantuneiden ja muiden taloudellisissa vaikeuksissa olevien auttamiseen sekä heidän oikeuksiensa puolesta puhumiseen. (Yeung 2003.) Syksyllä 2008 alkaneen taloudellisen taantumun seurauksena diakoniatyön paineet kohdistuivat jälleen taloudelliseen avustamiseen, vaikka avustaminen jäi keskeiseksi osaksi diakoniatyötä jo 1990-laman jälkeen. Kirkkohallituksen keräämien diakoniatilastojen perusteella vuonna 2008 diakoniatyössä autettiin eri tavoin yli puolta miljoonaa asiakasta. Taloudellista avustamista kohdistettiin noin 140 000 asiakkaalle. Seurakunnat käyttivät aineelliseen apuun vuonna 2008 lähes kuusi miljoonaa euroa (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2008).² Taloudellinen avustaminen käsitetään usein aineelliseksi auttamiseksi, esimerkiksi laskujen maksamiseksi, ruokakassien tai osto-osoitusten antamiseksi. Taloudellisen avustamisen kokonaisuuteen diakoniatyöntekijät itse liittävät myös henkisen ja hengellisen auttamisen. Apuun liittyy huomattavan paljon muun muassa erilaista sosiaalista, taloudellista ja terveydellistä neuvontaa sekä asiakkaan perusoikeuksien ajamista ja henkisen jaksamisen tukemista. (Juntunen 2006.)

Taloudellisen avustamisen jäädessä diakoniatyön pysyväksi ja keskeiseksi työmuodoksi, on avustaminen herättänyt erilaisia jännitteitä. Diakoniatyön kentällä toimivat ovat kritisoineet taloudellisen avun antamista erityisesti silloin, kun apu on kohdistunut julkisen sosiaaliturvan aukkojen paikkaamiseen. Diakoniatyössä on muistutettu, että sosiaaliturvan järjestäminen on yhteiskunnan tehtävä, joka tulee toteuttaa universaaliperiaatteen mukaisesti. Diakoniatyön taloudellisen avustustyön jännitteet eivät johdu vain hyvinvointivaltion palveluiden aukkojen paikkaamisesta. Kyse on myös siitä, mikä on diakoniatyöntekijöiden itseymmärrys taloudellisesta auttamisesta ja sen asemoitumisesta suhteessa asiakkaan avun tarpeeseen, yhteiskunnan auttamisjärjestelmään tai diakoniatyön ammatillisiin erityispiirteisiin ja vaatimuksiin.

Väitöskirjatutkimuksessani olen keskittynyt diakoniatyöntekijöiden kokemuksiin ja näkemyksiin taloudellisesta auttamisesta. Tutkimukseni osajulkaisussa tarkastelin diakoniatyöntekijöiden kokemuksia taloudellisesta auttamisesta työtömotivaation, valtautumisen eli ihmisen voimavaroistamisen, asiantuntijuuden ja auttamiseen sisältyvien jännitteiden näkökulmista. Edelliset näkökulmat jäsentävät diakoniatyöntekijöiden itseymmärrystä auttamistyön tehtävistä ja ammatillisista edellytyksistä asiakastyön kokonaisuudessa. Tutkimukseni osajulkaisuissa käytin toisistaan erilaisia tutkimusaineistoja ja aineiston analyyskejä. Kyseessä ovat diakoniatyöntekijöiltä kerätyt teemahaastattelut³, espoolaisilta diakoniatyöntekijöiltä kerätty kysely⁴ sekä diakoniabarometri 2009⁵. Osajulkaisujeni tutkimusmetodologisena

punaisena lankana on nostaa esille diakoniatyöntekijöiden kokemukset aineisto- tai teorialähtöisellä laadullisella sisällönanalyysillä.

Tutkimuksen keskeiset tulokset: monitahoinen taloudellinen auttaminen

Kokonaisuudessaan keskeiset tutkimustulokseni diakoniatyöntekijöiden taloudellisen auttamisen kokemuksista piirsivät kuvaa auttamistyön moninaisuudesta. Jäsenen tulokset yhteiskunnan, yhteisöjen, yksilöiden ja spiritualiteetin konteksteihin.

Tutkimustuloksissani diakoniatyöntekijöiden kokemuksista havaitsin, että taloudellisessa auttamisessa oli keskeisenä osana rakenteellisen tason, asiakasta koskettaviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin vaikuttaminen. Auttamalla köyhimpiä diakoniatyöntekijät toivat esille sosiaaliturvan katvealueet, palvelujen laiminlyönnit ja palveluverkostoissa tapahtuneet epäoikeudenmukaiset asiakkaan poiskäännyttämiset. Diakoniatyöntekijät toivoivat pystyvänsä toimimaan aikaisempaa vahvempina yhteiskunnallisina vaikuttajina ja tuomaan julkisesti enemmän esille auttamistyötään. Työntekijöiden mielestä usein julkisuudessa esillä ollut kuva diakoniasta vain leivänjakajana sivuutti diakoniatyön syvällisemmän yhteiskunnallisen merkityksen, joka toteutui yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta sekä erityisesti yksilötason kohtaamisissa. Ristiriitoja tuotti se, ettei diakoniatyöllä ollut kuitenkaan resursseja vastata kasvavaan asiakasvirtaan, joka julkisuuden lisääntymisestä todennäköisesti seuraisi. Tulokseni kertoivat myös, että diakoniatyöntekijät kritisoivat seurakuntien sa työyhteisöjä, jotka olivat kykenemättömiä toteuttamaan käytännössä ajatusta diakoniaseurakunnasta ja tuomaan yhtenä rintamana esille diakoniatyöstä nousevia kysymyksiä. Haaste aktiivisemmasta yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta osoitettiin eritoten seurakuntien esimies- ja luottamushenkilötasolle.

Diakoniatyöntekijät kiinnittivät taloudellisen auttamisen asiakkaan sosiaalisten verkostojen ja tuen kartoittamiseen sekä asiakkaan osallisuuden ja yhteisöllisyyden tukemiseen. Työntekijät toimivat läheisyysperiaatteeseen nojautuen, joka tarkoitti työntekijöiden havaintoja, kokemuksia ja eläytymistä yhteisö- ja paikallistasolla asiakkaan toimintaympäristöihin. Diakoniatyöntekijät rakensivat asiakkaalle erilaisia yhteisöllisiä liittymisen mahdollisuuksia, jotka olivat paikallisia ja alueellisia tai tunteiden ja kokemuksen jakamiseen perustuvia. Diakoniatyön arkea oli kuitenkin se, ettei asiakkaille ollut välttämättä tarjolla sellaisia yhteisöjä, joihin heitä olisi voinut kannustaa mukaan. Asiakkaan osallisuutta tukevan yhteisöllisyyden lisäksi oli keskeistä moniammatillinen verkostotyö, sillä diakoniatyö toimi suhteellisen vähäisin taloudellisin resurssein yhteiskunnan auttamistyön verkostoissa. Diakoniatyöntekijöiden näkemysten perusteella moniammatillista yhteistyötä erityisesti

julkisen sosiaalityön kanssa oli vaikeuttanut se, että diakoniatyöntekijät olivat joko kokeneet epävarmuutta oman asiantuntijuutensa arvostuksesta tai diakoniatyö ja sosiaalityö olivat ajautuneet kilpailuaselmiin, jossa molemmat osapuolet pitivät merkityksellisimpänä vain omaa asiantuntemustaan. Vaarana oli, että diakoniatyön ja kunnallisen sosiaalityön kesken ei syntynyt aitoa, jaettua asiantuntijuutta ja solidaarisuutta, jonka puitteissa olisi voitu yhdessä luoda hyvinvointia eriarvoisuuden vähentämiseksi ja tukea asiakkaiden valtautumista.

Tutkimustulokseni diakoniatyöntekijöiden taloudellisen auttamisen kokemuk-
sista ja näkemyksistä kiinnittyivät merkittävällä tavalla myös yksilökeskeiseen työ-
hön. Asiakkaan kohtaamisen ja auttamisen keskiössä oli hänen elämäntarinansa,
-kokemuksensa ja -tulkintansa kuuleminen. Diakonian asiakastyössä asiakkaan
omat tulkinnat auttamisen syistä olivat välttämättömiä ymmärtävän kohtaamisen
ja avun kohdentamisen kannalta, mikä oli vain korostunut diakonian toimintaym-
päristön ja asiakastilanteiden moninaisuessa. Toisaalta asiakkaan kokemuksen
ja tulkinnan kuuleminen ja esille nostaminen olivat työn vaikeimpia tehtäviä. Kyse
oli usein siitä, antoiko työntekijä aidosti tilaa asiakkaan kokemuksille, kokemus-
ten moninaisuudelle ja ennen kaikkea asiakkaan omille tulkinnoille tilanteestaan,
vai jäikö kohtaaminen kuitenkin vain näennäiseksi asiantuntijuuden jakamiseksi.
Diakoniatyössä saattoi helposti käydä niin, että työntekijä teki itse tilanteesta joh-
topäätöksensä, ohjasi auttamisprosessin suunnan, eikä antanut asiakkaalle tilaa
muokata toisenlaisia, vaihtoehtoisia kokemuksia ja elämäntarinoita. Työntekijät
myös kokivat, ettei asiakkaan aito avun hakemisen syy noussut aina esiin eikä
työntekijä pystynyt tulkitsemaan sitä, mitä asiakkaan kertomattomat asiat ilmensivät
tämän tilanteesta. Yksilökeskeinen auttaminen osoitti diakonian asiakastyöhön
liittyvän osittaisen hallitsemattomuuden ja ennakoimattomuuden sekä asiakkaiden
elämäntilanteiden- ja tapojen syvän moninaisuuden.

Taloudellisen avustamisen on toisinaan katsottu syövän diakoniatyön hengellistä
työtettä ja vievän diakoniaa uskonnollisesti neutraaliin yhteiskunnallisen työn suun-
taan. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu diakoniatyöntekijöiden olevan huol-
lissaan siitä, että taloudellinen apu voi menettää helposti spirituaalisen eli henkisen,
hengellisen ja uskonnollisen ulottuvuutensa paikatessaan julkisen sosiaaliturvan
aukkoja. (Juntunen 2006; Kinnunen 2009.) Tutkimuksessani kuitenkin havaitsin,
että taloudellinen auttaminen kiinnittyy diakoniatyössä vahvasti spiritualiteettiin,
jonka määrittelin tutkimuksessani kattavan asteikon henkisydestä hengellisyyteen.
Henkisyys ja henkinen viittaavat järjestäytyneen uskonnon ulkopuolella esiintyvään
yksilön henkilökohtaiseen suhteeseen siitä, mitä hän pitää pyhänä, yliluonnollisena
tai tuonpuoleisena todellisuutena. Hengellisyys ja hengellinen viittaavat puolestaan

perinteisen uskonnon sisällä esiintyviin tietyn tyyppiisiin uskomuksiin, kokemuksiin ja käyttäytymiseen.⁶ (Helander 2005, 249–251.)

Diakoniatyön spirituaalisten kokemusten ja käsitysten peruslähtökohtia taloudellisessa avustamisessa olivat kristilliset traditiot ja arvot. Toiseksi taloudellisen avustustilanteen vuorovaikutusta rakensivat diakoniatyöntekijän pyrkimys Jumalan luoman ihmisen syvään kunnioittamiseen sekä armon ja toivon välittämiseen. Kolmanneksi taloudellinen avustaminen saattoi ilmetä asiakkaan elämän syvien kysymysten käsittelynä, rakkauden ja Jumalan kaipuun pohtimisena sekä rukouksena ja hiljaisuutena yhdessä asiakkaan kanssa. Spiritualiteetti sisältyi ja ilmeni taloudellisen auttamisen kokemuksissa niin arvoina, vuorovaikutuksena kuin myös käytännöllisinä auttamisen menetelminä. Spiritualiteetti myös ylläpiti diakoniatyöntekijöiden näkemyksiä työnsä syvistä traditionaalisista perusideoista, jotka olivat pysyneet samankaltaisina seurakuntadiakonian alkuajoista asti. Näitä näkemyksiä olivat diakonian sisäistäminen rakkaudenpalveluna, ihmiskuvan kokonaisvaltaisuus, karitatiivinen toiminta eli yksittäisen ihmisen hädän lievittäminen sekä sosiaalinen diakonia. Diakonian omaleimaisuuden kannalta oli olennaista, että työssä säilyi diakonian perustavat lähtökohdat, mutta haastavampi kysymys oli se, olivatko ne vuorovaikutuksessa muuttuvien sosiaalisten ja kulttuuristen olosuhteiden kanssa. Tukivatko ne useissa aikaisimmissa tutkimuksissa esille nostettua diakonian reaktioherkkyyttä niin asiakkaan kuin myös yhteiskunnallisiin muutoksiin nähden?

Taloudellinen apu diakoniatyön ammatillisuuden ja jännitteiden ilmentäjänä

Diakoniatyöntekijöiden kokemukset ja näkemykset osoittavat, että taloudellisen auttamisen kautta ilmenee diakoniatyön ammatillisuuden erityispiirteitä. Diakoniatyöntekijöillä ei ole auttamistyössään valmiita malleja tai yleisiasiantuntijuutta, vaan taloudellinen auttaminen edellyttää diakoniatyöntekijöiltä joustavaa asiantuntijuutta suhteessa asiakkaan avun tarpeen yllätyksellisyysyteen ja ennakoimattomuuteen. Työntekijät ovat taloudellisessa auttamistyössään yhteisö- ja alueperustaisen työn vahvoja osajia, ja toimintansa paikallisuuden kautta heillä on mahdollisuus tulkita eritasoisia ja -suuntaisia sosiaalisia muutoksia. Taloudellinen avustamisen vaatii ammatillista itsenäisyyttä tukevaa työmotivaatiota sekä asiakkaan voimavaraistamiseen perustuvaa vahvaa psykososiaalista ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävää työorientaatiota. Auttamisprosessi on vahvasti sidoksissa työntekijän omaan elämänhistoriaan, kokemukseen, koulutukseen sekä spirituaalisiin arvoihin ja traditioihin.

Toisaalta diakoniatyöntekijöiden kokemuksista nousee erilaisia jännitteitä. Diakoniatyön taloudellisen avun jännitteinen perusvire muodostuu siitä, että osa

diakoniatyöntekijöistä kokee edelleen taloudellisen avun vieraaksi työmuodoksi ja se vie voimavaroja henkiseltä ja hengelliseltä auttamiselta. Osa työntekijöistä ei miellä taloudellista avustamista henkisen ja hengellisen auttamisen tavoin diakonian ytimeen kuuluvaksi tehtäväksi. Taloudellinen apu on kuitenkin diakoniatyön periaatteisiin kuuluvaa, kun sitä verrataan alussa mainittuun kirkkojärjestyksen määritelmään: Seurakunnan ja sen jäsenten tulee harjoittaa diakoniaa, jonka tarkoituksena on kristilliseen rakkauteen perustuva avun antaminen erityisesti niille, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta (KJ 4:3).

Jännitteisyyttä luo myös se, että työntekijöiden on vaikeaa tiedostaa pirstaleisilla toimintakentillä, mitä he taloudellisen avustamisen tehtävillään tavoittelevat tai mihin he itse ammatillisesti kuuluvat ja liittyvät. Tilanne voi johtua siitä, ettei diakoniatyön ominaislaatuista piirteitä taloudellisessa avustustyössä hallitsevasti määrittele seurakunnallinen mutta eivät myöskään hajanaiset sosiaali- ja terveystalouden ammatilliset kontekstit. Diakoniatyöntekijät kokevat ammatillisen kumppanuuden ja kompetenssin puutteita suhteessa muihin tahoihin. Diakoniatyöntekijät ilmentävät omaa tehtävänsä ja asemaansa muiden auttajatahojen puutteiden mukaan, mikä on vahvistanut diakoniatyöntekijöiden kokemuksia työnsä komplementaarista, ristiriitoja ja jopa alamaisuutta aiheuttavasta luonteesta. Usein diakoniatyö koetaan auttajana epäviralliseksi, tilapäiseksi ja viimesijaiseksi. Diakoniatyöntekijöiden työyhteisöiset eivät ole niin ikään pystyneet tukemaan yhteisen käsityksen löytämistä taloudellisen avun luonteeseen tai moniammatillisiin yhteistyön laajuuteen liittyen.

Toisaalta diakoniatyön suhde yhteiskunnan eri auttajatahoihin ja yhteistyö niiden kanssa ei ole taloudellisen avun kontekstissa yksiselitteisen tilapäistä ja viimesijaista. Tutkimustulosteni perusteella voi todeta, että diakoniatyö on ylittämässä ainakin paikallistasolla sosiaalisten palveluiden virallisuuden ja epävirallisuuden rajalinjaa. Diakoniatyön siirtymisestä askeleen lähemmäs kohti julkisia palveluja kertoo sen, etteivät diakoniatyöntekijät välttämättä koe auttavansa diakonian määritelmän mukaisesti kaikkein suurimmassa häädässä olevia ja niitä, joita muut eivät auta. Diakoniatyön asiakaskunnan suurin hätä voi olla tunnistamaton, sillä asiakkailta on monenlaisia sosiaalisia, taloudellisia ja terveydellisiä ongelmia. Heidän auttamisensa on lähes mahdotonta kertaluonteisesti diakoniatyön toimesta, vaan auttaminen perustuu yhteistyöhön muiden auttajatahojen kanssa. Diakoniatyö on niin asiakkaille kuin muille auttajatahoille kanssatoimija. Kanssatoimijuuden näkökulmasta diakoniatyö on esimerkiksi ammatillisuutensa eettisiltä lähtökohdiltaan lähellä sosiaalityötä, mutta voimassa oleva hallinto määrää sosiaalityön soveltamaan menetelmiään kulloisenkin yhteiskuntapolitiittisen kansalaiskäsityksen mukaisesti. Tällöin ammatillisen etiikan perusteet ja niiden käytännön soveltaminen

voivat olla kaukana tosistaan. Edellä mainittu kehityskulku vaikuttaa suoranaisesti myös diakoniatyöhön, sillä diakonia voi tulevaisuudessa muuttua aikaisempaa vahvemmin ”yleisauttajaksi”. Miten käy diakoniatyön ammatillisuuden lähtökohdan, jos diakonia ei kohtaisi kaikkein heikoimmassa asemassa olevia?

Taloudellisen avustamisen näkymät tulevaisuudessa

Viimeaikaiset tutkimukset ovat sanoittaneet ja käsitteellistäneet diakoniatyötä sen omien ammattikäytäntöjen, hiljaisen tiedon ja esimerkiksi moniammatillisen ja verkostotyön näkökulmista. Nykyisessä diakonaattikeskustelussa eli diakoniatyöntekijän hengellisen työn virkaa koskevassa keskustelussa käydään diakonian ammatin rajankäyntejä suhteessa papputeen ja muihin kirkon ammatteihin. Diakoniatyön ammatillista profiilia ja eroa muihin yhteiskunnan sosiaalisen työn toimijoihin on nostettu niin diakonian toiminta- kuin myös tutkimuskentillä. Diakoniatyötä koskevaa keskustelua on luonnehtinut kuitenkin se, että auttamistyön tavoitteet on asetettu varsin usein organisaatiosta käsin tai työtä määritellään suhteessa seurakunnalliseen työnjakoon sekä sosiaali- ja terveydenhuoltoon.

Edellisten näkökulmien perusteella voi kysyä, mitä on diakoniatyön jäsentäminen ja profilointi ensisijaisesti asiakkaiden kautta. Tutkimuksessani korostuu se, että diakoniatyöntekijöiden mielestä vaikuttavaa taloudellista auttamistyötä toteuttaessaan diakonian keskiössä on asiakkaan elämäntilanelähtöisyys, joka tukee asiakkaiden erilaisuuden kohtaamista ja kunnioittamista. Tällöin diakoniatyöntekijät eivät vain tunnista ryhmien välisiä eroja, vaan ovat eettisesti sitoutuneet suuntamaan työtään asiakkaan yksilöllisten tarpeiden, identiteettien ja ainutkertaisen ihmisarvon mukaisesti. Taloudellinen auttamistyö vastaa siis viime vuosina sosiaalipolitiikassa esille nostetun moninaisuuden yhteiskunnan (varied society) ideologiisiin tavoitteisiin, joissa huomioidaan yksilön yhtäaikaiset mutta myös vaihtuvat identiteetit. Moninaisuuden yhteiskunnan palvelujärjestelmässä jokaista arvostetaan kokonaisuutena kansalaisena huomioiden yhtäaikaisesti esimerkiksi hänen ikänsä, sukupuolensa, sairautensa, varallisuutensa jne. (Houten & Jacobs 2005.) Kun useat kansalaisen yksilölliseen tilanteeseen vaikuttavat tekijät huomioidaan samanaikaisesti ja kokonaisvaltaisesti, vältetään ehkä tilanne, joka toistuu diakoniatyön taloudellisen avun asiakkailla: asiakkaiden ongelmat ovat yleensä menneet niin syviksi ja monitahoiseksi, että niiden selvittäminen ja ratkaiseminen koetaan erittäin vaikeaksi.

Diakoniatyön vahvuus ja erityislaatuisuus ovat siinä, että asiakkaan yhteiskunnallisten, paikallisten, sosiaalisten ja kulttuuristen sidosten lisäksi työntekijöillä on mahdollisuus olla kosketuksissa myös asiakkaan spirituaalisiin kokemuksiin. Spi-

ritualiteetin ymmärtäminen on sikäli tärkeää, että spiritualiteetin tukemana ihminen rakentaa omaa maailmasuhdettaan, hakee elämäänsä syvällisiä merkityksiä ja luo oman elämänsä tarinaa. Toisin sanoen spiritualiteetti toimii ihmisen maailmansuhteen yhtenä jäsentäjänä ja se tukee ihmistä kokemaan jotkut elämän asiat erityisen merkityksellisinä (Ubani 2005; Holmes 2007). Asiakkaan auttamistyöhön spiritualiteetti voi siis tarjota niin yksilöllisen kuin yhteisöllisen voimavaran. Keskeinen kriittinen kysymys on kuitenkin se, miten tätä resurssia tunnustetaan ja sovelletaan yksilöllisen ja yhteisöllisen hyvinvoinnin tukemisessa. Spiritualiteetin perustalta kehittyvä tieto, kokemus ja herkyys voivat tarjota ainutlaatuisen mahdollisuuden juuri niiden asiakkaiden kuulemiseen ja ymmärtämiseen, jotka eivät muuten näy, kuulu ja vaikuta yhteiskunnassa. Sosiaalisen työn kentillä tarvitaan avointa keskustelua spiritualiteetin tuottamasta kokemuksellisesta tiedosta. Keskustelua tulisi käydä siitä, missä määrin diakoniatyön nykyiset toimintaympäristöt todella antavat tilaa myös diakoniatyöntekijyydelle, jonka vahvuus on spirituaalisessa tietoisuudessa ja herkydydessä.

VIITTEET

- 1 Vastaanotto toiminta ja työikäisten asiakkaiden kohtaaminen olivat diakoniatyön pääasiallisia, mutteivät ainoita diakoniatyöntekijöiden keinoja vastata laman aiheuttamaan hätään. Diakoniatyön innovatiivisia muotoja olivat työttömien ruokailut, muu avoimien ovien toiminta ja yhteistyö työttömien yhdistysten kanssa. (Hiilamo 2010, 9.)
- 2 Summa ei sisällä rovastikuntien, hiipakuntien ja kirkon diakoniarahaston avustuksia.
- 3 Keräsin teemahaastattelut (21 kpl) Viimeisellä luukulla -tutkimuksen laadulliseen osioon (Juntunen 2006), jossa käsiteltiin seurakuntadiakonian taloudellista apua ja viimesijaisen sosiaaliturvan aukkoja. Aineisto oli erittäin monipuolinen ja runsas, mitä ei pystytty avaamaan kokonaisuudessaan Viimeisellä luukulla -tutkimukseen. Tutkimuksessa käsittelemättä jääneet kysymykset, aineistosta nousevat teemat ja tutkimustulokset suuntasivat minua väitöskirjatutkimukseni tehtävänasettelussa. Viimeisellä luukulla -tutkimus sisälsi myös tilastolliset osuudet, joista vastasivat Henrietta Grönlund ja Heikki Hiilamo.
- 4 Koska teemahaastatteluissa olin jo saanut tietoa taloudellisen avustamisen asiantuntijuudesta ja avustustyön jännitteistä, halusin vielä kyselyiden avulla täsmentyneempää tietoa molemmista aihealueista. Keräsin yhdessä Espoon Olarin seurakunnan diakoni Maria Helinin kanssa kyselyn internetissä Helsingin yliopiston e-lomakkeella keväällä 2008 Espoon evankelisluterilaisten seurakuntien diakoniatyöntekijöiltä. Kyselyssä käytimme monivalintakysymyksiä tiedollisen asiantuntijuuden kartoittamiseen sekä esitimme avoimia kysymyksiä muun muassa diakoniatyön asiantuntijuuden haasteista ja erityislaatuisuudesta. Kyselyn avulla selvitimme myös muun muassa diakoniatyön taloudellisen avun

haasteita sekä kehittämisalueita. Lähetimme kyselyn 37 diakoniatyöntekijälle, joista 22 vastasi kyselyyn. Espoolaisilta diakoniatyöntekijöiltä kerätty aineisto liittyi laajaan selvitysprojektiin Diakoniatyö kartalla. Selvityksessä tarkasteltiin Espoon evankelis-luterilaisten seurakuntien diakoniatyön nykytilaa, voimavaroja ja haasteita

- 5 Diakonian tutkimuksen seura (DTS), joka on toteuttanut kahden vuoden välein diakoniabarometrin diakoniatyön ajankohtaisesta tilanteesta, tehtävistä, niiden muutoksista ja ajankohtaisista diakonian

kysymyksistä. Helsingin yliopiston e-lomakkeelle laadittu kysely on lähetetty diakoniatyöntekijöiden päivien osallistujille. Vuonna 2009 kysely lähetettiin 558 vastaajalle, joista 194 vastasi kyselyyn eli vastausprosentti oli 35.

- 6 Spiritualiteettia on lähestytty niin yleisinhimillisten arvojen ja elämäntarkoituksen etsimisen kuin myös kristillisen teologian näkökulmista, minkä vuoksi voidaan olettaa, että spiritualiteetti käsitteenä soveltuu myös diakoniatyön taloudellisen avustamisen ulottuvuuksien käsittelyyn (vrt. Valtonen 2009, 54).

KIRJALLISUUS

Diakonia. Mitä on suomalainen diakonia? (2011) <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content43EA4D>. Katsottu 11.8.2011.

Diakoniabarometri (2011). Kotikäyntityötä tulee lisätä diakoniatyössä. 28.9.2011. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/871AC33C4E7607D7C2257917002B3981?opendocument&lang=FI>. Katsottu 9.10.2011.

Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja (2003). Vastuun ja osallisuuden yhteisö. Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto sarja C 2003:9. Helsinki: Kirkkohallitus.

Helander, E. (2005). Spiritualiteetti kirkkososiologian näkökulmasta. Teologinen Aikakauskirja 110 (2005), 247–252.

Hiilamo, H. (2009). Yhteiskunnalliset muutokset ja diakoniatyön haasteet. Teoksessa: Lahtinen, M. & Toikkanen, T. (toim.) Anno Domini 2009: Diakoniatieteen vuosikirja. Lahti: Lahden diakoniasäätiö, 43–57.

Hiilamo, H. (2010). Laman uhrien auttaminen diakoniatyössä 1990-luvulla. Diakonian tutkimus 1/2010, 7-26.

Holmes, P.R. (2007). Spirituality. Some disciplinary perspectives. Teoksessa: Flan-

gan, K. & Jupp, P. C. (toim.) A Sociology of spirituality. Burlington VT: Ashgate, 23–42.

Houten, D. V. & Jacobs, C.G. (2005). Empowerment of marginals: Strategic paradoxes. *Disability & Society*, 20 (6), 641-654.

Juntunen, E. (2011). Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä. *Diss. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2011:3*. Helsinki: Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallitus.

Juntunen, E. (2006). Diakoniatyön taloudellinen apu ja viimesijaisen sosiaaliturvan aukot. Teoksessa: Juntunen, E.; Grönlund, H. & Hiilamo H. Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisten sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Helsinki: Kirkkohallitus, 51–176.

Kinnunen, K. (2009). Sairas köyhyys: tutkimus sairauteen liittyvästä huonosaisiudesta diakoniatyössä. Suomen ev.-lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja, 2009:7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Latvus, K. & Elenius. A. (2007). Auttaminen, diakonia ja teologia. Teoksessa: Latvus, K. & Elenius, A. Auttamisen teologia. Helsinki: Kirjapaja, 11-36.

- Moisio, P. (2010). Sosiaali- ja terveystieteiden rakenteen ja kehityksen tutkimus. Teoksessa: Vaarama, M.; Moisio, P. & Karvonen, S. Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 20-27.
- Määttä, T. (2004). ”Sinne missä hätä on suurin.” Lakisääteinen diakoniatyö Kalajoen rovastikunnassa 1944–1982. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, 192. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Kirkon tilastollinen vuosikirja 2009 (2010) Kirkkohallituksen erillisjulkaisuja. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkon tilastollinen vuosikirja 2008 (2009). Kirkkohallituksen erillisjulkaisuja. Helsinki: Kirkkohallitus.
- K.J. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki (1054/1993) ja -järjestys (1055/1993).
- Ubani, M. (2005). Spirituaalinen maailmasuhde: Spirituaalinen kokeminen Buberin todellisuuskäytösten valossa. Teologinen aikakauskirja, 110 (2005), 321-331.
- Valtonen, M. (2009). Kertomuksia kirkon työntekijäksi kasvamisesta: kirkon nuorisotyönohjaajiksi opiskelevien spirituaaliteetin ja ammatillisen identiteetin muotoutuminen. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A, Tutkimuksia, 23. Diss. Helsinki: Diak.
- Yeung, A.B. (2003). The Re-emergence of the church in the finish public life? Christian social work as an indicator of the public status of the church. Journal of Contemporary Religion 2 (2003), 197–211.

Kulttuuriset arvot ovat työn lähtökohta

Raija Pyykkö

Ihmisen haluaa kokea tulevaisuutensa arvostetuksi omassa työssään. Näin totesi sosiologi Everett Hughes 1950-luvulla tutkiessaan erilaisia ammatteja. Hughesin mukaan työ on yksi tärkeimpiä ihmisen sosiaalisen identiteetin muovaajia. Tarve tulla arvostetuksi näkyy paitsi yksilötasolla myös kollektiivisesti, sillä ammattikunnat hakevat arvostusta erilaisten ammatillisten projektien kautta. Seurakuntien diakoniatyöntekijöitä käsittelevässä tutkimuksessani olen päätenyt vastaavanlaiseen johtopäätökseen: diakoniatyöntekijät haluavat kokea tekevänsä arvostettua työtä. Mutta mitä kautta työn arvostus on kirkossa mahdollista saavuttaa?

Olen tutkinut väitöskirjassani *Hengellisen ja maallisen rajalla - kamppailu seurakuntien diakoniatyöntekijöiden sosiaalisesta ja kulttuurisesta toimialueesta* (Tampere University Press, Tampere 2011) diakoniatyöntekijöiden toimialuetta ja

---

Kirjoitus perustuu väitöstilaisuudessa pidettyyn lectio praecursoriaan.

asemaa seurakunnissa. Tutkimus sai alkunsa halustani löytää diakoniatyön ydin. Päädyin kuitenkin hyvin pian tutkimaan ammatillisia rajoja sosiologi Andrew Abbottin ammattien järjestelmää koskevan teorian pohjalta. Abbott näkee, että ammatteja muokataan erilaisten ammattien välisten ja sisäisten rajankäyntien kautta, ja rajat määrittävät ammatin ytimen. Ammatteja ei voi tutkia irrallaan toimintaympäristöstään tai muista ammateista, sillä ammattien väliset suhteet toimivat ammatin muodonmuutoksen moottorina. Abbottin teorian juuret ovat alussa mainitsemani Hughesin edustamassa interaktionistisessa ammattien tutkimuksen perinteessä.

Tutkimukseni näkökulmana on diakoniatyöntekijöiden ammattikunnan näkökulma. Ammattikuntanäkökulmalla korostan ammattilaisten kollektiivista toimintaa ammattinsa rakentamisessa ja sen kulttuurisessa määrittelyssä. Olen tutkinut diakoniatyön määrittelyä siitä näkökulmasta, että rajojen asettamiset ovat omia intressejään ajavien toimijaosapuolten strategista toimintaa tavoitteidensa saavuttamiseksi. Tarkastelen kirkon ammattikuntia aktiivisina toimijoina ja neuvotteluosapuolina oman ammattinsa tekemisessä ja sen muodonmuutoksissa. Ammattikunnat eivät kuitenkaan ole tasavahvoja ammattiensa tekijöitä. Näkökulma on pitänyt sisällään myös sen, että diakoniatyöntekijöiden tehtävät eivät ole pysyviä ja ennalta määrättyjä, vaan työnjako on neuvoteltu sosiaalinen järjestys.

Abbottin teoria kohdistaa huomion ammattikuntien taisteluun toimialueestaan. Sosiaalinen toimialue pitää sisällään ammattikunnan tehtävät ja aseman yhteisössä. Se voi olla erilainen kansalaisten silmissä, hallinnollisissa dokumenteissa ja työpaikkatasolla. Tutkimukseni aineistona on ns. diakonaattia käsitteleviä politiikka-asiakirjoja. Diakonaatti tarkoittaa diakonian viran järjestämistä kirkossa. Asiakirjat ovat paitsi kirkon keskushallinnon tuottamia dokumentteja myös kirkollisten ammattijärjestöjen, kirkon ammatteihin kouluttavien tahojen ja rovastikuntien tuottamia asiakirjoja. Tutkimustani on ohjannut näkemys siitä, että diakonaattia käsittelevä aineisto on poliittista tekstiaineistoa, jolla pyritään vaikuttamaan eri osapuoliin.

Kysymys diakonaatista eli diakonian viran järjestämisestä on elänyt Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa useiden vuosikymmenten ajan, aina 1970-luvulta saakka. Kirkolliskokous jätti marraskuussa 2011 asian jälleen ratkaisematta vedoten valmistelun keskeneräisyyteen. Neuvotteluissa on määritelty kirkon eri ammattien suhdetta toinen toisiinsa sekä niiden työnjaollista paikkaa ja asemaa kirkollisessa hierarkiassa. Tutkimuksessani olen rajannut tarkasteluni siihen, millä tavalla näissä asiakirjoissa on määritelty seurakuntien diakoniatyöntekijöiden toimialuetta. Jos olisin kysynyt samaa asiaa tavallisilta suomalaisilta tai vaikkapa sosiaalityöntekijöiltä tai terveydenhoitajilta, vastaus olisi todennäköisesti ollut hieman toisenlainen.

Diakoniatyöntekijät ovat sosiaali- tai terveydenhuollon ammattilaisina perinteisesti työskennelleet kirkon ja valtion välimaastossa. Ammatillisen diakoniatyön kautta kirkko paikantuu lähelle julkista sektoria. Tulokset kirkon tehtävästä yhteiskunnassa vaihtelevat, mikä heijastuu neuvotteluihin seurakuntien diakoniatyöntekijöiden työnjaollisesta paikasta. Sirkka Sinkkonen osoitti tutkimuksessaan jo 1960-luvulla diakonissan diffuusin roolin terveydenhuollon ja sielunhoidon jännitteessä. Laajenevan hyvinvointivaltion myötä osa diakoniatyöntekijöistä on kyseenalaistanut roolinsa yhteiskunnallisten palveluiden täydentäjinä. Rajankäynnissä julkiseen sosiaali- ja terveydenhuoltoon diakoniatyöntekijät ovat etsineet autonomista toimialuetta hengellisistä tehtävistä.

Diakonaattiprosessissa on kaavailtu seurakuntien diakoniatyöntekijöiden toimialueen laajentamista jumalanpalvelukseen ja kirkollisiin toimiin liittyviin tehtäviin. Nämä tehtävät ovat perinteisesti kuuluneet papeille. Samalla diakoniatyöntekijät liitettäisiin osaksi ns. kirkon virkaa, johon tällä hetkellä kuuluvat vain papit ja piispat. Diakoniatyöntekijöiden kirkollista identiteettiä haluttaisiin tällä tavoin vahvistaa, vaikka tutkimuksissa on aiemmin osoitettu, että kirkon työntekijöistä etenkin diakoniatyöntekijät sitoutuvat vahvasti kirkon uskoon. Esitetyt uudet tehtävät ovat herättäneet osassa diakoniatyöntekijöitä pelkoa työnsä autonomian heikkenemisestä ja joutumisesta pappien aputyövoimaksi. Uusia tehtäviä vastustavat diakoniatyöntekijät ovat arvioineet, että uusien tehtävien myötä nykyinen toimialue eli ihmisten auttaminen arjessa jäisi huonosti hoidetuksi. Diakoniatyöntekijät ovat työskennelleet kautta historian hengellisten ja maallisten työtehtävien välisessä jännitteessä.

Mitä diakoniatyön liittämällä vahvemmin jumalanpalvelustehtäviin haetaan? Ensinnäkin tutkimukseni aineistossa hengellisen statuksen sanotaan nostavan diakoniatyön arvostusta, sillä naisvaltaista diakonian virkaa on pidetty kirkossamme papin ja piispan virkoja alempiarvoisena. Hengellisenä työntekijänä kirkon työntekijä voi kokea olevansa arvostettu ja tekevänsä kirkon ”varsinaista työtä”. Toiseksi työn hengellisen luonteen vahvistumisen myötä diakoniatyöntekijöille voitaisiin harkita annettavan mahdollisuutta osallistua kirkolliseen päätöksentekoon. Tosin etenkin kirkon hallinto ja papiston edustajat korostavat teologisen asiantuntijuuden merkitystä kirkon hallinnossa. Pappien asema kirkollisessa päätöksenteossa näin ollen legitimoidaan teologisella koulutuksella.

Edetessäni tutkimuksessani tulin yhä vakuuttuneemmaksi, että diakoniatyöntekijöiden toimialueen tarkastelu pelkästään työnjaon näkökulmasta ei riitä. Moni asia tuntui kietoutuvan ammatin hengellisen elementin ympärille. Kampplaini pitkään sen kanssa, millä tavalla pääsisin käsiksi puheeseen hengellisestä työstä, joka näytti

olevan niin merkittävässä asemassa kirkollisten ammattien määrittelyssä. Löysin välineen käsitellä hengellistä työtä paneutumalla syvemmin Abbottin teoriaan. Hän puhuu sosiaalisen toimialueen ohella ammatin kulttuurisesta toimialueesta. Kulttuurinen toimialue tarkoittaa sitä, että ammattikunta pyrkii legitimoimaan työnsä ja asemansa kiinnittämällä työnsä perusteet kulttuurisiin arvoihin.

Esimerkiksi ns. professiot hakevat yleensä työnsä legitimaatiota akateemisesta tietoperustasta. Tällöin työn sanotaan pohjautuvan sellaisiin kulttuurisiin arvoihin kuin rationaalisuus, loogisuus ja tieteellisyys.

Kirkon kontekstissa teologiaa käytetään ideologisena työnjaon perusteluna. Diakonialle haetaan perusteita Raamatusta. Tosin kirkon oppiin vetoaminen ei yksiselitteisesti ratkaise seurakuntadiakonian työnjaollista paikkaa, sillä diakonian teologisissa perusteluissa ja tulkinnoissa on laaja kirjo. Teologian merkitys ja arvostus näkyy myös siinä, että kirkon maallista toimintaa voidaan oikeuttaa uskonnosta ja teologiasta käsin sisällyttämällä maallisiin tehtäviin uskonnollinen merkitys. Juuri ilmestyneessä Elina Juntusen väitöskirjassa *Vain hätäpua? - Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä* (Helsinki 2011) diakoniatyöntekijät sisällyttivät hengellisen ulottuvuuden taloudelliseen avustamiseen. Maalliset tehtävät oikeutettiin näin teologisesti. Ulla Jokelan tuoreessa väitöskirjassa Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa (Helsinki 2011) diakoniatyöntekijät arvottivat henkisen ja hengellisen auttamisen korkeammalle kuin ruumiillisen auttamisen. Tehtävien hierarkkisuus näkyi sekä puheen tasolla että työn arjen käytännön valinnoissa.

Oma työ halutaan perustaa arvoihin – kirkossa teologiaan ja Raamatun oppiin. Kulttuurisiin arvoihin vetoamalla ammattikunta voi legitimoida oman toimialueensa.

Aineistossani kuuluu kuitenkin myös se ääni, että diakoniatyöntekijät itse kokevat tekevänsä jo nyt kirkon perustehtävää arjen ammattilaisina. Työn arvostus tulee heidän mukaansa saada muutoin kuin työn hengellistämisen kautta.

Tulkitsen, että kiistassa diakonaatista on kyse seurakuntien diakoniatyöntekijöiden toimialueen kulttuurisesta uudelleenmäärittelystä ja sen seurauksista sosiaaliselle toimialueelle eli työnjaolle ja asemalle. Kyseessä voi tulkita olevan diakoniatyöntekijöiden työn kulttuurinen muutosprosessi, jossa palvelua korostavan toimintakulttuurin sijaan työn perusteluja etsitään aikaisempaa vahvemmin kirkon oppirakennelmasta. Aloitin tämän katsauksen toteamalla, että ihminen haluaa kokea tulevaisuutensa arvostetuksi työssään. Diakoniatyöntekijöiden arvostusta pyritään nostamaan ottamalla ammattikunta sisään osaksi etuoikeutettua kirkon virkaa piispojen ja pappien rinnalle.

Päätän kirjoitukseni kysymykseen, voisiko kirkossa kokea tulevansa arvostetuksi palvelutehtävässä. Voitaisiinko ihmisten auttamisen ammattilaisena työskenteleminen nähdä kirkossa yhtä arvostetuksi kuin kirkollisten toimitusten suorittaminen? Tämä edellyttäisi kirkossa kulttuurisen ajattelutavan muutosta. Julkisen mielipiteen tasolla painottuvat jo nyt toisenlaiset kirkolliset tehtävät. Suomalaiset toivovat kirkolta ennen kaikkea sitä, että kirkko keskittyisi vaikeuksissa olevien ihmisten auttamiseen. Ajattelutavan muutos kirkon sisällä saattaisi tuoda ratkaisun yli 30 vuotta kestäneeseen neuvotteluun diakonian viran asemasta kirkossa.

Kirjoitukset

New Yorkin metro, DDR ja kaupunkilähetystutkimus

Ali Kulhia

Olen halunnut elämässäni tehdä työtä jolla on myönteistä merkitystä. Isäni ja monet sukulaiseni ovat olleet lääkäreitä sekä lääketieteen tutkijoita, ja se on aina ollut mielestäni todella tärkeää työtä. Opintojeni loppuvaiheessa puntaroin politiikan, mainostoimittajan ja papin ammattien vaiheilla. Katsoin aiheellisimmaksi lähteä Jumalan valtakunnan palvelukseen. Tutkimuksen tekeminen kiehtoi mieltäni, mutta se tuntui toisarvoiselta tärkeäksi kokemani seurakuntatyön, erityisesti nuorisotyön rinnalla.

Suuri kysymys onkin, saako ihmisen aikaa ja rahaa käyttää historian tutkimiseen? Tähän on olemassa paljon vastaväitteitä. Keskustelu ja ajatukset kulkevat samoja ratoja kuin rinnastettaessa kehitysavun ja maamme vanhustenhoidon rahoitusta, tai pakolaisten auttamista ja suomalaisten köyhien rahapulaa. Kaikki voimavarat halutaan kaikkein akuuteimpaan hätään, tämä on tietenkin inhimillisesti ymmärrettävää.

Itsekin olin ollut pitkään sitä mieltä, että on hassua rahoittaa kymmeniä suomalaisia vuosikausiksi tutkimaan edesmenneiden keskieuropalaisten teologiain ajatuksia milloin mistäkin kuolleesta kysymyksestä. Eikö niitä ajatuksia voi lukea niiden kirjoittamista kirjoista jos kiinnostaa, tai uni ei muuten tule iltaisin?

Kirjoitus perustuu kirjoittajan pohdintoihin väitöskirjatutkimuksestaan, joka tarkastettiin Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa 28.1.2012. Katso Kulhia 2011.

Pitäisikö historiaa tutkia, jotta voisimme arvostella menneiden sukupolvien suorituksia omasta arvomaailmastamme käsin? Näinkin on tehty useasti, mutta ankarasti arvostellen sitä nimitetään jälkiviisaudeksi ja jopa anakronistiseksi tulkinaksi. Aiemmillä sukupolvilla ei ollut samoja tietoja eikä samoja yleisiä arvoja kuin tämän päivän ihmisellä, joten toiminnankin lähtökohdat olivat erilaiset.

Tutkitaanko historiaa, jottei pyörää tarvitsisi jokaisen sukupolven keksiä uudelleen? Moni on sitä mieltä, että historiaa tutkimalla voi oppia välttämään virheitä. Tästäkin huolimatta samoja virheitä tehdään aina uudelleen, mutta on tietenkin olemassa varoittavia esimerkkejä. Oikeusjärjestelmät käyttävät hyödykseen ennakkoratkaisuja ja aiempaa oikeudenkäyttöä. Epidemioiden tutkimuksessa tarvitaan historiaa. Monessa luonnontieteessä otetaan näytteitä pitkällä aikajanelalla ja tehdään sitten päätelmiä ilmiöiden kehittymisestä yhdistäen ne fysiikan, kemian tai biologian peruslakeihin.

On syytä edelleenkin hieman kipuilla: onko lupa käyttää papin lyhyttä elinaikaa diakonian historian tutkimiseen vai tulisiko hänen rientää sammuttamassa pieniä tulipaloja pitkin seurakuntaa? Tai olisiko tähdellisintä peräti lähteä kehitysmajaan auttamaan niissä kärsiviä ihmisiä? Jälkimmäinen on varteenotettava vaihtoehto sellaiseen kykenevälle. Jopa kirkkohistorioitsija voi tehdä näin menestyksekkäästi, kuten toinen ohjaajani, dos. Mikko Malkavaara Intian dalitien aseman parantamisessa.

Tulisiko siis tutkia vain diakonian nykytilannetta vai onko sen historian tutkimiseen syytä? Historiaa tutkimalla voisi saada selville, miten diakonia muuntautuu ja sen asema, toteuttajat ja tehtävät vaihtuvat. Liittyykö muutostapahtumiin mielenkiintoisia syitä? Miten on tultu nykypäivän toimintaan?

Onko esimerkiksi diakonia sellainen asiakokonaisuus, että se on ollut olemassa aitona diakoniana, joka on välillä ollut vaimennettuna ja välillä kirrkaasti toiminnassa? Nykyään kysytään, onko nykydiakonialla edes historiallista tai raamatullista yhteyttä alkukirkon diakoniaan? Onko puhdas linja katkennut tai saastunut aikojen saatteessa? Onko esimerkiksi pietismi harhaoppia, joka on turmellut diakoniaa vääntämällä sitä evankeliumin julistamisen työvasaraksi?

Olemme päässeet käsitehistorian äärelle. Samat ilmaukset ovat saaneet eri aikoina eri sisällön. Kun puhutaan diakoniasta tai sisälähetyksestä, on kukin aika käyttänyt niitä ilmaisemaan aikansa ilmiöiden substanssia. Jotta sekaannus olisi suurempi, ovat eri ryhmät eri seuduilla samaan aikaan tarkoittaneet keskenään hieman eri asioita samoilla sanoilla.

Näistä nimitysten sisällöistä kunakin aikana kussakin paikassa on yritetty saada menneinäkin aikoina yhtenäistä käsitystä. Tätä on tehty erilaisissa kokouksissa

ja kirjoittamalla asioista kirjoja ja lehtiartikkeleita. Tässä tulevatkin tutkimukselle arvokkaiksi edellä halveksitut kuolleiden teologien ajatusten tutkijat. Johtopäätösten teossa on tärkeää tietää, mitä milläkin sanalla on tietystä kontekstissa tarkoitettu.

Sisälähetyksellä on tarkoitettu evankeliumin viemistä ihmisryhmille, jotka ovat etäänntyneet seurakuntayhteydestä. Teollistumisen edetessä ja tuodessa työväkeä maaseudulta kaupunkiin, katkesivat sekä seurakuntayhteys että perinteiset huollon kanavat. Suku tai yhteisö eivät yltäneet kaupunkiin auttamaan vaikeuksiin yllättäessä. Lastenhoito oli hankala järjestää, ellei työnantaja sitä järjestänyt. Työttömäksi joutuneella ei ollut suojaverkkoa ja ihminen joutui köyhyyden lisäksi ja siitäkin johtuen monenlaisiin hankaluuksiin.

Näitä ihmisiä saatiin evankeliumin äärelle tarjoamalla soppaa, saippuaa ja sielunhoitoa, eikä Pelastusarmeija ollut suinkaan ensimmäisenä tässä työssä. Olivatko nämä soppajonot diakoniaa, jos samalla kuoro veisasi hengellisiä lauluja ja isorumpu soi pelastusta?

Eräs vahva diakoniatulkinta katsoo, että saadakseen apua autettavan ei tarvitse olla uskovainen eikä kääntynyt sellaiseksi. Samoin puhutaan auttamisesta hengellisessä ja aineellisessa hädässä. Onko aito diakonia sitä, että vasta saatuaan apua ihminen tulee kosketetuksi kristillisestä rakkaudesta ja altistuu kristinuskon sanomalle? Onko tässä takana ajatus, että sisälähetykseen sisältyvän diakoniatyön tulisi johtaa autettavan kääntymykseen?

Suomessa 1900-luvun alussa perustetussa Suomen Kirkon Sisälähetysseurassa (SKS) työnäkynä oli vähäosaisten laitoksissaan auttamisen ja diakonia- ja muiden työntekijöiden, kuten lastenkasvattajien kouluttamisen lisäksi evankeliumin levittäminen hengellistä kirjallisuutta painamalla. (Huhta 2005, 28–32, 34–36.) Yhdistyksen perustaja Otto Aarnisalo olisi 1910-luvulla halunnut maallikkosaarnatoiminnan kohentamiseksi siitä säästöksi kirkkolakiin. (Aarnisalo 1964a, 147–151; Aarnisalo 1964b, 165–167.) Ilmauksella ”sisälähetys” oli kuitenkin erilaisia sisällöllisiä painotuksia muualla ja nekin muuttuivat. Sisälähetysseura pohti toisen maailmansodan jälkeen, tulisiko heillä olla puhdasta evankelioimistystä, kun on yhdistyksellä tuollainen nimikin. Toimintaa syntyikin. (Huhta 2005, 125–129.)

Sisälähetyksen ja diakonian rinnalla puhutaan kristillissosiaalisesta työstä. Ilmaukseen voidaan sisällyttää sekä sisälähetys ja diakonia että yhteiskunnalliseksi työkseen nykyään nimitetty toiminta. Työssä on siis sosiaalinen puoli, jolla tarkoitetaan sosiaalitoimea ja sen eri ilmenemismuotoja, kuten avohuoltoa ja laitoshuoltoa. Sen perusta on kristillisyydessä, mutta ilmaus on sikäli pyöreä, ettei se tarkoita yksioikoisesti kääntymistä, vaan sitä, että pohjassa on kristillinen eetos, motiivi tai pohjavire.

Minä päädyin tutkimaan Tampereen Kaupunkilähetystä, sillä siihen oli olemassa selkeä, nimetty tarve. Tampereen yliopiston historian laitoksen ilmoitustaululla oli lappu, jolla etsittiin historiankirjoittajaa yhdistykselle. Tosin tarve ehti hiipua ennen kuin pääsin edes vauhtiin ja minunkin elämäni tuli uutta sisältöä saatuani kirkkoherranviran.

Kun ilmeni, että työni Viialan kirkkoherrana vaihtuisi pakotetun seurakuntaliitoksen johdosta johonkin ennalta arvaamattomaan, katsoin olevani vapaa äärimmäisestä sitoutumisesta työhöni. Tämä oli minulle kuin lupa tehdä tutkimusta. Asia lähti eteenpäin täydellä höyryllä, sillä yhdistys oli itsekin jälleen herännyt tutkimuksen tarpeeseen.

Otsikossa mainittiin New Yorkin metro. Mitä liittymäkohtia tällä on Tampereen Kaupunkilähetykseen? Metro kulkee suurkaupungissa oletettavasti yötä päivää riippumatta tutkimukseni valmistumisesta tai sen tuloksista. Yhdysvaltoja pidetään usein yksityisyritteliäisyyden vankkana esitaistelijana. New Yorkin metro aloittikin toimintansa 1900-luvun alussa kaupungin ja yksityisten yritysten yhteistyönä, ensiksi mainittu osallistui rahoitukseen ja tiettyihin rakennusprojektien osiin. Kuitenkin jo vuonna 1940 koko metrotointa siirtyi kaupungin omaksi toiminnaksi. (MTA info.)

Tampereen Kaupunkilähetyksellä oli useita toimintoja, jotka aloitettiin kaupungin (ja usein myös valtion) rahoitustuella ja jossain vaiheessa niitä siirtyi kaupungin omaksi toiminnaksi. Samanlaisia tapauksia oli myös Kaupunkilähetysten ja seurakunnan yhteistyössä. Hyvinvointivaltion ja nykyaikaisen seurakuntakonseptin muotoutuessa Kaupunkilähetys jäi kuitenkin eloon ja se jatkoi uusia ja joitakin vanhoja toimintojaan. Kaikki yhteistyötoiminta ei siirtynyt julkishallinnon käsiin.

DDR oli aikansa sosialismin näyteikkuna. Jopa suomalaiset kävivät siellä opimassa hyvinvointivaltion koulutuksen ja päivähoidon järjestämistä julkishallinnon omana toimintana. Tästä huolimatta Berliinin Kaupunkilähetys oli tarpeellinen yhdistys myös rautaesiripun itäpuolella. DDR:n kansalaisten asiat eivät hoituneetkaan täydellisesti valtion huolenpidossa. (Kopps 2002, 12–13.)

Suomessa oli toisen maailmansodan jälkeen aluksi hitaasti kasvava sosiaalipalveluiden yhteiskunnan haltuunottotrendi, joka vauhdittui 1960-luvun loppupuolella. (Kröger 1996, 60–63.) Sitä ei voida pitää täysin sosialisointi-ideologian ilmentymänä, kuten voimme päätellä siitä, että vastaavanlaista siirtymää oli jopa Yhdysvalloissa joillakin aloilla. Kaikkialla nähtiin tarpeelliseksi laajentaa julkishallinnon vastuualueita, jotta kansalaisilla olisi paremmat mahdollisuudet saada yhtäläisiä palveluita.

Tampereen Kaupunkilähetys on tiettävästi tehnyt monenlaista työtä tarkoituksenaan toteuttaa kristityn lähimmäisen kutsumusta. Ensimmäisenä tulisi mieleen

tutkia, miten nykyistä toimintaa voisi kehittää ja parantaa. Lääketieteeseen verraten, ensihoitoakin tutkitaan sekä kliinisenä asiana että sitä syvemmin fysikaalisina ja biologisina ongelmakimppuina.

Minä olin opiskellut kirkkohistoriaa, Suomen ja Skandinavian historiaa, sukupuolihistoriaa, hieman poliittista historiaa ja kirkkososiologiaa. Jos tutkisin jotakin, minun olisi viisasta tehdä se näiden pohjalta, muuten olisin aivan amatööri.

Tutkimuksen edetessä havahtuin siihen seikkaan, ettei kaupunkilähetyksiin keskittyvää historiantutkimusta ollut olemassa. Olin auraamassa ensilunta. Puute saattoi johtua siitä, ettei sellaiselle aiheelle ole ollut luonnollista rahoituskanavaa. Sain kuitenkin yllättäen joitakin apurahoja tutkimustyöhöni. Tämä antoi minulle oikeuden uskoa itsekin, että tämä työ on tarpeellinen ja sitä saa tehdä hyvällä omallatunnolla.

Tutkittavan periodin alussa vuonna 1939 diakoniatyö Suomessa oli eriytynyt kolmeen päämuotoon. Nämä olivat maaseutudiakonia, joka painottui sairaanhoitoon yhteistyössä kuntien kanssa, kaupunkidiakonia, joka painottui edellistä enemmän taloudelliseen auttamiseen, toiminnallisuuteen ja sielunhoitoon, sekä laitosdiakonia.

Maaseutudiakonia oli tullut oman kriisinsä eteen, kun kunnallista terveydenhoitoa järjesteltiin enenevästi kuntien omaksi toiminnaksi. Kaupunkidiakoniassa olivat yhdistykset vielä suuria toimijoita, vaikka seurakunnat olivatkin jo havahtuneet adoptoimaan tätä omaksi toiminnakseen. Silti vuoden 1936 huoltolait alkoivat kaventaa taloudellisen avun tarvetta, kuten myös suunnitteilla olleet eläke- ja muut tulonsiirtoja tuottavat lait. Laitosdiakonialla oli näkyvissä omat ongelmansa kasvavan julkisen sairaanhoidon ja sairaaloiden lisääntyessä. Sisälähetysseuran diakonissojen sairaanhoitajan pätevyys oli laitettu lisäksi uudelleen järjesteltäväksi.

Vuonna 1959 ilmestyneessä pastoraalityössään silloinen Tampereen Kaupunkilähetyksen johtaja *Martti Järventie* päätteli kaupunkilähetyksen olevan sisälähetystä, sillä diakonia on kirkon työtä ja sen tulee olla tietyllä tavalla erillään suorasta evankelioinnista. (Järventie 1959, 172–181.) Nykyään diakonian käsitteeseen voidaan hyvinkin sisällyttää moninaiset kristillissosiaalisen työn muodot, sillä monesti seurakuntien diakoniatyön muodot ovat sukua kaupunkilähetykselle, osa jopa sen lapsia tai lapsenlapsia.

Kaupunkilähetyksellä oli lukuisia diakonissoja kenttätyössä ja laitosten johdossa. Yksi kerrallaan nämä vaihtuivat muun koulutuksen saaneisiin henkilöihin. Viimeinen päätoiminen kenttätyössä ollut diakonissa lähti vuonna 1952, mutta laitoksiin jäi heitä vielä joksikin aikaa. Tähän oli syynä niin pula eläköityvien tilalle saatavista nuorista diakonissoista kuin sosiaalityön eriytyvä ammatillistuminen. Jälkimmäisessä ilmiössä sosiaalihuoltajat ja -kasvattajat ja muut erityisammattilaiset

tulivat diakonisojen tilalle.

Lastensuojelulaitokset ja vanhainkodit jatkoivat toimintaansa, mutta johtajien koulutus vaihtui. Lakkasivatko nämä olemasta laitosdiakoniaa tämän myötä? Tekeekö diakonissan työpanos tai hänen hengellinen kutsumuksensa työstä diakoniaa? Tuskinpa määrittelemme diakoniaa näin rajoittuneesti.

Joka tapauksessa voimme nimittää tutkimaani Kaupunkilähetyksen toimintaa kristillissosiaaliseksi, sillä siinä oli lähtökohtaisesti mainittu kristillisuus ja sen julistama lähimmäisenrakkaus toiminnan pontimeksi. Tosin usein syntyi vaikutelma, että jokin työmuoto oli ensin nähty kaupungin virastoissa tähdelliseksi ja sitten pohdittu, mikä instanssi olisi sopiva sitä tekemään käytännössä. Tässä tulemme lähelle sitä tulkintaa, ettei kristityillä olisi sinänsä mitään erityistä tietoa yhteiskunnallisten asioiden parhaasta järjestelytavasta.

Toisaalta on hankala sanoa, olivatko kaupungin viranomaiset erityisen kristittyjä suunnitellessaan sosiaalipalveluita vai ovatko he täysin vapaita kristillisen eetoksen ohjauksesta töissään. Todennäköisesti kovin harva 1940-60 -lukujen tamperelainen vaikuttaja oli elänyt ja kasvanut täysin irrallaan suomalaisesta kristillisyyden harjoituksesta ja ajattelutavasta. Avointa viranomaisen ilmaisemaa kristillisyyden halveksuntaa ilmeni näissä yhteyksissä tutkimukseni mukaan vasta 1960-luvun loppupuolella.

Tampereen Kaupunkilähetyksen historiankirjoitus on tutkimuksieni johdosta hieman muuttunut ja tarkentunut. Löysin uusia yhteyksiä ja vaikuttajia, paljastui kaupungin aloitteellisuus monissa uusissa työmuodoissa ja monia muitakin seikkoja tuli ilmi Tampereen kaupungin sosiaalityöstä ja -hallinnosta. Esimerkiksi avioliittoneuvoannon alun huolellinen selvittäminen ja tutkiminen sosiologisen sosiaalisten innovaatioiden teorian kanssa kertoivat, että tapahtumasarjat vahvistivat tämän teorian toimivuuden käytännössä.

Yksi tutkimukseni päätehtävistä oli selvittää Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalisen työn sukupuolittumista suhteessa muuhun toimintaympäristöön. Tämä oli usein kytköksissä eriytyvään ammatillistumiseen, jonka mukana perinteisiin naistehtäviin tuli myös miehiä. Toivon, että jatkossa moni tutkija ottaisi sukupuolen merkityksen huomioon, vaikkei tutkisikaan tätä pääkysymyksenään.

Vertailin Tampereen Kaupunkilähetystä myös sopivin kohdin Turun, Helsingin, Tukholman ja Berliinin Kaupunkilähetyksiin. Tämän vertailun laajentaminen ja syventäminen toisi lisää ymmärrystä kolmannen sektorin kristillissosiaalisten toimijoiden roolista hyvinvointivaltioiden rakentumisessa. Seuraavaksi minun täytyy tutkia, nähdäänkö tämän selvittäminen tutkimusrahoituksen arvoiseksi.

INTERNET-LÄHDE

MTA info

The Metropolitan Transportation Authority, facts and figures. New York City Transit – History and Chronology. < <http://www.mta.info/nycct/facts/ffhist.htm> > Katsottu 22.1.2012

KIRJALLISUUS

- Aarnisalo, Otto (1964 a). Pastori O. Aarnisaloon laatima esitys. Vuoden 1908 kirkolliskokouksen asettamalle kirkkolakikomitealle annettu lausunto asiassa, joka koski seurakunnallisen diakonian sisällyttämistä kirkkolakiin. Julkaistu vuoden 1913 kirkolliskokouksen pöytäkirjojen liitteissä. Teoksessa Etsivän kirkon puolesta. Otto Aarnisaloon kirjoituksia sisälähetymisen ja diakonian alalta. STKSJ LXXIV. Helsinki: Suomen Kirkon sisälähetysseura.
- Aarnisalo, Otto (1964 b). Anomusehdotus. Aarnisaloon vuoden 1913 kirkolliskokoukselle jättämä ehdotus, joka koski sisälähetymisen liittämistä kirkkolakiin. Julkaistu mainitun kokouksen pöytäkirjoissa. Teoksessa Etsivän kirkon puolesta. Otto Aarnisaloon kirjoituksia sisälähetymisen ja diakonian alalta. STKSJ LXXIV. Helsinki: Suomen Kirkon sisälähetysseura.
- Huhta, Ilkka (2005). Luvut I–IV. Teoksessa Suomen kirkon sisälähetysseuran historia. Vuodet 1940–2004. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Järventie, Martti (1959). Uskon ja rakkauden työtä. Tampereen Kaupunkilähetymisen 75-vuotishistoria. Tampere: Tampereen kaupunkilähetys.
- Kopps, Bettina (Hg.) (2002). 125 Jahre Berliner Stadtmission. Berliini: Berliner Stadtmission.
- Kröger, Teppo (1996). Kunnat valtion valvonnassa? – Sosiaalipalveluiden Suomi. Helsinki: WSOY.
- Kulhia, Ali (2011). Uutta, vanhaa ja lainattua. Tampereen Kaupunkilähetymisen kristillissosiaalisen työn asemoituminen hyvinvointivaltion rakentamisessa vuosina 1939–1973. Diss. Helsinki. Akaa: Ali Kulhia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7418-9>

Lahja ja sen kääntöpuoli

Ulla Jokela

Diakoniatyö on merkittävä toimija auttamisinstituutioiden joukossa. Se on kasvattanut rooliaan yhteiskunnallisten kriisien aikana. Lähimuistissamme on sen kasvanut rooli 1990-luvun taloudellisen laman aikana. Se on tullut tunnetuksi köyhien parissa toimimisesta ja tuonut positiivista mainetta kirkolle sen ryvetyessä toisilla alueilla. Diakoniatyötä on alettu kutsua kirkon käyntikortiksi. Tama perustuu osaltaan siihen, että ihmiset arvostavat yleisesti ottaen kirkon auttamistyötä. Käyntikortilla on kuitenkin myös sumea kääntöpuolensa.

Diakoninen auttamistoiminta oli julkisuuden valokeilassa 1990-luvun laman aikana ja sen jälkeen. Vuodesta 2008 lähtien maailmaa on ravistellut uusi taloudellisen epävarmuuden aika, mikä sekkin on heijastunut diakoniatyön asiakaskuntaan. Diakoniatyön asiakkaista osa oli tietoisia tästä epävarmuudesta ja he puhuivat lamasta jo tehdessäni kenttätutkimusta syksyllä 2008. Kirkko institutiona ei ole kuitenkaan tullut julkisuuteen tämän taloudellisen epävarmuuden kautena samalla tavoin kuin 1990-luvun laman aikana. Syitä tähän on hyvä pohtia. Oliko edellisen laman tuoma muutos diakoniatyössä niin radikaali, että se heijastui myös julkisena keskusteluna? Onko nyt köyhyyteen jo totuttu niin, ettei se ole enää uutinen kirkossa eikä muuallakaan yhteiskunnassa? 1990-luvun lama kosketti Suomea kansakuntana hyvin konkreettisesti ja myös hyväosaisten elämään tunkeutuneena se sai paljon julkisuutta. Vuonna 2008 alkanut taloudellinen epävarmuus on sen sijaan globaali. Kun kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden mekanismien monimutkaisuus karkaa tavallisen kansalaisen käsityskyvyn ulkopuolelle, on siihen vaikea ottaa kantaa. Sen heijastusten tihkuminen kansalaisten elämään näyttää kuitenkin jatkuvan ja sitä mukaa käsitys lamasta myös omassa elämässä ja lähiympäristössä konkretisoituu.

Köyhyyteen ja huono-osaisuuteen tottuminen onkin vaarallista, koska se heijastaa eriarvoisuuden hyväksyntää. Sellaisessa tilanteessa myös auttajien käsitykset voivat sumentua. Silloin on katsottava asioita toisesta perspektiivistä ja nähtävä tilanne uudessa valossa. Kun aloitin tutkimustani, olin varsin vakuuttunut siitä, että saan tuoda esille diakoniatyön kokonaisvaltaisuutta, paneutuvaa ja rinnalla kulkevaa työtettä. Olen saanut tehdä sitäkin. Tässä yhteydessä haluan kuitenkin

---

Lektio 28.10.2011 sosiaalityön alaan kuuluvassa väitöstilaisuudessa, jossa Ulla Jokela puolusti väitöskirjaansa "Diakoniatyön paikka ihmisen arjessa".

kin käsitellä aivan muuta. Tutkimustehtäväni kautta diakoniatyön merkityksistä asiakkaille nousee diakoniatyöstä särmiikkäämpi kuva kuin ennakkoon ajattelin. Huomasin tutkimusaineistoni äärellä nimittäin hämmentyväni kerta toisensa jälkeen vallan kysymysten äärellä. Kun aloin katsoa aineistooni kuuluvia diakonian asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksia asiakkaan toimintapaikasta käsin, alkoi minulle avautua myös auttamistyön varjoja ja haasteita.

Kun Leena Eräsaari aikanaan tutki sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityötä ja toi esille sosiaalityössä piileviä valtarakenteita, sai hänen tutkimuksensa kritiikkiä erityisesti sosiaalityöntekijöiden itsensä taholta. Oman työn näkeminen toisesta perspektiivistä ei ole helppoa. Myös minun tutkimuksessani nousevat esille valtarakenteet hallinnan suhteiden muodossa. Nämä hallinnan suhteet ja käytännöt kätkeytyvät diakoniatyön toimijoiden kokemuksiin ja yhdistävät heitä siten toisiinsa. Diakoniatyö alkaakin saada uusia sävyjä, kun sitä tarkastellaan hallinnan suhteiden peilin ja erityisesti asiakkaan tulokulmasta. Minun lienee syytä Eräsaaren tavoin varautua kritiikkiin. Herääminen tai havahtuminen, kuten Anthony de Mello määrittelee, on asioiden näkemistä uudessa valossa, aikaisemmin tiedetyn ja totutun kyseenalaistamista ja uudelleen orientoitumista. Havahtumisessa ei ole kyse mustamaalaamisesta eikä liioin kritiikistä ilman haastetta kehittämisestä.

Tutkimuksessani Dorothy E. Smithin luoma institutionaalinen etnografia, joka on teoreettis-metodologinen lähestymistapa arjen kokemuksiin, on toiminut perinteisestä sosiologiasta irrottautuvana, toisenlaisena tapana analysoida tietoa. Kun diakoniatyötä tarkastellaan toisin, on mahdollista havaita siihen kätkeytyviä alistavia rakenteita ja mekanismeja, jotka pahimmillaan edistävät huono-osaisuuden ylläpitoa. Liian helposti asiakas joutuu nöyrytymään tai nöyryytytyksi avunhakemisprosessissa. Kun asiakas esimerkiksi joutuu kaupan kassalla ostososoituksen kanssa huomion kohteeksi, on hänen kokemuksensa nöyryyttävä. Hänen asemansa autonomisena henkilönä tulee kyseenalaistetuksi, kun hänet ikään kuin ”narautetaan” tällä tavoin. Tilanne on väistämättä nolo. Samaa voidaan sanoa yhteiskuntakelpoisuuttaan Hobby Hall ja Ellos -ostoksilla hankkineesta vähävaraisesta diakoniatyön asiakkaasta, joka ei enää rohkene aukaista perintätoimiston kirjeitä.

Diakoniatyö on lähentynyt sosiaalityötä monella tapaa. Työn avuksi on luotu asiakastietojärjestelmiä, ajanvaraussysteemejä, lomakkeita ja normeja. Näillä kaikilla on selkiytetty diakoniatyön käytäntöjä, mutta samalla on myös virkamiesmäistytty. Selkeät rakenteet ja käytännöt ovat vähentäneet puuhastelun leimaa ja tehneet diakoniatyöstä varteenotettavan kumppanin sosiaalisektorille, joskin kuntien kapenevalla taloudella on myös ollut tässä kehityksessä osansa. Väitöskirjaprosessin loppuvaiheessa sain kuulla, että joissakin seurakunnissa, esimerkkeinä

Turku ja Espoo, on diakoniatyössä alettu käyttää sosiaalitoimistoista tuttua kirjallisen päätöksen antamista asiakkaille. Päätöksestä on myös mahdollista valittaa. Diakoniatyön on ollut tarkoitus olla joustava, ei-viranomaismainen toimija, jonka on mahdollista auttaa ihmistä silloin, kun hänen tilanteensa sitä vaatii, mutta sosiaalitoimen normit eivät yllä hänen auttamiseensa. Mutta mihin on tultu? Eroaako diakonian taloudellinen apu enää sosiaalityöstä muuten kuin summiensa puolesta? Onko sosiaalityön ikuinen dilemma yhteiskunnan etujen valvomisesta versus asiakkaan asialla olemisesta hiipimässä jossain muodossa myös diakoniatyöhön? Diakoniatyössä on ihannoitu sosiaalityön käytäntöjä ja luotu avustamiselle omat normit. Samalla on kuitenkin vahvasti haluttu ilmaista, ettei diakoniatyö ole sosiaalityön jatke. Huomaamatta rakenteilla on kuitenkin tuotettu samanlaista systeemiä kuin virallisessa järjestelmässä, minkä voi tulkita sosiaalityön jatkeena olemiseksi.

Ihmisten kannalta olisi kuitenkin tärkeää, että yhteiskunnassa olisi alueita, jotka olisivat vapaita systeemien edustaman maailman jäykkyydestä ja byrokratiasta. Paine systeemistämiseen näyttää olevan valtava ja kuitenkin diakoniatyön sisältö on kohtaamisessa, ei byrokraattisessa jäykkyydessä. Diakoniatyössä saatetaan myydä oma uskottavuus liittämällä pienten avustusten antamiseen samanlaista byrokratiaa kuin virallisessa sosiaalityössä. Kannattaako sellaisen hinnan maksaminen?

Taloudelliseen avustamiseen kätkeytyvä valta vaivaa diakoniatyöntekijöitä. Siksi osa heistä haluaisi päästä siitä eroon. Aivan samoin kuin sosiaalityöntekijät puhuvat ”oikeasta sosiaalityöstä” ja haluaisivat paneutua siihen, haluaisivat diakoniatyöntekijätkin paneutua ”oikeaan diakoniatyöhön” eli asiakkaiden henkisiin ja hengellisiin kysymyksiin. Ohittaako tämänkaltainen jaottelu juuri niiden tarpeet, joihin diakoniatyön kirkkolain mukaan odotetaan kohdistuvan eli ne, joiden hätä on suurin ja joita muuten ei auteta? Auttamistyön yhtenä varjopuolena on, että se pyrkii tekemään kohteestaan työvälille sopivan. Diakoniatyöntekijät löytävät asiakkaiden joukosta siten helposti ne, jotka sopivat tälle työvälille. Näiden asiakkaiden kanssa syvennetään suhdetta ja käsitellään erilaisia elämänongelmia. Heidän on myös helpompi saada taloudellista apua. Toisaalta asiakkaat oppivat puhumaan kieltä, joka sopii kontekstiin. Heidän etunsa on muokata itsensä instituution mukaiseksi. Kirkko on vahva instituutio, joten on helppo tajuta, millainen puhe tuottaa palvelua. Ne, jotka eivät siihen kykene, saattavat jäädä helposti katveeseen. Nämä kykenemättömät asiakkaat ovat usein myös niitä, jotka jäävät jalkoihin tai tulevat poiskäännytyiksi myös muissa auttamisjärjestelmissä. Eikö diakoniatyön eetoksen mukaan kaikkein diakonisinta olisi suunnata toiminta juuri niiden pariin, jotka ovat kaikkein heikoimmassa asemassa?

Tutkimukseni yksi keskeisiä käsitteitä on vaihtosuhte. Vaihtosuhteeseen liittyy paljon erilaista vaihtoa asiakkaan ja työntekijän, mutta myös muiden osapuolten välillä. Vaihtosuhte tuo väistämättä mieleen myös lahjan käsitteen. Olen tutkimuksessani pohtinut epätasa-arvoisuuteen perustuvan pyyteettömän lahjan haavoittavaa olemusta. Olisiko vastavuoroisuudessa avain epätasa-arvoisen kohtaamisen ongelmaan? Richard Sennett määrittelee vastavuoroisuuden toisen ihmisen autonomian kunnioittamiseksi. Kunnioittaminen on avain vastavuoroisuuden toteutumiseen. Se on kuitenkin muutakin kuin asiakkaan kuuntelemista ja hänen tilanteessaan läsnäolemista. Asiakas on erillinen ihminen, joka tulee kohtaamiseen oman elämänhistoriansa ja ymmärryksensä kanssa. Hän tekee omat ratkaisunsa suhteessa omaan kontekstiinsa. Hänen ratkaisunsa voi olla tyystin toinen kuin mitä diakoniatyöntekijä näkee parhaaksi.

Autonomian antaminen ei merkitse kuitenkaan toisen hylkäämistä tilanteesta, jossa asiakkaan ratkaisu on toinen kuin diakoniatyöntekijän. Kunnioittavassa vuorovaikutuksessa rakentuu tahto yhteisestä. Kiitollisuuden käsite tulee lähelle jo aiemmin esille tullutta nöyryytystä. Kiitollisuutta ei tulisi käsittää vastavuoroisena kunnioittavana vastalahjana. Eräs lahjan ominaisuus kulttuurissamme on sen hinnan näkymättömäksi tekeminen. Diakonian taloudellisessa avussa hintalappu on kuitenkin räikeästi esillä. Näin siitä voi tulla jopa lahjan irvikuva. Asiakaskaan ei liity saamansa osto-osoituksen kautta mihinkään yhteyteen, vaan jää yksinäiseksi. Diakoniatuimistosta tulee paikka, josta haetaan jotakin, mitä on mahdollista saada ja diakoniatyöntekijän rooli kaventuu antajaksi.

Onkin syytä pohtia, miten auttamistapahtumassa saatu lahja sopii Marcel Maussin lahja-käsitteeseen. Olisiko diakoniatyössä mahdollisuus sellaiseen voimaannuttavaan lahjaan, joka voisi palautua voimaantuneena muualle? Hyvä ikään kuin lähtisi kiertämään. Onko mahdollista antaa toiselle sellaista lahjaa, joka ei olisi häneltä samalla pois? Kiitollisuus ja kuuliaisuushan ovat velanmaksua. Historiallisesti kirkko on ”hinnoitellut” lahjansa kuuliaisuudella. Mikä voisi olla tämän päivän kuuliaisuushinta? Sopeutuminen avunhakemisen proseduureihin on yksi moderni määrittely tälle kuuliaisuuden hinnalle. Käytäntö kuitenkin jatkaa samaa eriarvoisuutta, jota ihmiset kohtaavat muualla yhteiskuntaa. Sen sijaan voimaannuttava lahja voisi olla tapa ottaa ihminen takaisin mukaan yhteisöön. Tällöin lahjan funktio ei olisikaan kiitollisuus tai vastalahja, vaan saattaminen ihminen takaisin yhteyteen muiden ihmisten kanssa. Tällaisena toimintana yhteiset ruokailut puoltavat paikkaansa diakonia-apuna. Lahjan ylitsekävyvyys voi olla positiivisessa mielessä murskaava kokemus, joka vetää saajansa mukaan yhteisöön. Tätä ajatusta vasten diakoniatyön taloudellinen avustamisen tapaa ja luonnetta tulisi miettiä uudelleen.

Yhteisöön mukaan vetämisestä voisi löytyä myös rajapintaa työskenneltäessä yhteistyössä sosiaalitoimen ja muiden auttajatahojen kanssa.

Ikään kuin jatkoksi tutkimukseni pohdinnalle haluan nostaa esille norjalaisen Kjell Nordstokken ajatuksia hänen vastailmestyneestä kirjastaan *Liberating Dia-konia*. Nordstokke perustaa ajatuksensa latinalaisesta Amerikasta peräisin olevan vapautuksen teologian sekä freireläisen pedagogiikan pohjalle. Hän muotoilee viisi näkökulmaa siihen, kuinka on mahdollista kehittää vapautuksen diakoniaa. Ensinnäkin diakoniatyötä ei tehdä ihmisille, vaan ihmisten kanssa. Se perustuu osallisuuteen ja voimaantumiseen. Keskustelu vallasta kuuluu ehdottomasti tälle alueelle ja esimerkiksi puhe asiakkaista on vierasta vapautuksen diakonialle. Toiseksi olisi kyettävä keskittymään yksilöllisten ongelmien ja tarpeiden sijaan analysoimaan yhteiskunnallisia ja inhimillisiä ongelmia laajemmin. Kolmanneksi on kiinnitettävä huomiota menetelmiin. Vaikuttavuus ja tehokkuus -ajattelun sijaan tulisi kiinnittää huomiota hiljaisen tiedon keräämiseen. Se tapahtuu vapautuksen teologiasta tutulla metodilla: näe – reflektoi – toimi. Neljänneksi on annettava tilaa niille näkökulmille ja äänille, jotka jäävät huomiotta. Tästä syntyy profeetallista dia-koniaa. Viidenneksi diakonia itsessään tarvitsee vapautusta. Yksilöorientoituneen työn rinnalle ja sijaan tarvitaan enemmän yhteisöllisyyttä ja vaikuttamistoimintaa eli poliittista diakoniaa. Väitöstutkimukseni perusteella Nordstokken ajatuksiin on helppo yhtyä.

Lopuksi haluan kysyä, mikä tässä ajassa tulee haastetuksi väitöskirjani kautta? Ajassa elää auttamisen vastuun jakaminen monien toimijoiden kesken. Köyhien reaaliset tilanteet ovat polkeneet paikallaan ja jopa huonontuneet sitten 1990-luvun laman alkuaikojen. Köyhyydestä on tullut tietyllä tapaa hyväksyttyä, mutta näin ei saisi olla. Diakoniatyöntekijät ovat ruohonjuuritasolla ja liikkuvat siellä, missä ihmiset ovat. Kun virallisen järjestelmän auttajat keskittävät palveluitaan yhä suurempiin kokonaisuuksiin, merkitsee se samalla etääntymistä ihmisistä. Diakoniatyöntekijöistä tulee niitä, jotka jäävät alueelle, ellei seurakuntien yhdistämiskehitys siirrä näitäkin toimijoita kauaksi periferioista. Puolesta puhuminen on aina kuulunut diakoniatyön olemukseen. Sitä on kuitenkin tapahtunut pääasiassa yksittäisen ihmisten asioissa usein asiakkaalle myönteisin tuloksin. Miten antaa sellainen voimaannuttava lahja, joka ei palvelisi vain yksilöä vaan laajemmin muita samassa tilanteessa olevia ja jopa koko yhteisöä? Voisiko diakoniatyön kautta löytyä joku uusi avaus koskien köyhyyden uudelleen käsittelyä yhteiskunnassa?

Diakonialaitokset ja hädän kohtaaminen

Toimittaneet Mikko Lahtinen, Terttu Pohjolainen, Tuulikki Toikkanen.

Anno Domini 2009 Diakoniatieteen vuosikirja. Lahti: Lahden Diakoniasäätiö, Lahden diakonian instituutti. 2009. 456 sivua.

Yhdeksäs *Anno Domini 2009 – Diakoniatieteen vuosikirja* on tuhti paketti kansallista ja kansainvälistä diakoniaa. Kirja koostuu hyvin monenlaisista ja momentasoisista kirjoituksista. Kirja on ryhmitelty viiteen kokonaisuuteen: koti, hädän kasvot, laitosdiakonia, diakonian kentältä ja kirjallisuus. Ensimmäisen jakson *koti* kirjoittajina ovat muun muassa Jukka Paarma, Arkipiispa Leo, Seppo Häkkinen ja Irja Askola. Kirjoituksia on kaikkiaan seitsemän ja ne ovat samasta aiheesta, mutta näkökulma on kaikilla eri: Jukka Paarma kirjoittaa kodin ja lapsiperheen yhteiskunnallista muutoksista, Tuulikki Koivunen Bylundin näkökulma kotiin lähtee puolestaan hänen omista kokemuksistaan. Jakson viimeisessä kolumnissa Marjaana Seppänen johdattaa kysymyksen kodista laitokseen ja pohtii, mikä on diakonian paikka silloin, kun kodista tulee vanhukselle ”elämänkaaren viimeisten vuosien onneton näyttämö”.

Hädän kasvot -otsikon alle on koottu artikkeleita tämän päivän yhteiskunnallisista muutoksista. Heikki Hiilamo tuo artikkelissaan esille 1900-luvun alusta tähän päivään tapahtuneet yhteiskunnalliset muutokset ja niihin liittyneet diakoniatyön haasteet. Hiilamo esittää kirjoituksessaan hyviä kysymyksiä siitä, mitkä ovat diakoniatyön tämän päivän haasteet, miten ja ketä diakoniatyö voi auttaa ja millaista avun tulisi olla.

Serafim Seppälän artikkeli *Kansanmurhan kasvot armenialaisessa kuvataiteessa* erottuu muiden tekstien joukosta. Kirjoitus tuo vaikuttavalla tavalla *hädän kasvot*, aivan konkreettisina kuvina, lukijan nähtäväksi. Serafim Seppälä on onnistunut armenialaisista kuvataiteilijoista kirjoittaessaan yhdistämään taiteilijoiden elämänhistorian ja heidän taiteensa niin että lukijoille välittyy järisyttävä kuva. Armenialaisten kohtalo saa myös pohtimaan kansojen historiaa laajemminkin. Seppälän teksti on äärimmäisen vaikuttava ja hieno.

Kirjan yhtenä teemana on *laitosdiakonia*. Väliotsikon alle on koottu kirjoituksia muun muassa Wilhelm Löhen ajattelusta ja Saksan evankelisten kansankirkkojen diakoniasta ja diakonian viroista. Laitosdiakonian artikkelit painottuvat suurelta osin historian tapahtumiin ja niiden kertaamiseen. Viipurin historia, Viipurin diakonis-

salaitoksen historia ja Viipurin rouvasväenyhdistyksen historia saavat merkittävän osan kirjan sivumäärästä. Eikä syyttä, sillä vuonna 2009 oli kulunut 140 vuotta siitä, kun Viipurin Diakonissalaitos perustettiin.

Historian tapahtumiin palataan kirjassa vielä Kari Vappulan kirjoituksessa ja Mikko Malkavaaran ansiokkaassa artikkelissa Suomalaisen diakonian historiasta. Molemmat kirjoitukset perustuvat Viipurin/Lahden diakonialaitoksen 140-vuotisjuhlassa pidettyihin esityksiin. Vappula nostaa esille Viipurin diakonissalaitoksen siirtymisen Lahteen, sisarkotijärjestelmän purkautumisen ja sen vaikutuksen Lahden diakonissalaitoksen elämään. Malkavaara puolestaan piirtää omassa kirjoituksessaan kaaren diakonissalaitoksen ja koko diakonian suomalaiseen historiaan lähtien sen saksalaisista juurista ja päätyen 2000-luvun alun lamaan. Malkavaara myös kysyy, kenen hätä on suurin ja miten diakonian pitäisi siihen tänä päivänä vastata.

Timo Pokin kokoamat suomalaisten diakonialaitosten johtajien haastattelut poikkesivat muusta tekstivirrasta. Pokki oli esittänyt 20–22 kysymystä sähköpostilla Helsingin Diakonissalaitoksen, Seurakuntaopiston, Kirkkopalvelujen, Oulun Diakonissalaitoksen, Länsi-Suomen Diakonissalaitoksen säätiön ja Lahden Diakoniasäätiön ja -laitoksen johtajille. Vastaukset olivat perusteellisia ja kertovat mielenkiintoisia asioita diakonian historiasta ja organisaatioiden tämän päivän perustehtävistä. Kirjoitus antaa erinomaisen mahdollisuuden vertailla eri laitosten toimintaa, visioita ja tehtäviä. Olisi myös antoisaa lukea jonkun tutkijan tekemää analyysia vastauksista.

Anno Domini on tanakka lukupaketti ainakin yhdellä kerralla luettavaksi. Toisaalta artikkelien erilaisuus mahdollistaa hengähdystaukojen pitämisen tekstien väleissä. Luin kirjan alusta loppuun kirjoitus kirjoituksen perään. Usean kirjoituksen jälkeen oli kuin sokeriksi pohjalle varattu vielä annos hyvää pohdintaa ja punnittua puhetta. Walter Altmannin puheenvuoro Yhdysvalloissa DIAKONIA maailmanliiton yleiskokouksessa oli monipuolinen ja erilaisia näkökulmia esiin nostava.

Kirjan yli 400 sivuun mahtuu useita näkökulmia ja monia tyylejä. Yleisvaikutelmaksi jäi kuitenkin diakonian historian tutkimus ja sen pääasiallinen painottuminen totuttuun tapaan tutkia ja tarkastella historiaa. Millaista kirjoitusta sitten jäin kaipaamaan? Jäin kaipaamaan uusia näkökulmia historiantutkimukseen ja 2000-luvun diakoniatyöntekijän ääntä – kuvausta tai kertomusta tämän päivän diakoniatyöstä ja käytännön työn haasteista.

Mervi Ritokoski

Hoitava kuunteleminen

Camilla Koskinen

Lysnande. En vårdvetenskaplig betraktelse. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag. 2011. 158 sivua.

Camilla Koskinen tarkastelee väitöskirjassaan kuuntelua ja kuuntelemisen taitoa perustavanlaatuisesti ihmisenä olemiseen kuuluvina ilmiöinä. Hoitotieteen alaan kuuluvan tutkimuksen tehtävänä on paitsi etsiä ja avata uusia merkitysnäkökulmia käsitteeseen *kuunteleminen* myös samalla selvittää, mikä kuuntelemisessa on *hoitavaa*. Verbin *kuunnella* käsitteenhistoriallisen tarkastelun lisäksi merkityssisältöä ja vivahteita kuuntelemisen käsitteelle etsitään filosofien Buber ja Lévinas sekä kirjailija Dostojevskin elämäntöistä. Koskinen on lukenut ja reflektoinut näitä tekstejä tarkoituksenaan hahmottaa tulkinnallisia oletuksia ja hahmotuksia kuuntelemisen tavoille ja muodoille. Yksittäisistä teksteistä hahmotuva tulkinnallinen yleishahmotus kuuntelemisen sisäisestä mallista tuodaan hoitotieteen tutkimuskenttään, ja tältä pohjalta hahmotuvat tutkimuksen teesit kuuntelemisesta ja sen hoitavuudesta.

Koskinen asettaa tehtäväkseen valottaa hoitotieteellisen tutkimustradition ja hermeneuttisen lähestymisen pohjalta hoitavan kuuntelun olemusta ja edellytyksiä. Tarkoituksena on paitsi rikastuttaa hoitotieteen perustutkimusta ja sen teorianmuodostusta myös tarjota hoitavan kuuntelun piirteitä hyödynnettäviksi käytännön hoitotyössä. Tarkoituksena on myös avata kuuntelemisen käsitteen ontologiaa ja siten tuoda selkeyttä käsitteen paikkaan ja merkityssuhteisiin hoitotieteen teorianmuodostuksessa.

Tutkimuksen peruskysymyksiä ovat: 1) Mikä on kuuntelemisen käsitteen alkuperä ja merkityssisältö? 2) Mikä on kuuntelemisen olemus ja luonne? 3) Mikä kuuntelemisessä on hoitavaa? ja 4) Mikä asema kuuntelemisellä on hoitotieteen teorianmuodostuksessa?

Koskisen mukaan ihminen on perusolemukseltaan ruumiin, sielun ja hengen muodostama kokonaisuus, johon kuuluvat niin uskonnollisuus ja pyhyys kuin yhteys ja yhteisöllisyyskin.

Ihmisytyteen liittyy kutsumus, työ, palvelu rakkaudessa ja omistautuminen muita varten hoidon viitekehyksessä, jonka peruslähtökohtana on rakkauden, vastuullisuuden ja uhrautuvaisuuden eetos.

Tutkimuksensa tuloksena Koskinen hahmottaa kuvan ja mallin alkuperäisen, aidon kuuntelun sisäisestä prosessista. Tämän hän hahmottaa teeseinä, jotka sa-

noittavat kuuntelun aidot ja ilmeiset piirteet sekä sen, mikä kuuntelussa on hoitavaa. Oman itsensä, sisimpänsä kuuntelu on perusedellytys valinnalle ja päätökselle avata ovi vieraalle, tuntemattomalle, ennustamattomalle, itsenäiselle ja ainutlaatuiselle, aidolle toiseudelle. Tutkimuksen mukaan ”rakkaus kaikkea elämää kohtaan, elämän ja oman itsensä kuuntelu saa aikaan vastuullisuutta palvella muita nöyrästi, aidosti, kunnioittavasti, halukkaasti, auliisti ja rohkeasti sekä kutsua ainutkertainen toinen rakkaudella ja suvaitsevaisuudella hoitavaan yhteyteen” (s. 122).

Koskisen tutkimus on virikkeitä antavaa ja mielenkiintoista luettavaa paitsi hoitotyön ammattilaisille, myös kaikille muille vuorovaikutteisen keskustelun syväulottuvuuksista kiinnostuneille. Kirja tuo inspiroivaa ja positiivisesti omintakeista vaihtelua usein varsin menetelmä- ja tekniikkakeskeiseen kuuntelu- ja vuorovai- kutustaitoja esittelevään kirjallisuuteen. Koskisen kirja kutsuu ja haastaa medita- tiiviselle matkalle hoitavan kuuntelun, vaikuttamisen ja vaikuttumisen maailmaan.

Kari Lintuvuori

Juhlakirja täynnä käytännöllistä teologiaa

Hannu Mustakallio (toim.)

Terve sielu terveessä ruumiissa. Juhlakirja professori Paavo Kettusen täyttä- essä 60 vuotta 27.11.2009. Karjalan teologisen seurana julkaisu 1. Joensuu: Karjalan teologinen seura. 2009. 374 sivua.

Lähiluvussani ollut kirja on toimitettu Joensuun yliopiston käytännöllisen teologian professori Paavo Kettusen 60-vuotispäivän kunniaksi vuonna 2009. Kirjassa on neljä osaa ja se sisältää 27 artikkelin lisäksi tiedot Paavo Kettusen julkaisutoi- minnasta sekä artikkelin kirjoittajien oppiarvot ja sähköpostiosoitteet.

Kirjan ensimmäinen osa käsittelee käytännöllisen teologian, erityisesti sielun- hoidon, eri aihepiirejä. Toisessa osiossa keskitytään koulutuksesta, lähinnä uskon- tokasvatuksesta, nouseviin kysymyksiin. Kirjan kolmas osa sisältää kirkkoreformin, diakonian ja systemaattisen teologian ajankohtaisia teemoja. Neljäs osa keskittyy kirkkohistoriallisiin aiheisiin. Mukana on myös artikkeli, jossa tarkastellaan orto- doksisesta näkökulmasta luterilais-ortodoksia suhteita. Keskityn kirja-arvosteluni aluksi kertomaan kunkin artikkelin sisällön pääpiirteissään. Tämän jälkeen teen lyhyen arvioni koko kirjasta.

Markku Heikkilän artikkeli aloittaa kirjan pastoraalipsykologian taustojen ja oppiaineeseen liittyvien kotimaisten tutkimusten selvittämällä. Esitys tarjoaa kattavan katsauksen suomalaisesta pastoraalipsykologian tutkimuksesta. Heikkilää kirjassa seuraa vuonna 2010 edesmenneen käytännöllisen teologian professori Heikki Kotilan kirjoitus ripin käytöstä suomalaisessa messussa. Bernice Sundkvistin ruotsinkielinen artikkeli pureutuu Hannu Sorrin ja Jouko Kiiskan artikkeleiden tavoin teologian ylioppilaiden opiskelumaailmisiin. Artikkelit tarjoavat näkökulmia teologin ammatilliseen osaamiseen ja teologian maisteriopintojen aikana suoritettaviin soveltaviin opintoihin. Artikkeleissa peilataan opiskelijoiden kokemuksia tutkimuskirjallisuuteen. Sorrin sielunhoidon soveltavaa opetusta koskevaa artikkelia seuraa kirjassa luontevasti Kari Ruotsalaisen sielunhoidon historiaa ja sielunhoitajan roolia käsittelevä kirjoitus. Kirjan ensimmäisessä osiossa Jyrki Knuutilan, Kalervo Nissilän ja Johannes Lehtosen artikkeleissa pureudutaan sairauden ja kuoleman teemoihin. Näistä kolmesta Lehtosen artikkeli eroaa perinteisestä pastoraalipsykologisesta lähestymistavasta sen lääketieteellisen näkökulman vuoksi. Knuutilan artikkelin aihe liittyy lähimmäiskeskeisen sielunhoidon historiaan ja Nissilän muun muassa kuolemanpelkoon ja eri uskontojen kuolemakäsityksiin. Myös Matti Hyrckin ja Timo Totron tekstit voidaan kirjassa nivota temaattisesti yhteen: molemmissa niissä on käytetty tulkintakehyksenä psykoanalyttista ajattelutapaa ja hyödynnetty kirjoittajien omaa työkokemusta.

Kirjan toinen osio koostuu viidestä artikkelista. Osion aloittava Martti Muukkoson teksti käsittelee kirjoitustaidon, kouluinstituution ja koulutuksen kehittymistä sekä maailman vanhinta teologikoulutusta Mesopotamiassa. Tapani Innasen artikkelissa tarkastelun alla on rippikoulussa tapahtuva tiimityöskentely. Markku Pyysiäinen käsittelee omassa kirjoituksessaan koulumaailmassa tapahtuvaa uskontokasvatusta ja sen eri puolia uskonnonvapauslain puitteissa. Pyysiäisen jälkeen Antti Räsänen pohtii uskonnon ja mielenterveyden suhdetta. Kirjan kakkososion päättää Katri Vehviläinen-Julkusen artikkeli hoitotieteen tutkimuksesta.

Voitto Huotarin kirjoitus aloittaa kirjan kolmannen osion. Aiheena artikkelissa on kansankirkko ja kirkkoreformi. Kari Kopperin systemaattis-teologinen tekstin tarkastelun kohteena on Lutherin ristin teologia, sen raamattuperusteet ja analyysi Heidelbergin disputaation valossa. Esko Ryökäs keskittyy tekstissään käsittelemään diakonissan tehtävää ja sen juuria. Simo Peuran niin ikään systemaattis-teologinen artikkeli pureutuu kasteeseen ekumeenisena kysymyksenä. Petri Järveläinen kirjoittaa pastoraalipsykologispainotteisessa artikkelissaan reflektiivisen filosofian edustajien Ricouerin ja Marionin teorioista.

Kirjan viimeinen osio sisältää historiallisia artikkeleita. Ilkka Huhta käsittelee

kirjoituksessaan ”Wiinan kauhistusta”, Hannu Mustakallio Kuopion hiippakunnan piispanvaalia vuonna 1939 ja Kyllikki Tiensuu Nurmekselaista jouludraamaa. Jouko Talonen kirjoittaa norjalaisteologi Ole Hallesbyn vaikutuksesta Viron evankelislu-terilaisessa kirkossa 1930-luvulla. Ortodoksisen näkökulman kirjaan tuo Teuvo Laitila, joka käsittelee artikkelissaan ortodoksis-luterilaisia suhteita Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Juhlakirjan päättää Reijo E. Heinosen artikkeli, jossa pohditaan artikkelin otsikkoon viitaten ”Yksilön vapautta ja yhteistä hyvää”.

Terve sielu terveessä ruumiissa on juhlakirjalle tyypilliseen tapaan epäyhtenäisen ja sisältää artikkeleita eri aihepiireistä, joille ei välttämättä voida löytää selkeää yhteistä nimittäjää. Kirjasta voidaan kuitenkin löytää pyrkimys pastoraalipsykologiseen painotukseen. Yhteistä artikkeleille on niiden käsittelytapa, jossa lähdetään liikenteeseen aihepiirin historiaan tutustumalla. Alansa asiantuntijat kirjoittavat tiiviisti ja ytimekkäästi ja hyödyntävät käsittelyssään, tieteellisille artikkeleille luonteenomaiseen tapaan, aihepiireihin liittyvää aikaisempaa tutkimusta. Osasta artikkeleita voidaan lukea myös kriittistä arviointia ja hyvää kannanottoa käsiteltävää aihepiiriä kohtaan. Kirjan kriittisenä lukijana pidän juhlakirjaa laadukkaana ja monipuolisena teoksena, jota voi suositella jokaiselle, joka on kiinnostunut erityisesti teologian piirissä tällä hetkellä tapahtuvasta korkealaatuisesta tutkimuksesta. Erityisesti yksittäisillä artikkeleilla voi ajatella olevan käyttöä paitsi yksittäisille aiheesta kiinnostuneille henkilöille, myös työelämän ja tutkimuksen tarpeisiin.

Miia Leinonen

Miksi varhaiset kristityt hyväksyivät orjuuden?

Jennifer A. Glancy

Slavery as Moral Problem In the Early Church and Today. Minneapolis: Fortress Press. 2011. 113 sivua.

Jennifer Glancy esittää kirjassaan läpileikkauksen varhaisten kristittyjen suhtautumisesta orjuuteen alkaen Uudesta testamentista ja päätyen 300-luvun kristillisen imperiumin aikaan. Kirjoittaja on yhdysvaltalainen Uuden testamentin lehtori. Glancy kuvaa asiantuntevasti orjuutta antiikin ajan Rooman valtakunnassa. Orjien asemaa kuvataan kirjassa hyvin huonoksi. Orjien kokemia kauheuksia, kuten väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä, maalailaan useassa kohdassa. Kirjoittaja antaa ymmärtää, että orjat olisivat valinneet vapauden mistä hinnasta hyvänsä ja että

monet valitsivat jopa kuoleman mieluummin kuin orjuuden. Kirja esittelee orjuuden moraalisenä ongelmana, joka kirjoittajan näkökulmasta on ristiriidassa kristillisen ihmiskäsityksen kanssa. Niinpä kirjassa kysytäänkin toistuvasti, miksi varhaiset kristityt eivät taistelleet orjuutta vastaan. Miksi kristityt eivät eläneet julistamansa ”vapautuksen evankeliumin” mukaan ja päästäneet orjia vapauteen? Miksi vain harvat vastustivat orjuutta instituutiona?

Jeesus ja orjat

Kirja esittelee perinteisestä poikkeavan lukutavan, jossa Raamattua luetaan syrjityn ihmisryhmän, tässä tapauksessa orjien näkökulmasta. Uuden testamentin tekstit näyttävät uudenlaisessa valossa, kun niistä etsitään näkökulmia orjuuteen. Harva lukija tulee ajatelleeksi, kuinka tiheästi evankeliumien kertomuksissa ja Jeesuksen vertauksissa esiintyvät orjat ja näiden isännät. Evankeliumeissa orjat näyttävät kuuluvan ympäröivään todellisuuteen itsestään selvänä osana, jota ei kyseenalaisteta. Kirjassa kiinnitetään huomiota siihen, että Jeesuksen seuraajiin kuului jokseenkin varmasti myös orjien omistajia. On todennäköistä, että Jeesuksen kohtaamat rikkaat miehet kuten Sakkeus ja Nikodemus omistivat orjia. Jeesus ei kuitenkaan tuomitse heitä orjuuden ylläpitämisestä tai kehota vapauttamaan orjia. Kirja nostaakin esiin kysymyksen, miksi Jeesus ei puolustanut orjia ja kyseenalaistanut orjuutta. Yksi vastaus löytyy Jeesuksen julistuksesta, että Jumalan valtakunta tulee pian. Niinpä tämän maailman rakenteet ja valta-asetelmat menettävät merkityksensä eikä niihin ole tarvetta puuttua. Jeesus kehottaa ihmisiä pikemminkin sisäiseen mielen muutokseen kuin yhteiskunnalliseen taisteluun. Toisaalta Jeesus esittää vallankumouksellisen ajatuksen, että hänen seuraajiensa tulee olla orjia toinen toisilleen. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että varhaiset kristityt käsittivät tämän käskyn pikemminkin kehotuksena henkilökohtaiseen kilvoitukseen kuin konkreettisena vaatimuksena murtaa valta-asetelmat.

Orjat varhaiskirkossa

”Yhdentekevää, oletko juutalainen vai kreikkalainen, orja vai vapaa, mies vai nainen, sillä Kristuksessa Jeesuksessa te kaikki olette yksi” julistaa Paavali kirjeessään galatalaisille (Gal. 3:2-28). Glancy kysyy, eikö varhaisten kristittyjen olisi tämän perusteella pitänyt kiirehtiä vapauttamaan orjansa. Vaikuttaa siltä, että varhaisten kristittyjen joukossa valta-asetelmat pysyivät jokseenkin ennallaan. Orjat saivat liittyä seurakuntiin, osallistua isäntiensä rinnalla jumalanpalveluksiin ja tulla ehtoolliselle, mutta pysyivät siitä huolimatta orjina. ”Vapautuksen evankeliumi” ei tarkoittanut heille vapautta orjuuden kahleista. Varhaiskristillisissä teksteissä

käsketään orjia alistumaan isännilleen ja olemaan tottelevaisia. Orjien omistajia kehoitetaan pitämään orjansa kurissa. Nykyajan näkökulmasta on vaikea ymmärtää, miksi orjuutta ei pidetty ongelmana kristittyjen keskuudessa. Kirjassa esitetään useita mahdollisia selityksiä. Yhtäältä orjuus oli niin itsestään selvä osa yhteiskuntaa, että sitä ei ehkä edes osattu nähdä ongelmana. Toisaalta varhaiset kristityt uskoivat maailman ajan päättyvän pian, joten rakenteiden muuttamiseen ei nähty tarvetta. Kristityn todellinen vapaus nähtiin ihmisen sisäisenä kokemuksena, joka ei riippunut yhteiskunnallisesta asemasta. Orjien nähtiin edustavan kärsivää Kristusta, mutta tämäkään kaunis ajatus ei johtanut orjien vapauttamiseen. Kirjassa esitetään selvä moraalinen tuomio varhaiskristittyjen toiminnalle: orjuus oli väärin ja kristittyjen olisi pitänyt taistella sitä vastaan. Kirjoittaja tiedostaa, että näkemys perustuu nykyaikaiseen ihmiskäsitykseen, ja että tuomioita on vaikea langettaa jälkikäteen. Lukijalla herää kuitenkin kysymys, olisiko orjien vapauttaminen ollut niin yksinkertaista, kuin kirjoittaja antaa ymmärtää. Olisiko orjilla ollut aineellisia mahdollisuuksia selviytyä vapaina? Miten heidän toimeentulonsa olisi turvattu? Näihin kysymyksiin kirjassa ei vastata.

Kristityt orjuuden puolesta ja sitä vastaan

Glancy jatkaa orjuuden käsittelyä varhaiskristillisissä teksteissä Uuden testamentin myöhemmistä kirjeistä kirkkoisiin ja kristillisen imperiumin aikakaudelle saakka. Katsaus on perusteellinen, jopa hieman itseään toistava. Yhä uudelleen todetaan, että orjien asema oli epäinhimillinen, mutta vain harvat kristityt puuttuivat siihen. Erityisenä epäkohtana kirjoittaja nostaa esiin orjien kokeman seksuaalisen hyväksikäytön ja rinnastaa sen eri ihmisryhmien nykyaikana kokemaan hyväksikäyttöön. Jos haluaa löytää varhaiskirkosta innostusta taisteluun yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta vastaan, kirja on masentavaa luettavaa. Ensimmäisinä vuosisatoinaan kristinusko ja kirkko mukautuivat vallitseviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Monet kirkkoisat näkivät orjuuden osana järjestystä, joka kuului Jumalan suunnitelmaan. Orjana olemisen nähtiin jopa tekevän hyvää joillekin yksilöille. Toisenlaisiakin ääniä oli, joskin harvassa. Kirjoittaja kuvaa sankareina orjuuden vastustajia kuten Gregorius Nyssalaista, joka näki orjuuden olevan ristiriidassa luomiskertomuksen kanssa: jos kaikki ihmiset on luotu Jumalan kuviksi, kuinka joku voi omistaa toisen ihmisen?

Orjuus moraalisenä ongelmana

Glancyn kirja on kiinnostava ja ajatuksia herättävä. Se nostaa varhaiskristillisistä teksteistä ja niiden taustalta esiin marginaalisen ihmisryhmän, joka tekstejä luet-

taessa ja tulkittaessa jää yleensä vaille huomiota. Tutkimuksellisesti kirjan parasta antia on juuri uuden näkökulman tarjoaminen teksteihin. Lyhydestään huolimatta kirja on asiantunteva ja perusteellinen. Kirja ei yritäkään olla tieteellisen neutraali, vaan kirjoittaja ottaa kuvaamiinsa ilmiöihin voimakkaasti moraalisesti kantaa. Tämä lähestymistapa herättää välillä lukijassa ristiriitaisiakin tunteita. Kirjan otsikosta huolimatta nykyajan käsittely jää vähiin. Lukijan oletetaan jatkavan pohdintaa kirjoittajan esittämien kysymysten pohjalta: mitkä ovat meidän aikamme ne vallitsevat rakenteet, jotka meidän kristittyinä tulisi kyseenalaistaa? Keitä ovat nykyaikana ne syrjityt ihmisryhmät, joiden kärsimä vääritys jää meiltä huomaamatta? Kirjoittaja toteaa useasti, että moraalisia tuomioita on turhaa langettaa menneelle ajalle – olennaisempaa on tunnistaa oman aikamme vääryydet ja puuttua niihin. Orjuuden kaltaisia ilmiöitä on yhä olemassa. Kirkon työn tekijälle kirja on avartavaa luettavaa, sillä se haastaa pohtimaan syrjittyjen asemaa omalla aikakaudellamme. Voitaisiinko menneisyyden virheet välttää nykyaikana? Itselläni kirja myös vahvasti ajatusta, että yhteiskunta oli Uuden testamentin ja varhaiskirkon aikana niin olennaisesti erilainen kuin nykyään, ettei sen tarjoamia toimintamalleja voi siirtää nykyaikaan. Suhtautuminen orjuuteen kertoo, että Raamattu ja varhaiskirkko ovat moniäänisiä, eikä niistä voi etsiä suoria vastauksia nykyajan moraalisiin ongelmiin. Kristityn velvollisuus on kuunnella moraalisisissa kysymyksissä omaatuntoaan ja avata silmät ympäröivälle maailmalle.

Suvi-Maria Junni

Suomalainen häpeäkirja

Paavo Kettunen

Kätkeyty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä. Helsinki: Kirjapaja. 2011. 451 sivua.

Joensuun yliopiston käytännöllisen teologian professori Paavo Kettunen on kirjoittanut kiinnostavan ja tarpeellisen kirjan *Kätkeyty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä*. Kirja liittyy Kettusen laajempaan häpeätutkimusprojektiin. Häpeätutkimus on jatkoa Kettusen aikaisemmalle rippiä ja syyllisyyttä käsitelleelle tutkimukselle. Uusi kirja käsittelee nimensä mukaisesti erityisesti hengellistä häpeää, jolla Kettunen tarkoittaa laaja-alaisesti häpeän liittymistä ihmisen uskonnollisuuteen. Tarkemmin Kettunen määrittää hengellisen häpeän johdannossaan seuraavasti: ”hengellinen häpeä on yksilön jumalasuhteessa ja uskonnollisen yhteisön piirissä koettavaa häpeää tai se on syntynyt yhteydessä näihin.”

Tutkimuksen lähteinä on käytetty laajaa yli neljänsadan kirjeen kirjeaineistoa, jotka on kerätty valtakunnallisesti kahdessa erässä 2000-luvun alussa. Aineisto on erittäin kattava ja Kettunen kuvaa sen keräämistä ja aineiston erityispiirteitä hyvinkin yksityiskohtaisesti. Koska *Kätkeyty ja vaiettu* ei ole opinnäytetyö, tätä lukijalle raskaaksi tulevaa aineiston esittelyä olisi voinut huomattavasti tiivistää.

Erityisen ajankohtainen on kirjan viides luku, joka käsittelee häpeää sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Tässä luvussa käsitellään kokemuksia syntymisestä väärään sukupuoleen, häpeää seksuaalisista haluista sekä kirjan otsikon mukaisesti hengellisyyden häpeää seksuaalisuudessa. Tämä osio on Kettusen kirjan helmi, jossa hän aineiston pohjalta analysoi uskonnollisten seksuaalielämän kieltojen vaikutusta seksuaaliseen identiteettiin ja uskonnolliseen ajatteluun. Vielä ajankohtaisempi on seuraava alaluku, jossa käsitellään häpeää homoseksuaalisuudesta suhteessa uskontoon ja kirkkoon. Homoseksuaalisuuden häpeän esimerkit ovat riipaisevia, yksilöt ovat joutuneet leimatuiksi ja kärsineet painostusta uskonnollisissa yhteisöissä. Joidenkin esimerkkien kohdalla tosin huomaa sen, että aineisto on liki kymmenen vuotta vanhaa. Suhtautuminen homoseksuaalisuuteen kirkossa on muuttunut niin nopeasti, että joissakin kohdissa Kettusen kirjan kokemukset ovat pääosin historiaa. Luonnollisesti nämä häpeäkokemukset ovat vielä kyseisten ihmisten muistissa ja vaikuttavat yhä heidän identiteettiinsä. Nyt kirjaksi koottuna myös nämä erittäin kipeät kokemukset muistuttavat uskonnollisia yhteisöjä avoimen keskustelun ja hyväksyvän ilmapiirin tarpeellisuudesta.

Häpeäteologian johtopäätöksissä Kettunen nostaa esiin häpeän, sovituksen ja anteeksiantamuksen dilemman. Käsiteltäessä hengellistä häpeää onkin Kettusen mukaan erityisen tärkeä pohtia häpeän suhdetta syällisyyden lisäksi myös sovituksen ja anteeksiantamukseen. Eräs Kettusen tutkimuksen tärkeitä tuloksia on, että jos häpeän paineen alla kamppailevalle tarjotaan rippiä ja anteeksiantamusta, ovat lääkkeet väärinä. Ensin yksilön on päästävä häpeän kanssa sinuiksi ja nähtävä oma ihmisarvonsa, vasta tämän jälkeen sovituksella ja anteeksiantamuksella on mitään merkitystä yksilölle.

Kettusen tutkimusta käytetään jo nyt tenttikirjana teologisessa koulutuksessa, mutta siitä ja sen tutkimustuloksista ollaan kiinnostuneita myös seurakunnissa. Jokaisen asiakastyötä tekevän diakoniatyöntekijän olisi hyvä tutustua kirjaan ja pohtia, mitä lisäymmärrystä hengellisen häpeän tiedostaminen tuo käytännön seurakuntatyöhön. Kirjan käytettävyyttä monipuolisena lähdeoteoksena olisi lisännyt huolellisempi toimitustyö, jonka kautta sisältö olisi pysynyt yhtä laadukkaana, mutta pituudesta olisi hyvinkin voinut tiivistää sata sivua pois. Suoria lainauksia aineistosta olisi voinut karsia pois, pitkät lainaukset eivät ole välttämättömiä aiheen ja sisällön ymmärtämiseksi.

Auli Vähäkangas

Diakoniajohtajien veljeyttä hakaristin varjossa

Friedrich von Bodelschwingh und Paul Gerhard Braune.

Briefwechsel 1933–1945. Toim. Jan Cantow & Kerstin Stockhecke. Wichern: Berlin 2011. 287 s.

Diakonia ja kansallissosialismi ovat toistensa vastakohtia kaikissa suhteissa. Siksi diakonian historia kolmannessa valtakunnassa on tarjonnut viime aikoina runsaasti kiinnostavia teemoja ennen muuta paikallistason kysymysten tutkimiseen. Käsillä oleva kahden diakoniajohtajan kommentoitu kirjeenvaihto vuosilta 1933–1945 yhdistää kiinnostavasti sekä paikallistason että valtakunnantason kysymykset sekä hyvin henkilökohtaiset ongelmat siitä, miten toteuttaa diakoniaa totalitaarisen valtiokoneiston rinnalla keskellä sotaa.

Friedrich von Bodelschwingh syntyi vanhaan westfalenilaiseen aatelissukuun, jolla oli vanhastaan ollut läheisiä yhteyksiä Preussin kuningashuoneeseen. Hänen tunnetumpi isänsä, Friedrich Bodelschwingh vanhempi, oli 1872 perustanut

nimeään kantaneen diakonisen laitoksen (*Anstalt für Epileptische*), jota sittemmin kutsuttiin Betheliksi. Tämän laitoksen johtajana Bodelschwingh nuorempi seurasi isäänsä luovuttuaan tämän toiveesta akateemisesta urastaan. Bodelschwingh jatkoi isänsä työtä laajentaen sitä ennen muuta työttömien nuorten koulutukseen ja turvan tarjoamiseen hädänalaisille.

Paul Braune oli kollegaansa kymmenen vuotta nuorempi, Markt Brandenburgissa syntynyt kyläpapiin poika, jonka taustassa yhdistyivät syvä hurskaus ja stockeriläinen sosiaalireformismi. Braunelta puuttui kuitenkin kollegansa verkosto. Bodelschwingh vanhemman oppilaana Braune jakoi Bethelin diakonisen näkemyksen. Sodan aikana Braune toimi Berliinin lähistöllä sijainneiden Lobetalin diakonialaitoksen johtajana. Hän kannatti vanhoja preussilaisia arvoja, joihin sisältyi myös ripaus antijudaismia. Kirjeenvaihdosta käy kuitenkin ilmi, ettei Braune millään muotoa ollut natsien tukija. Siinä missä Bodelschwingh edusti sukutaustansa puolesta vanhaa keisarikuntaa, Braune liittyi sen perintöön vapaaehtoisesti. Poliittisesti he molemmat olivat 1930-luvulla ”vanhan liiton miehiä”.

Nyt julkaistu kirjeenvaihto alkoi tammikuussa 1933. Kokoelman viimeinen kirje on päivätty viattomien lasten päivänä 1945. Bodelschwingh kuoli sota-ajan raskautusten ja vaikean keuhkosairauden murtamana 68-vuotiaana tammikuussa 1946.

Kirjeenvaihto käsittelee mitä moninaisimpia kysymyksiä. Sodan puhkeaminen näkyi molemmissa laitoksissa materiaalien olojen tiukkenemisena. Elintarvikkeiden puutteen lisäksi kiusasi polttoainepula. Sodan myötä työvoimaa siirrettiin pois laitoksista joko työvoimapolusta kärsiville työmarkkinoille tai rintamalle. Tätä puutetta korvattiin sotavangeilla, jotka pakotettiin työskentelemään myös diakonialaitoksissa. Diakonian nimissä tehtävä pakkotyö kuvastuu kirjeenvaihdon taustalla, vaikkakin suorat tätä kysymystä koskevat merkinnät ovat poikkeuksellisia. Elintarvikkeiden saatavuus heikkeni dramaattisesti sodan loppuvaiheessa, mikä näkyy kirjeissä kasvavana huolena tulevaisuudesta.

Kansallissosialistisen valtion levittäytyminen kaikkialle ja siihen liittynyt keskittäminen kosketti myös Saksan maakirkkoja sekä diakonialaitoksia. Myös niiltä vaaditut, sodan kestäessä kasvaneet verot ajoivat diakonialaitoksia syveneviin taloudellisiin vaikeuksiin. Vuonna 1942 säädetty verohelpotuslaki yleishyödyllisille instituutioille helpotti tilannetta, mutta toisaalta pakotti diakonialaitokset lojaaleiksi valtiolle; koska ”yleishyödyllisyys” oli harkinnanvaraista, laitokset joutuivat toistuvasti todistamaan sekä lojaalisuutensa että tarpeellisuutensa yhä kiristyvissä olosuhteissa. Varsinkin vammaisten huollon perustelu natsihallinnolle tuotti suuria vaikeuksia.

Diakonialaitokset olivat perinteisesti tarjonneet suojan kodittomille ja irtolaisille tarvittaessa pitemmäksikin aikaa. Kansallissosialistit pyrkivät löytämään tästä ryhmästä väkeä ammottavan työvoimapulan täyttämistä varten sekä yksinkertaisesti likvidoimaan ”asosiaalisia”. Kirjeenvaihdossa on useita mainintoja muun muassa laitoksiin tehdyistä ratsioista ja pidätyksistä.

Bethelin talouden kulmakiven muodostivat vapaaehtoiset keräykset ja lahjoitukset, joita oli mainostettu 1800-luvun lopulta alkaen. Myös muut diakonialaitokset hankkivat tuloja lahjoitusvaroista. Marraskuussa 1934 keräystä rajoitettiin lailla vain muutaman päivän mittaiseksi, jottei syntyisi kilpailua samanaikaisten ideologisten keräysten kanssa. Seuraukset olivat ilmeiset.

Ilmaiskut lisääntyivät sodan käännyttyä tappiolliseksi. Myös diakonialaitoksissa elettiin jatkuvassa hengenvaarassa, sillä niiden asukkaiden suojaaminen ilmahyökkäyksiltä osoittautui haasteelliseksi. Myös pommitusten aiheuttamat tuhot kuvastuvat kirjeenvaihdossa. Tuhoutuneiden tilojen korjaaminen ei sotaoloissa ollut mahdollista, mistä syystä vaikeasti vammaisia jouduttiin siirtämään yhä ahtaampiin tiloihin, missä heidän hoitonsa olennaisesti vaikeutui. Sodan loppuvaiheessa pakolaistulva vyöryi diakonialaitoksiin, joiden resurssit pakolaisten auttamiseksi olivat olemattomat. Tämä johti ajoittain hallitsemattomiin tilanteisiin. Kaiken edellä sanotun vuoksi kuolleisuus alkoi laitoksissa nousta. Erityisen vaikea oli talvi 1945–1946, jolloin kuolleisuuskäyrä saavutti huippunsa.

Laitosten jatkuvasti syventyneiden huolenaiheiden ohella Braune ja Bodenschwingh käsittelivät myös tunnustuskirkkoa ja monia kirkollisia ajankohtaiskysymyksiä kuten natsien vaatimusta uskollisuudenvalan vannomisesta Hitlerille. Vaikka kirjeissä on vain kätkeytyä yhteiskuntakritiikkiä, molemmille diakoninen kutsumus merkitsi valmiutta marttyyriuteen. Miehiä yhdistänyt syvä vakaumus ilmeni toisinaan yltiöoptimisminä. Esimerkiksi kesäkuussa 1933 Braune kirjoitti uskovansa ”evankeliumin asian voittoon ja kansallissosialistien poliittisen vallan väärinkäytön pikaiseen päättymiseen”.

Bodenschwinghin ja Braunen kirjeenvaihto on paitsi rikas kurkistus diakoniahistoriaan myös pysäyttävä *memento* diakonian perustavien kysymysten pohtimiseen.

Esko M. Laine